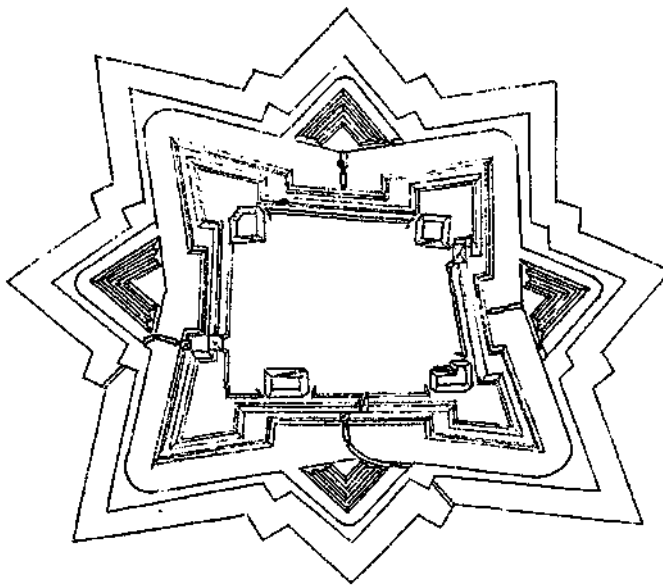

PODRAVINA

Časopis za multidisciplinarna istraživanja
Scientific Multidisciplinary Research Journal

Izlazi dva puta godišnje
A Semi-annual Issue
www.podravina.org

Broj 46 Volumen XXIII. prosinac 2024.
No. 46 Vol. XXIII December 2024

Cijena 19,91 EUR
Price 19,91 EUR

ISSN 1333-5286 UDK 908 (497.5-3 Podravina)
ISSN 1333-5286 UDC 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće

Editorial board

Prof. dr. sc. Nikola BENČIĆ, dopisni član HAZU (Željezo/Eisenstadt), prof. dr. sc. Josip FARIČIĆ (Zadar), dr. sc. Boris GOLEC (Ljubljana), doc. dr. sc. Ivan GRGUREVIĆ (Zagreb), Zoran HOMEN (Križevci), dr. sc. Vladimir HUZZAN (Varaždin), prof. dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir KOLESARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Zvonko KOVAČ (Zagreb), doc. dr. sc. Peter KUMER (Maribor), prof. dr. sc. Marin MILKOVIĆ (Varaždin/Koprivnica), dr. sc. Ivan OBADIĆ (Zagreb/Varaždin), dr. sc. Valentina PAPIĆ BOGADI (Križevci), Vesna PERŠIĆ KOVAČ (Koprivnica), mr. sc. Dražen PODRAVEC (Virje), izv. prof. dr. sc. Ante RONČEVIĆ (Varaždin), dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN (Zagreb), dr. sc. Mirela SLUKAN ALTIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir STRUGAR (Bjelovar), izv. prof. dr. sc. Silvija ŠILJEG (Zadar), akademik Željko TOMIČIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Mario TOMIŠA (Koprivnica), prof. dr. sc. Antun TUCAK, dopisni član HAZU (Osijek), dr. sc. Szabolcs VARGA (Pečuh), prof. dr. sc. Jaroslav VENCELEK (Ostrava), mr. sc. Dinko VRGOČ (Koprivnica), izv. prof. dr. sc. Damir VUSIĆ (Varaždin), dr. sc. Dejan ZADRAVEC (Ptuj)

Uredništvo

Editorial Staff

Nikola CIK (Đurđevac), dr. sc. Robert ČIMIN (Koprivnica), prof. dr. sc. Andrej HOZJAN (Maribor), izv. dr. sc. Mario KOLAR (Koprivnica/Rijeka), izv. prof. dr. sc. Željko KRUŠELJ (Koprivnica), prof. dr. sc. Lučka LORBER (Maribor), mr. sc. Mladen MATICA (Koprivnica), prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. sc. Géza PÁLFFY (Budimpešta), dr. sc. Vladimir ŠADEK (Koprivnica), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica)

Urednik

Editor-in-chief

Hrvoje PETRIĆ

e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr

Tehnička urednica

Technical editor

Petra SOMEK, prof.

e-mail: petra@meridijani.com

Tajnik uredništva

Staff secretary

Doc. dr. sc. Petar FELETAR

e-mail: petar@meridijani.com

Lektura

Proof editor

Lidija MENGES, prof.

Prijevodni sažetaka

Summary translation

Ivana GRADEČAK, prof

Prijelom

Layout

Saša BOGADI

Nakladnik

Publisher

MERIDIJANI, 10430 Samobor,
Obrtnička 17, p.p. 132,
tel. 01/33-62-367, faks: 01/36-30-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici

Co-publishers

SVEUČILIŠTE SJEVER
Koprivnica, Trg dr. Žarka Dolinara 1
POVIJESNO DRUŠTVO
Koprivnica

Za nakladnike

Journal directors

Petra SOMEK

Marin MILKOVIĆ

Lidija VRANAR

Dodatne adrese uredništva

Additional mailing address

Izdavačka kuća Meridijani
10 430 Samobor, Obrtnička 26
+385-1-3362-367, +385-98-275-688
petra@meridijani.com
Hrvoje PETRIĆ,
hrvoje.petric@ffzg.hr

Uz potporu

With support

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

Na naslovnici

Front cover

Rudolf Žličar (1895. – 1926.)

UDK klasifikacija

UDC classification

Dr. sc. Ivica ZVONAR

Tisak

Print by

BOGADIGRAFIKA, Koprivnica,
300 primjeraka, srpanj 2024.

www.podravina.org

ISSN 1333-5286 (tisak)

ISSN 1848-8854 (online)

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima

1. SCOPUS, Bibliographic databases
2. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and technical information, Moscow
3. HISTORICAL ABSTRACTS AND AMERICA, History & Life, EBSCO, Santa Barbara, California, USA
4. THE HISTORY JOURNALS GUIDE, Deutschland
5. Članci su uvršteni u bazu HRČAK, Zagreb, te na www.podravina.org

U Popisu znanstvenih časopisa Ministarstva znanosti i obrazovanja *Podravina* je klasificirana oznakom A-1 (Narodne novine 72/2019.)

K A Z A L O

Zoltán KAPOSÍ

- THE TERRITORIAL AND ECONOMIC CHANGES OF THE LUDBREG ESTATE (1741–1939)
 TERITORIJALNE I GOSPODARSKE PROMJENE LUDBREŠKOŠOG IMANJA (1741. – 1939.) 5

Kristina MILKOVIĆ

- PRILOG POZNAVANJU ZEMLJIŠNO-PRAVNIH ODNOSA U VARAŽDINSKOM GENERALATU
 A CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF LAND AND LEGAL RELATIONS IN THE VARAŽDIN GENERALATE 17

Eldina LOVAŠ, Danijel JELAŠ

- THE 1815 ELECTIONS FOR THE MUNICIPAL AUTHORITY IN OSIJEK
 IZBORI 1815. GODINE ZA OPĆINSKU VLAST U OSIJEKU 37

Ivica MIŠKULIN

- JEDNA HRVATSKA SUDBINA: KOPRIVNIČANIN RUDOLF ŽLIČAR (1895. – 1926.)
 ONE CROATIAN DESTINY: RUDOLF ŽLIČAR FROM KOPRIVNICA (1895 – 1926) 60

Mihael SUČIĆ

- PRIKAZ MEĐUODNOSA IZMEĐU DRAVE, PRITOKA I LJUDI NA PROSTORU SLAVONIJE U NOVINAMA (1914.)
 PRESENTATION OF THE INTERRELATIONS BETWEEN DRAVA, STREAMS AND PEOPLE IN SLAVONIA
 IN NEWSPAPERS (1914) 82

Krunoslav MIKULAN

- UČITELJSKA ŠKOLA U ČAKOVCU OD ŠK. G. 1945./46. DO 1949./50.
 TEACHER'S SCHOOL IN ČAKOVEC FROM THE SCHOOL YEAR 1945/46 TO 1949/50 91

Igor ŽIBERNA

- TRENDI ŠTEVILA DNI S SNEŽNO ODEJO IN VIŠINE SNEŽNE ODEJE V SLOVENIJI
 TRENDS IN THE NUMBER OF DAYS WITH SNOW COVER AND SNOW COVER HEIGHT IN SLOVENIA 114

Monika KOMUŠANAC, Petar FELETAR

- DEMOGRAFSKA UVJETOVANOST NOVIH IZBORNIM GRANICA I PARLAMENTARNI ISHODI: PRIMJER IV.
 IZBORNE JEDINICE
 DEMOGRAPHIC CONDITIONALITY OF THE NEW ELECTORAL BOUNDARIES AND PARLIAMENTARY OUTCOMES:
 THE EXAMPLE OF THE IV CONSTITUENCY 127

Antonia TOMAŠ, Petra KUHAR, Mario TOMIŠA

- STRATEŠKI ODNOSI S JAVNOŠĆU NA JAVNIM SVEUČILIŠTIMA S POSEBNIM OSVRTOM NA SVEUČILIŠTE SJEVER
 STRATEGIC PUBLIC RELATIONS AT PUBLIC UNIVERSITIES WITH A SPECIAL FOCUS ON UNIVERSITY NORTH 142

Sandra MRVICA MAĐARAC, Darija IVANKOVIĆ, Marija VINOJČIĆ

- STAVOVI KORISNIKA FINANCIJSKIH SREDSTAVA IZ EU FONDOVA PREMA POSTUPKU APLICIRANJA U OSJEČKO-
 BARANJSKOJ I VUKOVARSKO-SRIJEMSKOJ ŽUPANIJI
 ATTITUDES OF USERS OF FINANCIAL RESOURCES FROM EU FUNDS TOWARDS THE APPLICATION PROCEDURE IN
 OSJEK-BARANJA AND VUKOVAR-SRIJEM COUNTIES 165

Matija VARGA, Dražen RUŽIĆ

- UTVRĐIVANJE VAŽNOSTI RADNIH MJESTA ZA REALIZACIJU WEB PROJEKTA NA PODRUČJU PODRAVINE
 DETERMINING THE IMPORTANCE OF WORK PLACES FOR THE REALIZATION OF A WEB PROJECT IN THE
 PODRAVINA AREA 174

IN MEMORIAM – ERNEST FIŠER (1943. – 2024.)

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

- ZVONIMIR IŠTVAN: LJUBICA MATULEC – ŽENSKI GENERALIĆ (M. IŠTVAN) 187
 I. BRKIĆ, G. ŠAFAREK, Ž. KRUŠELJ I P. SOMEK: KOPRIVNICA, SRCE PODRAVINE (M. TOMORAD) 188

U ČETRDESET ŠESTOM BROJU PODRAVINE SURAĐUJU:

1. Zoltán KAPOSÍ, University of Pécs, Hungary
2. Kristina MILKOVIĆ, Odsjek za povijest, Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu
3. Eldina LOVAŠ, Hrvatski institute za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
4. Danijel JELAŠ, Filozofski fakultet, Osijek
5. Ivica MIŠKULIN, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb
6. Mihael SUČIĆ, Muzej Slavonije Osijek
7. Krunoslav MIKULAN, Učiteljski fakultet, Zagreb
8. Igor ŽIBERNA, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
9. Monika KOMUŠANAC, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu
10. Petar FELETAR, Fakultet prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
11. Antonia TOMAŠ, Sveučilište Sjever, Koprivnica
12. Petra KUJAR, Sveučilište Sjever, Koprivnica
13. Mario TOMIŠA, Sveučilište Sjever, Koprivnica
14. Sandra MRVICA MAĐARAC, Veleučilište „Lavoslav Ružička“ u Vukovaru
15. Darija IVANKOVIĆ, Veleučilište „Lavoslav Ružička“ u Vukovaru
16. Marija VINOJČIĆ, OPG Marija Vinojčić, Duboševica
17. Matija VARGA, Sveučilište Sjever, Koprivnica
18. Dražen RUŽIĆ, III. osnovna škola Čakovec, Čakovec
19. Mario KOLAR, Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku, Rijeka
20. Matej ISTVAN, Osnovna škola Molve, Molve
21. Mladen TOMORAD, Fakultet Hrvatskih studija, Zagreb

THE TERRITORIAL AND ECONOMIC CHANGES OF THE LUDBREG ESTATE (1741–1939)

TERITORIJALNE I GOSPODARSKE PROMJENE LUDBREŠKOG IMANJA (1741. – 1939.)

Zoltán KAPOSI

University of Pécs, Hungary

kaposi.zoltan@tkk.pte.hu

Received/Primljeno: 11. 10. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 929.735(497.523Ludbreg)"1741/1939"

332.2(497.523Ludbreg)"7/19"(091)

SUMMARY

In this study I examine the economic and territorial changes of the Ludbreg Estate (beyond the Drava River), belonging to the Batthyány Entail. This large estate was located in an area which had a part usually flooded several times in a year due to three rivers. Therefore, till the Dual Monarchy husbandry (livestock, fishery) had a highly important role both in the manorial and serfs' husbandry. In the 1860s and 1870s the railway system began to expand and it significantly improved transportation possibilities. In the last third of the century, wheat production became more important. High prices of grain urged the transformation of the area. Deforestation started, and grain fields were created. More and more lands were recaptured from the rivers. The three manors (21.27 km²) which were leased out generated high profit to Prince Batthyány until World War I. The economic boom came to an end in 1918. After World War I, the Ludbreg Estate became the territory of the newly born South Slavic state. A part of it was parcelled while Prince László Batthyány managed to sell the remaining.

Keywords: Ludbreg, manor, estate, economy, agrarian history

Ključne riječi: Ludbreg, vlastelinstvo, posjed, gospodarstvo, agrarna povijest

INTRODUCTION

In my study I analyse the almost 200 years long process of economic and social changes of the former Ludbreg Estate which territory is currently located in Croatia. The Habsburg troops drove out the Osman forces from this area in the last decades of the 17th century, thus, significant extent of the lands beyond the Drava River became under the Habsburg crown's administration.¹ Vienna gifted the regained lands cheaply to its generals, military transporters; furthermore, to emerging aristocrats, thus it was possible to get huge estates in Slavonian territories.² The Ludbreg Estate was acquired by the Erdődy family, from whom in the early 1730s the widow of Ádám Batthyány II., Countess Eleonóra Strattmann has bought. Their children shared in 1741 the Batthyány-Strattmann inheritance,³ and as a result of the divisio the Ludbreg dominium passed to the first-born son, Count Lajos. Maria Theresa confirmed in 1742 Lajos Batthyány's possession of the estates and the villages of Ludbreg, furthermore

¹ Sokcsevits, D. (2011): 224.

² Kaposi, Z. (2007): 49.

³ See Zsámbéky, M. (2006): 713–722; Bakács, I. (1965); Zimányi, V. (1962)

Karlovecz, Szelnik, Hrasztovsko, Szigetecz, Apotovina, Szlokovecz, Obrankovecz, Prilecz, Luka, Kamanicza, Polyanczi, Szentgyörgy, Kuchan, Struga, Szeszveté, Hersenicza, Csernoglavec, Reka, Ivanecz, Perkesz, Csukovecz and Globosecz.⁴ (The writing form of the names of the villages changed multiple times over time) The area of the Ludbreg Estate was approximately more than 13.000 hold.⁵

Count Lajos Batthyány (1696–1765) was probably the most known man in the middle third of the 18th century. The most important result of his career were the titles of chancellor and Palatine of Hungary, which he wore more than one and a half decade long.⁶ Count Lajos acquired besides the inheritance (Körmend, Inta, Ludbreg) numerous other estates. The treasury bought in 1743 the Kanizsa estate, thereafter the neighboring Homokkomárom estate.⁷ He founded on June 26, 1746 with the permission of the Queen an entail from the estates of Kanizsa in Zala County, from the Inta and Körmend estates in Vas County, furthermore from the Ludbreg and the neighboring Karlovác estates in Körös County, as well as from the Batthyány palaces in Vienna and Buda.⁸ The Ludbreg dominium included with this an about 80 000 hold estate complex, which fate was linked to the Batthyány family for almost 200 years.

HISTORIOGRAPHICAL OVERVIEW, RESEARCH QUESTIONS AND METHODS

One of the most popular trends of the Central European economic and social history writing is estate history. It has more reasons. On the one hand, agriculture played a decisive role from the perspective of output and employment. On the other hand, large estate was important part of the economy, which changed quiet a lot over time, but remained until the land redistribution of 1945 the most important form of agricultural production. Third, in social thinking ownership of land was a strong factor in judgement of persons or groups. It was not a coincidence, then, that from the beginning of the 19th century numerous analyses were made in Hungary about the large estates. In the beginning mostly estates from the 16–18th centuries were studied, later economic processes of the 19th century were involved in the analyses. These analyses were linked mostly to estates within the borders of Trianon in 1920, which were motivated mainly by the availability of archival sources. However, there were barely written studies about the estates which were located in the territories of other countries since 1920.

The study is primarily based on archival sources, of which the vast majority was delivered to the National Archives of Hungary. We were able to use the archival documents regarding entails of the National Archives of Hungary Archive of Vas County, as well as documents of the Batthyány-collection in the Burgenland State Archives. Besides, we were aware of statistical, press and historiographical sources.⁹ The historiographical overviews regarding the Slavonian side of the Drava River and the castle- and estate surveys were also useful.¹⁰

Mainly those works could be utilized from the historical literature regarding this period, which were written about the large estates of Southern Transdanubia.¹¹ Many works were prepared about the estates of the Northern Drava region, for example about the Széchényi, Zichy and Batthyány estates. These works provide a very good point of comparison to interpret the changes of Ludbreg. It was successful to explore and publish the history of the also Batthyány owned Kanizsa estate,¹² therefore the question was raised, what kind of changes can be observed regarding an estate along the Drava River which operated under different economic and natural circumstances, but was owned by the same person? In which points does the operation of that estate match with other Batthyány estates? Moreover, as last,

⁴ HU-MNL-OL. A 57. Libri regii. 39. 238–244.; HU-MNL-OL A 35. 1742. Nr. 58.; HU-MNL-OL.

⁵ All territorial units are given in cadastral hold. (1 cat. hold = 0.56 hectare)

⁶ Kaposi, Z. (2009): 48.

⁷ HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 36. Lad. 13. Nr. 18.; HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 36. Lad. 13. Nr. 23.

⁸ HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 139. No. 692–693.; Kaposi, Z. (2012): 189–220. See further: Polster, G. (1998)

⁹ See for example: Szabó, M. (2023).

¹⁰ See for example: Scitaroci, M. O. – Scitaroci, B. O. (1998)

¹¹ See: Bakács, I. (1958); Tilkovszky, L. (1990); Kaposi, Z. (2009); Kaposi, Z. (2000). etc.

¹² Kaposi, Z. (2009)

which kind of difficulties had the heads of the estate to face during World War I, and during the following territorial detachments?

To answer the research questions, appropriate methods should be applied according to the huge variety of sources. It was assumed to evaluate legal documents to clarify questions related to property. I had to prepare economic, branchial, regional and workforce-structural analyses in order to have an overview on economic processes. Furthermore, it was possible to find answers linked to problems that were political related by exploring bibliography, press and private correspondence.

THE NATURAL AND ECONOMIC ENDOWMENTS OF THE LUBBREG ESTATE

The Lubreg manor was located on the Croatian side of the Drava River. In the 18–19th centuries enormous sized estates existed in this territory, which were mainly in the hands of the Hungarian and German landowners. We could mention from the larger ones Varazsd of the Erdődy family, Raszinya of the Inkey family, Verőce estate of Prince Schaumburg-Lippe, the Therezovacz-Suhopolje and Cabuna centred estates of the Jankovics family, and the Dolnj-Mihojlac estate of the Majláth family, which was owned previously by the Prandau family. Many landowners lived on the Northern (Hungarian) side of the Drava River, who were proprietors in Croatia as well (Somssich, Jankovich, Erdődy etc.).¹³ The natural border of the Lubreg Estate was in the South the Kalnik-mountain, while the Western borders were formed by the Varazsd and Csáktornya estates. Kaproncza and the estates of the Inkey family were located in the East. On the Northern Side of the Drava River situated the lands of the Kanizsa estate of the Batthyány entail, furthermore the lands of the Csurgó estate of the Festetics family. The Lubreg Estate embraced in the 18th century 24 smaller or larger settlements.

The estate operated in the 18–19th centuries under difficult natural circumstances, the reason for this should be found in the unregulated rivers. The Drava River was flowing from the Alps with a large amount of water and slowed down in this region, created numerous backwaters, and flooded the plain coastal area in a range of 5–10 km annually once or twice.¹⁴ Until the flow regulation at the turn of the 19–20th century, the Drava River limited for a long time the region's carrying capacity, even according to a survey which was prepared around the end of the 19th century, 8–10% of land was not suitable to be cultivated in this area.¹⁵ The people of the estate villages suffered a lot from the floods. The other problem was posed by the River Bednja, which flowed through Lubreg and could cause huge destruction as well.¹⁶ However, the rivers did not just take away, but also meant income. The estate imposed duty for crossing, many mills could be built on the waters, and it is important that after the floods in the drying meadows everything grew faster that could be mowed, which was the basis of husbandry, not to mention the possibility of fishing in the waters, which left behind. The highroad between Kaproncza and Varasd went through Lubreg, whilst regarding the North-South traffic the crossing of the river was possible at crossing points (Perlak, Kotori, Légrád etc.), furthermore over a bridge in Varasd some further away.¹⁷

THE ECONOMIC AND SOCIAL STATE OF THE ESTATE AROUND THE MID-18 CENTURY

Lubreg was the center of the estate, where the landlord had a castle (in the sources it was called for a long time often a fortress). According to a survey in 1731 in the little manor 41 cattle, 56 pigs and 145 poultry was kept. The manor had a garden with a barn and a granary. The extension of the autumn grain sowing was about 50 hold. Two gardens were connected to the castle, one for vegetables and another for fruits. The landlord had on the market of the city a small shop used by a Greek merchant, further-

¹³ See Kaposi, Z. (2020/a): 2.

¹⁴ See: Petrić, H. – Obadić, I. (2007): 136-147.; Petrić, H. (1997)

¹⁵ HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 136. Nr. 14.

¹⁶ Hunfalvy, J. (1865): 240–241.

¹⁷ Bencze, G. (1983): 27–28.

more a slaughterhouse, both were leased out. The landlord owned the customs house in the city and a tavern, and two mills on the Bednja respectively, whilst another mill was in Hrasztovszko, in the second largest settlement of the estate, it was built on the Bedja as well.¹⁸

After the consolidation of ownership, a renovation began after 1745, during which the formerly renaissance castle has been transformed to baroque style. Some works lasted until the beginning of the 19th century, thus the building got some classicist elements later. The house, which exists nowadays, was a square formed four-story building.¹⁹ A park was installed in the area from the castle to the River Bednja, as well as on the other side of the castle.²⁰ In one of the apartments of the castle was operating the office of the bailiff, the manorial court hearings were held in this place.²¹ The bailiff belonged to the Körmend estate manager that controlled the entail's demesne. Ludbreg got in 1792 the right to hold market, the fairs were held in the marketplace of the market town,²² but the markets of surrounding larger settlements were also available to sale products. Besides Varasd and Kaproncza, Légrád should be emphasized, because traffickers of Ludbreg often popped up on its market.²³

The population significantly declined on the Hungarian and Croatian side of the Drava River during the Ottoman occupation. Small villages emerged in the territory of the Ludbreg Estate. Overall, 5244 people lived in 23 settlements of the estate according to the census of 1784,²⁴ thus 228 persons lived in a village on average, which is a low number in Hungary in that period. In 1784, overall 679 peasants were in the census, which is consistent with a list of serf landholders prepared at the same time that contained the data of 617 peasants.²⁵ Besides landholder serfs, 341 cottars lived in the estate according to the census. Ludbreg was the demesne's largest settlement with 677 inhabitants.²⁶ Civic population lived essentially just in Ludbreg (12 men), the social structure of the estate was typically agrarian.

In the second half of the 18th century the manorial farming was expanded, they tried to take advantage of the rising grain, meat and wine prices in the whole empire.²⁷ From cereals, wheat, rye, oats and barley were produced. Besides that, the villagers produced buckwheat, millet, bean, pea, lens, maize, as well as hemp and flax.²⁸ Cattle husbandry provided functions linked to cultivation of arable land and meat sales, but the carrier of sheep farming started as well. People were involved in pig farming to a significant degree, since the region's biggest pig market was located in the nearby city of Kanizsa. Poultry farming met probably just household needs.

Grape and wine production became more important, since wine as a product could be sold very easily. Except the wine that was taken as tithe and as mountain duty from the growing population, a small sized manorial vineyard could be found in the estate. In 1765 in Ludbreg 933 akó wine (1 akó = 58 liters) was listed from mountain duty, and 524 akó wine from manorial wine production.²⁹ More craftsman were active in the manorial farms, who were employed mainly at construction sites which number increased. There were in Ludbreg coopers, brickmakers, and masons and carpenters were occasionally employed. The manorial mills in larger settlements were leased out.

¹⁸ HU-MNL-OL P 1322. Fasc. 102. Nr. 66–76.; HU-MNL-OL E 156. – a – Fasc. 068, Nr. 008.

¹⁹ Scitaroci, M. O. – Scitaroci, B. O. (1998); Petrić, H. (2022): 84–95.

²⁰ See HU-MNL-VaML BLHI. VII-d bb. Ludbreg, 1880.

²¹ Kállay, I. (1985): 31.

²² HU-MNL-OL A 39. Libri regii. Vol. 56. 406–408.

²³ Bencze, G. (1983): 160.

²⁴ Danyi, D. – Dávid, Z. (1960) 78–79.

²⁵ HU-MNL-OL P 1322. Fasc. 102. Nr. 163–172.

²⁶ In 1784, 5500 people lived in Kanizsa, while in Körmend 2500.

²⁷ Kaposi, Z. (2002): 80–81.

²⁸ HU-MNL-VaML BLHI. Fasc. 41. Körmendi uradalom. 1765. Fundus instructus.

²⁹ HU-MNL-OL P 1313. Fasc.37. Nr. 514–520.

ECONOMIC DEVELOPMENT DURING THE PERIOD OF PRINCE FÜLÖP BATTHYÁNY (1806–1870)

Prince Fülöp Batthyány governed the estates of the entail. This epoch was the period of manorial production ramp-up, which was made initially possible by the Napoleonic, later on the reform era, and finally by the world economic boom in the 1850–60s. At the time of Prince Fülöp began bigger deforestations, furthermore irrigation and drainage works, which were started earlier, continued. Hugh amount of money was invested in improvement of the condition of the Ludbreg Estate as well. Between 1769 and 1863 16 439 forint for immobile goods (parcels, plots, houses etc.), 31 624 forint for regulatory costs, 16 662 forint for forest clearing and ditching, while 110 forint for flow regulation of smaller rivers was spent, totally 64 837 forint.³⁰ The goal was to improve the estate financial efficiency according to the sources.

It was necessary to enlarge arable land, among others pastures to increase manorial income. In case of the estates located North from the Drava River, sheep farming became a success branch.³¹ In 1841 in the Ludbreg Estate totally 3695 Viennese pound wool was sheared (1 Viennese pound = 0,56 kg), which assumes that according to the conversion key of the period it was a 2550 piecemeal sheep farming. The managers of the estates took care of starting the development of sheep farming in each estate, thus for example in 1836 noble rams were bought from Silesia.³² Some wholesalers in the entail's estates got contracts to take over wool; therefore, there was no problem with the distribution.³³ Beside of sheep farming, cattle breeding was an important branch of manorial farming; mostly breeds from Switzerland had a bigger role, which represented huge value in that period.³⁴ Important part of the landlord's income derived from the amount of the leases of regalian. The estates of the entail followed a unified practice: every tavern, mill etc. was given in lease by bidding. These price reductions were advertised in bigger newspapers.³⁵

The population of the estate was growing: in 1828, more than 1100 persons lived in the territory of the demesne than in 1784.³⁶ 575 serf and 59 cottar family lived in the estate's territory in 1844.³⁷ The most serfs (97) lived in Ludbreg, but their number was considerably high in Hersenicza (74), in Struga (49), in Szeszveté (48) and in Hrastovsko (47). (The names of some settlements changed over time and do not correspond to today's names) In contrast, there were villages that had very low manorial population, for instance Kormanicza (15 people), Obrankovicz (12 people) and Kuckáni (11 people).³⁸ The average size of land per serf reached almost a size of a half plot (approximately 12 hold), which is a higher rate than the Hungarian average. Among 575 serfs with plots, 28 had a whole or larger plot. The living standard of the population was probably very low. The comments of a British doctor Richard Bright, who passed through this region in 1814 and spent two days in Ludbreg, refer to this, according to him people were characterized by such a poverty that they baked bread from the mixture of grinded corn stalk and millet.³⁹

Due to the low population density, the landlord had a need for the free work. Those who lived in the territory of the manor obliged to fulfill 33 579 day in the form of free work. Additionally tax could be collected in cash; its amount was 1594 forint.⁴⁰ The landlord lost free work and tax by the promulgation of the Serf Emancipation Act of 1848, but the loss was compensated by the land burden relief contribution (Grundentlastung), which sum became asset of the entail. Prince Batthyány received a bond with a

³⁰ HU-MNL-VaML BLHI. Fasc. 42. Az 1769–1863. közötti hitbizományi költségek kimutatása.

³¹ See for example: T. Mérey, K. (1962); Kaposi, Z. (2000)

³² HU-MNL-OL P 1322. Fasc. 163. Nr. 573.

³³ HU-MNL-OL P 1333. Fasc. 4. Nr. 281.

³⁴ See Augsburger Allgemeine Zeitung, 1 August 1810.

³⁵ Pressburger Zeitung, 5 May 1831.

³⁶ See Nagy, L. (1828–29). Vol. 2. 10–21.

³⁷ HU-MNL-OL P 1322. Fasc. 109. Nr. 101–111.

³⁸ HU-MNL-OL P 1322. Fasc. 109. Nr. 101–111.

³⁹ Bright, R. (1818): 495.

⁴⁰ HU-MNL-OL P 1322. Fasc. 109. Nr. 101–111.

face value of 133 009 forint for the Ludbreg Estate, which was 22,4% of the amount due the four entail estates.⁴¹

It is well known that large number of Jews lived in the market towns of the Batthyány family,⁴² for example in Kanizsa the migration began from the 1770s.⁴³ In Ludbreg just 25 Jews were listed in 1828,⁴⁴ but around the mid-19th century more people arrived. There were some who moved to Ludbreg from other Batthyány market towns, but many people came from the neighboring Croatian and Hungarian cities and villages, furthermore significant number of people came from the regions of Western Hungary.⁴⁵ The Jews who settled here were engaged in activities like trade, leasing (brewing), and other services. Their number grew fast, according to the census in 1857 more than 100 Jewish family lived in the territory of the Ludbreg Estate.⁴⁶

The operation of the Batthyány estates changed significantly in the 1850s. According to the laws of 1848, the former manorial lands were excluded from the large estate. As a result of the separation of forests and pastures, which were in common use until then, the landlord's fields decreased. In 1870, about 29 435 hold of the entail land remained in the hands of the landlord, of which 23% derived from the Ludbreg manor, whose area reduced to 6628 hold. Almost half of the estate (3131 hold) was woodland, its size decreased as well: in the deforested area 81 hold plough-land, 10 hold meadow and 425 hold pasture was created.⁴⁷ However, there were still 570 hold floodplain. It was a huge problem that at the beginning of the 1870s only 26% (1714 hold) of the large estate could be used for agricultural production, which means that the owner legitimately wanted to increase arable land.

It was also necessary to improve transport conditions. It is worth to mention from this point of view that the estate concluded a contract with the market town of Perlak to improve crossing of the Drava River. According to the contract of 1865 the manor and the market town, which “*are suffering due to the lack of proper crossing possibilities of the Drava River*”, bear the costs in half and build a river crossing at Perlak. Wood was delivered from the forests of Ludbreg at a predetermined price. The operation of the river crossing was leased out; the revenue was shared 50–50%.⁴⁸ The region's railway system was developing and it was an important step forward. On the Buda-Párgerhof railway line, which was handed over in 1861 by the then Rothschild owned Déli Vasút Társaság and which passed through Kanizsa, the largest Transdanubian trade center, the products of the Ludbreg estate could be distributed to Austria and to the sea (Trieszt).⁴⁹ On the other hand, the Buda-Fiume line,⁵⁰ which was embraced by the Hungarian state and was put into operation in 1873, also passed near Ludbreg towards the sea.

THE ESTATE DURING THE AGE OF DUALISM (1867–1918)

Since Prince Fülöp Batthyány had no children, after his death the prince title reverted to the Tivadar branch of the sons of Palatine Lajos, who founded the entail.⁵¹ Between 1871 and 1883 Gusztáv, then his son Ödön owned the entail. Gusztáv Batthyány had not lived in Hungary since 1833, because of this reason he leased his entail estates (without the forests) in 1871 to Béla and István Karczag, and to István and Kálmán Nádosy for 25 years.⁵² The operating model of the estate had been transformed due to the

⁴¹ HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 139. Nr. 260–291.

⁴² Prickler, H. (1994): 30.

⁴³ Kaposi, Z. (2009): 273.

⁴⁴ Nagy, L. (1828–29). Vol. 2. 238.

⁴⁵ Dretar, M. (2010/a)

⁴⁶ Ibidem. See more Dretar, M. (2010/b)

⁴⁷ HU-MNL-OL P 1333. Fasc. 4. Nr. 319.

⁴⁸ HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 44. Nr. 142–144.

⁴⁹ See Barbarits, L. (1929): 197.; Kaposi, Z. (2014): 221–222.

⁵⁰ Fest, A. (1897): 239.

⁵¹ HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 139. Nr. 863.

⁵² HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 138. 1871. Contractus.

Tab. 1 Leased lands of the Ludbreg Estate in 1896 (hold)

Economic district	Arable land	Inlot	Garten	Pasture	Meadow	Except of land tax	Wine	Totally
Ludbreg	1198	4	6	19	67	23	12	1328
Hrastovsko	367	3	1	7	37	4	-	419
Hersenicza	848	2	3	21	5	30	-	909
Totally	2413	9	10	47	109	57	12	2656

Source: HU-MNL-VaML BLHI. Fasc. 43: 2. April 1895.

large land lease as well: only the forests remained in the management of the landlord, thus the former manorial staff was no longer needed. Henceforth, the heads of forest offices managed the affairs of the estate; the head of the forest office in Kanizsa was also in charge of the forestry in Ludbreg. The manorial forest offices were responsible to the directorate of Körmend, where the so-called entail caretaker handled the issues increasingly.

In addition to the forests, many smaller sources of profit remained in the hands of the landlord. At the beginning of the dualist era, the landlords generally tried to get rid of the so-called smaller royal profits, which were especially difficult to control in addition to the lease management. In 1880, there were 30 such usufructuary rights in the Ludbreg Estate, which were meant to be sold. The majority of these were measurement of drinks, but they also included crossing rights, operation of restaurants, bridges tariffs etc. The rights to be sold amounted 108 038 forint.⁵³

Ludbreg became a significant settlement around the turn of the century, and simultaneously functioned as a district center. In 1890, 1400 persons lived in Ludbreg, while in 1910 its population was around 1700.⁵⁴ The town had at the turn of the century a post office, a telegraph office, a postal savings bank, and it was at the same time the seat of the district court servant.⁵⁵ The settlement developed rapidly, where small industrial factories were already established. At the beginning of the 20th century, Ludbreg bought fair right from Prince Ödön Batthyány: it costed 40 000 crowns, which could be repaid in installments over 10 years.⁵⁶

The previous manorial management system was changed after the 25 years long Karczag-Nádósy lease expired. In the future, the non-forested areas of the four estates of the entail were leased out separately instead of joint leasing, which – although it required more administration to a significant degree – made more profit for the landlord.⁵⁷ In 1896, the Ludbreg Estate was given to two entrepreneurs: Lajos Gayer 85%, while Ferenc Hild rented 15% of the area.

Along with the 2656 hold of leased land in 1896, the tenants received in the Ludbreg and Herse-Nicza districts totally 1003 hold woodland, which had to be deforested according to the contract. Almost in all Southern Transdanubian estates very similar deforestations can we witness in this era.⁵⁸ In 1885, the forests' estimated value was 66 041 forint, while the value of other areas was 262 555 forint.⁵⁹ The forests consisted of two main parts territorially. One of them was the so-called "mountain forest", which was located on the border of the villages of Ludbreg and Duka-Réka (1291 hold). These were the most valuable forests, consisting mainly of hornbeam and beech; these were divided into 40–60 years cycles according to the plant plan. The other, 786 hold sized forested area was the so-called "Drava willows" along the river, mainly around Herse-Nicza. The forest's stock was in this case willow,

⁵³ HU-MNL-VaML BLHI. Fasc. 42. Year 1880.

⁵⁴ Népszámlálás (1890); Népszámlálás (1910) adatai alapján.

⁵⁵ Pallas (1895): 709.; Révai (1915): 31.

⁵⁶ HU-MNL-VaML BLHI. Fasc. 19.

⁵⁷ HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 139. Nr. 535–549.

⁵⁸ Kaposi, Z. (2020/b): 80–82.

⁵⁹ HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 139. Nr. 278.

Tab. 2 The estimated value of the lands and size of the territory in the estates of the entail in 1885

Name of the estate	Size (hold)	Estimated value of land (forint)	Estimated value per hold (forint)
Kanizsa	9910	640 710	64,7
Körmend	9389	407 352	43,4
Ludbreg	6758	328 596	48,6
Inta	2280	147 840	64,8
Totally	28.337	1.524.498	Average: 53,8

Source: HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 139. Nr. 260-291.

alder and poplar, for which the plant plan kept the previous 20 years long cycle.⁶⁰ The amount of wood that was paid to the employees as a convention also derived from the estate's forests: in 1871, the bailiff received 30, the accountant 24, the lawyer 15, the ispán 12, and the doctor 10 fathoms of wood (1 Viennese fathom = 6.8 m³).⁶¹

The economic performance of the Ludbreg Estate fell short of the larger, better soil-quality estate of Nagy-Kanizsa. In 1869, the value of live and dead inventory amounted to 39 847 forint, which was only 15% of all the equipment of the estates of the entail.⁶² Larger investments generally avoided the area beyond the Drava River. It is hard to find among the loans taken out in the period between 1888–1917, which could be related to the Ludbreg Estate, only the repair of one or two bridges and the restoration following storm damage are on the list.⁶³ It is characteristic that when the entail caretaker visited the estates in the fall of 1888, he noticed many deficiencies in the Ludbreg Estate (neglected buildings, condition of the apartments, bad condition of the house of the vine-dresser, missing Bednja-bridge next to the castle for years, in the farm of Hrastovskó the couple roof of the ox barn threatened to break etc.).⁶⁴

As the table shows the estates of the entail of Prince Ödön Batthyány which amounted 28 337 hold in the 1880s were worth more than 1,5 million silver forints. This is only the value of land, that is, it does not include the farm buildings of the estates, the equipment and as last but not least the houses in the town.⁶⁵

Towards the end of the 19th century, the results of modernization were clearly visible in the Ludbreg Estate. In 1895, the approximately 3700 hold sized farm was primarily devoted to arable crop production and animal husbandry. 51 servants were employed in the estate. The large-scale farm had a significant stock of machinery and equipment: it had a steam engine, 2 threshing cabinets, 5 seeders, 32 ploughs, 43 harrows, 6 rollers and 31 yoked carts. Sheep farming remained the most important branch of animal husbandry: in 1895, we find a herd of 1300 animals, in addition 424 pigs, 70 cattle and 51 horses belonged to the farm.⁶⁶

The changes of the dualist era had also such processes that had to be reckoned with in the long term, since they could have sometimes serious impact on the operation of the farm. The population of the estate became Croatian a long time ago. According to the 1910 census, only 39 out of 1724 residents were native Hungarian speakers in Ludbreg. The situation was very similar in the more populous manorial settlements: in Hrastovsko 8 out of 760 and in Hersenicza 2 out of 991 people were only Hungarians who belonged to the manorial management.⁶⁷

⁶⁰ HU-MNL-VaML BLHI. Fasc. 19. 28 February 1903.

⁶¹ HU-MNL-OL P 1333. Fasc. 4. Nr. 320–321.

⁶² HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 139. Nr. 374.

⁶³ HU-MNL-OL P 1320. Fasc. 8. Nr. 715–727.

⁶⁴ HU-MNL-OL P 1322. Fasc. 109. Nr. 244–249.

⁶⁵ HU-MNL-OL P 1313. Fasc. 139. Nr. 276.

⁶⁶ *Gazdacímtár* (1897): 618–619.

⁶⁷ *Népszámlálás* (1910): 705–706.

THE CONSEQUENCE OF WORLD WAR I AND TRIANON: LOSING LUDBREG

From 1914, László Batthyány-Strattmann (1870–1931), the famous ophthalmologist, took over the estate and bore the prince title.⁶⁸ The economic environment, which was functioning previously predictable, was replaced by an uncertain and constantly changing situation. Several factors affected the operation of domestic large estates during the First World War. The problems arose partly from the decrease of real income due to the inflation, since forestry revenues and house rents were slowly collected, and significant arrears accumulated; in addition, a part of the workforce was called up for military service.⁶⁹ Nevertheless, the estate was an attractive income-generating opportunity; there were always applicants for the lease, in 1915, even the Bank for Settling and Parceling (Telepítő és Parcellázó Bank) wanted to rent it.⁷⁰

In 1916, the Ludbreg Estate was leased to Jenő Riedl, who was an entrepreneur in Kanizsa. The leasing contract was prepared based on the model of the previous ones: the tenant had similar rights and obligations. The previous rent was successfully doubled, thus a lease amount of 80 000 crown had been negotiated.⁷¹ This amount was net income of the prince, since according to the contract all taxes and other contributions had to be bore by the tenant. They tried to emphasize continuity in the contract by saying that the previous operation of the estate met the farming ideas. The tenant took obligation to continue reasonable management. In addition, he was obliged to keep at least 500 cattle. It was also stipulated that the servants must be provided with the so-called conventional arable land, as well as with pasture and fodder for animal husbandry. The rooms on the second floor of the castle that were serving the purposes of the landlord, as well as the ground floor rooms serving as office space, were not subject of the lease.⁷²

The Ludbreg Estate, similarly to the Hungarian owned estates in Slavonia (Novi Marof, Cabuna, Bellye, Alsó-Mihojlac, Csáktornya etc.) became part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes after World War I.⁷³ The Yugoslav laws did not recognize the Hungarian laws on entails, thus the estate could only operate as a civil property in the future. After the report of the district huntsman István Licsár on July 8, 1919, they wrote to the prince, “*the Ludbreg Estate has been taken over by the Croatian state and its fate is uncertain*”.⁷⁴ On February 25, 1919, the law on land reform was issued. Its aim was to force foreign large landowners to the background and to give plots to the landless and smallholders. During the first wave of the land reform, 69 000 hectares were redistributed in the Croatian-Slavonian territories. The peasants paid compensation for the land, but its exact regulation was delayed until the summer of 1925.⁷⁵ At first, the lands were allocated as lease, and later as property.⁷⁶ In the new country, 2,48 million hectares of the almost 22 million hectares of agricultural and forestry land were redistributed, however, entire large estates were generally not parceled out.⁷⁷

Prince Batthyány’s aim was to keep the estates, and then to sell them.⁷⁸ The prince defended his interest and estate with a lawyer in Zágráb, which, however, did not go well. It was only after 1925 possible to sell his remaining lands. Such situation was created on the estates, which were already under sequestrum, that the owner was forced to sell his lands.⁷⁹ Finally, at the end of the 1920s, the Ludbreg Estate was successfully sold to the Croatian baron Amon Rukavina, who was not only a large landown-

⁶⁸ Kaposi, Z. (2012): 206.

⁶⁹ BLA HAK. Nagykanizsa. Fasc. 2. Erdőhivatali levelek. 23 November 1917.

⁷⁰ BLA HAK. Nagykanizsa. Fasc. 2. Erdőhivatali levelek. Fasc. 2. 1915.

⁷¹ HU-MNL-VaML BLHI. Fasc. 26. 15 Mai 1916. Pachtvertrag.

⁷² Ibidem.

⁷³ Kaposi, Z. 2020/a): 10–13.

⁷⁴ BLA HAK. Nagykanizsa. Fasc. 2. Erdőhivatali levelek. 8 July 1919.

⁷⁵ Berend, T. I. – Ránki, Gy. (1976): 275.

⁷⁶ Kovács, A. (2004): 9.

⁷⁷ Berend, T. I. – Ránki, Gy. (1976): 274.; Csuka, J. (1941): 42-61.; Milotay, I. (1941): 1.

⁷⁸ Kardos, K. (Ed.) (1987): 151.

⁷⁹ See Novi Knezevac-i Újság, 22. April 2010., 17., Németh, J.

er, but also had many industrial interests.⁸⁰ According to the data of the inheritance negotiations, the price of the purchase may have been 123 000 dollars, which was invested in shares. However, the farm did not operate well in the hands of the new owner during the global economic crisis, so he passed it on to the Berger Brothers Trading House in Zagreb, which company parceled out the fields and meadows of the former estate to urban peasants. The castle and the park became property of the city of Ludbreg in 1939.⁸¹

SUMMARY

The image of the estates of the Hungarian entails generally emphasizes their negative features. Among them, unsaleability, poor management, and exclusion of family members are the most common which appear. In contrast, it turns out according to the Ludbreg (and other) investigations that an entail estate founded in the middle of the 18th century has changed a lot over time. Without any doubt, it was more important in the beginning to preserve the family property, ensure stability and expand manorial management. In the era of the emergence of market economy, the owner had new tasks in adapting to the changing economic environment, such as the launch of development programs, income generation, and the transformation of manorial farming, through which he was able to preserve the family fortune. At the same time, there were such external effects against which the owner was defenseless. Among these, let us mention the loss of manorial lands due to the laws of 1848, the loss of land due to the separation of pastures and forests in the 1850s and 1860s, the shocks of World War, and then the annexation to the South-Slavic state. The rental management model had probably served as an escape route for a while, where at least the management difficulties were burdened by the tenants, but a stable income could still be obtained. The aforementioned external processes could not be influenced at the manorial level, therefore the Ludbreg economy also fell into an increasingly hopeless situation, at the end of which the large estate ceased to exist.

ARCHIVAL SOURCES

BLA HAK = Burgenländisches Landesarchiv. Herrschaftsarchiv Kittsee, Nagykanizsa. Fasc. 2. Erdőhivatali levelek.

HU-MNL-OL = National Archives of Hungary National Archive

A 39. Libri regii. Vol. 56.

A 35. Conceptus Expeditionum. 1742.

A 57 Libri regii. Vol. 39.

E 156 – a. Fasc. 068.

P 1313. Fasc. 36., 37., 44., 138., 139., 136., 102.

P 1320. Fasc. 8.

P 1322. Fasc. 102., 109., 163.,

P 1333. Fasc. 4.

HU-MNL-VaML = National Archives of Hungary Archive of Vas County

VII-/d bb. Gróf Batthyány Lajos hitbizományi iratai (1760) 1872–1948 (BLHI). 19., 26., 41., 42., 43. doboz.

REFERENCES

1. 1000. év törvényei: <http://www.1000ev.hu/>
2. Bakács, I. (1965). A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII–XVIII. században. Budapest
3. Bakács, I. (1958). Népszéki és mezőgazdasági adatok a Széchenyi család Somogy és Zala megyei birtokairól a 18–19. század fordulóján. Történelmi Statisztikai Közlemények, Vol. 2. (1958) Nr. 3–4. pp 3–27.
4. Barbarits, L. (1929). Nagykanizsa. Budapest

⁸⁰ Kaposi, Z. (2012); Magyar Kereskedők Lapja, 1922. 19 April 1922. 3.

⁸¹ See Scitaroci, M. O. – Scitaroci, B. O. (1998): 142–147.

5. Bencze, G. (1983). Zala megye leírása a reformkorban. Zalai gyűjtemény 23. Zalaegerszeg
6. Berend, T. I. – Ránki, Gy. (1976). Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Budapest
7. Bright, R. (1818). Travels from Vienna through Lower Hungary; with some remarks on the state of Vienna during the Congress, in the Year of 1814. Edinburgh
8. Csuka, J. (1941). Kisebbségi sorban 1. A délvidéki magyarság húsz éve. Szabadka
9. Dretar, M. (2010/a). Doseljavanje Židova u ludbreški kraj. In: <http://povijest.net/v5/hrvatska/regionalno/2010/doseljavanje-zidova-u-ludbreski-kraj/>
10. Date of access: 22.01.2013
11. Dretar, M. (2010/b). Židovi u Ludbregu. Ludbreg. Dragutin Novak
12. Fest, A. (1897). Fiume kereskedelme. In Sziklay J. – Borovszky, S. (Eds.): Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Magyarország vármegyéi és városai 7. Budapest
13. Hunfalvy, J. (1865). A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása. Pest
14. Kállay, I. (1985). Úriszéki bíráskodás a XVIII–XIX. században. Budapest
15. Kaposi, Z. (2000). Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. században. Budapest-Pécs
16. Kaposi, Z. (2007). Die Funktionsänderungen der adeligen Gesellschaft in Südtransdanubien im 18. und 19. Jahrhundert. In Pferschy, G. – Weisflecker, P. (Eds.): Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 35. Graz. pp 48–60.
17. Kaposi, Z. (2009). Kanizsa gazdasági struktúrájának változásai 1743–1848. Nagykanizsa
18. Kaposi, Z. (2012). A hitbizományi működés nehézségei a piacosság korában. In Szirácsik, É. (Ed.): Birtokosok és birtokok. Salgótarján. pp 189–220.
19. Kaposi, Z. (2014). Nagykanizsa gazdasági fejlődése (1850–1945). In Kaposi Z. (Ed.): Nagykanizsa. Városi Monográfia III. (1850–1945). Nagykanizsa. 99–250.
20. Kaposi, Z. (2020/a). A Dráva menti uradalmak gazdasági változásai a Trianon körüli években. *Agrártörténeti Szemle*, Vol. LXI. (2020) Nr. 1–4. pp 1–24.
21. Kaposi, Z. (2020/b). Forstbewirtschaftung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Nagykanizsa und Umgebung. In Malli, R. – Moll, M. – Ruhri, A. (Eds.): Der Wald als Lebens- und Wirtschaftswachstum im pannonischen Raum – Forests as living space and economic sphere in the pannonian region. Mogersdorf 47. Graz. pp 80–94.
22. Kardos, K. (Ed.) (1897). A szegények orvosa: Batthyány-Strattmann László. Eisenstadt, Prugg Verlag
23. Kovács, A. (2004). Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között. *Korall, Társadalomtudományi folyóirat*. Nr. 18. (2004). pp 5–29.
24. Milotay, I. (1941). A szerb telepes-invázió. *Új Magyarország*, Vol. 8. (1941) Nr. 134.
25. Mórocz, P. (2005). Batthyány Lajos (1696–1765). Körmend
26. Németh, J. (1929). A balkáni államok birtoklási és mezőgazdasági termelési viszonyai. *Közgazdasági Szemle* Vol. LIII. Nr. 74. pp 224–249.
27. Pallas (1895). A Pallas Nagy Lexikona. Vol. XI. Budapest
28. Palugyay, I. (1863). A kapcsolt részek (Slavonia–Croatia) történelmi- s jog-viszonya Magyar-Országhoz. Pozsony
29. Petrić, H. (1997). Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do prvog svjetskog rata, in: Umjetnička topografija Hrvatske, knjiga 3, Ludbreg - Ludbreška Podravina, Institut za povijest umjetnosti, Ministarstvo kulture - Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb 1997, pp. 43-64.
30. Petrić, H. – Obadić, I. (2007). Drava River Flooding in Varaždin and Koprivnica Parts of Podravina (Drava River Region - between Croatia and Hungary) in the Period 17th - 19th Century. Vol. 6. (2007) No. 12. pp 136-147.
31. Petrić, H. (2022): O Ludbregu i obitelji Batthyány s posebnim osvrtom na odnos prema relikviji Presvete Krvi Kristove (cca 1696. – 1817.). About Ludbreg and the Batthyány Family with Special Reference to the Attitude towards the Relic of the Holy Blood of Christ (Cca 1696-1817). *Podravina* Vol. 21. (2022) No. 41. pp 84-95.
32. Polster, G. (1998). Von Soldaten, Pralaten und Magnaten. Wien http://www.umiznet.com/de/datenbanken/ddb/diplomarbeiten/Von_Soldaten_Praelaten_und_Magnaten.pdf
33. Prickler, H. (1994). A nyugat-magyarországi (burgenlandi) zsidó települések. In Deáky, Z. – Csoma, Zs. – Vörös, É. (Eds.): "...és hol van a vidék zsidósága?" Történeti és néprajzi tanulmányok a falusi és a mezővárosi zsidók és nem-zsidók együttéléséről. Budapest
34. Révai (1915). Révai Nagy Lexikona. Vol. XIII. Budapest

35. Scitaroci, M. O. – Scitaroci, B. O. (1998). Kastélyok és történelmi kertek a horvátországi Zagorjében Zágrábtól Újlakig. Zágráb. <http://jupiter.elte.hu/aacikkek/356zagoje.htm>
36. Sokcsevits, D. (2011). Horvátország története a 7. századtól napjainkig. Budapest
37. Vízszabályozás (1973). A magyar vízszabályozás története (Ed. Ihrig, D.). Budapest
38. Szabó, M. (2023). The Development of Professional Game Management and Hunting Tourism along the River of Drava. *Podravina*, Vol. 22 (2023) Nr. 43. pp 76–86.
39. Tilkovszky, L. (1990): Széchenyi István csokonyai uradalma. In Kanyar, J. (Ed.): Somogy megye múltjából 1990. Levéltári Évkönyv 21. Kaposvár. pp 111–154.
40. T. Mérey, K. (1962). Somogy megye mezőgazdasága (1790–1848). Kaposvár
41. Zimányi (1962). A hg. Batthyány-család levéltára. Budapest
42. Zsámbéky, M. (2006). A Batthyány hercegek ősanija, Strattmann Eleonóra. *Vasi Szemle*, Vol. 60. (2006) Nr. 6. pp 713–722.

STATISTICAL SOURCES

1. Danyi, D. – Dávid, Z. (1960). Az első magyarországi népszámlálás. Budapest
2. Gazdacím tár (1897). A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Vol. 2. Budapest
3. Nagy, L. (1828–1829). Notitiae politico-geographico-statisticae Inclyti Regni Hungariae, Partiumque eidem adnexarum. Vol. 2. Buda
4. Népszámlálás (1890). A Magyar Korona országáiban az 1890. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. Vol. 1. Budapest
5. Népszámlálás (1910). A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Vol. 1. Budapest

PRESS SOURCES

1. Augsburger Allgemeine Zeitung, 1810.
2. Pressburger Zeitung 1831.
3. Novi Knezevac-i Újság, 2010.
4. Zala, 1895.
5. Köztelek, 1896.
6. Magyar Kereskedők Lapja 1922.

SAŽETAK

U ovoj studiji istražujemo gospodarske i teritorijalne promjene Ludbreškog imanja, koje je pripadalo Entailu Batthyány. Ovo veliko imanje nalazilo se na području čiji je dio bio plavljen nekoliko puta godišnje zbog tri rijeke. Stoga je do Dvojne Monarhije stočarstvo imalo vrlo važnu ulogu kako u vlastelinskom tako i u feudalnim gospodarstvu. U 1860-im i 1870-im godinama počeo se širiti željeznički sustav te je značajno poboljšana mogućnosti prijevoza. U posljednjoj trećini 19. stoljeća proizvodnja pšenice postala je sve važnija. Visoke cijene žitarica potaknule su transformaciju područja. Počelo je krčenje šuma i stvorena su žitna polja. Sve više više zemlje uzimano je rijekama. Dio vlastelinstva (21,27 km²) koji je dan u zakup donosila su visoku zaradu knezu Batthyányju sve do Prvog svjetskog rata. Gospodarski procvat prestao je 1918. godine. Nakon Prvog svjetskog rata ludbreško imanje ulazi u novonastalu južnoslavensku državu, a dio je isparceliran, dok je knez Ladislav (László) Batthyány uspio prodati ostatak.

PRILOG POZNAVANJU ZEMLJIŠNO-PRAVNIH ODNOSA U VARAŽDINSKOM GENERALATU KAKO JE *TITULUS IV. VOJNOKRAJIŠKIH PRAVA* UTJECAO NA ZEMLJIŠNOPOSJEDOVNE ODNOSU U VARAŽDINSKOM GENERALATU? *A CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF LAND AND LEGAL RELATIONS IN THE VARAŽDIN GENERALATE. HOW THE TITUL IV. OF MILITAR GRÄNITZ-RECHTEN INFLUENCED LAND OWNERSHIP RELATIONS IN THE VARAŽDIN GENERALATE?*

Kristina MILKOVIĆ

Odsjek za povijest

Fakultet Hrvatskih studija

Sveučilišta u Zagrebu

Borongajska cesta 83d, Zagreb

kmilkovic@fhs.unizg.hr

Received/Primljeno: 19. 10. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 347.236(497.5-07)"17"

94(497.5-07)"17"

SAŽETAK

Vojnokrajiška prava su objavljena 1754. godine za područje Varaždinskog i Karlovačkog generalata, a nešto kasnije i za ostale dijelove Krajine. Bila su vanjski znak unifikacije vojnokrajiškoga prostora. Riječ je o opsežnom dokumentu na njemačkome jeziku kojim se reguliraju različita područja poput sudstva, građanskog i krivičnog postupka te zemljišnih odnosa. Zemljišnoposjedovni odnosi regulirani su jednim od njegovih ukupno sedam dijelova, (Titulus IV.) Varaždinski generalat pritom se našao u specifičnoj situaciji zbog svoje tradicije Vlačkih statuta iz 1630. i, na tom tragu, pravnih akata vojnokrajiških reformatora iz prve polovice 18. stoljeća, napose Hildburghausena. Usporedba cjelokupnoga teksta Vojnokrajiških prava s ranijim pravnim dokumentima bila bi preopsežna tema za članak, stoga se ovaj rad fokusira na usporedbu regulacije zemljišnoposjedovnih odnosa u Vojnokrajiškim pravima s regulacijama iz prve polovice 18. stoljeća u Varaždinskom generalatu te ističe kontinuitete i diskontinuitete u pravnoj regulaciji zemljišnoposjedovnih odnosa koji su bili temelj vojnokrajiškoga društva.

Ključne riječi: Vojnokrajiška prava, Vlački statuti, Varaždinski generalat, Vojna krajina, Hildburghausen

Keywords: Military territorial rights, Vlach statutes, Varaždin generalate, Military frontier, Hildburghausen

UVOD

Iako se u literaturi koja se odnosi na vojnokrajišku povijest 18. stoljeća često referira na njih, *Militar Gränitz Rechten*¹ ili u prijevodu na hrvatski jezik *Vojnokrajiška* ili *Krajiška*, kako se češće u literaturi

¹ Ovaj pravni akt se nalazi u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod signaturom R-1579. Njegov puni naslov je: *MILITAR Gränitz-Rechten Von Ihro Kaiserl. Königl. Majestät Für das Carlstädter- Und Varasdiner – Generalat Vorgeschieden im Jahr 1754.* Wien, gedruckt bey Johann Peter Ghelen, Ihrer Kaiserl. Königl. Majestät Hof Buchdruckern. U historiografiji se uobičajeno koristi skraćeni naziv *MILITAR Gränitz-Re-*

susreće, *prava* još uvijek nemaju svoje kritičko izdanje koje bi obuhvaćalo prijepis izvornoga dokumenta, prijevod na hrvatski jezik i kritičku studiju.² Riječ je, međutim, o važnom pravnom aktu koji označava prekretnicu u vojnokrajiškoj povijesti i koji zasigurno zaslužuje svoje kritičko izdanje. *Vojnokrajiška prava* bila su vanjski znak korjenitih reformi koje su se odvijale na prostoru Vojne krajine tijekom prve polovice 18. stoljeća, a obuhvatila su različita područja od sudstva i uprave do regulacije zemljišnih posjeda. U ovom članku bit će analizirane promjene koje su s *Vojnokrajiškim pravima*, napose u Tit. IV., nastupile u regulaciji zemljišnoga posjeda na području Varaždinskoga generalata.

Vojnokrajiška prava objavljena su primarno za područje Varaždinskoga i Karlovačkoga generalata 1754. godine, a potom i za područje novoosnovanih pukovnija na slavonskome dijelu Krajine te Banske krajine 1769. godine.³ Međutim, za razliku od Karlovačkoga generalata i ostalih dijelova Krajine, u Varaždinskom generalatu već je postojala tradicija pravnoga normiranja u kojem središnju ulogu imaju Vlaški statuti iz 1630. godine te pravni propisi *Vojnokrajiških prava*, za razliku od drugih dijelova Krajine, ovdje neće naići na »prazno platno«.

PRAVNE TRADICIJE VARAŽDINSKOGA GENERALATA

Nakon Velikog bečkog rata i Srijemskokarlovačkoga mira 1699. godine, Varaždinski generalat je bio u novoj situaciji, našavši se daleko od nove granice s Osmanskim Carstvom.⁴ Unatoč pritisku hrvatskoga i ugarskoga plemstva za njegovim ukidanjem kao suvišnog u novonastalim okolnostima, prihvaćeno je stanovište da ga treba očuvati, a pritom je kao jedan od važnijih argumenata isticano očuvanje krajiških privilegija. Međutim, prostor i njegovo stanovništvo su trebali dobiti novu svrhu, tj. mogućnost novačenja za ratove izvan Krajine.⁵ Da je Varaždinski generalat u međuvremenu postao privlačno mjesto za život možemo zaključiti po konstantnom rastu broja stanovnika tijekom 17. stoljeća.⁶

U središtu promjena krajiškoga društva, njegove militarizacije i protomodernizacije do sredine 18. stoljeća nalaze se pojmovi. Dok je Karlo VI. 1717. godine potvrdio Vlaške statute u izvornom obliku, brzo će doći do oblikovanja dvaju novih pravnih akata koje su formulirali grof Caspar Ferdinand von Cordua, odnosno Joseph Friedrich vojvoda von Hildburghausen. Terminološki *statuti* nastavljaju tradiciju vezanu uz Vlaške statute iz 1630. godine koje možemo shvatiti kao popis obveza, ali i privilegija vojnokrajiškoga stanovništva Varaždinskoga generalata. Pritom je znakovita promjena u naslovu - Moačanin ističe da su Vlaški statuti bili upućeni *vlasima*, a Hildburghausenovi *krajišnicima*.⁷ Dakle, više nije bila riječ o »vlaškim« nego o »statutima varaždinskih krajišnika« čime je ostvaren prijelaz od prava koja vrijede za jedan dio stanovništva prema pravima koja vrijede za stanovništvo određenog prostora, iako, kako je naglasio Kaser, već i Vlaške statute možemo već shvatiti kao odraz procesa teritorijaliza-

chten, odnosno *Vojnokrajiška* (ili samo *Krajiška prava*). O referencama na Vojnokrajiška prava u historiografiji iscrpno u članku: Kristina MILKOVIĆ, Ivana FUNDA, »The Militar Gränitz Rechten: An 18th Century Legal Reform of Military Frontier«, *Povijesni prilozi* 55 (2018), 261-264.

² O njima sam više puta pisala s različitih aspekata: Kristina MILKOVIĆ, »Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.)«, *Povijesni prilozi* 31 (2006):162, 163; Marko PETRAK, Kristina MILKOVIĆ, »'Wie in unseren Erbländern' – Krajiška prava (1754.) u kontekstu centralizacije i modernizacije u Vojnoj krajini«, u: *Hrvati i Srbi u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću. Interkulturni aspekti »prosvijećene« modernizacije: zbornik radova s hrvatsko-srpskog znanstvenog kolokvija 2011*: Drago Roksanđić (ur). Zagreb: FF Press, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014., 45-56; »Pravni akti i pravna povijest u djelu Franza Vaničeka i u vojnokrajiškoj historiografiji«, Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija: zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014., Robert SKENDEROVIĆ – Stanko ANDRIĆ (ur.). Slavonski Brod: 2017., 281-284 i članak koji cjelovito prikazuje sadržaj Vojnokrajiških prava: MILKOVIĆ, FUNDA, »The Militar Gränitz Rechten«, 255-283.

³ KASER, *Slobodan seljak i vojnik. Povojačeno društvo (1754-1881)*. II., Zagreb: Naprijed, 22.

⁴ KASER, Karl. *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545-1754)*. I. Zagreb: Naprijed, 111.

⁵ KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 112.

⁶ Hrvoje PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*. Samobor, Zagreb: Izdavačka kuća Meridijani, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 262.

⁷ Fedor MOAČANIN, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, Nataša ŠTEFANEK (prir.), Zagreb: Srpsko kulturno društvo »Prosvjeta«, 2016., 61.

cije Varaždinskoga generalata,⁸ Prije Hildburghausena, reformu Varaždinskoga generalata koja je u osnovi upravne i organizacijske naravi htio je provesti 1732. godine grof Cordua koji je s tim u vezi formulirao nove statute,⁹ međutim, ta reforma u konačnici nije bila provedena.¹⁰ Konačno su prihvaćeni statuti koji su bili, kako prenosi Vaniček, podijeljeni na 6 dijelova: Von den Magistraten (1-9), Von den Gerichten (1-10), Von Grundbesitz (1-11), Von Privat- und öffentlichen Vergehen (1-11), Von Kriegsdienste und andere Dienstleistungen (1-13), Besondere Articeln (1-4) pri čemu je članak 4. (*Der Articelbrief*) podijeljen na još 42. članka.¹¹ Otvoreno je pitanje razlika u sadržaju između Corduinih i Hildburghausenovih statuta.

Proglašeni nepunih dvadeset godina ranije, statuti iz 1737. godine već su anticipirali neke od promjena uvedenih s *Vojnokrajiškim pravima*. Strukturom teksta sličniji su Vlaškim statutima iz 1630. godine te su također, za razliku od *Vojnokrajiških prava*, pisani latinskim jezikom.¹² Ovdje ćemo se osloniti na njemački prijevod koji donosi Vaniček iako bi u daljnjem istraživanju trebalo usporediti Hildburghausenove statute u izvorniku na latinskome jeziku te *Vojnokrajiška prava* s obzirom da je Vaniček u svojoj opsežnoj sintezi ipak znao kratiti neke akte što posljedično utječe i na njihovo razumijevanje.¹³

Osim po jeziku na kojem su objavljeni, ovi zakonski akti razlikuju se i po svojem opsegu – s obzirom da je riječ o 58 članaka statuta pri čemu je posljednji od njih, tzv. *Articelbrief*, podijeljen na još 42. članka, nasuprot ukupno 394 članka *Vojnokrajiških prava*. *Articelbrief* su, zapravo, bila vojna pravila¹⁴ koja prethodni Corduin statut nije sadržavao.

S druge strane, većina poglavlja koja se javljaju u statutima, javit će se i u *Vojnokrajiškim pravima* te se može zaključiti da postoji kontinuitet u područjima koja je država nastojala regulirati. Uočljivo je da je postojala tendencija za sve preciznijim reguliranjem života krajišnika što s druge strane znači da je prostor autonomije krajišnika bio sve manji i manji. Kad je riječ o zemlji, ta pojačana regulacija znači da je zemlja u statutima regulirana s ukupno 11 članaka prema čak 88 članaka četvrtog poglavlja *Vojnokrajiških prava*, odnosno broj članaka kojima se regulirala zemlja bio je čak osam puta veći u *Vojnokrajiškim pravima*. U usporedbi s odredbama *Vojnokrajiških prava* kad je riječ o reguliranju zemljišnih dobara, statuti ne samo brojem nego i sadržajem djeluju dosta rudimentarno.

Vaniček donosi podatak su statuti i tzv. »Articelbrief« bili objavljeni 26. siječnja 1737. godine kojim povodom je Hildburghausen sazvao plaćenu i neplaćenu »miliciju« te krajišnike i knezove. Iz Vaničkovog komentara ovog događaja da se zaključiti da je Hildburghausen na neki način manipulirao krajišnicima jer je, kako se navodi, poznavajući njihov način razmišljanja, objavi statuta želio dati slavje-

⁸ KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 105.

⁹ Tekst tih statuta na kajkavskome narječju objavljen je u: Hrvoje PETRIĆ, Željko HOLJEVAC, Željko KARAU-LA, *Povijest Bjelovara. Od početaka naseljavanja do kraja domovinskoga rata*. Zagreb, Bjelovar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, 114-121. Kudelić je isti tekst objavio uz latinski original: Zlatko KUDELIC, »'Statuta Confiniariorum Varasdiensium' iz 1732. godine: latinski i kajkavski tekst«, *Povijesni prilozi* 53 (2017), 29-73. Autor navodi i opsežnu bibliografiju o Vlaškim statutima koji su i izvorno objavljeni. Drago ROKSANDIĆ, Čedomir VIŠNJIĆ (ur.). *Statuta Valachorum. Prilozi za kritičko izdanje*. (prijevod: Zrinka BLAŽEVIĆ), Zagreb: SKD »Prosvjeta«, 1999.

¹⁰ Kaser navodi da je njeno provođenje »zapelo na pola puta zbog različitih opiranja krajišnika.« KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 115.

¹¹ VANIČEK, *Specialgeschichte*, I., 441-461.

¹² Izvornik se čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju Hrvatske Dokumentarna zbirka, inv. br. 7443. Fedor MOAČANIN, Mirko VALENTIĆ. *Vojna krajina u Hrvatskoj. U povodu stote godišnjice pripojenja Vojne krajine Hrvatskoj*. Katalog izložbe. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1981., 105. U Katalogu izložbe su navedeni kao Zakoni i statuti krajišnika Varaždinskog generalata. Na određene pojmovne nejasnoće oko naziva Corduinih i Hildburghausenovih statuta uputio je Kudelić (bilješka 10). KUDELIC, »'Statuta Confiniariorum Varasdiensium'«, 34.

¹³ To se primjerice desilo s tekstom *Vojnokrajiških prava*. O tome više vidjeti u MILKOVIĆ, »Pravni akti i pravna povijest u djelu Franza Vaničeka«, 274; Franz VANIČEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, I., Wien, 1875., 441-461.

¹⁴ Sanja LAZANIN, »Hrvatska povijest i narod u izvještaju Josepha Friedricha von Sachsen-Hildburghausena«, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice - VDG Jahrbuch*, 17 (2010), 55-64.

ničku formu.¹⁵ Nedvojbeno je da je Hildburghausen kao najistaknutiji reformator sredine 18. stoljeća i kao onaj koji je Vojnoj krajini dao ustroj koji će i kasnije zadržati, dobro poznao mentalitet stanovništva i da je samim načinom proglašenja statuta namjeravao ostaviti dojam kontinuiteta iako je u praksi postupno dolazilo do ograničavanja i sužavanja krajiških povlastica.

Glavni cilj ove reforme bio je povećati vojni kontingent generalata i uskladiti ga s drugim monarhijskim postrojbama kako bi se krajišnike u budućnosti moglo koristiti u ratovima izvan Krajine.¹⁶ Pri tom se Hildburghausen oslanjao na načelo jedan vojnik na jednu obitelj, a ne kao dotad, na jedno selište što je posljedično dovelo do povećavanja vojnoga kontingenta.¹⁷ Ustrojene su pukovnije i satnije, a zapovjedna struktura je definirana i centralizirana.

U ovome članku naglasak je isključivo na promjenama koje su s *Vojnokrajiškim pravima* nastale u Varaždinskom generalatu kad je riječ o zemljišnome posjedu kao jednom od središnjih pitanja vojnokrajiškoga uređenja. Članku je priložen prijepis čitavog Tit. IV. *Vojnokrajiških prava* koji se odnosi na zemlju.

ZEMLJIŠNI POSJED

Zemljišnoposjedovni odnosi nalaze se u središtu vojnokrajiške organizacije od samih njezinih početaka. Zemlja je poveznica između organizacijske i financijske strukture Vojne krajine i njezinog socio-ekonomskog uređenja.¹⁸ *Vojnokrajiška prava* eksplicitno navode zemlju kao najvažnije pitanje u Vojnoj krajini te ju definiraju kao »po svojoj osnovi vojno leno«: »Alle Grund-Stücke in denen *Generalaten*, und anderen *Gränitz-Districten* seynd von ihrem *Instituto Militar-Gränitz-Lehen*, welche denen *Gränitz-Innwohnern* frey zu geniessen ...« (čl. 1.). Time je sva zemlja u oba generalata, kao i u ostatku Krajine, proglašena vojnokrajiškim lenom koje su krajišnici mogli slobodno uživati u zamjenu za vojnu službu. Povezanost između zemlje i vojne službe bila je izravna: »... je mehr Volk davon erhalten wird, je mehr taugliche Mannschaft kan zu Unseren Kriegs-Diensten gestellet werden ...« te se kao crvena nit provlači kroz krajiško uređenje sve do njegova ukidanja u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća. Već u sljedećem članku je istaknuto da je »u prirodi« ovih lena da ne mogu biti otuđiva po volji vlasnika lena (čl. 3.).¹⁹

Definiranje zemljišnih posjeda krajišnika *von ihrem Instituto* (tj. po svojoj osnovi) kao vojnih lena nova je interpretacija pravne osnove temeljem koje su krajišnici imali samo pravo uživanja zemljišnih dobara jer su prema izvornim Vlaškim statutima iz 1630. godine krajišnici, zapravo, slobodno raspolagali zemljom. Fedor Moačanin opisao je rješenje koje je u to vrijeme našao bečki dvor balansirajući između težnje doseljenoga stanovništva za zadržavanjem povlastica s jedne strane i hrvatskoga plemstva, odnosno zagrebačkoga biskupa koji su nastojali ponovo steći faktičnu upravu nad svojim posjedima s druge strane i koje je, u vrijeme uspona habsburške vladarske moći u 18. stoljeću, pretočeno u spomenutu definiciju vojnoga lena čime je vladar *de iure* i *de facto* imao tzv. vrhovno vlasništvo (*dominium directum*) nad svom zemljom u Vojnoj krajini:

»Tako je zemljišni posjed ostao vlasima *via facti* kao puno vlasništvo, kojim su slobodno raspolagali. To im je takođe potvrđeno u tzv. Statuta Valachorum iz 1630. Kako i kada su vlasni stekli svoj zemljišni posjed, to se iz dobrih razloga zaboravilo zapisati u statute. (...)

¹⁵ MOAČANIN, VALENTIĆ, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 35; MOAČANIN, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 60.

¹⁶ KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 115.

¹⁷ KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 116.

¹⁸ KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 79.

¹⁹ PETRAK, MILKOVIĆ, »Wie in unseren Erbländern«, 52-54. U historiografiji se rasprava ponajviše vodila upravo oko Tit. IV. i definicije krajiške zemlje kao vojnoga lena. MILKOVIĆ, »Pravni akti i pravna povijest u djelu Franca Vaničeka«, 281, 282; MILKOVIĆ, FUNDA, »The Militar Gränitz Rechten«, 273 i o sadržaju IV. Tit. općenito: MILKOVIĆ, FUNDA, »The Militar Gränitz Rechten«, 273-274.

No, bilo je blizu vrijeme, u kojem je apsolutna moć vladara tako ojačala da je mogao legitimne pretenzije zemaljske gospode i uzurpirana ili pravovaljano stečena prava krajiškog stanovništva ignorirati i proglasiti za carsko leno sav zemljišni posjed u Vojnoj krajini.²⁰

Prekretnica o kojoj govori Moačanin nastupila je već tijekom 30-ih godina 18. stoljeća. Iako je, kako je spomenuto, Karlo VI. 1717. godine potvrdio Vlaške statute, relativno brzo su nastupile promjene s donošenjem novih statuta koje su formulirali von Cordua, odnosno Hildburghausen.

Kad je riječ o zemlji, iz Hildburghausenovih statuta proizlazi da je bilo moguće sklapati ugovore o prodaji uroda na stabljici ili nepokretnih dobara (Vaniček koristi pojam *Immobilien*, čl. 2.) uz dva uvjeta – da se takvi ugovori sklapaju u prisutnosti svjedoka te da se ne prodaje više od polovice dobara. Daljnja ograničenja nastavljaju se u sljedećem članku statuta i odnose se na zabranu zamjene ili ustupanja baštine nekom drugome bez prethodnog znanja zapovjednika (čl. 3.).²¹ Drugim riječima, prodaja, odnosno otuđenje zemlje nije bilo posve zabranjeno.²² Uz ovo očito ograničenje raspolaganja zemljom, jednako je važna i nova terminologija koja se sada javlja. Tako Kaser navodi da se u latinskom izvorniku zemljišni posjed »oprezno označavao« kao »baština«, tj. »*possessio feudalis*«.²³ Sličnu i jednako suptilnu, ali u svojoj osnovi ključnu, promjenu može se primijetiti u članku 8. statuta koji se odnosi na pitanje nasljeđivanja nakon smrti oca obitelji, gdje se govori o *dominium utile*, tj. koristivnom vlasništvu. Isti članak implicira da netko drugi, odnosno vladar, ima *dominium directum*, tj. vrhovno vlasništvo. Prema tom članku proizlazi da bi krajišnici raspolagali samo ograničenim vlasništvom nad zemljom.

Treba također naglasiti da niti *Vojnokrajiškim pravima* prodaja zemlje nije bila u potpunosti zabranjena. »Nositelj lena« (*Hauplehenträger*) smio je prodati ili otuđiti zemlju koja je »višak«, tj. ako je imao više zemlje nego što iznosi jedno čitavo vojno leno, uz dva preduvjeta: da je prodaja zemlje povezana s preuzimanjem vojne službe i da se odvijala uz znanje zapovjednika pukovnije te da je unesena u zemljišne knjige (čl. 46).²⁴

Postojala je također vrlo jasna tendencija da se sva zemlja evidentira u zemljišnim knjigama. U *Vojnokrajiškim pravima* se konstatira da u vezi sa zemljišnim dobrima vlada velika pomutnja (čl. 2.) te slijedi niz propisa kojih bi se, kad je riječ o zemlji, u budućnosti trebali držati vojnokrajiški sudovi (čl. 3.) s tim da se dosadašnje prodaje i kupnje, za koje se tvrdi da ih je bilo unatoč postojećim ograničenjima, ne poništavaju (čl. 6.) osim u nekim spornim slučajevima koji se opisuju u člancima koji slijede. Slična konstatacija nalazi se i u statutima gdje se navodi da vlada veliki nered u vezi sa zemljišnim posjedom te da svaka krajiška kuća može na vlastiti zahtjev dobiti izvod iz zemljišnih knjiga (čl. 1.) Ova tendencija, koja je u statutima prisutna samo kao preporuka (također i u statutima iz 1732. godine²⁵), u *Vojnokrajiškim pravima* je pretvorena u zakonsku obvezu s namjerom da se uvede red u zemljišnoposjedovne odnose. Pritom su najprije definirane iznimke koje su dotad nastale i koje će biti,

²⁰ Fedor MOAČANIN, »Problem zemljišnoga posjeda krajiškoga stanovništva na hrvatskoj i slavonskoj krajini«, u *Radovi iz povijesti Vojne krajine*. Nataša ŠTEFANEC (prir.). Zagreb: Srpsko kulturno društvo »Prosvjeta«, 2016., 220, 221. Kaser također navodi da su vlastela na područjima naseljenim Vlasima »izgubila svaku pravnu ingerenciju.« Također, i on je suglasan da su krajišnici sukladno Vlaškim statutima slobodno raspolagali zemljom. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 97.

²¹ Vaniček, *Specialgeschichte*, I., 446.

²² Kudelić utvrđuje da su već u statutima iz 1732. godine nastupila znatna ograničenja u raspolaganju zemljom gdje su zapovjednici i časnici imali zadatak određivati međe, a ne kao prvotno pripadnici tradicionalne elite (čl. 1.). KUDELIC, »Statuta Confiniariorum Varasdiensium«, 39; MOAČANIN, VALENTIĆ, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 35; MOAČANIN, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 60; Kaser također ističe da su statutima iz 1737. godine (čl. 3.) uvedena ograničenja u raspolaganju zemljišnim dobrima, tj. da su krajišnici prethodno trebali priskrbiti odobrenje. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I, 116. Na drugom mjestu ističe da se zemlja u Varaždinskom generalatu upravo od 1737. godine već shvaćala kao vojno leno. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 23.

²³ Kaser navodi da se u latinskom izvorniku zemljišni posjed »oprezno označavao« kao »baština«, tj. »*possessio feudalis*«. Također, ukazuje da je došlo do ograničavanja raspolaganja zemljom. KASER, *Slobodni seljak i vojnik*, I., 117.

²⁴ Slično naglašava i Kaser. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 240.

²⁵ KUDELIC, »Statuta Confiniariorum Varasdiensium«, 39.

neovisno o novim uvjetima, tolerirane, a potom je definirano tko može posjedovati zemlju u Krajini, odnosno generalatima.

Potpuna novost u *Vojnokrajiškim pravima* niz je propisa koji se odnose na zemljišni posjed koji je pripadao časnicima, a koji su bili potpuno nepoznati u ranijim aktima.²⁶ Te su odredbe vjerojatno upravo najviše pogađale »domaće« časnike u Varaždinskom generalatu koji su potjecali iz redova tradicionalne krajiške »elite«.

Dok je u *Vojnokrajiškim pravima* niz članaka koji se odnose na nasljeđivanje, u statutima je riječ tek o jednom, iako opsežnijem, već spomenutom članku 8. koji govori da u slučaju smrti oca obitelji (*pater Familias*, kod Vaničeka *Hauvater*)²⁷ koji je živio u zajednici s djecom, braćom i rođacima, *dominium utile* prelazi njima. Također, zajednica sama bira novog oca obitelji. Taj izbor mora biti autonoman, osim u slučaju kada dođe do sukoba i kada se može umiješati zapovjednik koji treba izabrati najsposobnijeg među njima.²⁸ Osim ograničenoga vlasništva zemlje, ovaj članak neposredno svjedoči o postojanju zadruga.²⁹ U *Vojnokrajiškim pravima* je niz članaka koji također posredno ili neposredno govore o zadrugama kroz odredbe o nasljeđivanju. Iz tih odrebi, međutim, proizlazi i da zadruga nije bila isključivi oblik obitelji jer se, primjerice u članku 18. regulira individualno nasljeđivanje, tj. dioba zemlje među sinovima nakon smrti oca obitelji, ukoliko je tako podijeljena zemlja dovoljna da se od nje daje vojna služba.³⁰ Ovdje također postoji i terminološki kontinuitet te se za zadrugu rabi latinski pojam *communio*.³¹

Kad je riječ o nasljeđivanju, *Vojnokrajiškim pravima* se stjecanje zemlje putem testamenta u potpunosti zabranjuje (čl. 45.), dok statuti ne zabranjuju raspolaganja prema oporukama nego samo uvjetuju njihovu vjerodostojnost prisustvom predstavnika duhovnih i svjetovnih vlasti, kneza i svećenika, te dvojice ili trojice svjedoka (čl. 7.).

Iako je ovdje riječ o patrijarhalnim društvima i iako je u središtu vojnokrajiškoga društva i sustava bio muškarac kao otac na čelu obitelji ili vojni obveznik, mnogo zakonskih članaka u *Vojnokrajiškim pravima* bilo je posvećeno ženama – udovicama i kćerkama.³² Broj udovica koje su našle mjesto u ovoj zakonskoj osnovi, u tadašnjem društvu zasigurno nije bio zanemariv. Međutim, kad je riječ o zemlji, žene su, osim u nekim iznimkama, bile isključene iz vlasništva nad zemljom.

Položaj udovica, odnosno kćeri u statutima se regulira samo s jednim člankom. Tako se propisuje da kada se udovice žele ponovo udati i izaći iz zadruge dobivaju miraz, ukoliko nije potrošen ili otuđen tijekom braka, kamatu u iznosu od 3% od cijele baštine, jedno žensko odijelo i 15 forinti u gotovom ili

²⁶ Riječ je o člancima 11.-13., 22.-24., 61., 77. O ovome problem detaljno u: MILKOVIĆ, »Položaj časnika«, 165, 170, 171.

²⁷ U bilješci Vaniček navodi izvorni tekst čl. 8. na latinskome jeziku. VANIČEK, *Specialgeschichte*, I., 447. Međutim, upravo pojam *pater familias* upućuje na određenu pojmovnu nejasnoću s obzirom da je taj pojam nespojiv sa institucijom zadruge gdje se njen starješina nije mogao izjednačiti s ovim pojmom.

²⁸ VANIČEK, *Specialgeschichte*, I., 447. Kaser navodi da se u statutima iz 1737. godine govorilo samo o određivanju novog starješine, a da nasljeđivanje uopće nije bilo predmet reguliranja jer se podrazumijevalo dok odredba o uključivanju zapovjednika svjedoči, prema njegovu mišljenju, o potencijalnim sukobima i krizama unutar samih zadruga. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 139, 140. Moačanin također u regulaciji vidi odraz procesa raspadanja zadruga. MOAČANIN, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 61.

²⁹ Postojanje zadruga u Varaždinskom generalatu je nedvojbeno. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 77. On smatra da je njeno postojanje indirektno potvrđeno već u Vlaškim statutima (čl. 8. »De rerum domino«), a isti je članak dodatno naglašen u Hildburghausenovim statutima. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 137, 139. Moačanin, naprotiv, u Hildburghausenovim statutima prepoznaje prvi pokušaj reguliranja zaduge uopće. MOAČANIN, VALENTIĆ, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 36. MOAČANIN, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 61.

³⁰ MILKOVIĆ, »Položaj časnika«, 171; PETRAK, MILKOVIĆ, »'Wie in unseren Erbländern'«, 53.

³¹ Kod Belostenca: *Communio*, onis, - Opchina, delnichtvo, *communio sanguinis*, rodbinsztvo, *communio bonorum*, Dél ú imanyu (...). Joannis Bellostzénec, *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aearium*, Zagabrie: Typis Joannis Baptistæ Weitz, Inclyti Regni Croatiae Typograph, M.DCCXL, 319. Kasnije će zadruga biti precizno opisana u *Osnovnom krajiškom zakonu* iz 1807. godine, a termini koji će se za nju koristiti su Gränz Haus ili Hauscommunio. Latinski jezik će potpuno nestati iz kodifikacije te će ovaj zakon biti napisan njemačkim jezikom s dva prijevoda – na »slavonski« jezik (tj. štokavsko-ikavski književnojezični idiom) i na slavenosrpski jezik.

³² Članci 26.-29., 40.

neki ekvivalent kao otpremninu. Jednak dio dobiva i djevojka koja udajom odlazi iz kuće, dok se za miraz skrbe roditelji u suglasnosti sa zadrugom (čl. 8). Iako Hildburghausenova regulacija djeluje dosta velikodušno, u *Vojnokrajiškim pravima* niz je članaka kojima su bila definirana prava udovica, odnosno kćeri, na zemljišni posjed i uvjeti pod kojima ga mogu zadržati.

Iz oba zakonska akta se može zaključiti da je u Krajini bilo uobičajno zalaganje zemlje ili druge imovine, međutim, bila je očita tendencija vojnih vlasti da se ono čim više ograniči. Tako je prema *Vojnokrajiškim pravima* zalaganje zemlje bilo ograničeno ispunjavanjem pet preduvjeta, među kojima je i ograničavanje zalaganja zemlje do maksimalno trećine posjeda te uz uvjet da se sve odvija uz prethodno znanje i prisutnost naređenih, odnosno da zalog procjenjuju nepristani susjedi uz prisutstvo par viših časnika i kneza (čl. 59.), dok su statutima bile sankcionirane samo posljedice zalaganja imovine i neplaćanja duga, tj. da slučaju neplaćanja duga knez u prisutnosti dvojice ili trojice najstarijih u selu može otuđiti zalog, a dobiveni iznos predati vjerovniku (čl. 5.).

Kao *novum* u 18. stoljeću se javlja regulacija veličine baštine³³ koja, kako se čini, isprva nije predstavljala neki određeni kvantum zemljišta nego je označavala zemlju koja se dodjeljivala jednoj obitelji kao nasljedno dobro.³⁴ Zemlja je bila osnovna mjera vojnih obveza te je prema *Vojnokrajiškim pravima* detaljno opisan omjer između zemlje koju krajišnici drže i obveza koje snose. U tom je smislu zemlja, sukladno fiziokratskim načelima o zemlji kao najvećem bogatstvu, podijeljena na tri razreda prema kvaliteti (čl. 50.), što je načelo koje je bilo i kasnije zadržano. Definirane su veličine krajiških lena koje su se razlikovale u Varaždinskom i Karlovačkom generalatu ovisno o tome jesu li lena pješačka ili husarska, a u obzir se uzimala i činjenica da krajišnici Varaždinskog generalata sami sebi nabavljaju uniformu (čl. 51.). Stoga je veličina lena u Varaždinskom generalatu bila određena na 10 radnih dana zemljišta I. klase, a 12. II. i III. klase (čl. 51.), dok je husarsko leno iznosilo 16 radnih dana za zemlju I. klase (čl. 53.) pri čemu se jedan dan rada se odnosio na zemlju dužine 60, a širine 40 klaftera (čl. 49.).

Propisivanje veličine krajiških lena na taj način se uključuje u opći trend sve veće regulacije života krajišnika.

OSTALE ODREDE

U poglavljima koja se odnose na zemlju i u jednom i drugom aktu nalazi se niz članaka koji se ne odnose na pitanja zemljišnoposjednovnih odnosa, nasljeđivanja zemlje, odnosno njena otuđenja od strane vlasnika lena.

Statutima su bila regulirana neka pitanja kojih nema u *Vojnokrajiškim pravima*. Takvi su, primjerice, *članci koji se tiču slobodnog uvoza, izvoza i prodaje* koji nisu bili opterećeni carinama ili tridesetinama ukoliko je riječ o osobnim potrebama, međutim ako je riječ bila o trgovanju, tada je krajišnik snosio troškove carine i tridesetine kao i drugi trgovci, dok je u godinama poskupljenja *živežnih namirnica* njihov izvoz bio strogo zabranjen (čl. 9.).³⁵

Sva tradicionalna seljačka društva su ovisila o različitim vrstama zemljišta – oranicama, livadama i šumama – odnosno o odnosu među njima. Za takva društva koja su živjela u konstntnoj oskudici šuma je imala veliku važnost kao dodatan izvor hrane, ali i ogrjevnog i građevnog drveta. Kako je šuma postajala sve važnija i za državu, njezina vrijednost *očitovala se i u zakonskoj regulativi. Tako su u statute bile uvrštene razne zabrane koje se tiču krčenja šuma ili oštećivanja stabala*. Krčenje šuma i šikara i njihovo pretvaranje u obradive površine: oranice, livade ili vinograde bilo je dozvoljeno samo uz suglasnost zapovjednika, odnosno s posebnim nalogom, a, zbog očuvanja šuma, izričito je bilo zabranjeno okresati ili oguliti stablo radi hrane za stoku. Onima koji su to običavali raditi prijetila je zapljena i prodaja stoke (čl. 10.).³⁶ Krajišnicima je ipak bilo dozvoljeno prikupljati žir u šumama uko-

³³ KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 97.

³⁴ Također se čini da je svaka obitelj prilikom naseljavanja dobila jednu baštinu, tj. nasljedno dobro, s tim da ona nije imala definiranu veličinu jer je u to vrijeme bilo dovoljno zemlje. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 96, 97.

³⁵ Vaniček, *Specialgeschichte*, I., 448.

³⁶ Vaniček, *Specialgeschichte*, I., 448.

liko one ne pripadaju stranoj jurisdikciji, a krajišnicima koji pripadaju drugom distriktu dozvoljavalo se besplatno toviti svinje samo uz prethodnu obavijest o njihovom broju i uz znanje zapovjednika (čl. 11.).³⁷

Naprotiv, u *Vojnokrajiškim pravima*, unatoč njihovoj opsežnosti, gospodarenje šumama niti prava krajišnika na njihovo korištenje se uopće ne spominju jer će ta problematika – u skladu sa spomenutim tendencijama ekspanzije pravnih normi i reguliranja – biti predmet posebnog akta, tzv. *Šumskog reda*.³⁸

S druge strane u *Vojnokrajiškim pravima* nalazi se niz članaka³⁹ kojima se dezerteri kažnjavaju kaznom gubitka zemlje, a konfiskacija svih pokretnih i nepokretnih dobara bila je predviđena za *crimen laesa Majestatis*, tj. za zločin uvrede Veličanstva (čl. 71.).

ZAKLJUČAK

Vojnokrajiška prava odraz su značajnih promjena uvođenih na prostoru Varaždinskoga i Karlovačkoga generalata, odnosno čitave Vojne krajine, koje su u narednim desetljećima temeljito preobrazile vojnokrajiško društvo. Jedna od važnijih promjena odnosi se na regulaciju zemljišnih dobara koje su posjedovali krajišnici. Ta regulacija osobito je pogodila stanovništvo Varaždinskoga generalata koji je dugo vremena slobodno raspolagalo svojim posjedima temeljem odredaba Vlaških statuta. Korjenite promjene bile su očite već u Hildburghausenovim statutima iz 1737. godine te bi njima valjalo posvetiti više pažnje u istraživanjima. U ovom članku nastojalo se istaknuti osnovne probleme koji se javljaju kad je riječ o zemljišnim dobrima krajišnika pri čemu osobito treba istaknuti problem pojmova kojima su pripadnici vojnokrajiške vojne i administrativne hijerarhije intervenirali u stvarni život krajišnika. To je osobito vidljivo upravo na primjeru spomenutih statuta kojima se htjelo ostaviti privid kontinuiteta, a pojmovima promijeniti vojnokrajišku realnost te bi se u tom smislu trebalo ponovo vratiti u historiografiji već poznatim i samo dijelomično istraženim pravnim aktima. Da se mnogo toga mijenja u militariziranome vojnokrajiškom društvu postat će postupno jasno s *Vojnokrajiškim pravima*, gdje se napose ističe *Titulus IV.* koji s 88. članaka regulira najvrijednije što krajišnici imaju – zemlju.

³⁷ Vaniček, *Spezialgeschichte*, I., 448, 449.

³⁸ Prvi zakon o šumama je donesen u Slavonskoj krajini 1755. godine, u Varaždinskoj 1764. i 1765. u Hrvatskoj krajini. MOAČANIN, VALENTIĆ, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, 44.

³⁹ Riječ je o člancima 63. te 67.-70.

PRILOG

*TITULUS IV.*Von denen Grund-Stücken, und *Militar*-Gränitz-Lehen.

Die Grund-Stücke seynd wohl der wichtigste Gegenstand bey der *Militar*-Gränitz-Einrichtung, als von deren Genuß und richtiger *Repartition* die Nahrung, *Subsistenz*, Vermehrung, und *perpetuirliche* Selbst-*Recroutirung* Unserer Gränitz-Völker abhaget, je mehr Volk davon erhalten wird, je mehr taugliche Mannschaft kan zu Unseren Kriegs-Diensten gestellet werden, dahero Wir nöthig befunden, zu Erreichung dieses Endzwecks darüber folgendes zu verordnen.

§. 1.

ALle Grund-Stücke in denen *Generalaten*, und anderen Gränitz-*Districten*⁴⁰ seynd von ihrem *Instituto Militar*-Gränitz-Lehen, welche denen Gränitz-Inwohnern frey zu geniessen, statt ihres Soldes mit der Verbindlichkeit verliehen werden, daß sie davon nach ihren Kräften, und Unseren Anordnungen die *Militar*-Dienste in- und ausser des Lands verrichten sollen.

§. 2.

OBwolen die Natur solcher Lehen mit sich bringet, daß selbe nicht nach Belieben des Lehen-Manns *alieniret* werden können, auch in die *Generalate* dißfalls öftere Verbote und Verordnungen erlassen worden, so ist doch aus Nachlässigkeit und Eigennutz der *Commendanten* solches wenig beobachtet, sondern mit unerlaubten *Alienirungen*, und bey Eintheil- und Vergebungen der Grund-Stücke verschiedentliche Unterschleiff getrieben, andurch aber diese so wichtige Grund-Veste der Gränitz in grosse Verwirrung gesetzt worden.

§. 3.

DAMit aber bey denen in Ansehen der Grund-Stücke entstehenden Fragen und Strittigkeiten die Gerichte eine gewisse Maaß-Regel, um nach solcher die vorfallende Zweifel entscheiden zu können, haben mögen, so wollen Wir, daß ein Ansehen deren dormaligen Besitzern, und denen bishero geschehenen *Alienirung*- und *Transferirungen* der Grund-Stücke *in judicando* folgender massen gehalten werden solle.

§. 4.

WER ein Grund-Stuck 20. Jahr ruhig *possediret*, wann er auch kein *Patent* darüber hätte, solle von niemand angefochten werden.

§. 5.

WER ein Grund-Stuck vor weniger als 20. Jahren durch ein ordentliches *Patent*, oder gerichtlichen *Sentenz* von neuen erhalten, oder durch diese Weege die *Confirmation* darüber bekommen, ist gleich denen vorhergehenden.

§. 6.

OBwolen schon lange Jahr hero die Kauff- und Verkaufung der Grund-Stücke als *Militar*-Lehen durch öfters *promulgirte* Verordnungen verboten gewesen, so wollen Wir jedoch aus guter Wissenschaft dergleichen bishero geschehene Verkaufungen, aus der alleinigen Ursach, daß sie wider den Verbott geschehen, nicht *annulliren* lassen, ausser es wäre ein solcher *Contract* aus andern in denen allgemeinen Rechten vorgesehenen Ursachen ungültig, oder der *Annullirung* unterworfen, da wollen wir es bey *Disposition* der Rechten lassen.

⁴⁰ U izvoru tiskarska pogreška: *Distticten*.

§. 7.

DEr ein Grund-Stuck zwar vor weniger als 20. Jahren käufflich an sich gebracht, und der Verkaufker solches vorhero ruhig besessen, dergestalten, daß der ruhige Besitz des Kauf- und Verkaufkers zusammen gerechnet, schon 20. Jahr oder länger gedauert⁴¹, alsdann kan der letzte Besitzer von einem dritten nicht angefochten werden.

§. 8.

WER vor weniger als 20. Jahren jemanden ein Grund-Stuck verkauffet hat, und solches nunmehr anspruchig machen wolte, ist zu sehen, ob es mit- oder ohne *Consens* des ordentlichen *Commendanten* geschehen, im ersten Fall, welches durch das von dem *Commendanten* ertheilte *Patent* erwiesen wird, ist der Kauffer in ruhigen Besitz zu lassen, im anderten Fall aber ist ein Unterschied zu machen, ob der Kauffer oder Verkaufker *á proportione* seiner Grund-Stücke mehr oder weniger Dienst-taugliche Köpfe in seiner *Familie*, welche sich von denen Grund-Stücken nähren, habe: und ist dem jenigen, welcher *á proportione* mehr Dienst-taugliche Köpfe als Nahrung hat, das Grund-Stuck zu *adjudiciren*, doch erfordert die Billichkeit, daß, Falls der Verkaufker das Grund-Stuck behauptet, er dem Kauffer den empfangenen Werth, wie auch die erweisliche *Melioration* ersetzen müsse.

§. 9.

DER währenden Krieg ein Grund-Stuck verkauffet hat, kan solches unter keinen Vorwand *repetiren*, wohl aber kan das verkaufte Grund-Stuck dem Kauffer von *Fisco* abgenommen werden, soferne er es ohne Erlaubnuß erkauffet hätte.

§. 10.

DERjenige, welcher währenden Krieg sein Grund-Stuck verlassen, und ohne Erlaubnuß aus denen *Generalaten* oder *Gränitz-Districten* gegangen, wann selbes auch noch wirklich *vacant* wäre, solle nicht mehr zu dessen Besitz gelassen werden.

§. 11.

Die *Commendanten*, und Innländische *Officers*, welche sich seit Unserer angetretenen Regierung von deren *Emigrirt- Desertirt-* oder Verstorbenen Grund-Stücke eigenmächtig zugeeignet, seynd solche verlustig, welches auch auf ihre Erben zu verstehen: dahero die Obristen darauf Nachforschung zu halten, und sothane Grund-Stück abzunehmen, einfolgends entweder denen vorigen Inhabern, oder ihren nächsten Befreundten, oder auch andern Dienst-tauglichen mit kein- oder nicht genugsamen Grund-Stücken versehenen Gränitzern zu *conferiren* haben.

§. 12.

Die *Commendanten*, und *Officers*, welche nach Antretung Unserer Regierung von ihren Untergebenen Grund-Stücke erkaufft, und sie oder ihre Erben solche annoch besitzen, seynd schuldig auf Anlagen des Verkaufkers, dessen Erben, oder nächsten Befreundten, welche *á proportione* nicht mit genugsamen Grund-Stücken versehen, das Erkaufte gegen Zuruckgebung des Kauf-Schillings abzutretten, ohne daß sie für die etwo gemachte *Melioration* etwas anfordern können.

§. 13.

WAnn aber dergleichen Grund-Stücke von ihnen *Officers*, oder *Commendanten* weiters verkauffet worden, so sollen diese Käuffere in deren ruhigen Besitz verbleiben, doch der *Officier*, oder *Commendant* die Helfte des empfangenen Kauf-Schillings zur Straff in die Gerichts-*Cassa* erlegen, weilen sie ob dergleichen Verbotten halten sollen, und sie selbst darwider gehandelt.

⁴¹ U izvoru tiskarska pogriješka: gedauret.

§. 14.

Wann ein Zweifel entstehet, auf welchen nach den Tod des Lehen-Manns die Grund-Stücke *de præterito* hätten fallen sollen, darinn ist die vorhero in *Observanz* geweste Gewohnheit zur Richtschnur zu nemmen, auf die künftige Fälle aber wird hierunten die *Norma* vorgeschrieben.

§. 15.

Wann aber die Sach beederseitig mit gleichen Gründen unterstützt, so ist für denjenigen zu sprechen, welcher *à proportionè* der besitzenden Grund-Stücke mehr Dienst-taugliche Manns-Personen zu ernähren hat; seynd sie aber auch disfalls gleich, so kan das Grund-Stuck zwischen ihnen auf gleiche Theil getheilet werden.

§. 16.

Fürs künftige aber solle mit denen Grund-Stücken folgender Massen gehalten werden.

§. 17.

WER ein Grund-Stuck rechtmäßig besitzt, solle sowohl er, als seine eheliche Kinder und Nachkommens, sowohl männlich- als weiblichen Geschlechts, so lang einige vorhanden, zu ewigen Zeiten dabey gehandhabet werden, und zwar so lang Söhne vorhanden, bleiben die Töchter ausgeschlossen.

§. 18.

Wann zwey oder mehr Söhne vorhanden, so *succediren* sie in gleiche Theil, jedoch mit der Beobachtung, daß, soferne die Grund-Stücke so groß, daß ein jeder in besonders davon Dienste zu *præstiren* im Stande wäre, Ihnen alsdann frey stehe, selbige mit *Consens* des Regiments unter sich zu theilen, so ferne aber die Theile zu klein heraus kommen wurden, so ist ihnen die Theilung nicht zuzulassen.

§. 19.

DA aber gleichwohlen einer aus ihnen sich mit seinem Brudern nicht *comportiren* könnte, und dis aus seinem unartigen, oder Zank-sichtigen *Naturell*, alsdann solle das Regiment ins Mittel treten, und einen solchen nach Erkenntnuß des Gerichts, entweder mit einem Stuck Geld, oder Viehes von dem andern Bruder abfertigen lassen, oder nach Befund gar ohne Entgelt in eine andere *Communität* verweisen, jedoch so viel möglich niemals aus denen *Generalaten*, oder *Gränitz-Districten* fortschaffen.

§. 20.

Hätte aber ein Bruder noch bey Lebzeiten des Vatters zu seiner Nahrung hinlängliche Grund-Stücke anderwärts erheyrathet, alsdann ist er zur Theilung der väterlichen Grund-Stücke mit denen noch nicht genug versorgten Brüdern nicht, wohl aber zu gleicher Theilung der Mobilien und des Gewöhrs zuzulassen: wo unter mehr Gebrüdern einer sich anderwärts hin verheyrathet, der ihme folgende, und beym Haus bleibende Bruder der alleinige Erb der *Terrainen* seyn solle.

§. 21.

Wann der Vatter Grund-Stücke in der Gränitz besessen, und der Sohn ausser denen *Gränitz-Districten* in *Civil*-Diensten, geistlichen Stand, oder Kauffmannschafts halber sich beständiglich aufhaltet, kan er das väterliche Grund-Stuck nicht mehr besitzen, sondern ist ihme erlaubt, selbes inner 3. Jahren an einen Dienst-tauglichen Mann, welcher dem Regiments-*Commendanten* anständig, zu verkauffen, wann solches in bestimmter Zeit nicht geschicht, wird das Gut *caduc*, und ist einem andern gegen *Præstirung* der *Militar*-Diensten zu *conferiren*.

§. 22.

Wann aber ein solcher Sohn zwar nicht auf dem väterlichen Haus, doch aber in dem Gränitz *District*, entweder eine *Officers-Charge*, oder ein geistliches *Beneficium* zu versehen hat, so kan er das

Lehen-Gut Lebenslang besitzen, ist aber dabey schuldig, die *proportionirte* Dienste durch die darauf haltende Manns-Personen mit folgenden Unterschied, und *Proportion* versehen zu lassen, und zwar

§. 23.

Weilen die Gränitz-*Officers* weniger *Gage*, als die fremde geniessen, als solle ein Hauptmann von seinem besitzenden *Patrimonial*, oder sonst mit Rechten erworbenen Grund-Stücken, die Befreyung von 4. Dienst-Männer, ein Ober-*Lieutenant* von 3. ein Unter-*Lieutenant* und Fähndrich von 2. Dienst-Männer *gaudiren*, was aber dis *Quantum* übersteiget, von denen übrigen Grund-Stücken ihr *Contingent* zu stellen haben.

§. 24.

Die in der Gränitz angesessene Staabs-*Officers* hingegen, weilen selbe die *complete Gage* geniessen, haben von denen besitzenden *Militar*-Grund-Stücken die gebührende Anzahl Dienst-Männer ohne einiger Befreyung zu stellen, doch können sie ihre zwey *Fourier*-Schützen für zu stellende Dienst-Männer anrechnen, und seynd in allen über 3. Dienst-Männer zu stellen nicht verbunden, wann sie auch á *proportione* mehr Grund-Stücke in Besitz hätten.

§. 25.

Die Geistliche aber, sie mögen Römisch-Catholisch- oder Griechischer Religion seyn, sollen von allen besitzenden *Militar*-Grund-Stücken die *proportionirte* Anzahl Dienst-Männer stellen, und zahlen, weilen sie als Geistliche vom Altar leben können, und sollen. Dahero jederzeit der Unterschied zu machen zwischen denen Grund-Stücken, welche würllich der Kirchen gewiedmet, und welche als *Militarische* Gründe von denen *Poppen* und Kirchen-Dienern genossen werden, die erstere bleiben von denen Dienst-Leistungen befreyet, von der anderten Gattung aber seynd deren Besitzer, und Geniesser, nach der in dieser Gränitz von Uns vorgeschriebenen Maaß, Dienst-Männer zu stellen schuldig.

§. 26.

Wann eine Wittib, oder Tochter einen Gränitzer heyrathet, so mit keinen Grund-Stücken versehen, alsdan kan das Grund-Stuck, wo kein Sohn vorhanden, auf die Tochter fallen. Ist der Mann aber dessen ohne mit väterlichen Grund-Stücken versehen, alsdan fallen die *Terrains* auf die andere Tochter, oder da keine vorhanden, an den *Fiscum*. Es verstehet sich aber allezeit, daß jene, so Herren vom Grund-Stuck durch Erbschaft seynd worden, allezeit die übrige Geschwister zu ernähren haben, diese hingegen unter des Hauswirths *Direction* stehen, und ihme, als ihrem Brod-Vatter, arbeiten helffen sollen.

§. 27.

Wann aber eine solche in Haus befindliche Tochter ausgeheyrathet wird, ist der, oder die Innhabere des Lehens schuldig, sie mit Landes-gebräuchiger Kleidung zu versehen, die Hochzeit auszuhalten, und ihr von einem ganzen Lehen 15. fl., von einem halben 7. fl. 30. kr. und also nach Maaß der besitzenden Grund-Stücken, mehr oder weniger zum Heyrath-Gut mitzugeben, ohne ihr dasjenige, was sie sonst durch Schankung, Erbschaft, oder letztwillige *Disposition* von denen Eltern, oder Fremden *acquiriret* hat, anzurechnen, oder abzuziehen.

§. 28.

Ist aber die hinterlassene Wittib annoch im Stand, einen Mann zu bekommen, so ist ihr nicht verwehrt, einen noch Unbelehten auf das Grund-Stuck und Haus zu heyrathen, es mögen Söhne oder Töchter, vogtbar, oder noch unmündig vorhanden seyn, jedoch daß andurch diesen Kindern in ihren Rechten nichts benommen, sondern dieser angeheyrathete Stieff-Vatter nur der Mit-Frucht-Niesser des Grund-Stucks, so lang er lebet, und sowol die Dienste, als Haus-Wirthschaft besorget.

§. 29.

WURden aber aus dieser Ehe annoch Kinder gezeuget, so seynd sie *respectu* der Grund-Stücke mit denen vorigen Kindern ihren Bauch-Geschwistrigen in gleichen Rechten zu achten: *respectu* Mobilien aber jede Kinder ihren rechten Vatter, und der gemeinschaftlichen Mutter in gleiche Theil *succediren*.

§. 30.

WO ein Gränitz-Soldat ohne Kinder stirbt, und eine Wittib allein hinterläßt, so kan sich diese um einen Dienst-tauglichen- noch nicht mit Grund-Stück versehenen Mann umsehen, alsdann das Grund-Stück mit *Consens* des Obristen auf ihn überschrieben wird, es mögen Kinder aus dieser Ehe folgen, oder nicht? wäre aber dieser zweyte Mann ohne diß schon mit einem *Militar*-Lehen versehen, so wird das Lehen des ersten Manns *caduc*.

§. 31.

DA eine solche Wittib keinen Mann mehr bekommen kan, so solle sie ein Jahr von allen *Militar-Oneribus* freygelassen werden, ihr auch dabey erlaubt seyn, mehr oder einen verheyratheten Mann aus ihrer Freundschaft, oder einen fremden zu sich auf das Grund-Stück zu nehmen, welche ihre Dienste, und Haus-Wirthschaft verrichten helffen, jedoch seynd diese nur Frucht-Niesser, und stehet es alsdann bey denen Vorgesetzten, nach ihrem Tod das Grund-Stück ganz, oder zum Theil diesem Frucht-Niesser, oder einem andern zu *conferiren*.

§. 32.

Wann der Innhaber eines Grund-Stucks solchergestalten ohne Kinder abstirbt, jedoch auf dem nemlichen Lehen und Haus ein oder mehr Brüder, oder nahe Befreundte gehabt, und mit ihnen gemeinschaftlich die Wirthschaft und Kriegs-Dienste versehen, als verbleiben dergleichen Brüder und Befreundte in dem vorigen Besitz des Lehens, indeme ihnen der Theil des Abgestorbenen zuwachset, ausser es wären nebst denen *in communione bonorum* lebenden Brüdern oder Befreundten von dem Verstorbenen auch Töchter, oder die Wittib vorhanden, und das Haus mit mehr Grund-Stück, als Manns-Personen versehen, alsdann solle denen Töchtern oder Wittib zugelassen seyn, einen Dienst-tauglichen Mann auf den Antheil des Verstorbenen zur Ehe zu nehmen.

§. 33.

FALLs aber ein solcher Lehen-Mann, welcher ohne Kindern abstirbt, anderwärtig mit gnugsamen Grund-Stücken versehene Brüder oder *Agnatos* hat, welche mit ihm nicht *in communione bonorum* gestanden, alsdann wird das Lehen *caduc*, und können diese Brüder oder *Agnati* keinen Antheil daran *pretendiren*; ausser sie wären auf Anzahl ihrer Dienst-tauglichen Mannschaft nicht mit gnugsamen Grund-Stücken versehen, alsdann ihnen, wann sie in dem nemlichen Ort und *Compagnie Numero* wohnhaft, und nicht über den 4ten Grad *de Jure Civili* von dem Verstorbenen entfernt, auch sich inner drey Monat bey dem Regiments-*Commendanten* gebührend darum melden, von diesem *vacant* gewordenen Lehen, so viel als *à proportionem* zur Nahrung ihrer dermahligen *Familie* erforderlich mit Schuldigkeit der *proportionirten* Dienstleistung zugetheilet werden kan, das übrige aber einem andern *conferiret* werden.

§. 34.

Niemand solle erlaubt seyn einen Fremden ohne Vorwissen des *General-Commando* zu *adoptiren*, noch weniger solle jenen, so männliche Erben haben, erlaubt werden, einen *Adoptatum* in *præjudicium* des Erben anzunehmen.

§. 35.

Wäre aber ein Gränitzer alt, und dessen männliche Erben nicht im Stande die *Militar*-Dienste zu entrichten, so ist ihm ohnverwehret einen oder mehr *Prezemlaken*, oder Zinß-Leute auf seine Grund-

Stücke so lang anzusetzen, bis seine Kinder Dienst-fähig seyn werden, welche *Prezemplaken* aber immittels die *Militar*-Dienst für dem alten Vatter, und unmündige Kinder verrichten werden.

§. 36.

HAt der Gränitz-Mann keine männliche Erben, so kan er um Verlaub bey dem Regiments-*Commando* einkommen, einen *Adoptatum* anzunehmen.

§. 37.

BEy Tod-Fällen sollen die Grund-Stücke nicht zuruck, sondern alleinig auf die im Haus *in communiōe bonorum* lebende *Descendenten* männlichen- in deren Abgang auch auf die weiblichen Geschlechts, alsdann auf die schon anderwärtig wohnhafte *Descendenten*, in so weit sie *à proportione* noch nicht mit genugsamen Grund-Stücken versehen, ferners auf die *in communiōe bonorum* mit lebende Brüder, und andere *Agnatos*, und endlichen auf die ausser dem Haus wohnhafte Gebrüdere, in so weit sie noch nicht mit genugsamen Grund-Stücken versehen seynd, zufallen, sonst aber sollen ausser dem Haus keinen andern *Collateralibus*, als denen noch nicht genugsam begüterten Brüdern, mit Beobachtung, daß andurch keine *Confusion* unter denen *Compagnien* entstehe, nach Maaß der männlichen Personen *de jure* zufallen: mithin wo weder Söhn, noch Töchter, noch Brüder vorhanden, das Grund-Stuck *caduc* wird, und einem jeden andern Dienst-tauglichen vergeben werden kan, jedoch wird nicht unbillig auch auf die weitere des verstorbenen *Agnatos* bis in 4ten Grad, wann die oben §. 33. erwehte Umstände *concurriren*, zu *attendiren* seyn.

§. 38.

Auf einen solchen, welcher nicht der *Militar*-Gränitz-*Jurisdiction* unterworffen, kan kein Grund-Stuck noch einig anderes *immobile per Successionem hæreditariam*, noch weniger *per Contractum devolviret* werden, dergleichen Personen künftig unfähig seyn sollen, einige *Immobilia* in denen Gränitz-*Districten* zu besitzen.

§. 39.

UND wann auch jemand einiges Grund-Stuck, Haus, oder Garten in der Gränitz *justô titulô* besessen, nachgehends aber sein *Domicilium* anderwärts *figiret*⁴², und sonst in der Gränitz weder ein *Officers*-noch andere *Militar*-Charge begleitet, solle dergleichen *Immobilia* inner 1. Jahrs-Frist mit *Approbation* des Regiments, darunter selbe ligen, an einen Dienst-tauglichen Mann verkauffen, widrigens selbe *ipso jure* eingezogen, und weiter vergeben werden sollen.

§. 40.

Die *Officers*-Wittiben, welche von ihren abgelebten Ehe-Gatten in dem Gränitz-*Territorio* Häuser, Gärten, oder Grund-Stücke besitzen, können solche Lebens-länglich ruhig, und frey geniessen, nach ihren Tod aber können erwehte *Immobilia* an niemand anderen, als an solche Personen, welche in der Gränitz wohnhaft, und zu *Militar*-Diensten tauglich, auch sonst *de jure* in dem Lehen *succediren*, überlassen, doch ist ihnen Wittiben unbenommen, dergleichen *Immobilia* noch bey Leb-Zeiten mit *Consens* des Regiments an einem Dienst-tauglichen Mann zu verkauffen, oder zu verschenken, nebst deme aber haben die *Officers*-Wittiben, wann sie im Besitz der Grund-Stücke verbleiben wollen, von solchen nach Verfliessung 3. Jahren die Dienst-Leute zu stellen.

§. 41.

JENE, so ein Gränitz-Lehen gemeinschaftlich besitzen, können solches jederzeit nach Anzahl der Dienst-tauglichen Köpfe in gleiche Theil zertheilen, wann solche Theile anderst hinlänglich, daß sie davon jeder in besonders seine Nahrung ziehen, und die Dienste *præstiren* können.

⁴² U izvorniku piše *figiren*. Vjerojatno je ovdje tiskarska pogreška, pa bi umjesto *figiren* trebalo stajati *figiren*.

§. 42.

JEdoch solle keine Theilung gültig oder erlaubt seyn, welche nicht mit Wissen des Regiments geschehen, und in das Grund-Stuck-*Prothocoll* eingetragen werden.

§. 43.

WEr künftig ohne Vorwissen des Regiments eine solche Theilung eigenmächtig vornimmt, wird seines Theils verlustig, und kan ein solches Gut einem Dritten vergeben werden.

§. 44.

DAnnoch geben Wir Unseren Obristen disfalls den Gewalt dergleichen Ubertrettern die Straff⁴³der *Confiscation* in eine andere Geld-Straff in die *Sportul-Cassa* zu verwandeln, auch wo dergleichen Theilungen vor diesem geschehen seynd, dabey wollen Wir es aus Gnaden bewenden lassen.

§. 45.

NIemand ist erlaubt durch Testament sein Grund-Stuck zu verschaffen, ausser denen es ohne dis vermög gegenwärtiger *Constitution ab intestato* zukommen müste, dergestalten, daß dergleichen *Legata*, deren Grund-Stück, wann sie auch an eine Kirchen geschehen wolte, künftig *ipso jure null* und nichtig seyn sollen; indeme Wir schon bedacht seyn wollen, die arme Kirchen nach Befund selbstn zu *dotiren*.

§. 46.

NIemand ist erlaubt bey Leb-Zeiten sein Grund-Stuck zu verkauffen, zu verschenken, oder sonst zu *alieniren*, ausser daß ein solcher Lehen-Trager mehr Grund-Stücke als ein ganzes *Militar*-Lehen besitze, in welchem Fall ihme zugelassen seyn solle, das *super plus* an einen, so kein ganzes Lehen besitzt, zu verkauffen, auch zu verschenken, jedoch wird hierzu erfordert:

1^{mò} Daß diese *Alienation cum onere servitiorum militarium* geschehe.

2^{dò} Daß solches mit Wissen und Willen des Regiments-*Commendanten* vorgenommen, auch solche *Alienirung* in das Grund-Buch eingetragen werde, widrigens, wann dergleichen Verkauf geschicht, solcher ungültig seyn solle.

§. 47.

DIeweilen Wir Unseren Gränitz-Soldaten die besitzende Grund-Stücke mit der Verbündlichkeit der zu leistenden Kriegs-Diensten sonst frey geniessen lassen, als ist billich, daß jene, welche mehr dergleichen Grund-Stücke in Besitz haben, auch ein mehrers zu Unseren Diensten beytragen.

§. 48.

DAMit aber hierinfallt eine gewisse Maas, und *Proportion* gehalten werde, als sollen in beeden *Generalaten* die Grund-Stücke in Tag-Bau, und Gränitz-Lehen eingetheilet, und hiernach die Dienst-Leistung *repartiret* werden.

§. 49.

EIn Tag-Bau solle in der Länge 60., und in der Breite 40. Klafter enthalten.

§. 50.

WEilen aber die Grund-Stücke nicht von gleicher Fruchtbarkeit, und Güte, als sollen die Tag-Bau in drey *Classen* eingetheilet, in deren erste die beste und fruchtbahriste Grund-Stücke, in die anderte die mittlere, und in die dritte die schlechtere, jedoch *Baufähige* gerechnet werden.

⁴³ U izvoru tiskarska pogreška: Staff.

§. 51.

Ein Gränitz-Lehen bestehet aus einer gewissen Anzahl Tag-Bau, jedoch solle auch zwischen dem Carlstädter- und *Varasdiner-Generalat*, dann in beeden Orten zwischen einen *Infanteristen*- und Husaren-Lehen der Unterschied gemacht werden, weilen die *Varasdiner*-Gränitzer sich die *Mondour* selbst anschaffen müssen, denen Carlstädtern aber solche aus Unserem *Ærario* abgereicht wird, gleicher Gestalten ein Husar zu Beyschaffung des Pferds, und im *Varasdinischen* der darzu gehörigen Rüstung ein mehrers als der *Infanterist* zu bestreiten hat.

§. 52.

DAhero solle in dem Carlstädter-*Generalat* zu einen *completen Infanteristen*-Lehen 8. Tag-Bau von der ersten *Classe*, 10. von der anderten, und 12. von der dritten *Classe*, in dem *Varasdiner-Generalat* aber 10. Tag-Bau von der ersten, und 12. von der andert- und dritten *Classe* gerechnet werden.

§. 53.

IN solcher *Proportion* solle in dem Carlstädter-*Generalat* ein *completes* Husaren-Lehen aus 12., und in dem *Varasdiner-Generalat* aus 16. Tag-Bau bestehen, und dis, wann die Tag-Bau von der ersten *Classe* genommen werden, wann aber selbe aus der andert- oder dritten *Classe* seynd, so ist nach *obdeterminirter Proportion* eine etwas grössere Anzahl zu nemmen.

§. 54.

Nach jetzt beschriebener Ausmessung solle auch der Dienst *repartiret*, und von jedem *Infanteristen*-Lehen ein Mann zu Fuß, jedoch von einem Haus nicht über drey Dienst-Männer, wann selbes auch mehr Grund-Stücke, als drey Gränitz-Lehen, zu genüssen hätte, gestellet werden.

§. 55.

ES sollen auch jene, welche weniger als ein ganzes Lehen besitzen, von Stellung eines Dienst-Manns nicht befreyet seyn, sonderlich wann deren mehrere in einem Haus befindlich, weilen sie unter Unserem Schutz ihre freye Nahrung nicht allein von denen Grund-Stücken, sondern auch von Handel und Wandel ruhig sich erwerben können.

§. 56.

Auf gleiche Weis stellet ein *completes* Husaren-Lehen einen Mann zu Pferd, wann aber ein solches zwey oder mehr Husaren-Lehen an Grund-Stücken zugenüssen hätte, so hat selbes noch einen berittenen Mann, und in allen zwey Husaren, über diese Anzahl aber nicht mehr, wann es auch an Grund-Stücken reicher wäre, zu stellen: zu der *Infanterie* aber niemals einigen Mann von dem *Super plus* der Grund-Stücke abzugeben.

§. 57.

Falls aber ein mit so vielen Grund-Stücken versehenes Husaren-Haus sich zur Stellung zweyer Husaren nicht bequemen wolte, solle es zu der *Infanterie* abgeben, und also nach Maas ihres *Terrains* zu Diensten angeschrieben werden.

§. 58.

ES ist keinem Gränitzer erlaubt sein Grund-Stuck mit ewig-währenden Zinsen, oder *Servitut zu oneriren*, und wann es geschicht, so ist der *Successor* daran nicht gebunden.

§. 59.

Weilen aber sonst ein Gränitz-Soldat in der Noth und Unglücks-Fällen kein Mittel hätte sich zu helffen: als solle in solchen Fällen erlaubt seyn, ein Theil seiner Grund-Stücke auf gewisse Zeit gegen Geld, Getrayd oder Vieh zu versetzen, und dem *Creditori* dargegen die Nutz-Niessung zu überlassen, wobey aber Folgendes zu beobachten, daß

1^{mò} Niemals über ein Drittel der Grund-Stücke in Versatz gegeben werden könne.

2do Der *Debitor* von denen übrigen sich und seine *Familie* noch einige Zeit nähren könne.

3^{uò} Solches allezeit mit Wissen und *Consens* der Vorgesetzten geschehen müsse.

4^ò Ein solches versetzendes Stuck vorhero durch unpartheyische Nachbahren, worzu allzeit nebst ein Paar Ober-*Officers* der *Knes* zuzuziehen, *astimirt*, von dessen Ertragnuß ein Drittel für die Bearbeitung abgezogen, von denen andern zwey Dritteln das *Interesse* auf das vorgestreckte *Capital* abgeführt, und was überbleibt, *successivè* zur Abstossung des *Capitals* abgerechnet werden solle.

5^ò Solle ein solches Grund-Stuck nach dem Tod des Versetzers auf dessen *Successorem* zuruck fallen, und das Darlehen nicht mehr von dem Grund-Stuck, sondern alleinig von des verstorbenen *Debitoris Mobilien* oder Vieh *deductis fructibus perceptis* gefordert werden.

§. 60.

ES ist nicht zugelassen ein Grund-Stuck gegen einen Darlehen an Geld, Vieh, Getrayd, oder andern dergestalten auf eine gewisse Zeit zu versetzen, daß nach dessen Verflüssung bey nicht Bezahlung des *Capitals* das Grund-Stuck dem *Creditori* verfallen seyn solle, und wann solches *Pactum* eingegangen seyn wird, so ist es ungültig, auch beede *Contrahtenten* mit Straff zu belegen.

§. 61.

ES solle künftighin kein *Commendant*, oder Ober-*Officier* einiges Grund-Stuck an sich kauffen, noch sich ausser dem ohne dis zukommenden *Successions-* oder Erb-Recht, auf einig anderley Weis zueignen, doch wird solches denen Unter-*Officieren*⁴⁴, wann sie auch besoldet, mit *Consens* des Obristen zugelassen, wann sie *à proportionè* mehr Manns-Personen als Grund-Stücke bey dem Haus haben.

§. 62.

JEnen, so mehr Grund-Stücke als *à proportionè* Manns-Personen bey ihrem Haus haben, ist erlaubt, einen, oder mehr Unbegüterten, einen Antheil ihrer Grund-Stücke gegen gewissen *Præstationen* an Diensten, Geld, oder Früchten, auf Lebens lang zu überlassen, dergestalten, daß diese *Præstationes* nach des unbegüterten Tod aufhören, und dessen Kinder sothane *Portion* Grund-Stücke alsdann auf erhaltendes *Patent*, als ein eigenes Lehen gegen *Præstirung* der *Militar-Dienste* geniessen können.

§. 63.

WER *desertiret*, das ist: ohne Erlaubnuß sich aus dem *Generalat absentiret*, solle dreymal unter Trommel-Schlag *citiret*, und erscheinet er in der ihme vorgesetzten Zeit nicht, sein Weib fortgeschaffet, mit seinen Grund-Stücken aber folgender Massen gehalten werden, und zwar:

§. 64.

WANN er kein Kind, noch andere gemeinschaftliche Würtschafttreibende auf dem Grund-Stuck gelassen, solle selbes einem andern *conferiret* werden, dergestalten, daß, wann er nachgehends sich wieder einfandete, dieser in Ewigkeit nicht angefochten werden könne.

§. 65.

VERlaßt er aber ein, oder mehr Kinder auf dem Haus, und erscheinet nicht, alsdann werden so viel gleiche Theil, als nebst dem entflohenen Vatter, Dienst-taugliche Kinder vorhanden, und wird des Vatters Antheil eingezogen.

§. 66.

DA aber lauter unmündige Kinder vorhanden wären, wird das Grund-Stuck in zwey gleiche Theil getheilet, denen Kindern die Helfte, und das Haus überlassen, und die andere Helfte einem anderen *conferiret* werden, auf gleiche Art wird gehalten, wann Dienst-taugliche, und unmündige Kinder ver-

⁴⁴ U izvoru tiskarska pogreška: *Officiern*.

lassen werden, bekommt jeder Dienst-tauglicher seine *Portion*, und alle unmündige miteinander eine *Portion*.

§. 67.

Ist aber jemand mit mehr seinen Gebrüderer, Eltern, oder andern Befreundten *in communione bonorum* gestanden, und *desertirt*, alsdann solle die Anzahl der *Portion* nach denen Dienst-tauglichen Köpfen gemacht, und des *Desertirten Portionen* nicht allein in Grund-Stücken, sondern auch an *Mobilien* eingezogen werden, nur daß die erste einem andern *conferirt*, die *Mobilar-Portion* aber nach Abzug der Unkosten in die *Straff-Cassa* gezogen wird.

§. 68.

WER einen *Deserteur* in seiner wirklichen *Desertion* ertappet, und anhaltet, bekommt zum Lohn die Helfte seines mitführenden Viehs, und *Mobilien*.

§. 69.

JENE, so in wirklicher Kriegs-Zeit im Feld, oder auf dem Hin- oder Ruck-*Marche* *desertiren*, seynd nebst Einziehung ihrer Grund-Stücke, und *Mobilien* nach obiger Maaß-Gebung, auch nach Schärffe der Kriegs-*Articul*, und Unserer disfalls heraus gegebenen Verordnungen an Leib zu straffen.

§. 70.

JENE, so vor dem Feind ihre Schuldigkeit nicht thun, oder gar Feld-flüchtig werden, welches sträflicher ist als ein *Deserteur*, sollen nebst denen in denen Kriegs-*Articuln* vorgeschriebenen Straffen, auch nach obiger Anleitung an ihrem Vermögen gestraft werden.

§. 71.

IN *Crimine laesæ Majestatis* seynd die Grund-Stücke, und alle übrige unbeweglich, und bewegliche Güter, welche desjenigen, so des Lasters schuldig, erkannt worden, der *Confiscation* unterworfen.

§. 72.

IN übrigen Verbrechen, wann jemand auch zum Tod *condemniert* wird, ist mit denen Grund-Stücken zu halten, wie im Fall, da er des natürlichen Todes gestorben, ausser daß etwa von denen *Mobilien* nach Rechtlicher Ausmessung etwas auf seine Atzung, und andere Gerichts-Unkosten *appliciret* werden könne.

§. 73.

Die Regiments-*Commendanten* sollen trachten, damit bey Abmessung, *Transferirung*, und Vergebung der Grund-Stücke nach jedes Orts Beschaffenheit, so viel möglich, in ganzen Lehen geschehe, damit allgemach die ganze Gränitz in solche *Portiones*, so man ganze *Militar-Lehen* nennet, abgetheilet werde.

§. 74.

BEvor ein *Patent* über ein Grund-Stück vom neuen ausgefertigt wird, ist dessen *Situation*, wo es wegen Entlegenheit nicht durch den *Syndicum* selbst geschehen kan, durch den *in loco* befindlichen *Officier* mit Zuziehung des *Knesen*, und zwey aus dem Ort beyzuruffenden Zeugen, dann mit *Citirung* derjenigen, so anrainende Grund-Stücke besitzen, in Augenschein zu nehmen, dessen Rain, oder Mark-Stein zu bemerken, oder wo keiner von Menschen-Händ, oder von der Natur gesetzt, von neuen zu setzen, damit ohne künftig besorgender Irrung das verleyhende Grund-Stück in dem *Patent* mit möglicher *Determination* beschrieben werde.

§. 75.

BEy einem jeden Haus, und Lehen muß der Aeltiste als *Caput Familiæ* benennet, und die übrige darzu gehörige Manns-Personen angemerket werden.

§. 76.

SO oft das Haupt des Hauses, oder *Principal*-Lehen-Trager mit Tod abgeheth, muß bey dem Regiment dessen *Successor in Prothocollo*, wie auch auf dem *Patent* angemerket, hievon aber, wann kein *Extraneus de novo succediret*, keine besondere *Taxa*, sondern nur ein mäßige Schreib-Gebühr abgefördert werden.

§. 77.

Die denen *Chargen* anhaftende Grund-Stücke seynd keine Lehen, mithin können solche weder an die Erben *transmittiret*, noch weniger *alieniret* werden, diese wollen Wir denen dermaligen Nutz-Niesern auf Lebens lang, und so lang sie in dieser *Charge* stehen, geniessen lassen, so bald sie aber durch den Tod, oder andere Veränderung ihre *Charge* verlassen, solle der Nachfolger mit anderen von nemlichen *Character* in Gleichheit gesetzt werden.

§. 78.

JEne, welche von der *Reforme* als *Porkulaben*, *Voyvoden*, *Knesen*, oder *Vice-Knesen Pochasbine* gehabt, und bey der neuen Einrichtung mit *Abolirung* dieser *Chargen* in einen andern Grad versetzt worden, sollen, wo es nicht schon geschehen, die diesen *Chargen* angeklebte Grund-Stücke nach Befund Unsers *commandirenden Generalen*⁴⁵, an ihre Nachfolger, wann es *Knesen*, und *Vice-Knesen*, bey denen übrigen aber an andere Dienst-taugliche Gränitzer überlassen, auf dessen Vollzug die Obristen, und Regiments-*Commendanten* jeder in seinem *Numero* nachzusehen haben.

§. 79.

Die dermalige *Knesen*, und *Vice-Knesen* behalten die so genannte *Pochasbine* Lebens länglich, welche nach ihrem Tod an ihre Dienst-Folger *devolviren*.

§. 80.

DEssen Vatter als *Porkulab Voyvoda*, *Knes*, oder *Vice-Knes* dergleichen *Pochasbine* innen gehabt, er aber als Gemeiner, und nicht mehr in seines Vatters *Posto* stehender solche annoch in Besitz hätte, ein solcher ist es schuldig dem Regiments-*Commendanten* anzuzeigen, welcher dem Besitzer, so viel dieser *à proportion*e der Mannschaft weniger Grund-Stücke bey dem Haus hat, *conferiren* wird, wann aber der Besitzer ohne dis mit gnugsamen Grund-Stücken versehen, selbe an einen anderen Dienst-tauglichen Mann einräumen wird: diß versteht sich auch, wann bey einem Haus andere Befreundte, die von einen Verstorbenen seiner *Charge* halber genossene *Pochasbine* annoch in Besitz hätten.

§. 81.

DEnen *Officers* ist erlaubt, auf denen ihnen zugetheilten Grund- und Boden nutzliche Handwerks-Leute zu halten, ihnen Wohnung zu bauen, jedoch daß ein solcher Handwerker kein Lehen besitzen könne, noch Kriegs-Dienste zu *præstiren* schuldig seye.

§. 82.

Officers-Kinder, welche nach dem Tod ihrer Eltern Lehen-Grund-Stücke besitzen, müssen nach Maaß derselben gleich allen übrigen Gemeinen die *Militar*-Dienste *præstiren*.

⁴⁵ U izvoru tiskarska pogreška: *Generaln*.

§. 83.

SO oft künftig einiges Grund-Stuck von neuen verliehen wird, darüber solle ein von Unserem *commandirenden Generalen* unterschrieben-gedrucktes *Patent*, worinnen unter andern die Schuldigkeit der Dienst-Leistung *inseriret* seye, ertheilet werden.

§. 84.

DER freye Genuß der Grund-Stücke, und andere unter Unserem Schutz erwerbende Nahrung verbindet die *Generalats*-Innwohnere, nach der von Uns, und Unseren *commandirenden Generalen* auf sie gemachten *Repartition*, sowol in denen *Generalaten*, als ausser denenselben die auskommende Kriegs- und andere Dienste mit schuldigen Gehorsam zu versehen.

§. 85.

LIGet ihnen ob, nicht allein die Gränitz-Wachten, sondern auch die *Operas*, oder die so genannte *Labores gratuitos* in ihren *Regiments-Numero* zur Erbauung, und *Reparation* der *Militar*-Gebäuden ohne End-Geld zu *praestiren*.

§. 86.

SO bald sie aber ausser dem *Regiments-Numero* in *Generalat* auf *Garnison*, oder Arbeit *commandiret* werden, solle ihnen aus Unserem *Aerario* nebst dem Brod drey Kr. Lohnung gegeben werden.

§. 87.

WERden sie hingegen ausser dem *Generalat* *commandirt*, so sollen selbe wie die übrige *regulirte* *Regimenter* ihre Verpflegung zu empfangen haben.

§. 88.

DIE Gränitz-*Gage* *cessiret* für die *Officers*, so bald selbe im Feld die *competente Gage* geniessen, hingegen wollen Wir bey auskommenden *Ausmarche* in Erwegung, daß selbe durch viele Jahr in der Gränitz mit geringem Gehalt leben müssen, ihnen zur *Equipirung* drey Monat-Gelder als eine besondere *Beyhülff* bezahlen lassen.

SUMMARY

The Military Frontier Rights were published in 1754 for the area of the Varaždin and Karlovac Generalates, and somewhat later for other parts of the Krajina. They were an external sign of the unification of the Military Frontier area. It is a comprehensive document in German that regulates various areas such as the judiciary, civil and criminal proceedings, and land relations. Land ownership relations are regulated by one of its seven titles, Title IV. The Varaždin Generalate found itself in a specific situation due to its tradition of the Wallachian Statutes from 1630 and, in line with this, the legal acts of the Military Frontier reformers from the first half of the 18th century, especially Hildburghausen. A comparison of the entire text of the Military Frontier Laws with earlier legal documents would be too extensive a topic for an article, therefore this paper focuses on comparing the regulation of land ownership relations in the Military Frontier Laws with regulations from the first half of the 18th century in the Varaždin Generalate, and highlights continuities and discontinuities in the legal regulation of land ownership relations that were the foundation of the Military Frontier society.

THE 1815 ELECTIONS FOR THE MUNICIPAL AUTHORITY IN OSIJEK

IZBORI 1815. GODINE ZA OPĆINSKU VLAST U OSIJEKU

Eldina LOVAŠ

Croatian Institute of History,
Department of the History of Slavonia,
Syrmia and Baranya
Ante Starčevića 8, Slavonski Brod
eldina.lovass@gmail.com

Received/Primljeno: 22. 9. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad
UDK / UDC: 324(497.543Osijek)"1815"
94(497.543Osijek)"1815"

Danijel JELAŠ

Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek
Lorenza Jägera 9, Osijek
djelas@ffos.hr

SUMMARY

In the paper, the authors contextualise and describe the electoral procedures and ceremonies in free and royal cities on the example of the 1815 elections for the municipal authority in Osijek. Apart from describing the whole electoral process, based on the archival records from the State Archives in Osijek pertaining to the aforesaid elections, the authors also analysed the sociodemographic characteristics of the City Council members and the members of the Elected Community using other supplementary sources. In addition, the received results for 1815 were compared with the results of 1809 and 1812 elections in order to identify any change in sociodemographic characteristics of the officials in the municipal bodies in the observed period.

Keywords: elections, municipal authority, city officials, Osijek, 1815, free and royal city

Ključne riječi: izbori, općinska vlast, gradski dužnosnici, Osijek, 1815., slobodni i kraljevski grad

INTRODUCTION

When the citizens of Osijek were granted the liberties of a free and royal city in March 1809, the local municipal authority started to operate according to the royal charter¹ and two appendices²

¹ The original 1809 Osijek City Charter, issued by Francis I, was initially kept in a safe, together with other most valuable records of the city archive, called the "Secret Archive". Nevertheless, it was registered as a regular record under the number 65/1809. A small paper slip with the information of the charter's location is still preserved among the records. Državni arhiv u Osijeku [State Archives in Osijek], fonds: Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka [The Council of the Free and Royal City of Osijek], Upravni i gospodarski predmeti [Administrational and Economic Records] (further in the text: HR-DAOS-6.1.1.5), reg. no. 65/1809. Today, the 1809 Charter is part of the holdings of the Museum of Slavonia Osijek, inventory number P-1072. See: Vesna Božić-Drijača and Danijel Jelaš, *Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka: 1809.-1850.: Sumarni inventar* (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2016), 23-25. The facsimile, together with transcription and translation of the charter in: Ante Grubišić ed., *Diploma elibertationis liberae regiaeque civitatis Essekiensis*, transl. Zrinka Blažević, Sanja Lazanin and Iva Polak (Osijek: Muzej Slavonije Osijek, 2010). Also see: Stjepan Sršan and Tihomir Stojčić, *Libera regiaeque civitas Essek 1809. / Slobodni kraljevski grad Osijek 1809* (Osijek: Muzej Slavonije, 1989); Stjepan Sršan, *Slobodni i kraljevski grad Osijek 1809=Libera Regiaeque Civitas Essek 1809* (Osijek, Državni arhiv u Osijeku, 2009), 49-68.

² Croatian translation of both appendices in: Sršan, *Slobodni i kraljevski grad Osijek*, 69-82.

issued later that year by the Supreme Count of the Virovitica County Josip (Iosephus) Mailath. The 1809 Charter determined the dynamics and the procedure of the elections for the central offices of the local authority, namely the judge, six senators constituting the City Council (the internal council, senate) and 40 members of the so-called Elected Community (the external council, electoral assembly).³ The local elections in Osijek were supposed to be held every three years on 31 December, supervised by the appointed royal commissioner. The 1815 elections took place after several years of crisis of the municipal authority in Osijek, marked by scandals and riots in 1811, followed by Court interventions and frequent change of city officials.⁴ These were the circumstances in which the 1812 elections were held, so, in a way, the results of the 1815 elections marked a new stage in which the municipal authorities finally functioned in a more regular manner.

This paper aims to provide an overview of the electoral results, the insight into the sociodemographic background of the elected officials, their rotation or continuity in the offices of the municipal authority, the social or familial connections between them, and the electoral protocols and ceremonies.⁵ The results of the 1815 elections will be compared with the earlier elections of 1809 and 1812, while the analysis will incorporate descriptive, analytical, comparative and statistical methods. The primary sources for the research are found within the archival fonds that represents the municipal archives of the time, that is the fonds “The Free and Royal City of Osijek (1809-1850)”, which holds the records on the 1815 and earlier elections,⁶ the register of citizens,⁷ as well as the census of 1814.⁸ Because the census was conducted just one year earlier, it can be regarded as very reliable source on, for example, the place of residents of the officials. To establish certain aspects of personal lives, such as the exact date of death of an individual, parochial (ecclesiastical) registers were consulted.⁹ The civil and ecclesiastical registers were also used as the main control tool for the candidates’ personal data in the records, mainly because of inconsistencies in the onomastic orthography or recorded candidate’s religion, occupation etc.

³ On the municipal authority in Bratislava (Pozsony) see: Árpád Tóth, “A polgárok józanabb része...”: Pozsony választott polgárai, 1790-1848 (Arhontológia és prozopográfia)”, *Fons* XI, no. 2 (2004), 235-276.

⁴ As a result, the first judge of the Free and Royal City of Osijek, Ivan (János, Ioannes) Baranyai and some other officials were removed from office, accused of corruption during the acquisition of a house in the Lower Town Osijek. There are several sources on this scandal, the records of the Osijek municipal archive, as well as entries in the Franciscan annals and the diary of Sebastijan Karl Redlstein, citizen of Osijek. HR-DAOS-6.1.1.5, no. 253/1811, 272/1811, 273/1811, 547/1811, 555/1811; *Osječki dnevnik Sebastijana Karla Redlsteina: 1804.-1832.*, ed. Stjepan Sršan (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 1997), 44-45, 50; *Osječki ljetopisi: 1686.-1945.*, ed. Stjepan Sršan (Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku; Povijesni arhiv u Osijeku, 1993), 131. Also see: Eldina Lovaš and Petra Plantosar, “Kontinuitet ili diskontinuitet? Gradska uprava slobodnog i kraljevskog grada Osijeka između 1809. i 1814.”, in *Lokalna vlast i samouprava u povijesti Slavonije, Srijema i Baranje*, eds. Ana Rajković Pejić and Domagoj Tomas (Slavonski Brod; Osijek: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Filozofski fakultet Osijek, 2024), 114-120.

⁵ This research focuses exclusively on the city officials, that is, the members of the Osijek City Council and the Elected Community, because they were the decision-making authority, unlike high-ranking public servants who were also elected in the same manner.

⁶ The records can be found in the subseries “Upravni i gospodarski predmeti”. They include, for example, the instructions and report from the appointed royal commissioner, lists of candidates, biographies of candidates, salaries etc. HR-DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1244/1815, 1537/1815.

⁷ Also kept in the subseries “Popisi i evidencije stanovništva”. HR-DAOS-6.1.6.5. The register is published in: Eldina Lovaš, *Građani Slobodnog i kraljevskog grada Osijeka 1809. - 1850.* (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2020).

⁸ The censuses are kept in the fonds “Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka”, subseries “Popisi i evidencije stanovništva” [Population censuses and registers]. HR-DAOS-6.1.6.1.

⁹ That is the Roman Catholic and other registers for Osijek in: Zbirka Matičnih Knjiga [Collection of Register Books] in the State Archives in Osijek (HR-DAOS-500).

THE STRUCTURE OF MUNICIPAL AUTHORITY AND ELECTIONS IN FREE AND ROYAL CITIES: THE EXAMPLES OF OSIJEK, PÉCS, SOMBOR AND POŽEGA¹⁰

The structure of municipal authority of free and royal cities, together with its functions and the electoral procedures, were defined by their respective royal city charters. This means that certain aspects of the organisation of their municipal authorities were partly based on common legal traditions, some dating back from the Middle Ages, while other aspects varied between the cities, usually depending on local traditions, demographics etc. To illustrate this, we will compare the example of Osijek with the closest three free and royal cities in the neighbouring counties of Bács, Baranya and Požega, namely Sombor, Pécs and Požega.¹¹ The most apparent common trait was the fact that the local executive and juridical authority¹² was concentrated in the hands of a city council (*magistratus, senatus*), the internal council usually comprised of a city judge (*iudex civitatis*) and a certain number of senators (*senatores*).¹³ Sometimes other offices may appear as a part of the City Council. For example, the City Charter of Pécs introduced the office of a mayor (*consul*), who served as the deputy judge.¹⁴ In case of Osijek, Požega and Sombor, the deputy judge was the city captain (*capitaneus civitatis*), elected among the senators.¹⁵ The number of senators could vary. In Osijek, for example, there were six senator seats in the city council, the same as in Požega, another Slavonian free and royal city.¹⁶ In comparison, the number was higher in Pécs, where the council comprised of 10 senators, while the number of senator seats in the Sombor City Council was 12.¹⁷ Another collective body of the local city authority was the elected community (*electa communitatis*), the external council of electors, chaired by a popular tribune (*tribunus plebis*). Its members were the so-called elected citizens (*electi cives*),¹⁸ whose number was not uniform among the cities, and varied from 20 to 100.¹⁹ For example, the elected community of

¹⁰ We are very grateful to our colleague Arpad Tóth who provided us with useful advice in dealing with the municipal organisation of free and royal cities in Hungary.

¹¹ The citizens of Sombor were granted liberties of a free and royal city in 1749, the citizens of Požega in 1765 and the citizens of Pécs in 1777.

¹² Usually referred to as political, economic and juridical affairs. The separation of executive and juridical competences of local authorities occurred after the revolutionary events of 1848, when many of the old institutions and legal traditions were abolished. In the case of Osijek, the old organisational structure existed until 1850, when the "Temporary municipal regulation for the City of Osijek" came into force. See: Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: pravno-povijesne studije* (Zagreb: Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985), 221, 294-295; Danijel Jelaš, "Funkcioniranje gradske uprave i statuti Osijeka 1809.-1954." *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 10 (2009): 70-72.

¹³ Similar organisation was present in the Middle Ages, when city councils in Hungary and Slavonia consisted of a judge or a mayor (*iudex, maior villae, villicus*) and jurors (*iurati cives*), whose number usually varied from two to twelve. In the 17th century, the office of senators was introduced instead of jurors. See: Beuc, *Povijest institucija*, 131-132, 220.

¹⁴ László Sándor and György Timár, "Pécs város 1780. évi szabad királyi oklevele" in *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve 1980*, ed. László Szita (Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1981), 43. The office of mayor was not uncommon in Hungarian city councils until the mid-19th century. István H. Németh, "Pre-Modern State Urban Policy at a Turning Point in the Kingdom of Hungary: The Elections to the City Council" in *Urban Elections and Decision-Making in Early Modern Europe, 1500-1800*, ed. Rudolf Schlögl et al. (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009), 279.

¹⁵ See: Eldina Lovas and Petra Plantosar, "Kontinuitet ili diskontinuitet? Gradska uprava slobodnog i kraljevskog grada Osijeka između 1809. i 1814." in *Lokalna vlast i samouprava u povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Zbornik radova znanstvenog skupa*, eds. Ana Rajković Pejić and Domagoj Tomas (Slavonski Brod; Osijek: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, 2024), 114-115.

¹⁶ Julije Kempf, Požega. *Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i Požeške županije* (Požega: Štamparija "Hrvatske tiskare i knjižare", 1910), 348. Beuc claims that the number of senators varied between 8 and 12, which was probably true in most cases. Beuc, *Povijest institucija*, 220.

¹⁷ Slaven Bačić, *Povelje slobodnih i kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice* (Subotica: Slaven Bačić, 1995), 135.

¹⁸ Bačić, *Povelje*, 63.

¹⁹ Beuc, *Povijest institucija*, 220.

Osijek had 40 members. In comparison, in Sombor the number was 60, whereas elected communities in Požega and Pécs consisted of 90 members.²⁰

The senators, as well as the majority of municipal officials and public servants, were elected for life,²¹ which means that local authorities could not depose, suspend or relieve them from office without prior consent of higher authorities, namely the Hungarian Royal Council of Governors and the Hungarian Royal Court Chamber.²² The exception were the offices of the City Judge, City Captain and Popular Tribune, who had a limited term of office. The frequency of elections, in Latin sources called “the renewals” (*restauraciones*), and electoral procedures were defined by the city charters too. It mainly depended on the length of the term of the city judge and other high municipal officials. Accordingly, the elections in Pécs and Sombor were held every two years, whereas in Osijek they were held every three years.²³ The election date also varied and was, most probably, related to local traditions.²⁴ In Pécs and Požega the elections were held on 1 November (All Saints’ Day), in Sombor on 24 April (St. George’s Day), while in Osijek on 31 December.²⁵ To hold local elections, an authorisation from the Hungarian Royal Court Chancery was required. The Chancery then appointed a royal commissioner, assigned to oversee the elections, convene the elected community and nominate candidates for vacant offices. If the royal commissioner was, for some reason, exempt from his duty, his responsibilities were then transferred to the city council.

Apart from the general rule that the elected officials and public servants had to be “capable and suitable”,²⁶ until the Edict of Religious Tolerance, issued by Joseph II in 1781, came into force, the charters could refer to candidates’ religion as a criterion.²⁷ For instance, only the Roman Catholics were eligible candidates for the Pécs City Council. The City Charter of Požega prohibited the settlement of non-Catholics in the city. Consequently, only the Roman Catholics could participate in the local elections. The City Charter of Sombor was less restrictive, as running for offices was allowed to members of the Roman Catholic and Eastern Orthodox Church together with the members of the Greek Catholic community.²⁸ In fact, there was an agreement between the Roman Catholic and Eastern Orthodox community before the 1749 Sombor City Charter was issued, ensuring that there cannot be a judge elected from the ranks of the same religious community two terms in a row. Similarly, an equal number

²⁰ See: Grubišić ed., *Diploma*, 88, Bačić, *Povelje*, 63, Kempf, *Požega*, 358, Andor Csizmadia, “Pécs városjoga a város felszabadulásakor” in *Tanulmányok Pécs város történetéből. Pécs város szabad királyi rangra emelésének 200. érfordulója alkalmából rendezett II. várostörténeti konferencia előadásai 1980. november 14. – Baranyai Krónikairás 6*, ed. László Sándor (Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1982), 34.

²¹ Beuc, *Povijest institucija*, 220.

²² For example, see: Grubišić ed., *Diploma*, 90. For the offices with permanent tenure, in addition to moving to another public office, the tenure can be terminated only in several cases: the death of an official, his resignation due to poor health or old age or his suspension as a result of misconduct in performing the duties of the office. István H. Németh, “Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században”, *Arrabona – Múzeumi közlemények* 45, no. 2 (2007): 64.

²³ Bačić, *Povelje*, 135, Sándor and Timár, *Pécs város*, 43, Grubišić ed., *Diploma*, 90. In the City Charter of Požega the terms for the main officials are not stated.

²⁴ In a number of cases, the local elections were held at the beginning or at the end of the year, usually on a major Catholic holiday. In Hungarian cities a common election date was the St. George’s Day (24 April), a tradition that dates back to the Middle Ages. H. Németh, “Városi tisztújítások”, 58-59. Also see: Danijel Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2020), 116.

²⁵ Bačić, *Povelje*, 135, Sándor and Timár, *Pécs város*, 43, Grubišić ed., *Diploma*, 90, Kempf, *Požega*, 351,

²⁶ Grubišić ed., *Diploma*, 90., Sándor and Timár, “Pécs város”, 43.

²⁷ Kempf, *Požega*, 351, 382.

²⁸ Sándor and Timár, *Pécs város*, 43, Bačić, *Povelje*, 135. In cities with a large Eastern Orthodox minority or a majority, such as Sombor, the members of these communities were granted citizenship, and thus the chance to participate in the local elections. This, of course, comes as no surprise, as they were mainly successful merchants who greatly contributed to the economic development of these cities. Eldina Lovaš, “Eszék társadalma az 1814. évi népességösszeírásban”, dissertation (University of Pécs, 2021), 138; Bačić, *Povelje*, 42.

of seats in the Elected Community was reserved for the Roman Catholics and the Eastern Orthodox.²⁹ The Osijek City Charter did not incorporate any provisions regarding the religion and ethnicity of the candidates for the seats in the local city council or the elected community. The instructions of the Hungarian Royal Court Chancery for the 1812 and 1815 elections, in fact, explicitly provide that the candidates for the City Council can be elected regardless of their religion.³⁰ The results of the elections, however, show that in practice, one of the senators was Eastern Orthodox.³¹ This could also be the result of some kind of an agreement between the religious communities, but there are no written accounts in the archival records or any other source that could confirm this assumption. The situation was somewhat different when it comes to the elections for the Elected Community. The report of the royal commissioner Joseph Mailath on the constitutional elections for 1809 elections in Osijek states that, according to the explicit instructions by the Hungarian Royal Council of Governors, the assembly must consist of 30 members of the Roman Catholic community and 10 members of the Eastern Orthodox community.³² In Pécs, on the other hand, the criteria were based on the ethnicity of the citizens rather than religion. The most numerous ethnic groups in the city were the Hungarians, Germans and South Slavs (predominantly Croats), all of which had an equal number of seats in the local elected community and their own popular tribune, who represented the interests of each ethnic group.³³

Besides comparing the structure of the municipal authority in Osijek with the ones in its counterparts, it is useful to examine the situation in Osijek before 1809. After the merger of the Chamber Municipalities of Upper, Lower and Inner Town in 1786, a single city council was constituted, comprising a city judge and five senators. The provisions of the Hungarian Royal Council of Governors were aiming at reciprocal representation of the merged three districts that just recently functioned as independent boroughs with their respective interests. Therefore, the judge and one senator came from the Inner Town, two senators came from the Upper Town and two from the Lower Town. The external council consisted of 26 members, 10 of them from the Upper and Lower Town each and six from the least populated Inner Town.³⁴ So, after the citizens of Osijek were granted liberties in 1809, the number of seats in the local authority increased – one more senator seat and 14 seats more in the external council.

THE 1815 ELECTIONS IN OSIJEK: THE ANNOUNCEMENT AND PROTOCOL

On 13 January 1815, The Hungarian Royal Court Chancery issued a decree by which the elections for the municipal authority were officially announced.³⁵ The Chancery decreed that the elections were to be held by the end of 1815 and appointed the Antun (Antonius) Adamović of Čepin, the Vice Count of the Virovitica County, to be in charge of the electoral process as the Royal Commissioner. This document includes the instructions on the electoral procedures, with details regarding the criteria for candidates who ran for the vacant offices. The city authorities received a strict order to conduct the elections in the interest of the city and for the benefit of all, as well as that the vote should be carried out in an appropriate and amiable manner. In case of vacant senator seats and public servant posts, it was necessary to choose appropriate individuals “absq[ue] religionis discrimine”, that is, regardless of their religious affiliation, as mentioned earlier. Although the basic criteria for the candidates were regulated by state laws and were probably considered general knowledge, the Chancery emphasised their decree

²⁹ Bačić, *Povelje*, 63.

³⁰ DAOS-6.1.1.5, reg. no. 2344/1812, 1537/1815.

³¹ Cf. Eldina Lovaš and Danijel Jelaš, “Članovi uprave slobodnog i kraljevskog grada Osijeka 1809. godine”, *Arhivski vjesnik* 63, no 1. (2020): 196-200, <https://doi.org/10.36506/av.63.7>.

³² Stjepan Sršan, *Slobodni i kraljevski grad* (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2009), 38.

³³ Csizmadia, 34, Dénes Sokcsevits, *A magyarországi horvátok rövid története / Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj* (Budimpešta: Croatica, 2021), 92-93.

³⁴ Stjepan Sršan ed., *Zapisnici Općine Osijek. Prothocollum des Stadt-Raths zu Esseg 1786. – 1794.* (Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku, 1996), 23, 25-26.

³⁵ The number of the decree was 4085. See the Commissioner's Report in: DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815.

that the candidates had to be citizens of Osijek. Also, if the candidate was a newly sworn-in citizen, he had to pay the citizenship fee before running for an office.³⁶ After the elections, the Royal Commissioner had to write a report in two copies, one for the Hungarian Council of Governors and the other for the Hungarian Royal Court Chamber. The latter institution was supposed to receive a financial report too.³⁷

The protocol and the course of the elections can be reconstructed according to the mentioned report of the Royal Commissioner. The report contains information regarding the: a) high-ranking dignitaries, city officials and public servants that attended the elections; b) the protocol of the electoral ceremony; c) the order of elections of candidates by bodies and offices.³⁸ As concluded by István H. Németh, a Hungarian author who managed to gather substantial material regarding the municipal election, these ceremonies “can be interpreted as self-presentation of the city council that reflects not only the ‘democratic’ attributes of a city, but also the power concentrated in symbols of elected bodies and individuals”.³⁹ Furthermore, the significance of the ceremony is reflected by the number and rank of distinguished guests and representatives of the higher and local authorities who attend the elections. As mentioned earlier, the elections held in Osijek on 11 September 1815, were presided over by Antun Adamović of Čepin, the Court Counsellor and the Vice Count of the Virovitica County, together with two representatives of the Royal Committee in the city, Josip (Iosephus) Pereny and Josip (Iosephus) Jung, the accountant of the Hungarian Royal Court Chamber. Listed below them in the report are the members of the City Council, led by Aleksandar (Alexander) Csavrak, the acting City Judge, Pavao (Paulus) Fözmayer, the acting City Captain and three senators, Josip (Iosephus) Kermopotich, Antun (Antonius) Ioannovich and Martin (Martinus) Moller. Also, members of the Elected Community were listed, with Franjo (Franciscus) Brunczlik as the acting Popular Tribune. The list of the elected citizens was followed by the list of the representatives of the county and military authorities.

The Electoral and Inaugural Ceremony

The report describes the course of the electoral and inaugural ceremony. It can roughly be divided in three main stages: the solely ceremonial protocol before the electoral procedure, the electoral procedures before and during the vote, and the inaugural ceremony. The first stage begun at 8 o'clock in the morning when the members of the City Council and the Elected Community met in the City Hall in the Inner Town. Together, they went to the Upper Town, to meet the Royal Commissioner with the rest of the royal delegation and invite them officially to the elections. After the invitation, they all returned to the City Hall, and from there, escorted by the armed city guards, they continued to the Inner Town St. Michael's parish church to attend the mass and, traditionally, call upon the Holy Ghost by singing *Veni Sancte Spiritus*. After the service, the city guards fired ceremonial shots in honour of the gathering. Then, the members of royal delegation and municipal authority returned once again to the City Hall, where the City Vice Notary Toma (Thomas) Stycs greeted them with a short speech in German.⁴⁰

Before the vote, as the second stage commenced, the Elected Community, that is the electoral body, was explicitly instructed that active members of the municipal authority must not be closely related to one another. If an individual was in the first line of kinship with someone in the authority, they could not run for the seats in the Elected Community. When it comes to a seat in the City Council, the restriction was applied for individuals in the second line of kinship as well. In both cases, relatives by marriage

³⁶ These criteria, however, were not strictly followed, as there were examples of city officials, some of whom became citizens on the election day, others immediately or even a few years after the elections. (See: Table 1).

³⁷ DAOS-6.1.1.5, reg. no. 2206/1815.

³⁸ In general, the order of elections depended on whether all citizens voted or there was an electoral body representing the citizens. In cases where all citizens participated in the elections, the members of the city council were elected first, followed by the members of the external council and other public officials and servants. In cities where the electoral body (elected community) represented the citizens, e. g. Osijek, the members of the elected community were elected before other officials and public servants. H. Németh, “Városi tisztújítások”, 62-63.

³⁹ H. Németh, “Városi tisztújítások”, 59.

⁴⁰ The ceremony was most probably conducted in German. The records are, on the other hand, in Latin.

were not eligible candidates.⁴¹ After reciting the rest of the rules and regulations for the elections, the protocol continued by reading the mentioned Chancery decree and reminding the gathered officials that the Royal Commissioner was in charge of the electoral process. The eligibility of all candidates, three for each vacant office, was reviewed once more, probably to avoid any irregularities that could compromise the elections. The Judge, Captain and Popular Tribune were required to submit written resignations before the vote. Accordingly, Aleksandar Csavrak, as the acting City Judge, submitted his resignation and handed over the insignia of his office, the city seal and the key to the city archive, followed by Franjo Fözmayer, the acting City Captain and Franjo Brunlich, the Popular Tribune. Finally, all other officials and public servants who wanted to offer their resignation did so.⁴²

After all resignations were submitted, it was necessary for the electoral body to have all 40 members. Since the 1812 elections, ten members of the Elected Community had died, resigned or had been promoted to another office,⁴³ therefore the duty of the remaining 30 members was to choose ten new elected citizens. When the electoral body was finally complete, the vote could continue. First, the members of Elected Community decided who will be the Popular Tribune in the next three-year term. Then they elected the members of the City Council: one senator, because his predecessor had resigned, the City Captain and the City Judge. It was also necessary to choose another two elected citizens, because during the electoral process two seats in the Elected Community vacated, as their holders were elected to another office. In the end, they elected new public servants and, thus, the electoral process was complete.⁴⁴

The inauguration of the newly constituted municipal authority started when the City Judge received the city seal and the key to the city archive as the official insignia of the authority from the Royal Commissioner. The Commissioner then addressed the members of the City Council in a short speech in which he highlighted the necessity of devotion and zeal in carrying out the duties and that they were entrusted with the care of “good harmony and unity of souls”. He emphasised the importance of Council’s obedience, most certainly referring to the execution of orders by the Court. Even though the electoral process ended, he repeated that relations by birth or marriage were an obstacle in performing public duties. Finally, he addressed the issue of responsible finances.⁴⁵

After the speech, the gathered assembly cheered “Vivat!”. The ceremony continued with a cortege from the City Hall to the parish church, accompanied by clanking of weapons and songs in honour of the ruler. The protocol ended with another mass and St. Ambrose’s “Te Deum” hymn.⁴⁶

CANDIDATES AND THE FINAL COMPOSITION OF MUNICIPAL BODIES

Besides the above-mentioned Commissioner’s report, there are two more documents that allow us to determine who were the candidates and what was the composition of municipal bodies in Osijek after the 1815 elections. The first is the document titled *Instrumentum candidationis individuorum pro restauratione*, dated 26 August 1815, containing the list of offices vacant to that date and the names of three candidates who intended to run for those offices.⁴⁷ A more detailed insight into the electoral

⁴¹ This restriction was taken rather seriously, as seen in the report for the 1812 elections. It seems that during those elections someone questioned the eligibility of Alexander Csavrak and Carolus Zengevall as candidates for the City Council because Csavrak had been married to Zengvalls daughter. However, since Csavrak's wife died more than three years prior to the elections and because they had no children, it was decided that nothing legally stood in the way of both of them being members of the City Council at the same time, as they were no longer relatives by marriage. In the end, Zengevall was elected Judge and Csavrak Captain in those elections.

⁴² See: The Commissioner's Report. DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815.

⁴³ The report listed the names of the ten former members of the Assembly.

⁴⁴ The names and positions of newly elected public servants can be found in the electoral table. DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815.

⁴⁵ DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815.

⁴⁶ DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815.

⁴⁷ DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815.

process is provided in the document titled *Tabella restauratoria*, i.e. the electoral table, composed after the vote. Together with the information on vacant offices and the names of candidates, the latter document also contains the names of the former office holders, the reason their office was terminated (death, resignation or promotion), occupation and previous public service of candidates, as well as the number of votes each candidate received. The order of offices listed in the table reflects the order of the vote. The table represents a more reliable and comprehensive source than the list of candidates dated 26 August, therefore the following analysis will be primarily based on that document.⁴⁸

As previously mentioned, in the period from the elections held on 29 December 1812 to the 11 September 1815 elections, ten seats in the Elected Community were vacated.⁴⁹ In four cases the reason was the death of the elected citizen. Those were, listed in the same order as in the table, Sebastijan (Sebastianus) Thürner, Martin (Martinus) Lebanovich, Pavao (Paulus) David⁵⁰ and Timotej (Thimotheus) Vukovich. They were replaced by Ivan (Ioannes) Plank,⁵¹ the innkeeper, Matej (Mathias) Benak, the furrier, Jakov (Iacobus) Stagl, the tinsmith and Đuro (Georgius) Michaelevich, the merchant. Another six elected citizens resigned from the office. The reason for resignation for five of them, Ivan (Ioannes) Göczinger, Gabrijel (Gabriel) Dellimanits, Antun (Antonius) Stoger, Kazimir (Casimirus) Knezevich and Gašpar (Casparus) Reizner, is unknown, whereas Ivan (Ioannes) Csivich resigned due to poor health. They were replaced by Pavao (Paulus) Hartl, the supervisor,⁵² Ivan Nepomuk (Ioannes Nepomucenus) Czach, the merchant, Franjo (Franciscus) Svoboda, the innkeeper, Ilija (Elias) Mohl, the merchant, Josip (Iosephus) Stöger, the carrier, and, finally, Petar (Petrus) Vidakovich, the merchant.⁵³ The candidates for the office of Popular Tribune were Franjo (Franciscus) Brunzlich, formerly acting Popular Tribune, Vasilije (Basilius) Argirovich, the elected citizen and merchant, and Josip (Josephus Hangl), the elected citizen and blacksmith. The Elected Community opted for Franciscus Brunzlich to continue his office as their chair.

In the City Council elections, it was first necessary to elect the replacement for the Senator Ljudevit (Ludovicus) Vrabec, who resigned from his office earlier. The new senator was Toma (Thomas) Stycs, formerly the City Vice Notary. Regarding the office of the City Captain, the elected citizens voted for Aleksandar Csavrak, formerly the acting City Judge, while the newly elected City Judge was a nobleman Stjepan (Stephanus) Moslavacz, who used to be a tax collector for the Virovitica County and the Court Agent. Since Moslavacz used to be an elected citizen before the elections and one more elected citizen was elected to the City Vice Chamberlain office, it was required to choose two more elected citizens. Those were a nobleman Tobija (Tonisa) Deurer and Stjepan (Stephanus) Mohacsy.⁵⁴

SOCIODEMOGRAPHIC ANALYSIS OF THE CITY COUNCIL AND ELECTED COMMUNITY MEMBERS

Because the available sources on the 1815 electoral process such as lists of candidates and city officials contain certain personal information,⁵⁵ they allow further research on the sociodemographic characteristics of the individuals who participated in the Osijek municipal authority after the 1815

⁴⁸ List of all candidates in: Table 1.

⁴⁹ The number of vacant offices in the Elected Community before 1812 elections was five. The reasons for resigning from the office both in 1812 and 1815 were mostly the same: death, resignation, promotion, while in 1812 moving to another city was stated among the reasons. DAOS-6.1.1.5, reg. no. 149/1813, 1537/1815.

⁵⁰ Died on 8 October 1814. HR-DAOS-500, Zbirka matičnih knjiga Tvrdá rkt MKU (1796-1831), book no. 806.

⁵¹ In the Register of Citizens, he is recorded as an innkeeper. Lovaš, *Građani*, 86.

⁵² In the Register of Citizens, he is recorded as an innkeeper Lovaš, *Građani*, 64.

⁵³ DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815.

⁵⁴ DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815.

⁵⁵ One of the main sources for the sociodemographic analysis is the table on the status and salaries of Osijek city officials and employees (the so-called *Status personalis et salarialis Liberae Regiaeque Civitatis Essekensis*), because in addition to position of every individual in the municipal authority as of 11 September 1815, it also contains information on their religious affiliation, ethnic origin and occupation. DAOS-6.1.1.5, no. 1537/1815.

elections and comparison of these results with the ones for previous compositions of the City Council and the Elected Community, namely the ones after the elections in 1809 and 1812. This analysis allows the insight into a kind of individuals, with regards to their personal background, who were elected to the main municipal bodies. As mentioned in the Introduction, apart from the records regarding the elections, there are other sources created by the municipal authorities that greatly complement our knowledge of the citizens and residents of Osijek in general, most notably the Register of Citizens. It was probably kept since 1809, with entries containing information on the year of the citizenship oath, religion, occupation or status, ethnic origin⁵⁶ and marital status, and in case of nobles, social status. Since certain administrative and demographic (possibly even political) divisions between city districts were still present,⁵⁷ it is interesting to examine the place of residence of the municipal authority members. The main source for that is the 1814 census of the ignoble residents of Osijek.⁵⁸ A total of 48 individuals were included in the analysis (seven members of the City Council, 40 members of the Elected Community and the Popular Tribune).

One of the ways to see how the idea that the candidates for the highest offices had to be “suitable and able” was put to practice is to examine their professional background, especially if we talk about the most prominent city officials, i.e. the city judges, city captains and popular tribunes. From the constitution of the first municipal authority in Osijek in 1809 to the 1815 elections, three individuals held the office of the City Judge: the nobleman Ivan Baranyay (elected in 1809), nobleman Karlo Zengevall⁵⁹ (elected in 1812), who died shortly after the election in 1813, and Stjepan Moszlavacz (elected in 1815). In case of City Captain, there were several individuals appointed as acting Captains between 1809 and 1815, during crisis, but only Aleksandar Csavrak was elected to that office in regular elec-

⁵⁶ The ethnic origin at the beginning of the 19th century, was, at least in Osijek municipal authority records, mostly related to the place of nativity or family origin, rather than what is considered the ethnicity after the modern Central European national identities emerged as the result of later national cultural and political movements as well as the mid-century revolutionary events. For example, the citizens of Osijek would identify as Slavonians or natives of Osijek whether their native language was German, “Illyrian” (i. e. Croatian or Serbian) or Hungarian, or whether they were members of the Roman Catholic or Eastern Orthodox Church. However, those identifying as the natives of Osijek were predominantly Catholics, whereas the Eastern Orthodox citizens mostly identified as Slavonian. Also, citizens whose names had German origin, if they did not come from Austrian and German provinces, were more likely to identify as the natives of Osijek than Slavonian. Although it is not certain why the “domestic” citizens of Osijek identified both as Slavonian and Osijek natives and further research is required to clarify that. It is possible that the latter were either the ones whose family had lived in the city for a few generations or that they had been granted citizenship before 1809. The citizens who identified as Croats, Serbians, Austrians and Hungarians were clearly migrants or descendants of migrants, who originated from those provinces, which, as territories and political entities, mostly do not correspond to the present-day national states. Also see: Lovaš, *Građani*, 30-31.

⁵⁷ Each city district was a separate parish since the 18th century. Also, city land registers were kept for each district separately. With regards to the military administration, each city district was a separate conscription district, etc. Not to mention the demographic differences. For example, the majority of members of the Eastern Orthodox community were settled in the Lower Town, as they were, at first, only allowed residence in that district. Even when this restriction was abolished, members of the Eastern Orthodox community rarely settled in other parts of town, as the Orthodox church together with their school existed only in the Lower Town. In any case, such demographics made the Lower Town a vibrant community of craftsmen and merchants. The district with the German-speaking majority was the Inner City. It was then regarded the city centre that boasted developed urban infrastructure (paved streets illuminated by night, sewer system) and cultural institutions such as theatre. The Upper Town, with the Croatian majority, was not as urbanised, with rather high number of residents living of agriculture. Only in the second half of the 19th century it started to develop as the new city centre, with new streets, modern infrastructure and opulent houses of the new industrial elite. More on the demographics of Osijek city districts in: Darko Vitek, “Osijek u XVIII. stoljeću - od zasebnih gradskih jedinica do jedinstvenog grada”, dissertation (University of Zagreb, 2004), 50.; Eldina Lovaš, “Eszék társadalma”, 79, 81, 82-83.

⁵⁸ The censuses were conducted separately for each district, the census of the ignoble residents in particular, because their purpose was, among other things, to serve as the basis for conscription. Lovaš, “Eszék társadalma”, 114.

⁵⁹ He died on 31 December 1813. HR-DAOS-500. Zbirka matičnih knjiga Tvrđa rkt MKU (1796-1831), book no. 806.

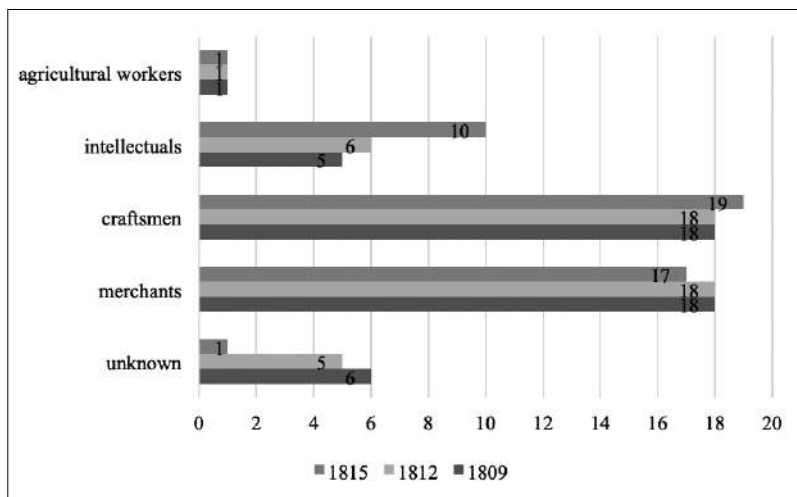

Figure 1. Members of Osijek municipal authority between 1809 and 1815 according to occupation.

tions.⁶⁰ In case of the office of the Popular Tribune, there were three individuals that performed the duty: Pavao Fözmayer (elected in 1809), Antun Lechner (elected in 1812) and Franjo Brunzlich (elected in 1815).⁶¹ Some of them had clerical experience as high-ranking public servants of the Virovitica County. Before becoming the City Judge in Osijek, Baranyai was the County Head Notary and Moslavacz the County Tax Collector. Csavrak was also one of the intellectuals, a history professor at the Royal Academy in Zagreb. The others were craftsmen, as respected, and maybe even well-off, members of the community. However, most of the senators as of 11 September 1815 were clerks (see: Table 2). So, even if we cannot conclude that higher education and prior experience in public administration were the only qualifying requirement for the highest offices in the municipal authority, there is a clear tendency of electing educated professionals,⁶² versed in laws and procedures, to perform duties in the municipal executive and juridical authority. This means, that the city was administered mainly by the members of the local intellectual elite, as they were the ones deemed by the citizens (or maybe by the higher authorities, whose influence was ensured by the involvement of the Royal Commissioner in the process of evaluating the eligibility of candidates)⁶³ as the most suitable and able for the office.

Generally speaking, according to their occupation, the municipal officials in Osijek after the 1815 elections (Figure 1) were predominantly craftsmen (39.58%) and merchants (35.42%). The officials with intellectual occupations took third place (20.83%), while only one person was engaged in agriculture (2.08%).⁶⁴ In comparison with 1809 and 1812, it is clear that the share of intellectual professions increased in 1815, while the number of craftsmen and merchants remained unchanged. This also speaks in favour of the assumption that the number of individuals with clerical professional background was not merely a coincidence in the municipal authority. Observing craftsmen and merchants according to their religion, it can be seen that the former come exclusively from the ranks of Catholics, while Orthodox Christians predominate among merchants.

⁶⁰ Lovaš and Jelaš, "Članovi", 197; DAOS-6.1.1.5, reg. no. 149/1813, 1537/1815.

⁶¹ In that period, there was also a change among the senators in the City Council. After the death of Senator Josip (Iosephus) Fatz on 7 June 1812. HR-DAOS-500. Zbirka matičnih knjiga Tvrđa rkt MKU (1796-1831), book no. 806. Pavao Fözmayer was elected in his place in 1812, and, as mentioned earlier, in 1815, due to resignation of Ljudevit Vrabcz, Thoma Szytcs was elected to the office. (See: Table 2).

⁶² Also see: Árpád Tóth, "Nemesség, polgárság és honorácior értelmiség határán: városi tisztségviselők a késő rendi társadalom korszakában", *Századok* 146, no. 5 (2015), 1093-1112; Árpád Tóth: "Hivatali szakszerűség és a rendi minták követése", *Tanulmányok Budapest múltjából* 25 (1996): 27-60.

⁶³ In any case, the 1809 City Charter clearly states that the City Head Notary and three individuals with legal knowledge had to be present in City Council sessions. (Grubišić, *Diploma*, 88). Therefore, it was not just a matter of practical necessity for the senators to be educated and experienced professionals in order for the city to function according to the laws of the land.

⁶⁴ DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815.

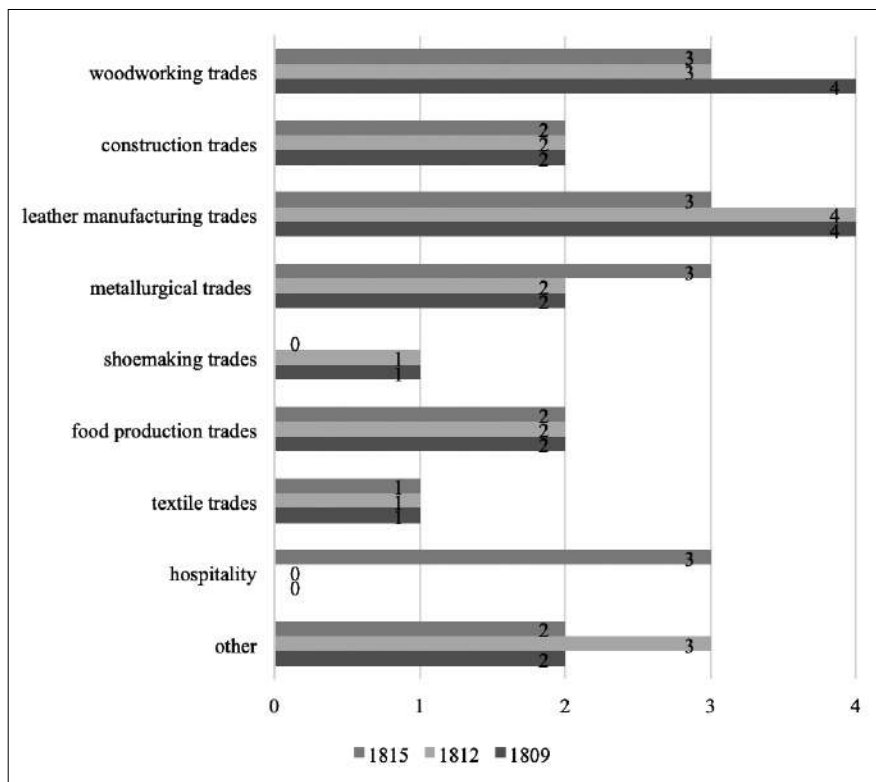

Figure 2. Craftsmen in Osijek municipal authority between 1809 and 1815 according to trade group.

After the 1815 elections, there was a total of 19 craftsmen in the municipal authority in 9 different groups of trades (Figure 2). Among them, the most numerous were representatives of the woodworking trades, leather manufacturing trades, metallurgical trades and hospitality services with an equal share of representatives, which amounted to 15.79%. They were followed by the craftsmen in construction, food production and other trades with a share of 10.53%.⁶⁵ If we compare these results with the 1809 and 1812 elections, the greatest novelty was the representation of innkeepers, while the number of craftsmen in leather production decreased.⁶⁶

When we discuss the members of the elite in municipal authorities, it is interesting to see the status of the members of the nobility among the citizens. Unlike in some other cities,⁶⁷ there were no seats in the City Council for the representatives of the nobility guaranteed by the City Charter or any other document of similar force. In 1809, only one member of the City Council came from the ranks of nobility, the City Judge Ivan Baranyai. Similarly, in 1812 it was Karlo Zengvall. However, in 1815, there were no members of the nobility in the Osijek City Council. The number of nobles in the Elected Community varied. In 1809 there were 6 (12.5%) representatives of the nobility in the electoral body. In 1812 the number rose to 7 (14.48%), while in 1815 it was reduced to 5 (10.41%).⁶⁸

With regards to religious affiliation of the officials, the analysis shows that during each election, the composition of the City Council and the Elected Community remained unchanged since the first municipal authority was constituted in 1809. This is partly due to the mentioned provision on the number of

⁶⁵ Number of representatives according to trade group: woodworking trades (2 coopers, 1 carpenter), construction trades (1 glazier, 1 bricklayer), leather manufacturing trades (3 curriers), metallurgical trades (1 blacksmith, 1 tinsmith, 1 goldsmith), food production trades (1 baker, 1 brewer), textile trades (1 rope maker), hospitality (3 innkeepers), other trades (1 tobacconist, 1 bookbinder).

⁶⁶ Lovaš and Jelaš, *Članovi*, 197.; DAOS-6.1.1.5, reg. no. 149/1813, 1537/1815.

⁶⁷ For example, the Subotica City Council signed an agreement in 1798, according to which 4 out of 12 senators had to be elected from the ranks of nobility. Dénes Oszetzky, *A hazai polgárság társadalmi problémái a rendiség felbomlásakor* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935), 62.

⁶⁸ Lovaš and Jelaš, *Članovi*, 196-200, DAOS-6.1.1.5, reg. no. 149/1813.

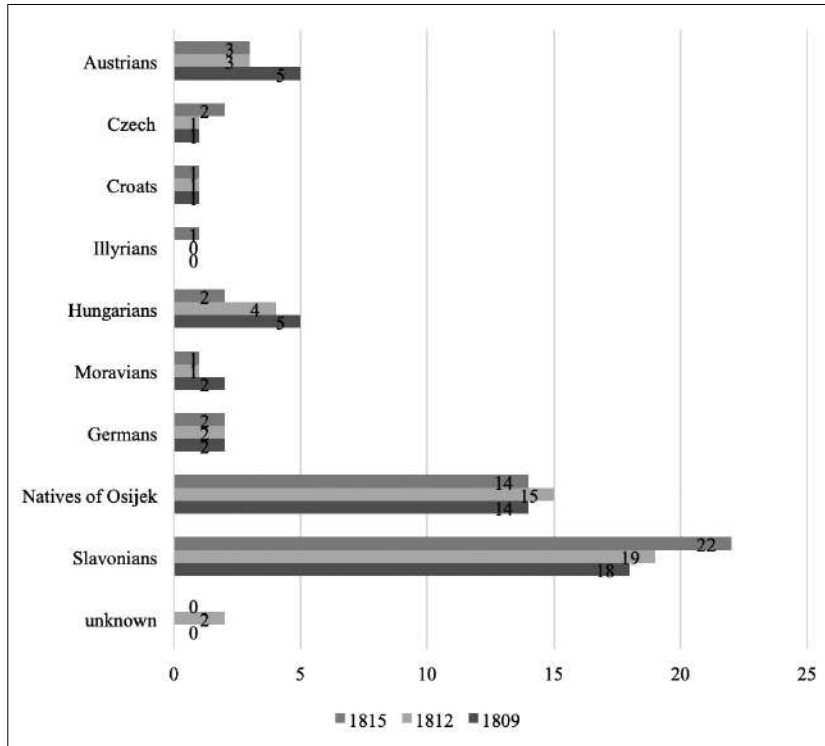

Figure 3. Members of the Osijek municipal authority between 1809 and 1815 according to origin.

Roman Catholics (30) and Eastern Orthodox (10) in the Elected Community. However, this provision did not refer to the election of members of the City Council. The informal practice to elect one senator who was the member of the Eastern Orthodox community was present in all three elections. In 1809, 1812 and 1815, the total number of the Catholics in the municipal authority was 37 (77.08%), while 11 members were Eastern Orthodox (22.92%). This corresponded to the general demographics of Osijek in which 75% of the population were Roman Catholics and 25% Eastern Orthodox. In the observed period, only Roman Catholics were elected to the offices of the City Judge, City Captain and Popular Tribune.⁶⁹

After the 1815 elections, the municipal authorities in Osijek predominantly consisted of the citizens of local origin (75%), recorded in the Register of Citizens as Slavonians (45.83%) and the natives of Osijek (29.17%). The remaining 35% reflected the multiethnicity of city and the fact that Osijek was among the free and royal cities that allowed immigrants with civil rights to participate in the local authority. Among them, the most numerous were citizens coming from German-speaking lands and provinces (total of 5 people), most of which were recorded as Austrians (6.25%), followed by Germans (4.17%), who most likely immigrated from the territory of the Holy Roman Empire. They were followed by individuals who identified as Hungarians (4.17%), Czech (4.17%) and Moravians (2.08%). One Croat and one Illyrian can still be found among the citizens, both of them being probably from Croatia. Comparing the records on 1815 elections with the data from 1809 and 1812, it is clear that the portion of local citizens in the municipal authority increased, while the portion of those who identified as Austrians and Hungarians gradually decreased.

According to their place of residence in Osijek city districts, expectedly the residents of all three city districts can be found among the municipal authority officials from 1809 to 1815. But, unlike the period from 1786 to 1809, the number of seats for each district was not regulated.⁷⁰ Compared with the previous two compositions of the City Council and the Elected Community, after the 1815 elections, the

⁶⁹ Lovaš and Jelaš, *Članovi*, 197, DAOS-6.1.1.5, reg. no. 149/1813, 1537/1815.

⁷⁰ Cf. Sršan ed., *Zapisnici*, 25-26.

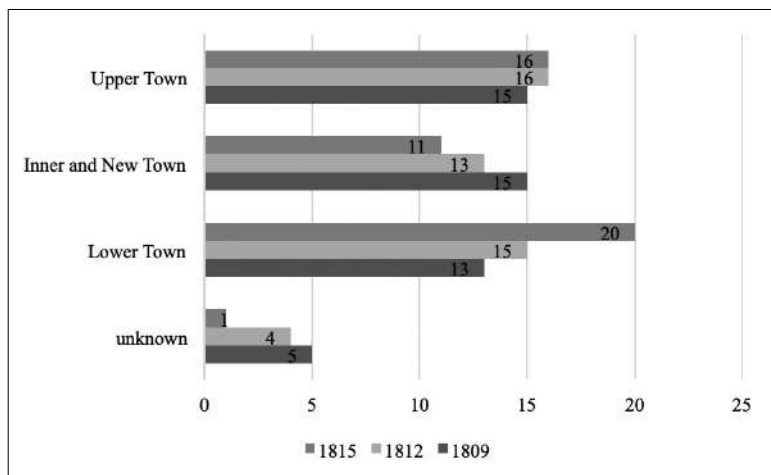

Figure 4. Members of the Osijek municipal authority between 1809 and 1815 according to place of residence.

portion of Lower Town residents increased significantly from 27.05 and 31.25% to 41.67%. The portion of Upper Town residents consequently decreased to 33.33% and residents of Inner and New Town to 22.92%. Earlier on, in 1809, their number was equal, but then the number of the residents of the latter district decreased.⁷¹ (See: Figure 4). It is interesting that in each elections the elected City Judge came from another district. Baranyai lived in the Upper Town, Zengevall in the Inner Town, and Moszlavacz, elected in 1815, was the resident of the Lower Town.⁷² Whether this was a part of some kind of agreement it is impossible to say, because there are no available sources in the city archives that could confirm that assumption and further research is required to determine whether this was merely a coincidence or a previously established order. If there was such an agreement, it only applied to the office of the City Judge, because the place of residence could not play any role in the election of the City Captain or the Popular Tribune.⁷³

CONCLUSION

The 1815 elections for the municipal authority in Osijek were well documented, which makes them a good example to study how local elections were conducted in free and royal cities at the beginning of the 19th century, namely the procedures and ceremonies, as well as certain information on the participants. The procedures and ceremonies were not remarkable per se because similar customs probably existed elsewhere. Still, such a comprehensive and detailed account of what went on at such an important date complements the overall knowledge of city's political and social life in the first half of the 19th century. Certain peculiarities, like seemingly excessive repetition of the warning about the illicitness of electing relatives to high-ranking offices. However, it does not seem to be connected to practices in the Osijek municipal authority.

Since only six years had passed from the first constitution of the municipal authority in Osijek, and with the majority of offices being for life, the most seats in the City Council and the Elected Community were held by the same individuals. The analysis of the composition of the municipal bodies in 1809, 1812 and 1815 mostly showed minor changes when it comes to sociodemographic characteristics as the result of election of new members, after a certain number of senators and elected citizens died, resigned or moved to another city. The only change that can be interpreted as the result of policy either of the higher authorities or the Elected Community was a noticeable increase of the portion of educated and

⁷¹ The data on the place of residence of the municipal authority members were taken from the database Eldina Lovaš created as a data analysis tool when she wrote her dissertation. The database is based on the 1814 census books. DAOS-6.1.6.1, books no. 441-443.

⁷² Lovaš and Jelaš, *Članovi*, 197; DAOS-6.1.1.5, reg. no. 149/1813, 1537/1815.

⁷³ DAOS-6.1.6.1, books no. 441-443.

experienced clerical professionals in 1815, compared to previous years, especially in the City Council. If that proves to be no coincidence, it might be worth further investigation whether that was related to earlier instabilities of the municipal authority or something else.

PRIMARY SOURCES

Unpublished

1. State Archives in Osijek: fonds and collections
2. HR-DAOS-6, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka
3. subseries: Upravni i gospodarski spisi, records reg. no. 65/1809, 253/1811, 272/1811, 273/1811, 547/1811, 555/1811, 2344/1812, 149/1813, 1244/1815, 1537/1815, 2206/1815
4. subseries: Popisi i evidencije stanovništva, books no. 441-443
5. HR-DAOS-500, Zbirka Matičnih Knjiga, book no. 806.

Published

1. Grubišić, Ante ed. *Diploma elibertationis liberae regiaeque civitatis Essekiensis*, transl. Zrinka Blažević, Sanja Lazanin and Iva Polak. Osijek: Muzej Slavonije Osijek, 2010.
2. Lovaš, Eldina, *Građani Slobodnog i kraljevskog grada Osijeka 1809. - 1850*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2020.
3. Sršan, Stjepan and Stojčić, Tihomir. *Libera regiaeque civitas Essek 1809. = Slobodni kraljevski grad Osijek 1809*. Osijek: Muzej Slavonije, 1989.
4. Sršan, Stjepan ed. *Osječki dnevnik Sebastijana Karla Redlsteina: 1804.-1832*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 1997.
5. Sršan, Stjepan ed. *Osječki ljetopisi: 1686.-1945*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku; Povijesni arhiv u Osijeku, 1993.
6. Sršan, Stjepan ed. *Zapisnici Općine Osijek. Prothocollum des Stadt-Raths zu Esseg 1786. – 1794*. Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku, 1996.
7. Sršan, Stjepan, *Slobodni i kraljevski grad Osijek 1809=Libera Regiaeque Civitas Essek 1809*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2009.

SECONDARY SOURCES

1. Bačić, Slaven. *Povelje slobodnih i kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*. Subotica: Slaven Bačić, 1995.
2. Beuc, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: pravno-povijesne studije*. Zagreb: Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985.
3. Božić-Drljača, Vesna and Jelaš, Danijel. *Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka: 1809.-1850.:* Sumarni inventar. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2016.
4. Csizmadia, Andor, "Pécs városjoga a város felszabadulásakor" in *Tanulmányok Pécs város történetéből. Pécs város szabad királyi rangra emelésének 200. évfordulója alkalmából rendezett II. várostörténeti konferencia előadásai 1980. november 14. – Baranyai Krónikáirás 6*, edited by László Sándor, 30-42. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1982.
5. Jelaš, Danijel. *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2020.
6. Jelaš, Danijel. "Funkcioniranje gradske uprave i statuti Osijeka 1809.-1954." *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 10 (2009): 65-79.
7. Kempf, Julije. Požega. *Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i Požeške županije*. Požega: Štamparija "Hrvatske tiskare i knjižare", 1910.
8. Lovaš, Eldina and Jelaš, Danijel. "Članovi uprave slobodnog i kraljevskog grada Osijeka 1809. godine", *Arhivski vjesnik* 63, no 1. (2020): 179-206, <https://doi.org/10.36506/av.63.7>.
9. Lovaš, Eldina and Plantosar, Petra. "Kontinuitet ili diskontinuitet? Gradska uprava slobodnog i kraljevskog grada Osijeka između 1809. i 1814." in *Lokalna vlast i samouprava u povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Zbornik radova znanstvenog skupa*, edited by Ana Rajković Pejić and Domagoj Tomas, 107-124. Slavonski Brod; Osijek:

- Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, 2024.
10. Lovaš, Eldina. "Eszék társadalma az 1814. évi népszépszéírásban", dissertation, University of Pécs, 2021.
 11. Németh H., István. "Pre-Modern State Urban Policy at a Turning Point in the Kingdom of Hungary: The Elections to the City Council" in *Urban Elections and Decision-Making in Early Modern Europe, 1500-1800*, edited by Rudolf Schlögl et al., 276-299, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009.
 12. Németh H., István. "Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században", *Arrabona – Múzeumi közlemények* 45, no. 2 (2007): 57-96.
 13. Oszetzky, Dénes. *A hazai polgárság társadalmi problémái a rendiség felbomlásakor*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935.
 14. Sándor, László and Timár, György. "Pécs város 1780. évi szabad királyi oklevele" in *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve 1980*, edited by László Szita, 13-58. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1981.
 15. Sokcsevits, Dénes. *A magyarországi horvátok rövid története / Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj*. Budapest: Croatica, 2021.
 16. Sršan, Stjepan. *Slobodni i kraljevski grad*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2009.
 17. Tóth, Árpád, "Nemesség, polgárság és honorácior értelmiség határán: városi tisztségviselők a késő rendi társadalom korszakában", *Századok* 146, no. 5 (2015): 1093-1112.
 18. Tóth, Árpád. "'A polgárok józanabb része...'" Pozsony választott polgárai, 1790-1848 (Arhontológia és prozopográfia)", *Fons* XI, no. 2 (2004): 235-276.
 19. Tóth, Árpád: "Hivatali szakszerűség és a rendi minták követése", *Tanulmányok Budapest múltjából* 25 (1996): 27-60.
 20. Vitek, Darko. "Osijek u XVIII. stoljeću - od zasebnih gradskih jedinica do jedinstvenog grada", dissertation. University of Zagreb, 2004.

APPENDICES

Table 1. The 1815 Elections in Osijek⁷⁴

The Office (<i>Officium</i>)	The Former Office Holder (<i>Nomen resignantis et respective deficiantis</i>)	Resigned, deceased or elected to another office / moved (<i>Resignavit, mortuus est, aut ammotus</i>)	Candidates for the Office - occupation or former office (<i>Nomina in candidaturae sumptorum</i>)	Year of the Citizenship Oath (<i>Lovaš, Građani</i>) * Received citizenship on 11 September 1815.	Number of Votes (<i>Accepit vota</i>)	The Newly Elected Office Holder (<i>Estque praescripta forma electus</i>)
Elected Citizen	Sebastianus Thurner	Deceased	Antonius Kreps (merchant) Ioannes Blank (innkeeper)	1809 (pp 70, 118) 1809 (pp 86, 120)	6 17	Ioannes Blank
Elected Citizen	Martinus Lebanovich	Deceased	Franciscus Riffer (master net maker) Mathias Benak (furrier) Georgius Illancsich (tailor) Georgius Gollubovich (tailor) Petrus Vidakovich (merchant)	1810 (pp 92, 142) 1809 (pp 52, 124) 1813 (pp 70, 148) 1811 (pp 62, 144) 1809 (pp 104, 118)	7 27 0 3 15	Mathias Benak
Elected Citizen	Ioannes Csivich	Resigned because of hospitalisation	Mathias Hegedusovich (-) Antonius Roser (furrier) Paulus Hartl (supervisor)	1811 (pp 66, 144) 1810 (pp 92, 144) 1809 (pp 64, 124)	7 8 16	Petrus Vidakovich
Elected Citizen	Ioannes Göczinger	Resigned	Adamus Raith (brewer) Leopoldus Vocaun (saddler) Ioannes Nep. Czach (merchant) Ioannes Valter (bricklayer) Mathias Csordasich (buttoner)	1809 (pp 94, 124) 1809 (pp 106, 124) 1815 (pp 58, 152) 1809 (pp 104, 114) 1809 (pp 56, 116)	12 2 28 1 1	Paulus Hartl

⁷⁴ The data from: DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1815; Lovaš, *Građani*, passim.

The Office (<i>Officium</i>)	The Former Office Holder (<i>Nomen resignantis et respective deficientis</i>)	Resigned, deceased or elected to another office / moved (<i>Resignavit, mortuus est, aut ammotus</i>)	Candidates for the Office - occupation or former office (<i>Nomina in candidaturem sumptomum</i>)	Year of the Citizenship Oath (<i>Lovaš, Gradani</i>) * Received citizenship on 11 September 1815.	Number of Votes (<i>Aceptit vota</i>)	The Newly Elected Office Holder (<i>Estque praescripta forma electus</i>)
Elected Citizen	Paulus Davich	Deceased	Iacobus Stagl (tinsmith) Franciscus Broxan (butcher) Paulus Vagner (carpenter) Franciscus Svoboda (innkeeper) Martinus Eisenbarth (merchant) Iosephus Ziegler (surgeon)	1809 (pp 94, 116) 1809 (pp 86, 116) 1810 (pp 106, 134) 1809 (pp 96, 126) 1809 (pp 60, 116) 1812 (pp 58, 146)	24 2 4 27 3 0	Iacobus Stagl
Elected Citizen	Antonius Stoger	Resigned	Georgius Michaelievich, noble (merchant) Georgius Xivanovich (merchant) Ioannes Ioannovich (merchant) Elias Mohl (merchant) Stephanus Mohaczy (merchant) Paulus Mavratsich (bootmaker)	1809 (pp 78, 118) 1809 (pp 108, 120) 1809 (pp 69, 128) 1809 (pp 78, 120) 1810 (pp 80, 130) 1810 (p 80)	17 5 8 24 6 0	Georgius Michaelievich
Elected Citizen	Casimirus Knexevich	Resigned	Iosephus Stöger (currier) Iosephus Sautner (innkeeper) Iacobus Killinger (shoemaker)	1809 (pp 94, 118) 1810 (pp 96, 134) 1809 (pp 72, 122)	29 0 1	Iosephus Stöger
Elected Citizen	Casperus Raizner	Resigned	Franciscus Brunczlich (former acting Popular Tribune) Basilius Argirovich (Elected Citizen and merchant) Iosephus Hangl (Elected Citizen and blacksmith)	1809 (pp 52, 116) 1809 (pp 50, 114) 1809 (pp 64, 114)	28 5 9	Franciscus Brunczlich

The Office (<i>Officium</i>)	The Former Office Holder (<i>Nomen resignantis et respective deficiētis</i>)	Resigned, deceased or elected to another office / moved (<i>Resignavit, mortuus est, aut ammotus</i>)	Candidates for the Office - occupation or former office (<i>Nomina in candidaturaem sumptorum</i>)	Year of the Citizenship Oath (<i>Lovas, Gradani</i>) * Received citizenship on 11 September 1815.	Number of Votes (<i>Acceptit vota</i>)	The Newly Elected Office Holder (<i>Estaque praescripta forma electus</i>)
Elected Citizen	Iospehus Mlinarich	Promoted to Vice Chamberlain	Tobias Deurer, noble (retired Virovitica County Notary)	1815* (pp 58, 152)	31	Tobias Deurer
			Georgius Gollubovich (tailor)	1811 (pp 62, 144)	4	
			Phillipus Penjich (courier)	1813 (pp 90, 148)	2	
			Antonius Ivanossich (retired Virovitica County Notary)	Never registered as a citizen of Osijek	6	
Senator	Ludovicus Vrabecz	Resigned	Thomas Stycs (Vice Notary)	1817 (p 98)	31	Ioannes Blank
			Antonius Lechner (Elected Citizen and brewer)	1809 (pp 76, 114)	0	
			Alexander Csavrak (former acting Judge)	1809 (pp 56, 114)	34	
Captain	Paulus Fezmayer	Resigned as an acting City Captain	Paulus Fezmayer (former acting Captain)	1809 (pp 60, 114)	8	Alexander Csavrak
			Ioseph Kermpoitch (Senator)	1809 (pp 70, 114)	0	
			Stephanus Moszlavacz (Virovitica County tax collector and Elected Citizen)	1816 (p 82)	28	
Judge	Alexander Csavrak	Resigned as an acting Judge	Alexander Csavrak (former acting City Judge)	1809 (pp 56, 114)	7	Stephanus Moszlavacz
			Stephanus Novakovich, noble (retired Court Agent and Elected Citizen)	1809 (pp 84, 116)	1	
			Adamus Raizner, noble (retired Virovitica County Honorary Vice-Judge of the Nobles)	1816 (pp 94, 154)	6	
Elected Citizen	P. (sic!) Stephanus Moszlavacz	Elected Judge in these elections	Stephanus Ganczer (innkeeper)	1809 (pp 62, 120)	14	Stephanus Mohaczy
			Stephanus Mohaczy (merchant)	1810 (pp 80, 130)	18	

Table 2. The Composition of Municipal Bodies after the 1815 Elections⁷⁵

Name (<i>Nomen individui</i>)	Office as of 11 Sep. 1815 (<i>Character</i>)	Religion (<i>Religio</i>)	Occupation – citizenship registers ⁷⁶ (occupation – 1815 Electoral table / Personnel and Salary Table) ⁷⁷ (<i>Opificium v[e]l vitae genus</i>)	Ethnicity (<i>Natio</i>)	Place of Residence	Year of the Citizenship Oath (Lovaš, Gračani)	Offices Held in the Municipal Authority from 29 Aug. 1809 to 11 Sep. 1815 (<i>Anni Servitii</i>)
Stephanus Moslavacz	City Judge	Roman Catholic	(clerk)	Slavonian	Lower Town	1816 (p 82)	Elected Citizen 29 Dec. 1812 – 11 Sep. 1815
Alexandar Csavrak	City Captain	Roman Catholic	(clerk)	Slavonian	Inner and New Town	1809 (pp 56, 114)	City Captain 29 Aug. 1809 – 24 Dec. 1811 City Judge (acting) 24 Dec. 1811 – 11 Apr. 1812 Deputy Senator 28. Nov. 1812 – ? City Captain 29. Dec. 1812 – 10 Jan. 1814 City Judge (acting) 11. Jan. 1814 – 11. Sep. 1815. Senator 29 Aug. 1809 – 24 Dec. 1811 City Captain (acting) 24 Dec 1811 – 11 Apr. 1812 City Judge (acting) 11 Apr. 1812 – 11 Jan. 1814 Senator 11 Jan. 1814 –
Iosephus Kermpotich	Senator	Roman Catholic	(clerk)	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 70, 114)	Senator 29 Aug. 1809 –
Antonius Ioannovich	Senator	Eastern Orthodox	(clerk)	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 68, 114)	Senator 29 Aug. 1809 – 11 Apr. 1812 City Captain (acting) 11 Apr. 1812 – 29 Dec. 1812 Senator 29 Dec. 1812. –
Martinus Moller	Senator	Roman Catholic	(clerk)	Moravian	Inner and New Town	1809 (pp 60, 114)	Popular Tribune 29 Aug. 1809 – 28 Oct. 1812 Senator 28 Oct. 1812 – 10 Jan. 1814 City Captain (acting) 10 Jan. 1814 – 11 Sep. 1915
Paulus Fözmayer	Senator	Roman Catholic	(net maker)	Slavonian	Inner and New Town	1817 (p 98)	Vice Notary 2 Aug. 1811 – 11 Sep. 1815
Thomas Szytcs	Senator	Roman Catholic ⁷⁸	(clerk)	Croat	Lower Town		

⁷⁵ The data from: HR-DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1809.; HR-DAOS-6.1.6.1, books no. 441-443.; Lovaš, Gračani, passim.⁷⁶ Lovaš, Gračani, passim.⁷⁷ HR-DAOS-6.1.1.5, reg. no. 1537/1809.⁷⁸ In the electoral report he is marked as Eastern Orthodox, which is probably a mistake. Both in the Register of Citizens and the 1814 Census he is marked as Roman Catholic. Lovaš, Gračani, 98; HR-DAOS-6.1.6.1, book no. 441, house no. 130.

Name (<i>Nomen individui</i>)	Office as of 11 Sep. 1815 (<i>Character</i>)	Religion (<i>Religio</i>)	Occupation – citizenship registers ⁷⁶ (occupation – 1815 Electoral table / Personnel and Salary Table) ⁷⁷ (<i>Opificium v[el] vitae genus</i>)	Ethnicity (<i>Natio</i>)	Place of Residence	Year of the Citizenship Oath (Lovaš, Grđani)	Offices Held in the Municipal Authority from 29 Aug. 1809 to 11 Sep. 1815 (<i>Anni Servitii</i>)
Franciscus Brunczlik	Popular Tribune	Roman Catholic	(tobacconist)	Czech	Upper Town	1809 (pp 52, 116)	Elected Citizen 29 Dec. 1812 – 10 Jan. 1814 Popular Tribune (acting) 10 Jan. 1814 – 11 Sep. 1815
Mathias Petrovich (noble)	Elected Citizen	Roman Catholic	accountant – public servant of the Virovitica County	Native of Osijek	Lower Town	1809 (pp 86, 142)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Thomas Hudovszky	Elected Citizen	Roman Catholic	land surveyor – public servant of the Virovitica County	Hungarian	Upper Town	1809 (pp 64, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Stephanus Novakovich (noble)	Elected Citizen	Eastern Orthodox	Agent of the Court	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 84, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Joannes Iurkovich (noble)	Elected Citizen	Eastern Orthodox	merchant	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 68, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Antonius Lechner	Elected Citizen	Roman Catholic	brewer (brewer)	Native of Osijek	Upper Town	1809 (pp 76, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 – 29 Dec. 1812 Popular Tribune 29 Dec. 1812 – 10 Jan. 1814 Elected Citizen 10 Jan. 1814 –
Ignatius Valter ⁷⁹	Elected Citizen	Roman Catholic	iron merchant	Native of Osijek	unknown	1809 (pp 104, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Sebastianus Redistein	Elected Citizen	Roman Catholic	currier	Native of Osijek	Upper Town	1809 (pp 92, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Michal Hermann	Elected Citizen	Roman Catholic	baker	German	Upper Town	1809 (pp 64, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Franciscus Katzthaller	Elected Citizen	Roman Catholic	merchant	Native of Osijek	Upper Town	1809 (pp 70, 128)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Sebastianus Vagner	Elected Citizen	Roman Catholic	goldsmith	Native of Osijek	Upper Town	1809 (pp 104, 128)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Isaias Ioczkovich	Elected Citizen	Eastern Orthodox	merchant	Slavonian	Upper Town	1809 (pp 68, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –

⁷⁹ In the report, his is falsely named Carolus.

Name (<i>Nomen individui</i>)	Office as of 11 Sep. 1815 (<i>Character</i>)	Religion (<i>Religio</i>)	Occupation – citizenship registers ⁷⁶ (occupation – 1815 Electoral table / Personnel and Salary Table) ⁷⁷ (<i>Opificium v[er]e vitae genus</i>)	Ethnicity (<i>Natio</i>)	Place of Residence	Year of the Citizenship Oath (Lovaš, Gradani)	Offices Held in the Municipal Authority from 29 Aug. 1809 to 11 Sep. 1815 (<i>Anni Servitii</i>)
Antonius Hartmann	Elected Citizen	Roman Catholic	bricklayer	Austrian	Upper Town	1809 (pp 66, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Franciscus Lebanovich	Elected Citizen	Roman Catholic	retired supervisor	Native of Osijek	Upper Town	1811 (pp 76, 144)	- -
Ioannes Planck ⁸⁰	Elected Citizen	Roman Catholic	innkeeper (innkeeper)	German	Upper Town	1809 (pp 86, 120)	- -
Mathias Benak	Elected Citizen	Roman Catholic	furrier (furrier)	Illyrian	Lower Town	1809 (pp 52, 124)	- -
Paulus Hartl	Elected Citizen	Roman Catholic	innkeeper (supervisor)	Native of Osijek	Upper Town	1809 (pp 64, 124)	- -
Elias Lekich	Elected Citizen	Roman Catholic	merchant	Slavonian	Inner and New Town	1809 (pp 76, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Franciscus Thüll	Elected Citizen	Roman Catholic	cooper	Native of Osijek	Inner and New Town	1809 (pp 102, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Christophorus Klinger	Elected Citizen	Roman Catholic	bookbinder	Czech	Inner and New Town	1809 (pp 70, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Franciscus Follert	Elected Citizen	Roman Catholic	glazier	Austrian	Inner and New Town	1809 (pp 62, 120)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Iosephus Hangl	Elected Citizen	Roman Catholic	blacksmith (blacksmith)	Slavonian	Inner and New Town	1809 (pp 64, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Ioannes Nepomucenus Czach	Elected Citizen	Roman Catholic	merchant (merchant)	Slavonian	Inner and New Town	1815 (pp 58, 152)	- -
Iacobus Stagl	Elected Citizen	Roman Catholic	tinsmith (tinsmith)	Native of Osijek	Inner and New Town	1809 (pp 94, 116)	- -
Franciscus Svoboda	Elected Citizen	Roman Catholic	innkeeper (innkeeper)	Czech	Upper Town	1809 (pp 96, 126)	- -
Ioannes Lautenbach	Elected Citizen	Roman Catholic	farmer	Hungarian	Inner and New Town	1809 (pp 76, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –

⁸⁰ In the report, his family name is false, instead of Plank it says Blank.

Name (<i>Nomen individu</i>)	Office as of 11 Sep. 1815 (<i>Character</i>)	Religion (<i>Religio</i>)	Occupation – citizenship registers ⁷⁶ (occupation – 1815 Electoral table / Personnel and Salary Table) ⁷⁷ (<i>Opificium v[el] vitae genus</i>)	Ethnicity (<i>Natio</i>)	Place of Residence	Year of the Citizenship Oath (Lovaš, Grđani)	Offices Held in the Municipal Authority from 29 Aug. 1809 to 11 Sep. 1815 (<i>Anni Servitii</i>)
Michael Axmann	Elected Citizen	Roman Catholic	carpenter, supervisor	Austrian	Lower Town	1809 (pp 50, 122)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Michael Fogetzer	Elected Citizen	Roman Catholic	cooper	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 60, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Lucas Iellenich	Elected Citizen	Roman Catholic	merchant	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 68, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Basilius Argirovich	Elected Citizen	Eastern Orthodox	merchant	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 50, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Georgius Ioannovich	Elected Citizen	Eastern Orthodox	merchant	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 68, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Antonius Taisevich	Elected Citizen	Eastern Orthodox	merchant	Native of Osijek	Lower Town	1809 (pp 102, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Lazarus Poppovich	Elected Citizen	Eastern Orthodox	merchant	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 86, 120)	Elected Citizen 29 Dec. 1812 –
Georgius Bozda	Elected Citizen	Eastern Orthodox	merchant	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 52, 114)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Paulus Neskovich	Elected Citizen	Eastern Orthodox	merchant	Native of Osijek	Lower Town	1809 (pp 84, 116)	Elected Citizen 29 Aug. 1809 –
Georgius Mihaelevich (noble)	Elected Citizen	Eastern Orthodox	merchant (merchant)	Slavonian	Lower Town	1809 (pp 78, 118)	- -
Elias Mohl	Elected Citizen	Roman Catholic	merchant (merchant)	Slavonian	Lower Town	1810 (pp 80, 130)	- -
Iosephus Steger	Elected Citizen	Roman Catholic	master currier (currier)	Native of Osijek	Lower Town	1809 (pp 94, 118)	- -
Tobias Deuerer (noble)	Elected Citizen	Roman Catholic	-	Slavonian	Upper Town	1815 (pp 58, 152)	- -
Petrus Vidakovich	Elected Citizen	Roman Catholic	merchant	Slavonian	Upper Town	1810 (pp 80, 130)	- -
Stephanus Mohaczy	Elected Citizen	Roman Catholic	merchant (merchant)	Slavonian	Lower Town	1810 (pp 80, 130)	- -

SAŽETAK

Godine 1815. godine održani su drugi po redu izbori za popunjavanje mjesta u općinskoj vlasti slobodnog i kraljevskog grada Osijeka, nakon što je formalno ustrojena 1809. godine. Oni dolaze poslije nekoliko godina nestabilnosti i afera, čime je započeo i period normalizacije u funkcioniranju lokalnih vlasti. Prema tzv. Osloboditeljnoj povelji iz 1809. godine, svake su se tri godine birali novi gradski sudac, gradski kapetan iz redova senatora te pučki tribun iz redova elektora (izabranih građana) koji su činili tzv. izabranu općinu. Budući da su ostali dužnosnici imali doživotni mandat, izbor se za samo u slučaju upražnjenih mjesta zbog smrti, ostavke i selidbe dužnosnika ili ako je isti izabran na neku drugu funkciju. Što se sačuvanih izvora tiče, koji se čuvaju u sklopu fonda Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka, moguće je na temelju njih rekonstruirati s jedne s protokol i ceremoniju provođenja izbora te dakako popis svih pojedinaca uključenih u postupak, od uzvanika, članova kraljevske delegacije zadužene za provođenje postupka, do svih kandidata te konačnog sastava vlasti. Osim opisa postupka izbora, autori su analizirali sociodemografska obilježja poglavarstva i izabrane općine 1815. godine, uspoređujući dobivene rezultate s onima sastava gradske vlasti iz 1809. i 1812. godine kako bi se ogovorilo. Pritom su nastojali utvrditi u kojoj su mjeri promijenila karakteristike članova gradskih dužnosnika u promatranom razdoblju.

JEDNA HRVATSKA SUDBINA: KOPRIVNIČANIN RUDOLF ŽLIČAR (1895. – 1926.)

ONE CROATIAN DESTINY: RUDOLF ŽLIČAR FROM KOPRIVNICA (1895 – 1926)

Ivica MIŠKULIN

Hrvatsko katoličko sveučilište

Ilica 242

10000 Zagreb

ivica.miskulin@unicath.hr

Received/Primljeno: 22. 6. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 929Žličar, R.

94(497.525.1Koprivnica)“192”

SAŽETAK

U radu autor govori o životu i radu jednog od najpoznatijih stanovnika Koprivnice u dvadesetim godinama XX. stoljeća: učitelja, građanskog liberala, starokatolika, pisca, hrvatskog patriota i žrtve političkog atentata Rudolfa Žličara. Čitatelj se posebno upućuje na iznimnu društvenu prisutnost Žličara u životu grada, poteškoće građanske afirmacije u većinski seljačkoj sredini i politiku nasilja kojoj je izložen nakon što se usprotivio unitarističkom jugoslavenstvu.

Ključne riječi: Rudolf Žličar, Koprivnica, politički život, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca

Keywords: Rudolf Žličar, Koprivnica, political life, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

»Sve što činim – činim iz osvjedočenja: ne žacam se niti časa.«

Rudolf Žličar, veljača 1923.

»U jednom eminentno hrvatskom gradu kao što je Koprivnica imaju da odlučuju samo Hrvati.«

Rudolf Žličar, travanj 1923.

PRVE DVADESET I TRI GODINE: 1895. – 1918.

U potrazi za prva dva desetljeća života učitelja Rudolfa Žličara istraživač je prisiljen oslonac potražiti ponajviše u nekrolozima i drugim prigodnim tekstovima napisanim nakon njegove smrti. Rođen je 15. lipnja 1895. u Risvici, selu nedaleko Kumrovcu u Hrvatskom zagorju. Kako mu je, međutim, otac bio vlasnik ili upravitelj tvornice za preradu cikorije u Bjelovaru, tako je Žličar osnovnu školu i nižu gimnaziju završio u tom gradu. Uslijedila je potom odluka koja se često zna nazvati presudnom ili životnom: naime, šesnaestogodišnjak je u jesen 1911. počeo pohađati učiteljsku školu u Zagrebu.¹ Korijeni nam budućeg učiteljskog zvanja Žličara ostaju nepoznati, ali vjerojatno je dobro pretpostaviti da je mladićevo izraženo nagnuće pisanoj riječi bilo važan argument za upuštanje u svijet prosvjete.

Naime, tijekom četverogodišnjeg školovanja u Zagrebu Žličar je bio neuobičajeno literarno agilan. Sudjeluje tako u osnivanju i radu »Literarne sekcije Marijine kongregacije učiteljskih pripravnika u Zagrebu«, najprije kao tajnik, potom i predsjednik te piše i izvodi različite »radnje i sastavke« koji se

¹ [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, Zagreb, 1/1927., br. 9-12, 89.

čitaju »na društvenim sijelima«, odnosno očito književno-studentskim kružocima. Upušta se i u važan autorski iskorak pa je zabilježeno da je (zajedno s Josipom Cvrtilom) napisao kazališni igrokaz u tri čina nazvan »Kad Gospi zvoni« te da je bio pokretač i suradnik srednjoškolskog lista *Vrelo*.² Uz (izgleda) jasnu naklonost religioznoj tematici, Žličar će se i kasnije rado upuštati u književne vode.

Zagrebački školski dani donijeti će Žličaru poznanstva s nizom pojedinaca koji će kasnije zauzeti važan položaj u političkom, društvenom, umjetničkom i prosvjetnom životu Hrvatske. Uz spomenutog književnika i učitelja Cvrtilu (Jastrebarsko 1896. – Buenos Aires 1966.), svakako vrijedi istaći književnika, publicista i kasnijeg atentatora na bana Slavka Cuvaja Dragana Bublčića (Garešnica 1895. – Klagenfurt 1987.), pedagoga i publicista Zlatka Špoljara (Miholec 1892. – Opatija 1981.) te književnika Đuru Sudetu (Bjelovar 1903. – Koprivnica 1927.).³ Stariji, pak, Đurin brat Mato, također učitelj, književnik i publicist, zaslužuje veću pažnju jer će sa Žličarom u idućim godinama često dijeliti nezahvalnu prosvjetarsku sudbinu dodatno usloženu konkretnim političkim posljedicama, dobar dio ideološko-političkih uvjerenja, književno nadahnuće i, kako se čini, vrlo blisko prijateljstvo. M. Sudeta je bio aktivan član svih literarnih pothvata u kojima je tijekom školovanja u Zagrebu djelovao Žličar. Završio je učiteljsku školu u Zagrebu 1915., da bi zatim službovao u Ilovskom Klokočevcu, Gradecu Kod Vrbovca i (od ožujka 1919. do 1931.) u Koprivnici.⁴ Iduće rečenice mnogo duguju njegovim tekstovima.

Početak Prvog svjetskog rata Žličar je dobio priliku iskusiti zahtjeve učiteljskog zvanja. Kratko je službovao u pučkoj školi u Peterancu kod Koprivnice: tu je u statusu svršenog pripravnika III. tečaja radio kao »suplent« (tj. zamjenik) nekoliko mjeseci. Uslijedili su povratak u Zagreb, matura (u proljeće 1915.) i odlazak u vojsku. Ali, i prvi znak zdravstvenih poteškoća koji će se u konačnici pokazati fatalnim za Žličara. Još u vojsci dijagnosticiran mu je »katar plućnih vršaka«, odnosno klinički sindrom koji je upućivao na akutne probleme gornjeg dijela dišnog sustava, zbog čega je otpušten, tj. poslan na »trajni dopust«. Dijagnoza je potvrđena početkom listopada 1915. kada se kandidirao za namjesno učiteljsko mjesto u općoj pučkoj školi Bjelovaru. Radilo se o naznaci tuberkuloze, bolesti koja će kasnije ubiti Žličara. Dijagnoza međutim nije priječila namještenje pa je Žličar na mjestu »učitelja vjere rimokatoličke« zamijenio učitelja Paju Antolića koji je upućen na »vršenje vojničke djelatne službe«. O njegovim bjelovarskim danima nije poznato mnogo, osim zanimljive crtice koja opet svjedoči o ljubavi prema književnoj riječi i kazalištu. Žličaru je naime povjerena uprava »Dobrovoljnog kazališta«, *ad hoc* skupine sastavljene od interniranih glumaca iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije koja je izvodila kazališne predstave »u korist invalida« u mnogim većim mjestima županije.⁵

Sl. 1 Rudolf Žličar

² *Isto*, 89-90. Ako je suditi prema pregledniku Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu onda nažalost časopis *Vrelo* nije sačuvan.

³ *Isto*.; Usp. i [Mato Sudeta], »Uspomena na Rudolfa Žličara«, *Vjesnik za prosvjetu i za upravu*, Osijek, 1/1930., br. 2, 21.

⁴ Temeljne podatke, kao i neka druga opažanja, donosi Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ u sljedećim radovima: »Podravski učiteljski trolist: Đuro, Mate i Zlata Sudeta u prvoj četvrtini dvadesetog stoljeća«, *Podravski zbornik*, Koprivnica, 31/2005., br. 31, 232-251. i »Prilog biografiji učitelja Mate Sudete (1896. – 1988.)«, *Anali za povijest odgoja*, Zagreb, 4/2005., br. 4, 191-218.; Usp. i »Nosilac treće liste na učiteljskoj skupštini u Novom Sadu«, *Učiteljski glasnik*, Beograd, 1/1936., br. 1, 3.

⁵ HR-HDA-216, Ministarstvo narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske (MNP NDH), Dosje br. 7333: Rudolf Žličar, Gradsko poglavarstvo Bjelovar, Zapisnik od 7. listopada 1915.; *Isto*, Kraljevska županijska oblast u

Ni razlozi koji su naveli Žličara da se odluči na novo učiteljsko namještenje u Koprivnici nisu poznati. U svakom slučaju nekako oko Uskrsa 1916. imenovan je na mjesto namjesnog učitelja u tamošnjoj dječjačkoj pučkoj školi (zvala se: »Dječjačka niža pučka škola u Koprivnici«), a u tom će gradu ostati do preranog kraja. Dokumentacija spominje nekoliko pojedinosti na kojima se valja zadržati. Prvo, Žličar je karakterističnom agilnom odgovornošću pristupio učiteljskom zvanju: u školi je radio »marljivo« i s »dobrim uspjehom« te se odlikovao »pohvalnim vladanjem«. Ratne su neprilike međutim doista do krajnjih granica iskušavale učiteljev entuzijazam pri čemu je izgleda dodatan problem bilo zahlađenje odnosa s gradskim vlastima. Nakon dobro odrađenih školskih godina 1916./1917. i 1917./1918. Žličaru je dodijeljen prvi razred »sa preko 100 djece«, odnosno iznimno brojna skupina đaka koja je očito uključivala i oveći broj ratne siročadi. Tako ga je zahtjevan angažman očekivano iscrpio pa je došlo do novog pogoršanja zdravstvenog stanja: »to ga je toliko izmučilo«, zabilježio je gradski liječnik početkom listopada 1918., »da je počeo opet grozničati [dobio je groznicu], kašljati i tjelesno propadati«. Uz ranije evidentiran katar plućnih vršaka, Žličarevim zdravstvenim problemima pridodan je i šum srca. Stoga mu je odobren prvi u nizu duljih dopusta (tromjesečni).⁶

Je li, međutim, učiteljevo zdravlje postalo žrtvom i osvetničkog čina gradskog načelnika Koprivnice Frana Kamenara? Žličar je u kolovozu 1918. podnio molbu za unapređenje u status stalnog učitelja, a utemeljenu u pozitivnim mišljenjima kraljevskog školskog nadzornika i školskog odbora. Po svemu zaslužno stručno napredovanje, ali i toliko potrebno materijalno poboljšanje uporno ga je međutim zaobilazilo, a izvori (bez detaljnijeg obrazloženja) navode samo da je uzrok svemu bila »osobna mržnja« načelnika Kamenara. U međuvremenu su nastupile političke promjene pa je Žličar u prvu jugoslavensku državu ušao u statusu (samo) privremenog učitelja.⁷

Opet, i o razlozima Kamenarove »osobne mržnje« možemo samo spekulirati. U važnom posmrtnom nekrologu iz 1927. dosta je prostora posvećeno Žličarevu »iskrenu oduševljenju« za »ideal jugoslavenstva i oslobođenja od Austro-Ugarske« u prijelomnim mjesecima 1918. Navedeno sugerira da je ulazio u red tisuća hrvatskih patriota koji su se nastojali riješiti Beča i Pešte te u zajednici s drugim južnoslavenskim narodima potražiti bolju budućnost za Hrvatsku i Hrvate, što je uključivalo i zaštitu od vanjskog neprijatelja (Italija). Nema pokazatelja da bi zajedničku državu sa Srbima i ostalima Žličar priželjkivao u obliku kakvog su zagovarali unitaristički fanatici jugoslavenskog nacionalizma. Naprotiv, treba zaključiti da je njegovo jugoslavenstvo podrazumijevalo samo zajednički državni okvir unutar kojega bi Hrvatska zadržala sva autonomna, a Hrvati nastavili uživati posebna narodna prava.⁸ Moguće je zato da se Kamenar administrativnom represijom nastojao osvetiti političkom protivniku.

S druge strane, nema sumnje da je Žličarevim zdravstvenim nevoljama pripomogla i njegova izraženo agilna izvannastavna aktivnost. Dokumentacija upućuje na zaključak da je nekako od početka 1918. dodatno iskoračio u javni život. Pored evidentiranih književnih i publicističkih ostvarenja novinu predstavlja angažman u cilju poboljšanja statusa učitelja, posebno rad da se u pravima izjednače s javnim (ili, kako su ih tada zvali »zemaljskim«) činovništvom. Žličara nalazimo na mjestu tajnika »Učiteljskog društva za grad Koprivnicu i okolice«, tj. lokalne podružnice Saveza hrvatskih učiteljskih društava (SHUD) iz Zagreba. Društvo krajem ožujka 1918. održava izvanrednu skupštinu i donosi rezoluciju u kojoj su na pregledan način izneseni ciljevi novog Žličareva javnog angažmana. Tako, društvo od mjerodavnih traži uvođenje prava učitelja na »trajno umirovljenje« nakon 35 godina službe, pravo učitelja na dječji doplatok te oslobođenje od automatske vezanosti učiteljske i orguljaške službe.

Bjelovaru, br. 19391/1915., Predmet: Bjelovar, dječjačka pučka škola, suplencija od 21. listopada 1915.; [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 89.

⁶ HR-HDA-216, MNP NDH, Dosje br. 7333: Rudolf Žličar, Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije, Predmet: Koprivnica grad, dječjačka pučka škola popuna učiteljskog mjesta od 13. travnja 1917.; *Isto*, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Koprivnica, br. 5658/1, Zapisnik od 1. listopada 1918.; *Isto*, Bjelovarsko-križevačka županija/Podžupan, Izvještaj od 28. prosinca 1918.

⁷ *Isto*, Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije, br. 3205/1918., Predmet: Žličar Rudolf, privremeni učitelj u Koprivnici, moli imenovanje pravim od 20. kolovoza 1918.; *Isto*, Bjelovarsko-križevačka županija/Podžupan, Dopis, [veljača-ožujak 1919.].

⁸ Usp. [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 90.

Posebno je pak društvo inzistiralo na izjednačavanju postojećih prava učitelja i javnog činovništva, a sadržaj zahtjeva nesumnjivo svjedoči o podređenom položaju prvih u odnosu na potonje. Primjerice, učitelji Koprivnice i okolice tražili su istu razinu primanja, istu visinu posebnog ratnog doplatka, istu visinu mirovine za udovice i obitelji umrlih te poginulih i ukidanje vjenčane takse (koja se nije naplaćivala javnim činovnicima). Važno je zabilježiti i zahtjev društva da se učiteljima dopusti kandidiranje za mjesta gradskih vijećnika i općinskih odbornika.⁹ Pojačani društveni angažman vodio je Žličara u smjeru političkog života što je očekivano bilo dodatno naglašeno dubokim promjenama koje su u hrvatskim zemljama počele nastupati od proljeća 1918.

Stoga je njegov rad u mjesnom odboru Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, provizornog tijela gotovo apsolutističkih ovlasti uvedenog u hrvatskim zemljama u jesen 1918. bio sasvim razumljiv. Žličar zajedno s drugim istaknutijim osobama Koprivnice sudjeluje u pripremama za osnivanje odbora, a potom zauzima mjesto tajnika. Prijelomni mjeseci u koprivničkoj Podravini prolaze relativno mirno zbog čega i odbor i njegov agilni tajnik imaju poprilične zasluge. Žličar od županijskih vlasti u Bjelovaru uspijeva ishoditi slanje vojne skupine koja se brine za javni mir i sigurnost, u okolnim selima uporno agitira među vojnim obveznicima, a naoružane postrojbe odbora ponekad drakonskim mjerama uklanjanju pojedince koji se odbijaju povinovati. Od listopadskih dana 1918. počinje Žličarevo poznanstvo sa Stjepanom Radićem, šefom Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) i rastućom zvijezdom hrvatskog (a uskoro i jugoslavenskog) političkog života. Radić u Koprivnici 27. listopada 1918. drži javni zbor na kojem se aklamira projektu hrvatske seljačke republike, a među prisutnima je i Žličar. Iste ideje zajedno s Radićem širi i kod seljaštva obližnjih sela.¹⁰ Žličar je prepoznao nesputanu političku energiju oslobođenog hrvatskog seljaštva, ali pokazat će se da nije bio pobornik svih ideoloških temelja Radićeve stranke.

Žličar je duboku promjenu državnih okvira u jesen i zimu 1918. dočekao u skladnu braku s radnom kolegicom Marijom (djevojački Vidoša), također učiteljicom u Koprivnici. Slično suprugu, Marija je ulazila u red društveno osvještenijih mlađih učiteljica, a razložno je isticala imperativ poboljšanja društvenog položaja žena. Premda su činile »više od polovice stanovništva«, napisala je u jednom od prvih brojeva lokalnog *Podravca*, žene gotovo da nisu imale »temeljnih pojmova o političkom i nacionalnom radu, kao i zadatku svog naroda«. Aktivno se stoga zauzimala za uključenje žena u sve oblike »javnog rada«. ¹¹ Za razliku od supruga, Marija je bila Podravka (rodila se 17. travnja 1890. u Koprivničkim Bregima).¹²

ANGAŽIRANI UČITELJ: 1919. – 1920.

U novu državu (najprije Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca pa od lipnja 1921. Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca) Žličar dakle ulazi kao osviješten, napredan i agiln pripadnik građanskog sloja Koprivnice. Tada je takav status podrazumijevao iznimno raznovrsna polja djelovanja, a kad je riječ o Žličaru ubrzo ćemo se suočiti s novim iskoracima njegova svestrana angažmana u polja prosvjete, kulture i staleških odnosa te – sve izraženije – vjerskog, medijskog i političkog života grada.

I dalje je na mjestu tajnika »Učiteljskog društva za grad Koprivnicu i okolicu«, odnosno gradskog i kotarskog ogranka SHUD-a, a zasigurno ulazi u red njegovih najagilnijih članova. Od nove države učitelji očekuju značajna poboljšanja vlastita položaja pa Žličar predstavlja društvo na redovitoj ljetnoj

⁹ Hrvatski školski muzej (HŠM), Zagreb, Savez hrvatskih učiteljskih društava (SHUD), Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolicu, br. 60/1918., Rezolucija od 26. ožujka 1918.

¹⁰ »Domaće vijesti – Predradnje za osnutak odbora narodnog vijeća u Koprivnici«, *Podravac*, Koprivnica, 1/1918., br. 1, 3.; »Domaće vijesti – Velika pučka skupština u Koprivnici i sastanci u okolicu«, *Podravac*, 1/1918., br. 2, 2.; »Domaće vijesti – Odbor Narodnog vijeća za Koprivnicu«, *Podravac*, 1/1918., br. 2, 2.; »Domaće vijesti – Rad odbora 'N. V.' za Koprivnicu do 9. studenog 1918.«, *Podravac*, 1/1918., br. 3, 3.; »Domaće vijesti – Rad odbora 'N. V.' za grad Koprivnicu od 10-17 studenog [1918.]«, *Podravac*, 1/1918., br. 4, 2.; Dragutin FELETAR, *Podravina. Općine Koprivnica, Đurđevac, Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, Koprivnica, 1989., knjiga 1, 354-357.

¹¹ Marija Žličar, »Put ka osviještenju naših žena«, *Podravac*, 1/1918., br. 3, 2-3.

¹² HR-HDA-983, Zbirka personalija prosvjetnih radnika (ZPPR), br. 68, Žličar Marija.

skupštini SHUD-a u Zagrebu. Tamo *de facto* ponavlja zahtjeve (u obliku posebne rezolucije) koje je formulirao godinu ranije, ali u znatno odlučnijem tonu. Kada međutim uviđa da središnjica SHUD-a ponovno ostaje nijema na pozive za izjednačavanje materijalnog položaja učitelja i javnog činovništva, iz Koprivnice početkom kolovoza 1919. reagiraju izražavanjem »potpunog nepovjerenja« te pozivaju na izbor novog vodstva, odnosno, kako je indikativno navedeno, »Ljudi koji su voljni i sposobni raditi i žrtvovati se za staleška prava.«¹³ Zahtjev koprivničkih učitelja podrazumijevao je duboke reforme cjelokupnog prosvjetnog sustava pa u nestabilnim prilikama karakterističnim za prve godine Kraljevstva SHS nije bilo za očekivati njegovu udovoljenju.

Žličar je ipak uspio u ovom razdoblju regulirati vlastiti položaj. U ljeto 1919. nalazimo ga u statusu »pravog učitelja«, a u veljači 1920. razriješene su i dvojbe oko stalnosti položaja u školi u kojoj radi (naslijeđene još iz vremena Kamenarova upravljanja gradom). Nije se međutim radilo o napredovanjima koja su donosila opipljiv materijalni probitak. Bračni par Žličar teško živi, o čemu svjedoče molbe za obiteljski doplatk na skupoću iz lipnja i listopada 1920. Obje su molbe za cilj imale poboljšanje položaja obitelji koja je dobila prvo dijete (sin Milivoj rodio se 1. lipnja 1920.).¹⁴

Žličar u drugoj polovici listopada 1920. (ili, upravo u trenutku slanja druge molbe za pomoć u Zagreb) predvodi snažan prosvjed koprivničkih učitelja protiv nasilne centralizacije cjelokupnog učiteljstva u državi iza koje stoje režimska Demokratska stranka (DS) i njezin najjači čovjek Svetozar Pribičević. Naime, u namjeri političke i ideološke instrumentalizacije prosvjetnog sustava, Pribičević od druge polovice 1920. snažno promiče Udruženje jugoslavenskog učiteljstva (UJU), samo naoko neovisno staleško učiteljsko udruženje, a *de facto* parapolitički projekt DS-a, utemeljen u sveopćoj centralizaciji prosvjetnog sustava te njegovoj ideologizaciji s temeljem u dogmi o narodnom jedinstvu Slovenaca, Hrvata i Srba. Prosvjeta se tako sve izraženije nalazila usred političkih sukoba u državi. Prvi pokušaj Pribičevića i demokrata da ovladaju učiteljstvom Hrvatske i Slavonije međutim nije uspio. Većina je kotarskih društava SHUD-a u jesen 1920. odbila prihvatiti pravila UJU-a, tj. postati njegovim članovima, a jedno od njih bilo je i koprivničko društvo. Žličar je naime 22. listopada 1920. izvijestio središnjicu u Zagrebu da je »ogromna većina« koprivničkih učitelja na posebnoj skupštini odbila prihvatiti pravila UJU-a.¹⁵ Žličar je dakle moćnom političaru uputio otvorenu odbijenicu, a kako DS i Pribičević nisu namjeravali odustati od ovladavanja prosvjetnim sustavom bilo je jasno da je riječ o tek prvom etapu rastućeg sukoba.

Važnu ulogu Žličar tada ima i u djelovanju lokalnog ogranka Hrvatskog sokolskog saveza. Zajedno s drugim gradskim uglednicima posebno je pak aktivan u prosvjetnoj sekciji koprivničkih sokola, kao i u tada organizaciji tada čestih prosvjednih skupština protiv talijanskog imperijalizma (primjerice, u srpnju 1919.). Dostupna dokumentacija pokazuje da je Žličar unutar društva obavljao dužnost člana odbora, podstarješine i redovitog predavača. Još treba primijetiti da se – nesumnjivo i pod njegovim utjecajem – koprivnički sokol vrlo rano suprotstavio nasilnom gušenju pokrajinskog Hrvatskog sokolskog saveza i njegovoj asimilaciji u jedinstveni jugoslavenski sokol: Žličar i drugi najprije su odluku o raspuštanju zagrebačke središnjice ocijenili »preuranjenom«, da bi se na skupštini iz travnja 1919. suglasili s osnutkom državne (jugoslavenske) sokolske organizacije, ali samo uz uvjet da novi savez ima tri središta (u Beogradu, Ljubljani i Zagrebu).¹⁶ I ova epizoda na dobar način ilustrira tadašnji Žličarev politički stav: njegovo je jugoslavenstvo završavalo na zajedničkom državnom okviru sa Slovencima i Srbima.

¹³ HŠM, SHUD, Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice, br. 56/1919., Rezolucija od 31. svibnja 1919.; HŠM, SHUD, Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice, Rudolf Žličar: Pismo od 2. kolovoza 1919.

¹⁴ HR-HDA-216, MNP NDH, Dosje br. 7333: Rudolf Žličar, Gradsko poglavarstvo u Koprivnici, br. 2260/1920., Predmet: Žličar Rudolf, učitelj u Koprivnici predznaka plaće od 11. lipnja 1920.; HDA, MNP NDH, Dosje br. 7333, Rudolf Žličar: Molba od 12. listopada 1920. Nisam uspio doznati je li Žličarevim molbama udovoljeno.

¹⁵ HŠM, SHUD, Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice, br. 56/1920., Zaključak od 21. listopada 1920.

¹⁶ »Domaće vijesti – Hrvatski sokol u Koprivnici«, *Demokrat*, Koprivnica 1/1919., br. 2, 3.; »Domaće vijesti – Hrvatski sokol«, *Demokrat*, 1/1919., br. 11, 3.; »Domaće vijesti – Skupština protiv talijanskog imperijalizma«, *Demokrat*, 1/1919., br. 19, 2-3.; *Hrvatski sokol u Koprivnici: prigodom proslave društvene dvadesete godišnjice*, Spomen broj od 27. lipnja 1926., 4.

Rastuće javno djelovanje Žličar potvrđuje i angažmanom u lokalnoj podružnici Saveza javnih namještenika (SJNI), također staleškoj organizaciji namijenjenoj zastupanju interesa jednog dijela javnog činovništva. Podružnica je u Koprivnici pokrenuta u veljači 1919., a par mjeseci kasnije lokalni tisak bilježi postojanje kotarskog odbora na čelu sa Žličarom.¹⁷

Ne zanemaruje ni sudjelovanje u kulturnom životu grada. Tisak donosi informaciju da je imenovan na mjestu »artističkog upravitelja« (očito direktora umjetničkog programa) i odbornika amaterskog kazališta nazvanog »Kazališni klub u Koprivnici«. Kazalište je najvjerojatnije osnovano u proljeće 1919.¹⁸ Počinje i režirati te igrati u predstavama kazališta koje vrlo vjerojatno vodi: u rujnu iste godine (zajedno sa stanovitim g. Švarcom) izvodi »šaljivu scenu« u kojoj igra »bohema«. Lokalni tisak ocjenjuje Žličarevu režiju superlativima.¹⁹ Izgleda da upravo njegovim trudom kazalište uspijeva zaživjeti u gradu, a jedan je od problema i često ne prevelika »zainteresiranost koprivničkog građanstva«. Rad u i oko kazališta pokazuje koprivničkoj javnosti da Žličara karakteriziraju osobine »samozataje« i »živog pregora«. ²⁰ Očito, odlučan i uporan je te ne odustaje lako od angažmana u koje se upušta.

Imajući na umu široku lepezu Žličareva društvenog angažmana, kao i dolazak do stalnosti učiteljskog zaposlenja, ne treba previše čuditi da se sredinom 1919. odlučuje približiti političkom životu grada. Gradski izbori u Koprivnici provedeni su u prvoj polovici kolovoza 1919., a temeljem izbornog zakona naslijeđenog iz Austro-Ugarske Monarhije. Prema tom sustavu biralo se u dva izborništva (tj. pravo izbora imale su dvije skupine poreznih obveznika), a Žličar podržava Činovnički savez Koprivnice: u konačnici činovnici dobivaju tri mandata u »velikom izborništvu« (od 12), a time dolaze do utjecaja u gradskoj upravi.²¹ Važno je istaknuti da Činovničkom savezu nije pošlo za rukom uspostaviti zajedničku listu s obrtnicima i trgovcima na izborima, a do čega je dijelom došlo i zbog neutemeljenih zahtjeva samih činovnika (tražili su osam mjesta na zajedničkoj listi). Istovremeno, u gradu i okolici rasla je politička i staleška samouvjerenost sve jače organizacije HPSS-a. Njezin čelnik (seljak) Ivan Kraljić izabran je u studenom 1919. za gradonačelnika, a izgleda da je dobar dio građanstva takav izbor ocijenio lošim ishodom (u lokalnom *Demokratu* napisano je da se radi o čovjeku »bez ikakove naobrazbe i prosvjete [...] jadnik jedva da se znade potpisati»).²²

Tijekom kampanje Žličar solidarno brani kandidaturu činovnika pred napadima drugih društvenih slojeva (obrtnici i seljaštvo) koji im odriču jednako pravo na odlučivanje u gradskim poslovima. I njega i druge činovnike, primjerice, napadaju obrtnici zamjerajući im da uvijek mogu biti premješteni, a time onda njihova nestalnost navodno znači da ne bi trebali kandidirati na gradskim izborima. Na ovakav tip kritike Žličar je odgovorio riječima koje su jasno sugerirale da je činovništvo onaj društveni sloj koji je iznimno važan za razvoj svakog grada pa tako i Koprivnice. »Svaki činovnik«, napisao je, »pa i onaj, koji ostaje kraće vrijeme u gradu, što je rijetkost, ima već po svom odgoju, inteligenciji, za procvat grada uvijek toliki interes kao drugi građanin, ako ne moguće i veći«. ²³

Tijekom prve polovice 1920. postojeće staleške suprotstavljenosti u Koprivnici proći će kroz usporodne procese homogenizacije i politizacije. S jedne strane, činovnici, trgovci i obrtnici će zadržati vlastitu političku i stalešku individualnost, ali će se neki od njih početi približavati pojedinim političkim strankama: činovnici i trgovci približiti će se Hrvatskoj zajednici (HZ), političkoj stranci koja je najbolje zastupala interese tih društvenih slojeva, dok će obrtnici također naginjati toj stranci, ali će izraženije zadržati političku individualnost. S druge strane, većinsko seljačko stanovništvo grada i okolice okuplja se oko HPSS-a, političke stranke koja naglašeno ističe opreku između većinskog seljaštva i manjinske »gospode«. Drugim riječima, HPSS je svjestan vlastite snage i ne želi dijeliti vlast u gradu sa činovni-

¹⁷ »Domaće vijesti – Skupština javnih namještenika«, *Demokrat*, 1/1919., br. 1, 2-3.; »Domaće vijesti – Kotarska skupština Saveza javnih namještenika za grad Koprivnicu i okolicu«, *Demokrat*, 1/1919., br. 3, 3.

¹⁸ »Domaće vijesti – Kazališni klub u Koprivnici«, *Demokrat*, 1/1919., br. 14, 2-3.

¹⁹ »Domaće vijesti – Predstava Kazališnog kluba«, *Demokrat*, 1/1919., br. 32, 2-3.

²⁰ »Kazališni klub u Koprivnici«, *Demokrat*, 2/1920., br. 6, 2.

²¹ »Gradski izbori«, *Demokrat*, 1/1919., br. 31, 3.

²² Ivica MIŠKULIN, »Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920.«, *Podravina*, Koprivnica, 4/2005., br. 7, 95-96.

²³ Rudolf Žličar, »Nešto o gradskom izboru«, *Demokrat*, 1/1919., br. 27, 2.

cima, obrtnicima i drugima. Zato Kraljić odbija zajedničku listu na novim gradskim izborima (održanim početkom druge polovice ožujka 1920. i temeljem novog izbornog sustava koji je uveo pravo glasa svim muškarcima iznad 24 godine te ženama koje su vršile slobodna zanimanja), a na kojima HPSS odnosi iznimno uvjerljivu pobjedu: dobiva čak 17 mandata (od 24). Činovnici kandidiraju zajedno s trgovcima i HZ-om, uzimaju jedan mandat, a radi se ili o samom Žličaru, ili o nekom izabranom zastupniku koga je kasnije zamijenio u zastupstvu.²⁴ Premda nije politički istomišljenik Kraljića i HPSS-a, svejedno u tim krugovima uživa određeni ugled pa je u lipnju 1920. izabran na mjesto podnačelnika (uz 13 glasova potpore, dok je protukandidat Viktor Reš dobio osam).²⁵ No, Žličar se ipak nekako mora priviknuti na posvemašnju prevlast Radićeve stranke koja u studenom 1920. na skupštinskim izborima dobiva dvotrećinsku potporu glasača.²⁶

Vrlo je vjerojatno da pripadništvo liberalnoj hrvatskoj (građanskoj) inteligenciji (kako smatram da je najbolje definirati tadašnji Žličarev društveni položaj) objašnjava njegovu duboku uključenost u projekt reformnog pokreta nižeg katoličkog klera (od 1923. Hrvatske starokatoličke crkve). Naime, tijekom cijele 1920. (dijelom i kasnije) pokret ima snažno uporište u Koprivnici (do te mjere da ovu etapu razvoja starokatolicizma u hrvatskim zemljama relevantni istraživači nazivaju »koprivnička faza«), u tom se gradu donose temeljni programski i drugi dokumenti pokreta, a tu se osniva i prva reformska župa. Središnja je ličnost reformnog pokreta u Koprivnici bio Stjepan Zagorac, svećenik, predratni zastupnik u Saboru Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, (do apostaze) katolički župnik u Koprivnici i gradonačelnik Karlovca u vrijeme Aleksandrove diktature (1932.-1934.). Sam Žličar, pak, ulazi u red najbližih Zagorčevih suradnika (nazvan je tako važnim članom Zagorčeva »glavnog štaba«), a pripada (kao član odbora) i građanskoj udruzi »Udruženje hrvatskih katoličkih svjetovnjaka«.²⁷ Udruga okuplja hrvatsku liberalnu inteligenciju grada (profesori, liječnici, učitelji i činovnici) pa je zato logično novo područje Žličareva društvenog aktivizma. Temeljni ciljevi udruge, naime, poput uvođenje hrvatskog bogoslužja, ukidanja celibata te autonomija u postavljenju biskupa i svećenika, zasigurno su bili podudarni sa Žličarevim liberalno-nacionalnim konceptima.

Vjerojatno je moguće Žličarev napor usmjeren prema promoviranju reformnog pokreta u Koprivnici zato tumačiti posebnom integracijom hrvatstva, liberalizma i religioznosti: odvajanje od Vatikana, decentralizacijske reforme i osamostaljivanje nižeg klera, kako su propagirali u reformnom pokretu, otvaralo je put k uspostavi nacionalnog (hrvatskog) katoličanstva, obilježenog i komunalnom autonomijom crkvene organizacije te približavanjem svećenstva građanima. Kada, naime, od proljeća 1920. grad bude usred žestoke prepirke oko Zagorčeva statusa (crkvene vlasti prisiljavaju ga na napuštanje župe što odbija), Žličar u statusu podnačelnika krajem svibnja iste godine predlaže gradskom zastupstvu poseban zaključak u kojem se žestoko prosvjeduje protiv odluke nadbiskupa Antuna Bauera. Zaključak je jednoglasno prihvaćen, a pozornost privlači Žličarevo obrazloženje prema kojem je slučaj Zagorčeva premještaja iz Koprivnice i »nacionalna stvar«.²⁸ Borbu za reformni katolicizam Žličar je očito vidio kao dio borbe za hrvatske nacionalne interese.

Napori za zadržavanjem Zagorca u konačnici nisu bili uspješni, a ključni razlog za ovakav ishod bila je promjena u stavu gradonačelnika Kraljića. Ovo je bilo od iznimne važnosti budući je grad Koprivnica raspisivao natječaj za izbor novih župnika: kako je prije navedeno, Kraljić je u svibnju 1920. podržao Žličarev prijedlog zaključka, a samo tri mjeseca kasnije otvoreno je odlučio minirati Zagorčev ostanak, a time i mogućnost uspostave reformne župe u Koprivnici na temeljima postojeće katoličke, što bi nesumnjivo predstavljalo snažnu propagandnu pobjedu reformnog pokreta. Kraljićeve razloge treba tražiti u političkoj sferi (vjerojatno bojazni da bi moglo doći do problema u organizaciji HPSS-a budući

²⁴ »Nakon obavljenih izbora«, *Demokrat*, 2/1920., br. 12, 1-2.

²⁵ HR-DAVŽ-648, Gradsko zastupstvo Koprivnica (GZK), Zapisnik III redovite skupštine gradskog zastupstva od 20. lipnja 1920.

²⁶ I. MIŠKULIN, »Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920.«, *Podravina*, 4/2005., br. 7, 103.

²⁷ Zlatko MATIJEVIĆ, »Koprivnički župnik Stjepan Zagorac i reformni pokret nižeg rimokatoličkog klera u Hrvatskoj (1920.)«, *Podravina*, 4/2005., br. 7, 81-87.; Daniel PATAFTA, »Reformni pokret i starokatolicizam u Koprivnici«, *Podravina*, 15/2016., br. 30, 174-183.

²⁸ »Odlučan istup grada Koprivnice za reformirani pokret hrvatskog nižeg klera«, *Demokrat*, 2/1920., br. 22, 1-2.

je na sjednici gradskog poglavarstva izjavio »kako ipak široke mase nisu zato«) zbog čega ga Žličar otvoreno optužuje za izdaju.²⁹ Na ovo su Žličar i drugi pristaše reformnog pokreta u rujnu 1920. osnovali posebnu reformnu župu ili hrvatsku katoličku župu, a za privremenog upravitelja izabrali bivšeg kapucina i poznatog javnog radnika u gradu Dragutina Tomca. Do tog trenutka pristaše reforme u Koprivnici izgubili su nade da će istaknuti radićevac Ljudevit Kežman privući podršku seljaštva.³⁰

Do kraja godine Žličar će činiti što može kako bi učvrstio reformni pokret: na sjednicama gradskog zastupstva (prije osnivanja reformne župe) traži da novi župnik obavezno bude »reformaš«, ali bez uspjeha (jer je u manjini), u gradu i obližnjim Križevcima agitira za jaču podršku laika novom »svećeničkom pokretu«, prikuplja novčanu pomoć za reformnu župu, a u studenom 1920. predvodi prosvjed »koprivničkog građanstva« u gradskoj vijećnici protiv imenovanja novog župnika (katoličke župe) Milutina Fržića.³¹ U međuvremenu, snažan angažman u reformnom pokretu donosi mu otvorene prozivke u katoličkom tisku: od svih profesora i učitelja u Koprivnici koji su pristajali uz reformni pokret Žličarevo ime najčešće spominje utjecajni *Katolički list*, a u jednoj prilici okvalificiran je i kao »zelozni [zelotni, vatreni] hrvatsko-katolik«. ³² U studenom 1920. Zagorac konačno napušta Koprivnicu, a govor na svečanom oproštaju drži Žličar, u tom trenutku u statusu »stoloravnatelja« prigode. Koliko, međutim, o Zagorcu, toliko govori i o sebi. Odlučno i izravno, smješta se u red napredne, hrvatske i građanske Koprivnice koja je u oštroj opreci sa seljačkom i oportunističkom (tj. HPSS-ovom i Kraljevićevom) periferijom. »Završavam službeni dio oproštaja«, istaknuo je:

»moleći tek, da mi dozvoliš pri koncu da konstatiram, da za mene postoje dvije Koprivnice. Ona Koprivnica i onakova Koprivnica, kakovu si ti sebi zamišljao kad si pred 15 godina [1905.] pun ideala došao ovamo. Ona Koprivnica, koja se uvijek za najtežih časova borila za hrvatska prava i ona Koprivnica, koja si je pred nekoliko mjeseci, stavivši se na čelo jedne jake napredne kulturne ideje, osvijetlala lice pred čitavom našom javnosti. Osim toga je koprivnička periferija, koja je momentanim [momentalnim] i slučajnim putem, bez sprema, bez shvaćanja došla na površinu i ona, koja je bila kadra pregoriti svoje sopstveno mišljenje radi materijalnih interesa.«³³

PROGONJENI UČITELJ: 1921. – 1922.

Trenutak koji će Žličara učiniti konkretnom metom režima bio je dolazak Radića u Koprivnicu u proljeće 1921. O snažen masovnom podrškom na izborima za Konstituantu u kraju u kojem je ionako uživao ogromnu popularnost, došao je u ulozu neospornog vođe hrvatskog narodnog pokreta kojemu je zadavao ideološko-politički smjer. Pred donošenje prvog ustava Kraljevine SHS, iza kojeg se krila presudna borba između centralista i njegovih raznorodnih protivnika, Radić očekivano u Koprivnici nije rekao ništa posebno novo. Hrvatska i Hrvati nisu bili protivnici zajedničke države sa Srbijom i Srbima, ali samo, istaknuo je, na temeljima istinske ravnopravnosti koja je, pak, u viziji (od 1920.) Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) podrazumijevala republikanski ustroj unutar hrvatskih zemalja i sporazum kao jedini prihvatljiv vid odnosa između Hrvata i Srba. Radić nije govorio bez istinskog političkog legitimiteta budući je za njega i njegovu stranku prije samo pola godine glasovalo gotovo milijun Hrvata. Među njima mnogi iz Koprivnice i okolice, a u svibnju 1921. došlo ga je poslušati gotovo trideset tisuća ljudi. Grad je stoga bio posebno ukrašen, a jedna je djevojka predsjedniku stranke uobičajeno predala kiticu cvijeća.³⁴ U Koprivnicu je Radić očito došao kako bi očuvao zanos svojih pristaša pred važnim političkim događajima.

²⁹ HR-DAVŽ-648, GZK, Zapisnik V redovite sjednice gradskog zastupstva od 21. kolovoza 1920.

³⁰ Daniel PATAFTA, »Reformni pokret i starokatolicizam u Koprivnici«, *Podravina*, 15/2016., br. 30, 189.-190.

³¹ HR-DAVŽ-648, GZK, Zapisnik VI redovite sjednice gradskog zastupstva od 19. rujna 1920.; »Pokret za reformu crkve«, *Demokrat*, 2/1920., br. 36, 2.; »Prosvjedna skupština protiv imenovanja župnika«, *Demokrat*, 2/1920., br. 47, 1-2.

³² »Crkvene prilike«, *Katolički list*, Zagreb, 71/1920, br. 47, 372.; »Reformaško božićno bogoslužje«, *Katolički list*, 71/1920., br. 51, 407.

³³ »Oproštaj sa župnikom Zagorcem«, *Demokrat*, 2/1920., br. 45, 2-3.

³⁴ Radićev govor u cijelosti donosi Dražen ERNEČIĆ, »Govor Stjepana Radića u Koprivnici 8. svibnja 1921.«, *Podravski zbornik*, 32/2006., br. 32, 211-216.

Hrvatski narodni pokret nije poništavao koncept državnog zajedništva sa Srbijom, ali je isključivao ekskluzivno i netolerantno državotvorstvo DS-a temeljeno na unitarističkoj dogmi narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba, monarhizmu, centralizaciji te prikrivenoj srbizaciji. Raznorodni protivnici politike DS-a stoga su odreda smatrani »antidržavnim ili separatističkim elementima« što je omogućilo provedbu represije nad njima. U brojnim gradovima i selima Hrvatske i Slavonije u pravilu je glavni pokretač progona bio prvak DS-a. Premda neosporno osnaženi donošenjem centralističkog Vidovdanskog ustava u lipnju 1921. demokrati su zapravo u brojnim hrvatskim sredinama bili u manjini pa je izgledalo da nasilništvo otvara put trajnoj prevlasti.

Nije stoga slučajnost da od sredine 1921. opozicijski tisak sve češće izvještava o slučajevima administrativnog i policijskog nasilja nad stotinama javnih službenika te namještenika koji su se protivili demokratima. Žličarov je učiteljski sudrug M. Sudeta bio jedan od njih. Premda zajedničar, tj. pripadnik umjereno-opozicijskog HZ-a i premda urednik jednako umjerenog *Podravske glasnik*, morao je u ljeto 1921. napustiti list, a protiv njega je podnesena prijava. Za demokratske zelote nije bilo prihvatljivo da središnje koprivničko glasilo vodi čovjek koji otvoreno ne zagovara centralizam. M. Sudeta se stoga u svega nekoliko mjeseci morao suočiti s nekoliko objeda ili denuncijacija iza kojih su neosporno stajale lokalne demokratske perjanice, a vjerojatno je mjesto u školi zadržao zahvaljujući naklonosti intervenciji narodnog poslanika Đure Šurmina.³⁵

Žličar je pak do Radićeva dolaska u Koprivnicu režimu i lokalnim demokratima dao dovoljno povoda za neprijateljstvo, u prvom redu upornim odbijanjem (zajedno s M. Sudetom) da učiteljsko društvo prevede u UJU, a zatim i bliskošću s HZ-om. Od zazora prema političkom suparniku do otvorenog progona nije međutim trebalo mnogo i demokrati će tu granicu prijeći u kasno proljeće 1921. Nadalje, glavni pokretač predstojećih nevolja za Žličara bio je stvarni šef DS-a u gradu i kotaru odvjetnik Miloš Radančević, a o tome je sačuvano pravo bogatstvo dokumentarnih svjedočanstava. Odstranjenjem Žličara iz političkog i društvenog života Koprivnice demokrati bi se riješili agilnog suparnika.

M. Radančević je počeo uobičajenom metodom demokrata, tj. denuncijacijom ili prokazivanjem vlastima: zasigurno je navodno ukrašavanje javnih zgrada prilikom Radićevog posjeta, među njima »kićenje« kotarskog suda i osnovne škole, bio iskaz antidržavnih namjera tamošnjih javnih radnika, a među njima naravno i učitelja. Početkom druge polovice lipnja 1921. u Koprivnicu je stigao tajnik vlade iz Zagreba Benko Juhn, a kako bi proveo istragu. Njegov izvještaj pokazuje da je optužba o kićenju javnih zgrada bila lažna, ali i da je glavni prokazivač navodnih antidržavnih elemenata gradu bio upravo M. Radančević. Juhn je naime razgovarao s mnogima, među njima i M. Radančevićem koji mu je jedini odsječno izjavio da su svi javni činovnici »nepouzdanici«, a među njima M. Sudeta (»separatist«) i Žličar (»protudržavan«). Juhn je još zaključio da seljaštvo očekivano podupire Radića (pa su se u gradu i okolici mogle čuti »pogrdne pjesme za kraljaka«, kao i uobičajena parola u krugovima HRSS-a »Živila Republika!«), ali je također ocijenio da navode M. Radančevića ne treba uzimati »zdravo za gotovo«. Šef lokalnog DS-a bio je, prema opreznom Juhnovu izrazu, »pretemperamentan«, a da bi »mogao sasvim objektivan biti«.³⁶

Juhn dakle u Koprivnici nije pronašao postojanje antidržavne skupine koju bi valjalo odstraniti, nego za mnoge hrvatske sredine karakterističan većinski otpor demokratskoj ideološko-političkoj isključivosti. Tu ocjenu dalje je nadležnima prenio i veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije Petar Zrelec. Važno je još primijetiti da je Zrelec uočio najvažnije. Za M. Radančevića Žličar je bio »antidržavan« jer nije pristajao uz demokrate i jer je ipak bio bliži Radiću. Žličar nije, kako je ustvrdio Zrelec, »demokrata, ali ni pristaša HRSS već simpatizira sa ljudima ove stranke, koji su izabrani u gradsko zastupstvo po kojem je izabran podnačelnikom. Ne slaže se sa Drom. Radančevićem u političkom mišljenju, nu da bi se moglo dokazati, da je protudržavan, nije mi uspjelo dobiti nikakvih dokazala«.³⁷

³⁵ Tako naime pretpostavlja M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ u »Podravski učiteljski trolist: Đuro, Mate i Zlata Sudeta u prvoj četvrtini dvadesetog stoljeća«, *Podravski zbornik*, 31/2005., br. 31, 235-238.

³⁶ HR-HDA-78, Zemaljska vlada/Predsjedništvo (PRZV), br. 6-14/9122/1921, Benko Juhn: Izvještaj, nedatirano, [lipanj 1921.].

³⁷ HR-HDA 78, PRZV, br. 6-14/9122/1921, Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije, Izvještaj od 24. srpnja 1921.

U idućim mjesecima učestalost je napada na Žličara i druge stvarne ili percipirane opozicionare porasla o čemu je izvrsno svjedočanstvo ostavio M. Sudeta. Koprivnica se naime našla usred demokratskog lova na vještice, a sve je konce iz pozadine povlačio M. Radančević. »Međutim«, napisao je krajem rujna 1921. Šurminu, »ovdje su kod nas prilike svaki dan sve gore. Tu su na dnevnom redu grožnje i prijetnje, denuncijacije, podvaljivanja, tužbe i slično.«. Šef demokrata je otvoreno nastupao kao stvarni gospodar ljudskih sudbina (ili, »gromovnik«, kako ga naziva M. Sudeta), pa je u kotarskim prostorijama prijetio službenicima otkazima ili premještajima: »E, poslat ću ja svoga čovjeka. Tamo treba da dođe jedan naš čovjek.«, glasila je najzvučnija epizoda o kojoj je obaviješten Šurmin. Žličar je pak zauzeo posebno mjesto u »gromovnikovu« napadu na navodne protivnike države u Koprivnici. Najprije je isposlovaio podnošenje tužbe protiv učitelja zbog »nekih prestupaka – zapravo – propusta u školi«³⁸, a potom zbog kritike koju je uputio rabinu Arpadu Hirschbergeru. Naime, Hirschberger je za »Vidovdan i Petrovdan«, tj. krajem lipnja 1921. održao govor u kojem je Žličar očito prepoznao tumačenje ustavnog uređenja države kakvo je vladalo u redovima radikala. O tome je dostupan međutim jedino osvrt M. Sudete gdje stoji da je Hirschbergerov istup – koji »da je bio u smislu posvemašnjeg državnog i narodnog jedinstva« – Žličar izjavio »da je to jedan kšeftarski [sumnjiv ili problematičan] i židovski govor u radikalskom smislu u kom se upravo vidjelo da se ne spominje ni Hrvate ni Slovence, već samo Srbe i Židove, kao da kralj Petar nije bio kralj Hrvata i Slovenaca, nego samo Srba i Židova«. Hirschberger je vjerojatno u govoru neprimjereno naglasio navodno presudni srpski doprinos stvaranju jugoslavenske države, kao i oportuna nadanja koja su u radikale imali pripadnici neslavenskih manjina, što je opet nagnalo Žličara da »izjavi, ako je Dr. Hirschberger htio da drži takav govor, da je trebao otići u Srbiju«. M. Radančević je neosporno htio iz grada potjerati političkog suparnika pa navod M. Sudete prema kojem je javno poručio »učitelju Žličaru, da će za kratko vrijeme kupiti perje iz Koprivnice«, treba smatrati vjerodostojnim.³⁹ Žličar je bio istaknuta meta progona kojeg su pokrenuli lokalni demokrati, a u gradu je vladalo ozračje straha i nesigurnosti zbog stalne prijetnje kakve denuncijacije.⁴⁰

Otpor kojeg su Žličar i drugi učitelji pružali ideološkoj isključivosti te centralizacijskim naporima prodemokratskog UJU-a neosporno je uzrokovao dobar dio nevolja o kojima je M. Sudeta izvijestio Šurmina. Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice najprije je početkom lipnja 1921. uvjerljivom većinom ponovno odbilo prihvatiti pravila UJU-a (svega je šest od 23 učitelja bilo za prijedlog).⁴¹ Time je zapravo odbačena zamisao jedinstvenog učiteljskog udruženja na državnoj razini i potvrđena odanost »pokrajinskoj« tj. posebnoj hrvatskoj staleškoj učiteljskoj organizaciji. Početkom rujna 1921. društvo je opet izrazilo vjernost pokretu neovisnog hrvatskog učiteljstva. Redovita jesenska skupština društva završila je ostankom u okviru SHUD-a, pri čemu je eventualnim pristašama UJU-a ili tek oportunistima unutar učiteljskih redova zapriječeno isključenjem.⁴² Žličar i M. Sudeta uspjeli su zadržati društvo izvan dosega DS-a budući je nešto ranije u Zagrebu propao pokušaj UJU-a da preuzme SHUD.⁴³ Demokrati su do kraja godine nesumnjivo uspjeli premjestiti ili umiroviti neke javne službenike, ali izgleda da su najmanje uspjeha u Koprivnici imali u učiteljskim redovima. Vjerojatno dobrim dijelom jer se u gradu formirao masovniji pokret otpora demokratskom nasilništvu pa je tako 2. listopada 1921. u gradu održan »izvanstranački sastanak« na kojem je dana podrška »hrvatskim činovnicima« izloženima progono.⁴⁴ Izbor Žličara na mjesto predsjednika lokalne podružnice SJN-a svega osam dana nakon spomenute skupštine također je svjedočanstvo protuunitarističke i prohrvatske političke orijentacije većine gradskog činovništva.⁴⁵

³⁸ Nisam uspio pronaći detaljnije informacije o spomenutoj tužbi.

³⁹ HR-HDA-833, Šurmin Đuro, Mato Sudeta: Pismo od 27. rujna 1921.

⁴⁰ »Domaće vijesti – denuncijanti«, *Podravski glasnik*, 1/1921, br. 35, 2-3.

⁴¹ »Domaće vijesti – Učiteljska skupština«, *Podravski glasnik*, 1/1921., br. 24, 3.

⁴² »Rad hrvatskih učiteljskih društava – Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice«, *Hrvatski učitelj*, 3/1921, br. 10-11, 160.

⁴³ Ivan Tomašić, »Staleška organizacija. Borba za staleške tekovine hrvatskoga učiteljstva«, *Hrvatski učitelj*, 3/1923, br. 8-9, 209-214.

⁴⁴ »Za naše činovnike«, *Podravski glasnik*, 1/1921, br. 41, 1.

⁴⁵ »Domaće vijesti – Činovnička skupština«, *Podravski glasnik*, 1/1921, br. 42, 3.

Demokrati će na neovisnost hrvatskog učiteljstva opet jače nasrnuti znatno kasnije, u drugoj polovici 1922. Do tada je UJU uspio u svoje redove privući većinu učitelja u Hrvatskoj i Slavoniji, međutim u nizu sredina još je uvijek postojala jaka autonomistička i prohrvatska opozicija. Jedna od takvih bilo je Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice odakle je početkom lipnja 1922. opet u Beograd javljeno da svih 25 okupljenih učitelja jednoglasno odbija pristupiti UJU, odnosno da društvo ostaje član SHUD-a.⁴⁶ Sačuvan je i izvorni dopis upućen središnjici UJU-a⁴⁷ koji na dojmljiv način pokazuje da su se Žličar i M. Sudeta protivili ujedinjenju jugoslavenskog učiteljstva pod ideološko-političkim patronatom DS-a jer su u njemu s pravom prepoznali napad na pravo hrvatskih učitelja da autonomno donose odluke o vlastitoj sudbini. Još nepovoljnije, UJU je simbolizirao pokoravanje hrvatskog učiteljstva, odnosno namjeru da ih se natjera na staleško jedinstvo unutar kojega ne bi bili u ravnopravnom položaju sa Srbima. Odražavajući ključni motiv glavnine hrvatske političke opozicije u prvim godinama Kraljevine SHS-a, hrvatski učitelji Koprivnice i okolice nisu bili protiv zajedništva s drugima, ali samo ako UJU bude utemeljen na istinskoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba. Odlučan odgovor iz Koprivnice zaslužuje dulje navode. »Mi smo htjeli i hoćemo«, istaknuto je:

»ujedinjenje na osnovici potpunoga pariteta, kakvo hoće i Savez hrvatskih učiteljskih društava u Zagrebu; otprilike onakovo za kakovim su u nacionalnom pogledu težili i za kakovo su radili ponajbolji sinovi Srba i Hrvata; u kojemu bi sva tri brata bila ravnopravna; ujedinjenje bez premoćnih i podređenih. [...] U ravnopravnom ujedinjenju zamišljamo mi velike probitke u pogledu nacionalnom i staleškom. Vas ne može ništa priječiti, da takovo ujedinjenje prihvatite, jer naše stanovište traži za sebe tek ono i onoliko, koliko priuštava i braći: Srbinu i Slovencu. Takovo ujedinjenje bilo bi nepokolebivo, jer bi proizašlo iz iskrene odanosti i bratske ljubavi, a sagrađeno bi bilo na najčvršćem temelju: ravnopravnosti, koja je najjači zalag našoj jakosti, sreći i zadovoljstvu.«⁴⁸

Svega je šest učitelja iz društva pristupilo UJU pa je Beogradu jasno poručeno da u Koprivnici i okolici mogu računati samo na kolebljivce, oportuniste i odnarođene zanesenjake. »Ako se ipak i neki Hrvati sa U.J.U.«, navedeno je:

»ujediniše na osnovici Vaših [UJU-ovih] pravila, takovi su ili bez hrvatske svijesti, ili se ujediniše iz bojazni (štreberi), ili ih iz težnje za promaknućem (karijeristi), ili su to idejaliste [idealisti, sic!] – uistinu pak idejalni [idealni, sic!] fantaste, jer: oni se ujediniše na način protivan volji svega hrvatskoga naroda, dakle ostaviše hrvatsku narodnu dušu; ne računaju sa realnošću narodnog života; sa prirodnim, kulturnim, historijskim, socijalnim i evolucionalnim razvojem narodnoga bivstva.«⁴⁹

Bila je potrebna stvarna hrabrost pa ovakav tip negiranja ideologije vladajuće stranke otvoreno iskazati. Nije međutim izraženo u dobar trenutak jer je upućeno upravo kada je ministar prosvjete Pribićević pokrenuo novi val administrativnog nasilja u učiteljskim redovima Hrvatske i Slavonije. Od ljeta 1922. progoni (premještanja i umirovljenja) hrvatskih učitelja postaju važnim segmentom političkih borbi na državnoj razini, a ujedinjena hrvatska politička opozicija (Hrvatski blok) zbog toga počinje javno prosvjedovati.⁵⁰ Jedan je od napadnutih hrvatskih učitelja je i Žličar. Hodogram progona izvršen je na sljedeći način: na izravan nalog demokrata u mjerodavnom zagrebačkom Povjerenstvu za prosvjetu i vjere 1. rujna 1922. stigao je dekret kojim se bračnom paru Žličar nalaže premještaj u pučku školu u Vrbje (kod Nove Gradiške).⁵¹ Marija je udovoljila nalogu, otišla u Vrbje, ali se tamo zadržala svega nekoliko mjeseci, tj. do sredine ožujka 1923.⁵² Žličar je, pak, odlučio ignorirati nalog i točno tjedan

⁴⁶ »Naši učitelji«, *Podravski glasnik*, 2/1922, br. 23, 2-3.

⁴⁷ Također je u cijelosti objavljen u staleškom glasilu SHUD-a. »Iz društava udruženih u Savezu hrvatskih učiteljskih društava«, *Hrvatski učitelj*, 2/1922, br. 5-6, 149-150.

⁴⁸ Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd, Fond 79: Udruženje jugoslavenskog učiteljstva (UJU), Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice, Pismo od 1. lipnja 1922.

⁴⁹ *Isto*.

⁵⁰ Usp. »Politički pregled. Progona hrvatskih učitelja«, *Nezavisnost*, Bjelovar, 16/1922., br. 39, 2.

⁵¹ »Domaće vijesti – Osobne vijesti«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 37, 3.

⁵² HR-HDA-893, ZPPR, Dosje br. 68, Žličar Marija.

dana kasnije (8. rujna) podnio ostavku (kako je naveo: »na svoj položaj učitelja«) što je pokazivalo da je ostanak u Koprivnici spreman pretpostaviti učiteljskoj službi.⁵³

Sudbina učiteljskog para Žličar potom je završila na državnoj političkoj pozornici. Nesmiljeni progon hrvatskih učitelja u drugoj polovici studenog 1922. pokušali su u vlastite svrhe iskoristiti Pribičevići unutarstranački protivnici. Naime, tijekom rasprave u Narodnoj skupštini poslanik DS-a Srbijanac Pavle Anđelić (moguće u kakvu dosluhu s hrvatskom političkom opozicijom koja je iz svojih razloga podržavala podvajanja unutar DS-a) snažno je prozvao Pribičevića zbog progona pri čemu je posebno istaknuo primjer bračnog para Žličar. Prema izvještaju zagrebačkog *Jutarnjeg lista* skupštinska prepirka između ministra prosvjete i drugih zastupnika tekla je na sljedeći način:

»[Pribičević] Za slučaj u Koprivnici g. se Angjelić osobito interesira i to ne toliko zbog učitelja, koliko zbog njegove supruge. (Poslanici upadaju u riječ: To je insinucija!) [Pribičević] Taj je učitelj premješten jer je sa školskom djecom uporedjen [u redu] dočekivao g. Stjepana Radića, kad je došao na zbor [u Koprivnicu 1921.]. Moje je mnijenje, da školska djeca ne smiju biti štafalaža [sic!, krinka] za političke zborove. (I vaše, i vaše! – dobacuje opozicija.)«.⁵⁴

Nekoliko pojedinosti u navedenom zaslužuje dodatnu pozornost. Pribičević je ili pogriješio ili (vjerojatnije) namjerno iznio neistinu jer nema dokaza (primjerice, u tadašnjem tisku) da je Žličar dočekaao Radića u Koprivnici ili da su to učinili učitelji Koprivnice (zajedno sa školskom djecom). Stoga, najbolja pretpostavka glasi da je Pribičevića o svemu tendenciozno obavijestio šef demokrata u Koprivnici M. Radančević te da je onda ministar prosvjete – usred opsesije progonom »antidržavnih i separatističkih« učitelja – očekivano nekritički prihvatio dostavljenu denuncijaciju.

Žličar je na ovako bačenu rukavicu žestoko odgovorio. Javno je prozvao Pribičevića da je lagao (»Laže, kao što [laže] svaki obični lažac. U nekom kraju [Srbiji] kažu: 'Laže ko ker'.«, napisao je), uputio na svjedoke koji mogu potvrditi da je u vrijeme Radićeva boravka u Koprivnici bio u Beogradu, pozvao ga na sudsko utvrđenje istine te zaprijetio da cijeli slučaj neće biti zaboravljen. U ovom je tekstu Žličar naveo i dodatan razlog zbog kojeg je napustio učiteljsku službu: »uklonio« se, kako je naveo, jer mu više nije bilo moguće podnijeti »podčinjenost« ljudima poput Pribičevića i njegovih jataka u prosvjetnom sustavu.⁵⁵

Usporedo s borbom za očuvanje samostalnosti hrvatskog učiteljstva Žličar je nastojao ojačati posebnost Hrvatskog sokola. Slično učiteljstvu režim je i u sokolskom pokretu prepoznao sredstvo unifikacije te centralizacije pa ne iznenađuje da je lokalna prohrvatska opozicija ubrzo nakon nasilnog ujedinjenja u Jugoslavenski sokolski savez 1920. počela prosvjedovati. U lipnju 1921. koprivnički sokoli pozivaju na javnu vježbu vodstvo zagrebačke opozicije unitaristima (koje se u međuvremenu nazvalo Hrvatski sokol), a podršku im daje i gradonačelnik Kraljić.⁵⁶ I dalje je član odbora društva, ali napadi režima sve su češći i ozbiljniji. Žličar i drugi patrioti na nasilnu unifikaciju reaguju odlučno: na godišnjoj skupštini društva većina članova podržava povratak na staro ime društva (Hrvatski sokol).⁵⁷ u travnju 1922. redarstvo zabranjuje održavanje župske skupštine u Koprivnici, a tek nakon mučnih pregovora dopušta održavanje čajanke društva.⁵⁸ No, Žličar se ne koleba pa u svibnju iste godine stoji iza javnog poziva roditeljima »Hrvatima« da učlane djecu samo u »hrvatske institucije« (tj. društva), a posebno u sokole.⁵⁹ Naravno, i borba protiv nasilne integracije u jedinstvenu sokolsku organizaciju jačala je Žli-

⁵³ HR-HDA-216, MNP NDH, Dosje br. 7333: Rudolf Žličar: Pismo od 8. rujna 1922.

⁵⁴ »Progoni učitelja u Hrvatskoj«, *Jutarnji list*, Zagreb, 11/1922., br. 3882, 1.

⁵⁵ Rudolf Žličar, »Pribičević laže!«, *Hrvatski učitelj*, 3/1923., br. 1, 28.

⁵⁶ Đ. M. S., »Prigodom dvadesete godišnjice 'Hrvatskog sokola' u Koprivnici«, *Hrvatski sokol u Koprivnici: prigodom proslave društvene dvadesete godišnjice*, Spomen broj od 27. lipnja 1926., 4.

⁵⁷ »Domaće vijesti – Hrvatski Sokol u Koprivnici«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 8, 3-4.

⁵⁸ »Sokolstvo«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 30, 3.; »Sokolstvo – Živila hrvatska sloga, živili hrvatski Sokoli«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 16, 3.

⁵⁹ »Domaće vijesti – Roditelji Hrvati«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 22, 3.

čarev status neprijatelja u očima režima pa je u proturežimskim krugovima Koprivnice progon ovog »hrvatskog učitelja« tumačen i njegovim članstvom u društvu Hrvatskog sokola.⁶⁰

U spomenutom odgovoru Pribičeviću iz studenog 1922. Žličar je uz potpis naveo sljedeće statusne odrednice: »bivši učitelj« i »knjižar«.⁶¹ Doista, u prosvjetni sustav više se neće vratiti kao učitelj dok »knjižar« znači da se nakon odlaska iz škole odlučio uključiti u privredno-obrtničke vode. Žličar je »knjižaru«, indikativno nazvanu »Hrvatska knjižara«, otvorio u drugoj polovici rujna 1922., a smještena je u kući starješine Hrvatskog sokola u gradu Frana Šempera. Točna odrednica njegova novog posla ipak bi prije bila »trgovina mješovitom robom« budući je uz knjige prodavao i papir te drugu galanterijsku robu.⁶² Ulazak Žličara u privredne vode imao je naravno svoju egzistencijalnu logiku, ali zasigurno je morao počivati i na njegovu javnu statusu: naime, do tog trenutka postao je nesumnjivo jedna od najviše prepoznatih osoba Koprivnice. Kada je, primjerice, početkom 1921. izveden njegov igrokaz »Janičin tanec« u lokalnom je tisku popraćen komentarom koji je jasno pokazivao da se radi o važnom akteru društvenog života grada: »čovjek«, napisano je, pun ideala, agilnosti, požrtvovnosti i nada sve uztrajnosti. Mi kao da još uvijek dovoljno ne znamo cijeniti tog čovjeka, koji je ona osovina, oko koje se čitav naš društveni život okreće.«⁶³ U novom poslu vođenja »Hrvatske knjižare« svakako će mu od koristi biti poznavanje osobitosti gospodarskog života što je zasigurno poboljšao uključanjem u Savez privrednika: u veljači 1922. izabran je za tajnika kongresa održanog u Bjelovaru.⁶⁴ Manje je ipak prisutan u djelovanju reformske (starokatoličke) Župe sv. Ćirila i Metoda. U godini velikih napetosti obitelj Žličar doživljava i novu veliku osobnu tragediju. U drugoj polovici svibnja 1922., »nakon duge i teške bolesti«, umire im dijete (u dobi od svega devet mjeseci), sin Zdravko.⁶⁵

NAPADNUTI HRVAT: 1923. – 1924.

Na samom kraju 1922. godine Žličar je još snažnije odlučio iskoračiti u politički život grada, i to pokretanjem naoko neovisnog tjednika nazvanog *Hrvatski narod*⁶⁶, a zapravo izraženo hrvatski nastrojenog političkog i društvenog glasila uže regionalne razine (list donosi i dosta informacija iz Križevaca) te vrlo bliskog hrvatskim političkim grupama koje djeluju izvan sjene Radićevog HRSS-a (poput HZ i Hrvatske stranke prava). Žličar je glavni urednik tjednika, s kritikom režima počinje odmah, a posebna su mu meta očekivano lokalni demokrati i njihovo jugoslavenstvo. Financijska stabilnost *Hrvatskog naroda* nam izmiče, ali za pretpostaviti je da tjednik živi od pretplate, oglasa i dobrovoljnih priloga.⁶⁷ Od ogranaka političkih stranaka tjednik podupire samo HZ.⁶⁸ Kada u ranu jesen 1924. Žličara ponovo pogode ozbiljnije zdravstvene poteškoće uređenje *Hrvatskog naroda* preuzima »redakcijski odbor«, ali ubrzo se gasi.⁶⁹

Žličar je pokrenuo *Hrvatski narod* upravo na vrhuncu kampanje za skupštinske izbore (održati će se 18. ožujka 1923.), a ta činjenica snažno upućuje na zaključak da je glavni urednik tjednik zamislio kao svehrvatsko političko glasilo. Doista, u idućim tjednima Žličar će na stranicama *Hrvatskog naroda* snažno zastupati (u konačnici, neuspješno) potrebu zajedničkog istupa svih hrvatskih opozicijskih stranaka na predstojećim izborima. Čini se da je to takvog zaključka došao temeljem svakodnevnih razgovora s brojnim seljacima u gradu i okolici pa posebno naglašava da su »svi [pripadnici] poljoprivrednoga (seljačkog stališa) za apsolutnu slogu i apsolutni zajednički istup svih stranaka i ljudi koji iskreno

⁶⁰ »Progoni hrvatskih učitelja u beogradskoj skupštini«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 46, 2.; »Progoni hrvatskih sokolova – nastavnika«, *Hrvatski sokol*, Zagreb, 4/1922., br. 10-11, 152-153.

⁶¹ Rudolf Žličar, »Pribičević laže!«, *Hrvatski učitelj*, 3/1923., br. 1, 28.

⁶² »Domaće vijesti – Nova trgovina«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 38, 2-3.

⁶³ »Janičin tanec«, *Podravski glasnik*, 1/1921., br. 6, 2-3.

⁶⁴ Rudolf Žličar, »Kongres privrednika u Bjelovaru«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 8, 3-4.

⁶⁵ »Domaće vijesti - †Zdravko Žličar«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 21, 3.; Zdravko Žličar rodio se 6. kolovoza 1921. (HR-HDA-216, MNP NDH, Dosje br. 7333: Rudolf Žličar, Rudolf Žličar: Pismo od 30. kolovoza 1921.)

⁶⁶ U naslovu tjednika još stoji: »neovisan tjednik za politiku, gospodarstvo, obrt i javni život«.

⁶⁷ Usp. »Domaće vijesti – Za fond Hrvatskog naroda«, *Hrvatski narod*, Koprivnica, 2/1924., br. 4, 3.

⁶⁸ »Gradjanstvu grada Koprivnice!«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 52, 1.

⁶⁹ »Domaće vijesti – glavni urednik i vlasnik«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 29, 2-3.

zastupaju hrvatske narodne interese. To mišljenje dijeli i čitava hrvatska inteligencija, kao i građanski staleži našega naroda.«⁷⁰ Početkom siječnja 1923. posjećuje predizborni sastanak pravaša i, kako je navedeno, »temperamentnim riječima zauzima se za slogu svih Hrvata«.⁷¹ Premda je vjerojatno da njegova ideja o zajedničkom nastupu na izborima ima podršku hrvatskog građanstva Koprivnice, o tome naravno odlučuje vođa HRSS-a, a on tome nije sklon. Radić dolazi u Koprivnicu 4. ožujka 1923., održava »pouzdana sastanak« tj. skupštinu u dvorani Hrvatskog pjevačkog društva »Domoljub«, ali ni jednom jedinom riječi ne spominje eventualne građanske izborne partnere. Naprotiv, i više je nego uvjeren da će HRSS samostalno doći do uvjerljive pobjede, potom u Zagrebu uspostaviti »republiku« i konačno da će zatim »njegova stranka samo u Zagrebu rješavati sporna politička pitanja sa Srbima kao jednakopravna [strana]«.⁷² Radić je odsjeo u kući starješine Hrvatskog sokola Šempera koji je, podsjetimo, iznajmio prostor Žličaru za njegovu »knjižaru«, ali nema naznaka da je došlo do sastanka dvojice ljudi. Radić zapravo nema potrebe tražiti hrvatske građanske partnere na skupštinskim izborima 1923.: u gradu Koprivnici (uostalom, kao i u cijelom izbornom okrugu, HRSS iznimno uvjerljivo pobjeđuje). Jedini građanski oponenti su mu pravaši koji na dva izborna mjesta dobivaju minornih 98 glasova.⁷³

Premda je zasigurno svjestan da su Radić i HRSS iznimno samouvjereni u vlastitu političku snagu te da od zajedničkog istupa s hrvatskom građanskom opozicijom neće biti ništa, Žličar svejedno u vrijeme predizborne kampanje agilno istupa protiv režima. Iznimno bogatu društvenu prisutnost koristi kako bi pozvao na okupljanje svih patriotskih snaga jer u izborima očito vidi sraz između ugroženog hrvatstva i protuhrvatskog jugoslavenstva. Tako, veze između Žličara i hrvatske omladine grada (organizirane u ogranak Hrvatske nacionalne omladine [HANA O]) počinju još od kraja 1922., a produbljuju se tijekom prvih mjeseci 1923. Žličar u *Hrvatskom narodu* objavljuje oglase ogranka HANA O zbog čega ga politički protivnici očekivani počinju napadati. Hrvatski omladinci Koprivnice zato mu javno objavljuju iskrenu zahvalu, ali naziru opasnost te stoga predlažu da prestane u novine uvrštavati njihove »proglase«.⁷⁴ Žličar ih, međutim umiruje, a izgleda da je veza s hrvatskom omladinom grada na njega vrlo motivirajuće djelovala. O odgovoru im tako poručuje: »Sve što činim – činim iz osvjedočenja: ne žacam se niti časak«, najavljuje daljnju potporu te očito uživa u mladenačkom nacionalnom entuzijazmu kojeg osjeća u dodirima s ogranakom HANA O. »Suviše sam mlad, a da se već sada osvrćem na obzire«, zaključuje.⁷⁵ Ipak, bojazni Žličarevih omladinskih prijatelja nisu bile bez utemeljenja. Sredinom veljače 1923. pogoršava mu se zdravstveno stanje (radi se povratku tek ublažene tuberkuloze), završava u bolnici, a dok tamo boravi gradska policija uručuje mu poziv na saslušanje upravo zbog tiskanja oglasa HANA O.⁷⁶

Premda očito bolestan, međutim, ne posustaje. Usred istrage zbog veza s HANA O, okomljuje se na lokalni tjednik *Podravski glasnik*, u kojem je prije znao objavljivati. Tjednik je krajem 1922. došao pod kontrolu gradskih demokrata, što za Žličara znači da je dospio u »jugovinske ruke«. Napad na *Podravski glasnik* važan je tekst jer pokazuje u kojoj je mjeri u političkom smislu evoluirao: dok je krajem 1918. podržao stvaranje zajedničke države sa Srbima i Slovencima kao najboljeg jamca očuvanja hrvatskih teritorija i državnog projekta u kojem će Hrvati doći do istinske slobode, početkom 1923. ističe da Hrvati najprije moraju biti posve slobodni, a tek onda (eventualno) mogu ići na mogućnost zajedničke države, u kojoj im se naravno mora zajamčiti istinska ravnopravnost. Dakle, za Žličara je jugoslavenski državni projekt nakon svega par godina postojanja – zbog protuhrvatskih nasilja režima – duboko

⁷⁰ Rudolf Žličar, »Što misli hrvatski narod o budućim izborima?«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 2, 1.

⁷¹ »Domaće vijesti – Izorno gibanje u Koprivnici, sastanak stranke prava«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 4, 3.

⁷² HR-HDA-137, Pokrajinska uprava/Predsjedništvo (PRPU), br. 6-14/2291/1923., Predstojništvo kraljevskog redarstvenog povjereništva za grad Koprivnicu, br. 76, Predmet: Pouzdani sastanak HRSS u Koprivnici od 5. marta 1923.

⁷³ *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 18 marta 1923. godine*, (ur. Laza M. Kostić), Beograd, 1924., 87.

⁷⁴ »Pismo Hrvatske omladine g. Rudolfu Žličaru«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 8, 3.

⁷⁵ »Rudolf Žličar, »Omladinci!«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 8, 3.

⁷⁶ »Domaće vijesti – jedna čudna pojava«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 9, 2.

(možda čak i nepovratno) kompromitiran. Glasila poput *Podravskog glasnika* ne bi trebala postojati, kako je jasno poručio, jer su dio širih protuhrvatskog smjera jugoslavenske države:

»Kod nas ima konačno da živi samo ono što je Hrvatsko. Mi ne znamo za nikakove Jugoslavije i jugovine. Kome je zaista stalo do napretka našeg naroda neka se posveti njemu. Neka s njim radi za njegovu slobodu, a kad sve to bude postignuto onda ćemo, ako bude potrebno, stvarati Jugoslaviju, u kojoj će Hrvati biti baš takova gospoda i gospodari kao i Srbi i Slovenci. [...] Mi ne poznamo kompromisa. Ili s Hrvatima za Hrvatsku ili s kojekakovim frazama i smicalicama protiv nje.«.⁷⁷

Demokrati su odgovorili Žličaru optužujući ga da je politički licemjer i oportunist. Istaknuli da je njegovo aktualno »veliko Hrvatstvo« obična krinka iza koje se skriva nečasna želja za osobnom koristi. Žličar je, kako su naveli, osoba »trgovačkog karaktera. Razmeće se Hrvatstvom, prikazuje se kao hrabri hrvatski borac, hoće da bude nekakvi narodni mučenik, samo da dobije što više mušterija i osigura si daljnu ekzistenciju«, a posebno su naglasili da se i nakon »1. decembra 1919. prikazivao [velikim] Jugoslavenom«.⁷⁸ Žličar je očekivano ostao nepokoleban, a odgovor pokazuje da ga se može svrstati u poveću skupinu Hrvata koji su ostali duboko razočarani prvim godinama jugoslavenske države. »Svi smo mi bili«, istaknuo je, »1918. Jugoslaveni i g. Radić i g. [Mate] Drinković i toliko nas njihovih pristaša. Naše jugoslavenstvo je starije od 1. decembra 1918. Ali jugoslavenstvo prema vani...«.⁷⁹

Žličar u međuvremenu otvoreno koristi svoju poziciju utjecajne gradske ličnosti te proziva i napada demokrate gdje god stigne. Krajem veljače 1923. nalazimo ga na skupštini koprivničkog građanstva nezadovoljnog radom vodstva vatrogasnog društva. Drži glavnu riječ, otvoreno proziva aktualno vodstvo zbog brojnih malverzacija, ali zapravo ih je došao optužiti za izdaju hrvatstva. »Na čelu društva ne mogu i nikada ne smiju biti ljudi«, naglasio je, »koji su pristaše stranke [DS] koja pali i razbija naše hrvatske domove i koja ubija naše sinove.«.⁸⁰ U naumu u konačnici uspijeva u ožujku 1923. kada dolazi do smjene čelnika vatrogasnog društva. Karakteristično, Žličar smjenu prati egzaltiranim rečenicama iz kojih se vidi da se u potpunosti poistovjetio s borbom za hrvatsku ravnopravnost. Za njega je smjena »dokaz da naše gradjanstvo zna što mu je dužnost. Tim više što se ogromna većina složila sa radom hrvatstva.«.⁸¹

Žličar dakle zna mobilizirati hrvatski nastrojeno građanstvo Koprivnice, a hrvatski nastrojena javnost grada u njemu prepoznaje iskrenog hrvatskog patriota. Zato lokalni demokrati u njemu vidu političku metu koju treba na svaki način onesposobiti. Napad na Žličara počeo je zabranom *Hrvatskog naroda*, odnosno broja (iz veljače 1923.) u kojem je otvoreno odbacio protuhrvatsku Jugoslaviju. Žličar je s pravom upozorio da time demokrati pokušavaju uništiti njegovu egzistenciju.⁸²

Potom je Žličar opet otvoreno pokazao da se ne boji demokratskog nasilja. Usred zahuktale predizborne kampanje, domaća je javnost saznala da su vođe DS-a u Koprivnici početkom ožujka 1923. zapucale na hrvatske seljake.⁸³ Ispostavilo se da su pucnji ispaljeni iz kuće lokalne demokratske perjanice M. Radančevića zbog čega je Žličar (zajedno s gradonačelnikom Kraljićem) predvodio prosvjednu deputaciju u Zagrebu.⁸⁴ Ali, ni protivnici nisu mirovali. M. Radančević je 5. ožujka 1923. u Zagreb uputio opsežnu predstavku u kojoj je incident opravdao hrvatskim terorom nad državotvornim (tj. demokratskim) pojedincima u Koprivnici. Prema M. Radančeviću, životi i imovina »državotvornih elemenata« bili su već dulje vrijeme ugroženi, a jedna je od perjanica tog stanja terora navodno bio upravo Žličar. Tako, društvo Hrvatskog sokola (u kojem je Žličar bio istaknuti član i predavač) nije toleriralo prisutnost Srba na javnim manifestacijama poput plesova, organizacija HANAO (koju je Žličar snažno podupirao) priječila je djelovanje režimskog sokolskog društva (primjerice, plakatima na

⁷⁷ Rudolf Žličar, »Domaće vijesti – Podravski glasnik«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 9, 2.

⁷⁸ »Na razmišljanje«, *Podravski glasnik*, 3/1923., br. 8, 1.

⁷⁹ Rudolf Žličar, »Zelenoj gospodi«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 12, 1.

⁸⁰ »Društvene vijesti – Vatrogasno društvo«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 11, 2-3.

⁸¹ »Domaće vijesti – Izvanredna glavna skupština dobrovoljnog vatrogasnog društva«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 13, 3.

⁸² »Domaće vijesti – Progon Hrvatskog naroda«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 10, 2.

⁸³ Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935.*, Zagreb, 2002., 72.

⁸⁴ »Revolverski hitci na mirne seljake«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 12, 1.

kojima je stajalo: »Vama [Hrvatima] nema na jugo-zabavi mjesta«, tjednik *Hrvatski narod* (gdje je Žličar bio vlasnik i glavni urednik) pisao je »podrugljivo o Jugoslaviji i jugovini«, a razulareni hrvatski omladinci čak su se usudili s kuće M. Radančevića skinuti oglasnu tablu (budući je bio odvjetnik). Zapravo, i M. Radančević i njegov sin Đorđe (također, važan član lokalnog DS-a) bojali su za život pa su bili stalno naoružani. Nadalje, incident s pucnjima na seljake počeo je »harangirajućim« govornom Žličara 4. ožujka 1923. u lokalnom hotelu »Zlatni križ« (koji je M. Radančević, premda navodno u opasnosti, ipak nekako uspio uživo čuti). Kad se vratio kući, međutim, zatekao je mnoštvo seljaka (ili, kako ih je vidio, »fukaru«) kako prosvjeduje, a da bi primirio situaciju Đorđe je bio prisiljen ispaliti četiri hitca (opet, navodno, »u zrak«). Žličar međutim nije na ovome htio stati pa je ujutro odmah počeo »napadaje na građane, koji ne misle kao on, te na samu državu i današnji njezin ustav i sastav«. Koprivnica je, stoga, za M. Radančevića bila gradom u kojem su carevali protudržavni elementi i koga je stoga trebalo detaljno pročitati. »Nema institucije u ovom gradu ni humane ni kulturne ni socijalne«, završio je, »u koju nisu protudržavni elementi uvukli politiku, te nikako ne daju, da se barem medjustranačka i medjusobna snošljivost popravi, već čine prilike sve nesnošljivijima«. ⁸⁵ Na prvom mjestu, može se zaključiti, valjalo bi nekako utišati Žličara budući je bio istinski *spritus movens* hrvatske građanske opozicije Koprivnice.

Pogrdni termin za hrvatske seljačke prosvjednike koristi i šef policije u gradu Ivan vitez Troyer: tu je »fukaru«, kako navodi u izvještaju o incidentu, nadahnuo Radićev govor (održan 4. ožujka 1923.). U skladu s ovako očito prorežimskim stavom, izgređnik (Đ. Radančević) je za počinjenje opasnog kriminalnog čina kažnjen vrlo blago (14 dana zatvora i 250 dinara globe). ⁸⁶ Predvidivo, grad je postao mjestom bezbrojnih glasina što je naravno dodatno narušavalo već ionako napeto ozračje. Žličar se javno požalio da mu demokrati pokušavaju uništiti egzistenciju »raznim lažima i podvaljivanjem«. ⁸⁷

Premda mu protivnici otvoreno prijete – pa termin »antidržavni element« u vremenu otvorenog terora režima i ponekog čina kontraterora opozicije sadržava životnu prijetnju – Žličar otvara novu bojišnicu u ratu s režimom. Krajem ožujka i tijekom cijelog travnja 1923. počinje otvoreno prozivati spomenutog Troyera. Šef gradske policije smeta mu jer se ponaša nezakonito (zbog uvrede kralja u zatvoru drži čak 34 dana trgovačkog pomoćnika iz Mostara Ivana Lipovščaka, a nedopustivo je blag prema »jugo-fašistima« poput Đ. Radančevića), jer se protiv kritike bori administrativnim nasiljem (pa navodno protiv Žličara podiže nekoliko prijava financijskim vlastima u Bjelovaru), jer je neizdrživo nadmen (otvoreno se izruguje Troyerovoj tituli viteza: »Svatko tko ga pogleda, morah odmah da osjeti da je to vitez. Poput pauna se koči. Imponira praznim tikvama.«) i, najvažnije, jer se prodao protuhrvatskim snagama: »Izgubi glavu, kad opazi zastavu crven bijelo plavu. Diže žandarmeriju i bježi na stanicu, jer je za njega grozno, da u Hrvatskoj, na hrvatskoj zgradi, može visjeti hrvatska zastava.«. Svaka je prozivka praćena zajedljivim uvodom pa Troyera naziva »čovjekom bez [političkog i nacionalnog] kompas«, a tekstove oprema senzacionalističkim kontekstom (najava novog nastavka glasi: »Tko je Ivan Troyer?! Novi šlager! U idućem broju!«). ⁸⁸ Očito, Troyera je vodio interes očuvanja pozicije, a Žličar je u šefu gradske policije našao idealnog predstavnika odnarođenih elemenata koji su služili protuhrvatskom režimu.

Žličarevim aktivnostima kao da nema kraja. Usred svega ovoga sudjeluje i u kampanji za izbor polovice gradskih zastupnika (12), pri čemu uporno radi za kandidaturu liste »Udruženih Hrvata« (koja uključuje i HRSS). Sada je, uz uzavrelu političku situaciju naslijeđenu iz vremena skupštinskih izbora, Koprivnica ponovo zaokupljena politikom koja se temelji na najvišem stupnju strasti. Demokrati, međutim, uspijevaju krajem travnja 1924. izbjeći predvidivi poraz upravnom makinacijom (odgađanje izbora), a Žličar je opet uspio zasjeniti druge snažnim javnim nastupima. Teži apsolutnoj pobjedi »uje-

⁸⁵ HR-HDA-137, PRPU, br. 6-14/2681/1923., Miloš Radančević: Pismo od 5. ožujka 1923.

⁸⁶ HR-HDA-137, PRPU, br. 6-14/2681/1923., Kraljevsko redarstveno povjereništvo za grad Koprivnicu, Br. 303/1923., Predmet: Gjuro (sic!, Đorđe) Radančević pucanje iz samokresa od 5. marta 1923.

⁸⁷ »Domaće vijesti – Kakvim se sve metodama služe popovci«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 12, 2.

⁸⁸ Rudolf Žličar, »Tko je Ivan Troyer?«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 17, 2-3.; Rudolf Žličar, »Tko je Ivan Troyer?«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 18, 1-2.; Rudolf Žličar, »Tko je Ivan Troyer?«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 19, 2.

dinjenih građana Hrvata« i stoga predizbornu kampanju vodi pod motom koji glasi: »u hrvatskoj Koprivnici imaju da vode riječ i upravu grada samo Hrvati«. Žličar hrvatsku listu u gradu vidi dijelom ukupne borbe Hrvata za ravnopravnost. Sam, pak, ne želi kandidirati pa zahvaljujući odgodi izbora ostaje na mjestu podnačelnika Koprivnice.⁸⁹

U kasno proljeće 1923. politička napetost u Koprivnici mogla se stoga gotovo opipati. Slučajan susret političkih protivnika na ulici zato nije morao završiti samo prešućenim pozdravom ili prijekim pogledom, nego nečime daleko gorim. Upravo tako se dogodilo u kasnijim večernjim satima 5. svibnja 1923. Prema Žličarevoj verziji, zatekao se ispred »knjižare« u razgovoru s dvojicom poznanika kada ga je iznenada fizički napao demokrat (i, navodno, »orjunaš«) Božo Vojnović. Počeo se braniti, ali baš u trenutku kad je izgledalo da će Vojnović izvući deblji kraj, na njega odnekud navaljuje »batinom« Đ. Radančević: Žličar se nekako pridiže, a napadači se daju u bijeg. Dan poslije (6. svibnja 2023.) Žličar se u kasnijim večernjim satima našao u šetnji gradom, ali opet susreće Đ. Radančevića. Pokušava ga razoružati i udara po ruci, Đ. Radančević uspijeva zapucati dva puta, Žličar izbjegava oba pucnja pa onda još jedan: u tom se trenutku, međutim, spotiče, kada stiže i četvrti hitac koji ga pogađa u nožni zglob. Vijest o napadu na Žličara se brzo širi gradom, ubrzo prerasta u glasinu da je ubijen, građani spontano dolaze pred bolnicu te potom počinju razbijati prozore kuće lokalnih demokrata, a moguće i da prijete linčom atentatora. Tada intervenira policija, uhićuje dvadesetak članova Hrvatskog sokola i odvodi ih u zatvor.⁹⁰ Žličar je smješten u gradsku bolnicu, predviđa se da će tamo ostati oko mjesec dana, a policija uhićuje Đ. Radančevića.⁹¹ Tijekom oporavka posjećuju ga brojne delegacije iz grada i okolice.⁹² Početkom srpnja 1923. izabran je za predsjednika »gradske invalidske podružnice« što upućuje da je pucanj uzrokovao trajnu ozljedu zgloba.⁹³

Nema sumnje da je Žličar bio žrtva pokušaja fizičkog uklanjanja političkog protivnika, dakle, politički motiviranog atentata. Lokalne demokratske perjanice, među njima i Đ. Radančević, očito su neometano naoružani mogli hodati gradom, a u takvim situacijama nije mnogo nedostajalo da se od prijetecog mahanja oružjem prijede na njegovu (potencijalno smrtonosnu) uporabu. Žličar je lokalnim demokratima bio prva politička meta i stoga bi pravog krivca za napad trebalo tražiti u gradskoj policiji. Troyer očito nije namjeravao spriječiti revolveraško ponašanje koprivničkih demokrata, a što je vjerojatno bila posljedica neprijateljstva koje je gajio prema Žličaru. Svega par dana prije napada Žličar je naime svjedočio u istrazi koju su županijske vlasti povele protiv Troyera. Istraga je pokrenuta nakon što je Žličar objavio seriju tekstova o Troyeru.⁹⁴

Mnogo toga upućuje da je napad na Žličara u potpunosti inicijativa njegovih lokalnih neprijatelja. Dok se oporavlja u bolnici, prosvjetne vlasti u Zagrebu vrše istragu o slučaju njegova odlaska iz škole. Naime, osvjetoljubivi Pribičević tvrdi da su radikali (na vlasti nakon skupštinskih izbora 1923.) »sredili« da se i Žličar vrati u školu (nakon što je sredinom ožujka Marija premještena nazad u Koprivnicu).⁹⁵ Istraga pokazuje da su glasine o Žličarevu povratku lažne, a »otkriva« se i da je u listopadu 1922. premještaj dobio »po nalogu«, odnosno intervencijom samog Pribičevića.⁹⁶ M. Radančević i drugi lokalni demokrati bili su jedini istinski korisnici širenja glasina o Žličaru.

Zasigurno pomalo uplašen, Žličar nakon povratka iz bolnice (početkom lipnja 1923.) samo privremeno smanjuje političke aktivnosti. Ne, međutim, do kraja: kad u prvoj polovici lipnja napušta mjesto

⁸⁹ Rudolf Žličar, »Pred gradske izbore«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 16, 1; »Domaće vijesti – Pouzdani sastanak građana Hrvata u Koprivnici«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 17, 3; »Domaće vijesti – Velika izborna skupština«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 17, 2-3.; »Gradski izbori«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 18, 2.

⁹⁰ »Orjunaški napadaji i krvoproliće u Koprivnici«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 21, 1.

⁹¹ »Domaće vijesti«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 21, 3.

⁹² »Užasan zločin Orjunaca u Koprivnici«, *Nezavisnost*, 17/1923., br. 21, 2.

⁹³ »Domaće vijesti – Skupština invalidske podružnice u Koprivnici«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 29, 2-3.

⁹⁴ »Domaće vijesti – Istraga protiv Viteza Troyera«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 21, 3.

⁹⁵ »Domaće vijesti – Premještenje«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 17, 3.

⁹⁶ HR-HDA-137, PRPU, Prezidencijalni spisi, br. 114/1923., Predmet: Rudolf Žličar, učitelj Koprivnica – Vrbje, izvještaj Ministru prosvjete od 23. marta 1923.

gradskog podnačelnika jednom zastupniku demokrata više da su »krvavi neprijatelji hrvatskog naroda«, a kada početkom druge polovice lipnja govori na skupštini sokolske župe »Preradović« stanovitom Kušelu poručuje »da je njegova žrtva malenkost u borbi za hrvatske ideale pa da nema ni jugoslavenstva ni sveslavenstva dok pojedini narod [Hrvati] ne bude posve slobodan i dok jedni [Srbi] žele da gnjave i vode hegemoniju nad rođenim bratom«. ⁹⁷ Nastavlja i nesmiljeno prozivati M. Radančevića, koga očito smatra stvarnim inicijatorom atentata. Kada ovaj u rujnu 1923. izgubi parnicu (praćenu gubitkom kuće), Žličar se otvoreno veseli porazu demokratskog prvaka i piše: »Sve šamar za šamarom, a tako će to ako Bog dade i dalje«. ⁹⁸ Mora, međutim, biti iznimno oprezan: Đ. Radančević je već 12. svibnja 1923. pušten na slobodu, nakon izlaska iz bolnice Troyer je protiv njega podnio tužbu (jer je navodno »haranguirao« prilikom Radićeva boravka u gradu), a kad posjećuje Golu (početkom kolovoza 1923.) ulazi u manji fizički sukob sa šefom žandarmerijske stanice, stanovitim Narančićem. ⁹⁹ Prema Žličaru, demokrati pokušavaju utjecati na podizanje optužnice protiv Đ. Radančevića tako da šire glasine da je u vrijeme školske dobi imao stanovitih intelektualnih poteškoća. ¹⁰⁰ Kad je riječ o gradskoj politici, Žličar podržava HZ-ov projekt »Neodvisnog građanstva«: grupa se bori protiv »strančarenja i ličnih interesa« u gradskim poslovima (dakle, protiv HSS-ova šefa Kraljića), ali naglašava prevlast »rimokatoličke vjere u gradskim poslovima«, što se može tumačiti pokušajem da se starokatoličko građanstvo učini prihvatljivijim. ¹⁰¹

Pogreška bi bila zaključiti da su nakon pucnjeva na Žličara demokrati odustali od najradikalnijih metoda obračuna. Nakon samo manjeg zatišja, sve je ponovno eskaliralo početkom 1924. Dana 8. siječnja Žličar se nekako našao na ulici (ispred »knjižare«), kada ga je spazio sam M. Radančević i uputio nekoliko pucnjeva: prema Žličaru, u njegovu smjeru. ¹⁰² M. Radančević je optužbu negirao, ali njegovo objašnjenje doista ne zvuči uvjerljivo: navodno nije pucao u smjeru Žličara, nego u zrak, a jer je slavio božićne blagdane. Klimavost obrane potvrđuje i sljedeća rečenica koju je naveo u ispravku: »doista ću pucati u čelo onome, tko se usudi da me napadne«. ¹⁰³ Kako ga je urednik *Hrvatskog naroda* »napadao« već dulje vrijeme, bilo je jasno da je M. Radančević (vjerojatno) 8. siječnja u smjeru Žličara uputio pucnje upozorenja, ali i da je bio spreman na ubojstvo.

Žličar neposredno nakon novog napada nije mirovao: javnosti je objasnio, najprije, da mu je M. Radančević najprije (istog dana kad je došlo do pucnjeva, ali neposredno prije) u brijachnici Josipa Hercega prijetio (Đorđe je Žličaru pucao u nogu, ali on će »u glavu«), a potom, da je 14. siječnja upao u njegovu »knjižaru«, a u društvu skupine »batinaša«. Žličar je imao sreće jer se u tom trenutku nije nalazio u »knjižari«. ¹⁰⁴ Ponašanje gradske policije ponovno nije Žličaru ulijevalo previše nade u pravedan pristup: prije upada je *Hrvatski narod* ponovno zaplijenjen, a nakon upada objavila je oglas u kojem je upozorila M. Radančevića da će »poduzeti sve da osiguraju ustavom zajamčenu slobodu štampe i osobnu sigurnost«. ¹⁰⁵

Izgleda da je nakon novog incidenta u gradu ipak nastupilo omanje zatišje. Kad je riječ o Žličaru, nastupilo je iznimno tragično razdoblje njegova života. Najprije u travnju 1924. obitelji umire drugo dijete, sin Tugomir. ¹⁰⁶ Žličar je očito iznimno iscrpljen, pred ljeto vraća se tuberkuloza, odlazi »teško bolestan« na liječenje u Mojstranu (Slovenija), a uredništvo *Hrvatskog naroda* preuzima »redakcijski

⁹⁷ HR-DAVŽ-648, GZK, Zapisnik izvanredne sjednice gradskog zastupstva od 13. lipnja 1923.; »Pokrajinske vijesti – Sjednica hrvatske sokolske župe Preradović«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 28, 3.

⁹⁸ [Rudolf Žličar], »Dr. Miloš Radančević izgubio kuću«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 39, 1.

⁹⁹ »Atentator Gjorgje Radančević na slobodi!«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 22, 1; »Domaće vijesti – Opet jedno nasilje i progon našeg urednika«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 29, 2-3.; »Domaće vijesti – Pretres (premetačina) našega urednika«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 35, 2-3.

¹⁰⁰ Rudolf Žličar, »Priposlano«, *Nezavisnost*, 17/1923., br. 29, 4.

¹⁰¹ Usp. proglas »Deklaracija grupe Neodvisni građani« u Vladimir ŠADEK, *Političke stranke u Podravini 1918.-1941.*, Samobor, 2009., 66.

¹⁰² »Koprivnica u znaku novih krvoprolića«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 3, 1.

¹⁰³ Miloš Radančević, »Ispravak«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 4, 1-2.

¹⁰⁴ Rudolf Žličar, »Podnesak našega urednika«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 4, 2.

¹⁰⁵ »Zaplijena Hrvatskog naroda«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 4, 1.; »Odluka«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 4, 3.

¹⁰⁶ »Domaće vijesti – † Tugomir Žličar«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 17, 3-4.

odbor«. Žličar je izgleda bio spreman dovesti vlastiti život u pitanje jer se na liječenje odlučio tek nakon velikog pritiska prijatelja i liječnika.¹⁰⁷ Ubrzo tjednik prestaje izlaziti, a njegova »Hrvatska knjižara« preuzima »rasprodaju i kolportažu« novog (i kratkotrajnog) propravaškog glasila Koprivnice (nazvano je *Koprivnički Hrvat*).¹⁰⁸ Ujesen 1924. malo povraća snagu, ali ne dovoljno da bi u listopadu prisustvovao godišnjoj skupštini hrvatskih učitelja (zato se čita njegov »pozdravni brzogovor«), no u studenom ipak dolazi na čajanku Hrvatskog sokola, gdje nekako ipak uspijeva održati nadahnut govor. Je li i dalje ostao na mjestu tajnika društva ostaje nepoznato.¹⁰⁹ Trebalo je na ovome stati, ali obitelj krajem godine pogađa najveća tragedija. Žličarevima umire i treće dijete, sin Milivoj, dijete u tek petoj godini života.¹¹⁰ Tragedija je vjerojatno nagnala žalosnog oca da kasnije napiše kazališni komad »San maloga Milivoja«.¹¹¹

RADIĆEV KOMESAR: 1925. – 1926.

Izostanak izvora priječi precizniji uvid u Žličarevo djelovanje tijekom većeg dijela 1925. Nema, međutim, sumnje da mu je zadovoljstvo donijela osuđujuća presuda protiv Đ. Radančevića. Nakon što je uspio prolongirati suđenje zbog odlaska u vojsku, nesuđeni atentator je ipak u sudnicu Sudbenog stola u Bjelovaru doveden u svibnju. Pokušao se obraniti iskazima nekoliko svjedoka obrane, ali bez uspjeha: osuđen je na tri mjeseca zatvora i 20.000 dinara globe. Suđenje je Žličaru donijelo još jednu potvrdu činjenice da je atentat bio u prvom redu politički motiviran: jedan je svjedok obrane bio njegov (jugoslavenski) učiteljski sudrug demokrat i kotarski školski nadzornik Ante Blašković.¹¹²

Može se ipak pretpostaviti da je uspio povratiti ponešto snage jer je u kolovozu (najbolja pretpostavka je ili na zajedničkoj građanskoj listi Hrvatskog bloka ili vjerojatnije na listi HZ-a)¹¹³ izabran u gradsko zastupstvo, a u studenom iste godine ponovno i na dužnost podnačelnika. Međutim, zdravstvene poteškoće ga sve više pogađaju pa je krajem studenog opet privremeno nedostupan.¹¹⁴

Stoga nisu poznati Žličarevi stavovi u godini velike promjene političkog smjera Stjepana Radića. Ako je suditi temeljem ne osobito bliske suradnje s (ponovno izabranim) načelnikom (sada samo Hrvatske seljačke stranke – HSS) Kraljićem u gradskom poglavarstvu¹¹⁵ onda bi (opet) najbolja pretpostavka bila da je odlučio slijediti Radićeve političke mijene (priznanje Vidovdanskog ustava i monarhije), ali zasigurno ne s osobitim oduševljenjem. Ako je suditi prema događanjima u učiteljskim krugovima tijekom istog razdoblja onda bi trebalo zaključiti da Žličar nastavlja održavati snažan proturežimski smjer kada državom upravljaju radikali i Pribičević (sada na čelu Samostalne demokratske stranke – SDS), a od proljeća 1925. priklanja se smjeru političkog realizma (kada državom upravljaju radikali i Radićev HSS).

I kada je u potpunosti uronjen u politički život grada (1923.-1924.), odnosno kada ne radi u školi, Žličar je član (od 1923.) »Hrvatskog učiteljskog društva za grad i kotar Koprivnicu«. Društvo vodi njegov stari učiteljski sudrug M. Sudeta, a i dalje je snažno protiv nasilnog ujedinjenja kakovog želi UJU. Početkom 1925., međutim, ministar prosvjete Pribičević zabranjuje učiteljima da budu članovi »separatističkog« SHUD-a, kao i njegovih lokalnih podružnica, a hrvatski učitelji Koprivnice i okolice

¹⁰⁷ »Domaće vijesti – Glavni urednik i vlasnik«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 29, 2-3.

¹⁰⁸ »Iz Koprivnice i okolice – G. Žličar (Hrvatska knjižara)«, *Koprivnički Hrvat*, Koprivnica, 1/1924., br. 1, 2.

¹⁰⁹ »Društvene vijesti – Sastanak hrvatskih učitelja«, *Koprivnički Hrvat*, 1/1924., br. 1, 2-3.; »Društvene vijesti – Čajanka Hrvatskog sokola«, *Koprivnički Hrvat*, 1/1924., br. 6, 2-3.

¹¹⁰ »Domaće vijesti – Umrlci«, *Koprivničke novine*, Koprivnica, 1/1924., 10, 2-3.

¹¹¹ Mato Sudeta, »Naši pokojnici«, *Svijet*, Zagreb, 1/1926., br. 2, 35.

¹¹² »Finale orjunaškog napadaja u Koprivnici pred sudbenim stolom u Bjelovaru«, *Hrvat*, Zagreb, 8/1925., br. 1577, 2.

¹¹³ U veljači 1926. u gradskom poglavarstvu Koprivnice zamijenio ga je Nikola Štetinec, naveden kao »sljedeći« s liste HZ-a. (»Male vijesti – Nastupio službu«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 7, 2-3.)

¹¹⁴ »Domaće vijesti – Sjednica gradskog zastupstva«, *Koprivničke novine*, 2/1925, br. 7, 2.

¹¹⁵ »Izvanredna sjednica gradskog zastupstva«, *Koprivničke novine*, 2/1925., br. 6, 2.

odlučuje se na prosvjed koji se održava u Žličarevu stanu.¹¹⁶ Administrativno nasilje, kako se čini, izdvaja iz društva skupinu oportunističkih i uplašanih pa se u Koprivnici osniva ogranak UJU, a naziva se »Jugoslavensko učiteljsko društvo Bratstvo za Koprivnicu i okolice«. Podjela među učiteljima ubrzo se pretvara u još jedan politički rat u gradu i okolici, pri čemu M. Sudeta jugoslavenske naziva »anacionalnim i protuhrvatskim elementima«, dok protivnici hrvatskima uzvraćaju da su »protudržavni i separatistički elementi«.¹¹⁷ U vrijeme Pribičevićeva udara čini se da su svi izgledi na pobjedu na strani UJU, ali ulazak HSS-a donosi drugačiju sliku. U prosincu 1925. održava se glavna skupština hrvatskih učitelja, a predsjednik društva M. Sudeta šalje pozdravne brzojave kralju Aleksandru (uzvraćeno je zahvalnicom) i novom ministru prosvjete Radiću. Žličar u društvu dolazi do položaja počasnog predsjednika, a na njegov prijedlog mijenja se statut pa članovima može postati »svaki učitelj, profesor i vjeroučitelj, neovisno o tome bio u službi ili ne«. Od 59 učitelja u gradu i kotaru uz M. Sudetu i Žličara su 32 pa se može zaključiti da je većina ipak protiv koncepta centraliziranog jugoslavenskog učiteljstva kakvog zastupa UJU.¹¹⁸

Mjesto počasnog predsjednika predstavljalo je primjerenu nagradu za Žličara kojega je izgleda i stari poznanik te novi ministar prosvjete Radić odlučio nagraditi. Naime, početkom 1926. imenovan je na mjesto kotarskog školskog nadzornika i dodijeljen »na službu« prosvjetnom odjeljenju Zagrebačke oblasti.¹¹⁹ Početkom veljače 1926. preselio je u Zagreb i počeo raditi na novoj dužnosti.¹²⁰ Nekoliko dana kasnije, u koprivničkoj restauraciji »K caru« oko stotinjak osoba priredilo mu je oproštajnu večeru, a Žličar se zahvalio govorom u kojem je posebno naglasio da trenutak smatra »priznanjem građanstva za njegov rad«. Ipak, malu je žaoku sačuvao za Kraljića i njegove seljake: u jednom trenutku govora zajedljivo je primijetio da su kod oproštaja zastupljeni »gotovo svi slojevi«.¹²¹ U krugu prijatelja smatralo se da Radićev čin predstavlja u prvom redu stanovitu »moralnu zadovoljštinu« za Žličara.¹²²

Mjesto kotarskog školskog nadzornika značilo je da Žličar ima ovlast predlaganja premještanja ili umirovljenja učitelja pa su za članove UJU nastupila teška vremena. Tako se i dogodilo, a premda je na dužnost nadzornika nastupio kad je dobar dio jugoslavenskih učitelja u kotaru već bio premješten ili umirovljen nije teško zamisliti da je takve postupke ili predložio ili u najmanju ruku odobravao. Tako su već do kraj 1925. premješteni kotarski školski nadzornik (i glavni svjedok obrane u procesu Đ. Radančeviću) Ante Blašković (na mjesto učitelja u Peteranec), njegova supruga Pavica (također na mjesto učiteljice u Peteranec), učitelj Ignac Barčanec (najprije u Peteranec, a zatim u Drežnički Grabovac), učiteljica Justina Vimer (u Nove Poljane), ravnajući učitelj Josip Dončević (u Malu Mučnu), upravitelj škole Josip Žagar (na mjesto učitelja u Virjansku Drenovicu), a umirovljen ravnajući učitelj Milan Latković. Radić je sve učitelje članove UJU-u iz pučke (osnovne) škole u Koprivnici premjestio ili umirovio (P. Blašković, Barčanec i Latković). U nekim je slučajevima Radić poništio politički motivirano kadrovanje u prosvjeti koje je počinio Pribičević tijekom 1925. (A. Blašković i Barčanec), a u nekima je izravno napao učitelje koji su u mjestima iz kojih su premješteni službovali od 1919. (P. Blašković, Dončević, Žagar i Vimer). U UJU su za pokretanje progona optužili Žličara i M. Sudetu, u čemu je moralo biti dosta istine. Vjerojatnije je M. Sudeta ipak više zaslužan za premještanje jugoslavenskih učitelja: u jednom se ogorčenom pismu UJU-ovog ogranka iz Koprivnice naziva »mozgom« (a time naravno i cijele operacije progona) pučke škole u Koprivnici.¹²³ Progona su oslabili mrežu UJU u

¹¹⁶ »Hrvatsko učiteljstvo pod Obznanom«, *Hrvatski učitelj*, 4/1924., br. 10-12, 236-237.; »Hrvatsko učiteljsko društvo za grad i kotar Koprivnicu«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 5-8, 41.

¹¹⁷ HŠM, SHUD, Jugoslavensko učiteljsko društvo Bratstvo za Koprivnicu i okolice, br. 4/1924., Pismo od 24. maja 1924.

¹¹⁸ HŠM, SHUD, Hrvatsko učiteljsko društvo za grad i kotar Koprivnicu, Izvještaj o glavnoj godišnjoj skupštini od 10. prosinca 1925.; »Skupština učiteljskog društva«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 1, 1.

¹¹⁹ »Male vijesti – Imenovanje«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 6, 2-3.

¹²⁰ »Male vijesti – Nastupio službu«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 7, 2-3.

¹²¹ »Male vijesti – Oprosnu večer«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 8, 2.

¹²² [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 91.

¹²³ AJ, UJU, Jugoslavensko učiteljsko društvo Bratstvo u Koprivnici, Pismo od 15. marta 1926.

gradu i kotaru (što je naravno i bio cilj Radića), pa je društvo do sredine 1926. izgubilo 11 članova.¹²⁴ U svakom slučaju, i za Žličara i za M. Sudetu jugoslavenski su učitelji simbolizirali jugoslavenskog neprijatelja koji im je prije nanio tolika zla.

Za razliku od M. Sudete, učitelji članovi UJU-a u Žličaru su, više nego kakvog progonitelja »nacionalnih radnika«, vidjeli najvećeg dobitnika Radićeve politizacije prosvjetnog sustava. Josip Žagar, tajnik društva i učitelj koji je smijenjen s mjesta upravitelja škole u Torčecu, tako ga u prosvjetnom pismu upućenom u Beograd u prvoj polovici veljače 1926. naziva »ovdašnjim kramarom [čovjekom koji misli samo na svoje vlastite probitke]« koji je usto potpuno nesposoban za novu dužnost: »Za sreskog školskog nadzornika«, napisao je, »stekao je [Žličar] kvalifikaciju kada je 1921. na prijemnom ispitu za višu pedagošku školu svečano ljiosnuo [spektakularno pao]«. ¹²⁵ Žagar je ispravno zaključio da Radić – istovremeno – progona Hrvate članove UJU-a i nagrađuje njihove najveće protivnike poput Žličara.¹²⁶

U jednom su posmrtnom tekstu posljednji Žličarevi mjeseci ovako opisani: »Oživotvorenjem politike sporazuma [koalicije HSS-a i radikala]«, navedeno je, »sinulo je sunce i pred njegova vrata, no nije ga dugo grijalo«. ¹²⁷ Doista, nije uspio ni upoznati novi posao, kad ga je pogodio novi napad tuberkuloze: nakon svega par dana »u kancelariji« (već u siječnju 1926.) otišao je na dulje liječenje. U Koprivnicu se vratio »u beznadnom stanju i legao je u krevet«, a preminuo je 13. lipnja 1926. u kasnim večernjim satima. U trenutku smrti imao je svega 31 godinu, a sahranjen je dva dana kasnije (dakle, 15. lipnja, ili istog dana kada je 1895. rođen). ¹²⁸ Ispratilo ga je nekoliko tisuća sugrađana, a dirljive govore održali su M. Sudeta, (iz mirovine vraćeni) kotarski školski nadzornik Lovro Dolenc, starješina Hrvatskog sokola Šemper, starokatolički svećenik Ante Donković, u ime pjevačkog društva Dušan Ožegović i predsjednik gradskog HSS-a Tomo Čiković. ¹²⁹ Žličar je do kraja ostao starokatolik, a iz tih je krugova ispraćen epitetom »prvog borca« za reformu u Koprivnici.¹³⁰

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Govoreći na pokopu svog »druga i prijatelja« Žličara (od milja ga zove »Rudić«), M. Sudeta je istaknuo i sljedeće:

»Mlad, temperamentan, agiln i poletan – bio si uvijek u prvim redovima, spreman na borbu i rad za svaku dobru i plemenitu stvar. Takav si bio kao đak, a takav si ostao do konca svog života. Što si Ti bio Koprivnici – hrvatskoj Koprivnici – osjetit će se naskoro. [...] Druže i prijatelju moj! Nisam znao nikad – nisam mislio da ću na današnji dan mjesto čestitke k Tvom rođendanu, morati da čitam nadgrobni govor, i da će Te danas primiti u sebe hladno krilo majke zemlje Hrvatske, koju si toliko ljubio i volio, da Te je ljubav prema njoj prerano spremila u grob!«. ¹³¹

Citirane riječi nesumnjivo svjedoče o dubokoj tuzi M. Sudete za umrlim prijateljem. Upućuju, međutim, i na još nekoliko važnih pojedinosti. Tako, hrvatska se Koprivnica zapravo nije na primjeran način odužila svom važnom građaninu, a njegovo djelovanje nije privuklo niti zasluženu pažnju hrvatske historiografije. Kada se i primijeti, uglavnom se notira da je bio žrtva politički motiviranog atentata, a uvijek je u prevelikoj sjeni (razumljivog) istraživačkog fokusa na dominantne pristaše Stjepana Radića.

Kad je riječ o političkom pokušaju pretvaranja Žličara u simbol, u tom su smjeru krenuli ustaški režim i Nezavisna Država Hrvatska. U prvim mjesecima ustaške države vršena je potraga za stradalim

¹²⁴ »Izvjestaj tajnikov«, *Jedinstvo*, Zagreb, 5/1926., br. 9-14, 67.

¹²⁵ AJ, UJU, Jugoslavensko učiteljsko društvo Bratstvo u Koprivnici, br. 1/1926., Pismo od 12. veljače 1926.

¹²⁶ »Kretanje učitelja«, *Narodna prosveta*, Beograd, 8/1926., br. 13, 4.

¹²⁷ [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 91.

¹²⁸ HŠM, SHUD, Hrvatsko učiteljsko društvo za grad i kotar Koprivnicu, Obavijest od 14. lipnja 1926.

¹²⁹ »Smrt istaknutog Hrvatskog (sic!) borca i kulturnog radnika«, *Virovitički hrvatski glasnik*, Virovitica, 13/1926., br. 13, 1.

¹³⁰ »Počinuše u miru! Rudolf Žličar«, *Starokatolik*, Zagreb, 2/1926., br. 6, 8.

¹³¹ [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 92-93.

Hrvatima međuratnog razdoblja pa je u tim redovima završio i on. U tekstu iz lipnja 1941. navedeno je da je »pučki učitelj« Žličar »teško ranjen na ulici u Koprivnici po članu Orjune [Đorđu] Radančeviću, te je uslijed zadobivenih rana i umro«. ¹³² Prvi je navod nesumnjivo točan, a drugi ipak pripada političkom prigodničarstvu.

Prva važna osobina Žličara koju treba istaknuti jest njegova iznimna sveprisutnost u društvenom životu Koprivnice tijekom prve polovice dvadesetih godina prošlog stoljeća. On je nesumnjivo jedan od prvih građana grada te ga nalazimo gotovo u svim zamislivim poljima javnog djelovanja, tj. u prosvjeti, kulturi, religiji, publicistici, medijskom svijetu i politici. Da nije imao teških zdravstvenih poteškoća zasigurno bi trag ostavio i u sportu.

Nadalje, pripada hrvatskom, nacionalno osviještenom i liberalnom građanstvu Koprivnice. To znači da sebe vidi kao pripadnika naprednog društvenog sloja, tj. javnog radnika (učitelja i činovnika) koji u jugoslavenskoj državi 1918. (u prvo vrijeme) vidi nužan iskorak za Hrvatsku i Hrvate (očuvanje cjelovitosti hrvatskih zemalja), a u starokatolicizmu jednako nužnu modernizacijsku reformu katoličanstva. Društveni sloj kojemu pripada, međutim, čini manjinu u gradu i okolici te je u sjeni daleko brojnijeg hrvatskog seljaštva. Očito teško prihvaća stalešku isključivost seljaštva koje opet u njemu vidi ne previše poželjnog pripadnika »nadmene gospode«. Moguće da je Žličar – promatrajući iz blizine oportune političke i društvene mijene »prvog seljaka« Koprivnice, tj. gradonačelnika Kraljića – pojačao kritičnost prema seljaštvu, u čijim redovima, u svakom slučaju, nije vidio previše obrazovanosti.

Nakon što su ga demokrati *de facto* istjerali iz prosvjete, Žličareva »Hrvatska knjižara« krajem 1922. postaje središte hrvatskog građanskog otpora nasilnom nametanju asimilacijskog jugoslavenstva. U pravom moru nasilja nad proturežimskim akterima, kakvo tada obilježava brojne hrvatske gradske sredine, posebnost Koprivnice sastoji se u tome da je prva žrtva demokrata u gradu jedan hrvatski građanski intelektualac krhkog zdravstvenog stanja i bez iole važnije masovnije podrške. Na njega nasilnici iz obitelji Radančević pucaju čak dva puta (jednom ga teže ranjavaju), a čine mu i mnoge druge nevolje. Žličara ipak iznimno cijene hrvatsko građanstvo i hrvatska omladina grada pa ga podupiru.

Nakon Radićeva političkog preokreta 1925. pred Žličarem se otvara prozor novih mogućnosti. Vođa HSS-a, naime, treba provjerene kadrove za predstojeću čistku prosvjetnog sustava (ili, poništavanje politički motiviranog kadroviranja koje su prije počinili demokrati i samostalni demokrati) pa ga imenuje na mjesto kotarskog školskog nadzornika te premješta u Zagreb. Ipak, čin Radićeve milosti dolazi prekasno. Žličar je bolestan i iscrpljen pa svega nekoliko mjeseci nakon nastupa na novu dužnost umire.

SUMMARY

In the paper, the author writes about the life and work of one of the most famous residents of Koprivnica in the twenties of the 20th century: teacher, civil liberal, old Catholic, writer, Croatian patriot and victim of the political assassination of Rudolf Žličar. The reader is particularly referred to the exceptional social presence of Žličar in the life of the city, the difficulties of civic affirmation in the majority peasant environment and the policy of violence to which he was exposed after opposing unitary Yugoslavia.

¹³² »Mučenici za slobodu Hrvatske«, *Nezavisna Država Hrvatska*, Zagreb, 1/1941., br. 7, 5-6.

PRIKAZ MEĐUODNOSA IZMEĐU DRAVE, PRITOKA I LJUDI NA PROSTORU SLAVONIJE U NOVINAMA (1914.)

PRESENTATION OF THE INTERRELATIONS BETWEEN DRAVA, STREAMS AND PEOPLE IN SLAVONIA IN NEWSPAPERS (1914)

Mihael SUČIĆ

Muzej Slavonije

Trg Sv. Trojstva 6

31000 Osijek

mihael.sucic@mso.hr

Received/Primljeno: 20. 9. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Review/Pregledni rad

UDK / UDC: 504.4(497.54-282.24Drava)"1914"(046)

94(497.54)"1914"

SAŽETAK

Na temelju novinskih članaka iz 1914. godine i dostupne literature, autor analizira međuodnos između rijeke Drave, dravskih pritoka i ljudi na prostoru Slavonije. To je i analiza utjecaja kiše i drugih padalina na međuodnos navedenih okolišnih aktera, poplava i poplavljenih prostora oko rijeka i regulacija Drave i njezinih pritoka. Također i usporedba kako se navedeni međuodnos prikazuje u novinama tijekom prve i druge polovice 1914. godine. Uz prikaz uzročno-posljedičnih veza između okolišnih čimbenika na spomenutom prostoru početkom Velikog rata naglasio se i proces dugog trajanja. Autor piše i o višestoljetnom uništavanju usjeva, oranica od rijeka i poplava pri čemu stanovništvo uz strah pokazuje i želju za suživotom. Rijeke su bile važne i za prometno-gospodarsko povezivanje s ostatkom Austro-Ugarske Monarhije i za razonodu tijekom toplijih mjeseci. Nakon što je započeo Veliki rat sredinom 1914. godine autor naglašava da se u novinama smanjuje kvantitet spominjanja uobičajenih međuodnosa između ljudi i vode kao prethodnih mjeseci.

Ključne riječi: rijeka, poplava, regulacija, novine

Key words: river, flood, regulation, newspaper

1. UVOD

Kada promatramo prostor Slavonije tijekom prošlih desetljeća i stoljeća u središtu zanimanja mogu biti i međuodnosi između ljudi, kako pojedinaca tako i zajednice, rijeka i poplavljenih područja. Na takav način kroz proučavanje povijesti navedenih aktera možemo iznijeti pretpostavke o budućim međuodnosima između istih.¹ Naročito kada promatramo kroz relativno kratko razdoblje od nekoliko mjeseci do godinu dana na spomenutom području uz rijeku Dravu i međuriječja koja tvori sa svojim pritocima. Izabrana je za istraživanje 1914. godina, početna godina Velikog rata ili Prvog svjetskog rata jer je tijekom svega nekoliko tjedana sredinom navedene godine došlo do ubrzanog razvoja političkih, gospodarskih i vojnih promjena. One su se naslućivale na prijelazu stoljeća zbog položaja Austro-Ugarske Monarhije.² Misli se na promjene koje su utjecale na međuodnos između čovjeka i rijeka pa i na interpretacije toga međuodnosa.

¹ DELORT, Robert i WALTER, François. *Povijest europskog okoliša*. Prevela V. Pavković. Zagreb: Barbat, 2002., 120; HUGHES, Johnson Donald. *Što je povijest okoliša?* Preveo Damjan Lalović. Zagreb: Disput, 2011., 9.

² BALTA, Ivan. »Vojne pripreme i borbe Srijemaca i Slavonaca u prvoj polovici Prvog svjetskog rata«, u: *Srijem u Prvom svjetskom ratu 1914.-1918.* Vukovar: Državni arhiv u Vukovaru, 2016., 76.; ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata. »Donjodravski plovidbeni put u 19. i početkom 20. stoljeća«, u: *Scrinia Slavonica*, 3, 2003., 213-214.;

U radu se koriste novine izdavača i urednika koji su vezani uz različite političke opcije iz kojih se mogu iščitati informacije o političkim, gospodarskim, socijalnim i kulturnim događajima i procesima.³ Progovorit ćemo između ostalog i o prikazu snijega, kiše i leda na rijekama i rasprostranjenosti poplava. Kako su potonje utjecale na ljude, životinje pa i o prijedlozima odgovora i djelovanjima ljudi na područjima koja su često bila poplavljivana. Uzimajući u obzir korištene izvore i procese koje vežemo uz Veliki rat iznijet će se interpretacije, odnosno usporedba odnosa prema suživotu rijeka i ljudi tijekom 1914. godine.

2. UTJECAJ SNIJEGA, KIŠE I NEVREMENA NA RIJEKE I STANOVNIŠTVO

Uzroci su nedaća stanovništva nekadašnje Virovitičke županije, kao i ostalih županija međuriječja bile i padaline i nevremena. Oni su okolišni faktori koji mogu uz utjecaj na čovjeka doprinijeti i širenju rijeka i poplavljenih prostora. Utjecaj je padalina ovisio i o prirodi tla, tokovima rijeka, rasprostranjenosti pritoka u unutrašnjosti prema trima rijekama, to jest Dravi, Savi i Dunavu.⁴ Stoga su mogle biti jedan od važnijih ili barem jedan od niza faktora na razvoj riječnih tokova i obala. Padaline se poput kiše i snijega spominju tijekom cijele godine pri čemu se snijeg najčešće spominje tijekom kasne jeseni ili zime, a kiša tijekom drugih godišnjih doba. Time se potvrđuje uvriježeno mišljenje na temelju promatranja klimatskih faktora i elemenata.⁵ Snijeg se navodi tijekom cijelog siječnja 1914. godine. U člancima Jutarnjeg lista i Narodne obrane o dijelovima Dvojne Monarhije spominje se nevrjeme sa snijegom, ledom u Primorju preko velikog snježnog pokrivača u Gorskom kotaru, Bjelovaru, Zagrebu

RAUCHENSTEINER, Manfred. *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914.-1918*. Preveo A. Jelčić. Zagreb: Matica hrvatska, 2019., 14.; HOLJEVAC, ŽELJKO. »Uvod«, u: *Prvi svjetski rat. Dvostrani leksikon hrvatski i srpski pogled*. Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić, 2016., 16.

- ³ VINAJ, Marina. »Građa za bibliografiju osječkih novina 1848.-1945.«, u: *Knjižničarstvo, Glasnik društva knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema* 1/2, 7, 2003., 7-9.; MOKRIŠ, Svjetlana. »Novine i njihova uloga u društvenoj zajednici«, u: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 4, 54, 2011., 116-117, 121. i 125.; GLUŠAC, Maja. »Osječke novine nekada i sada«, u: *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* 29, 2013., 149. i 152-153. U članku su korištene novine Svjetlost, tjednik koji je izlazio od 1906. do 1914. godine u Vinkovcima. Urednik je bio Antun Rott, a tiskara A. Rott-a. Narodna obrana, dnevnik koji je izlazio od 1902. do 1923. godine u Osijeku. Urednik je bio Ljuboje Dlustoš tijekom 1914. godine, a izdavač Prva hrvatska dionička tiskara, Tijekom 1914. promijenjeno je ime u Hrvatska obrana. Virovitičan, tjednik koji je izlazio od 1899. do 1929. godine u Virovitici. Urednik i nakladnik je bio Ivan Dobravec-Plevnik. Nezavisnost, tjednik koji je izlazio od 1906. do 1935. godine u Bjelovaru. Odgovorni urednik i nakladnik je bio Lavoslav Weiss tijekom 1914. godine. Ilustrovani list, tjednik koji je izlazio od 1914. do 1918. godine u Zagrebu. Urednik je bio Dragutin Balog tijekom 1914. godine, a nakladnik Dionička tiskara u Zagrebu. Hrvatski narod, tjednik koji je izlazio od 1892. do 1914. godine u Zagrebu. Urednici su bili i Segedi Mihajlovi, Josip Belović tijekom 1914. godine, a izdavač Hrvatska nakladna zadruka. Jutarnji list, dnevnik koji je izlazio od 1912. do 1941. godine u Zagrebu. Urednici su bili i Milan Domitrović i Krsto Orsich tijekom 1914. godine, »vlastnik, izdavaatelj i štampar« Ign. Granitz. Mali list, dnevnik koji je izlazio od 1914. do 1915. godine u Zagrebu. Urednik je bio Dragutin Heim, a tiskara Rikarda Fürsta. Narodne novine izlaze od 1861. godine u Zagrebu. Urednik je bio Ivan Hörer, a nakladnik Kr. zemaljska tiskara tijekom 1914. godine. Novosti, dnevnik koji je izlazio od 1907. do 1941. godine u Zagrebu. Urednik je bio Zvonimir Biljan tijekom 1914. godine, a tisak Hrvatska tiskara d.d. Vjesnik županije Virovitičke, izlazio je od 1892. do 1932. godine u Osijeku. Urednik je bio Milan Bosanac tijekom 1914. godine, a Tisak Julija Pfeiffera.
- ⁴ MAUCH, Felix. »Perils: Natural Disasters and Cultures of Risk«, u: *On Water: Perceptions, Politics, Perils*. München: Rachel Carson Center for Environment and Society, 2012., 64.; Živaković-Kerže, Z. 2003., 212.; Delort, R. 2002., 186.; ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata. »Ostavljajte sve, a spašavajte goli život – (osvrtno na plavljenje Drave od 18. stoljeća do 20. stoljeća)«, u: *Ekonomika i ekohistorija* 13, 2017., 57.; PETRIĆ, Hrvoje. »Rijeka Drava od štajersko-hrvatske granice do ušća u Dunav početkom 1780-ih godina«, u: *Ekonomika i ekohistorija* 7, 2011., 52.; ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata. »Rijeke Dunav i Sava te prvi projekti glede prokapanja kanala Dunav-Sava«, u: *Časopis za suvremenu povijest* 2, 31, 1999., 310.; BÖSENDORFER, Josip. »Istočna granica Tomislavove, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske u savsko-dravskom interamnju«, u: *Rad JAZU* 286, 1952., 143-146.
- ⁵ FILIPČIĆ, Anita. »Razgraničenje Köppenovih klimatskih tipova Cf i Cs u Hrvatskoj«, u: *Acta Geographica Croatica* 1, 35, 2000., 8-9. i 12.; Maradin, Mladen, Ivan Madžar i Ivan Perutina. »Geografska raspodjela varijabilnosti padalina u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini«, u: *Hrvatski geografski glasnik* 2, 76, 2014., 6-8. i 11-21.; Delort, R. 2002., 116. i 119.

i Alpama. Kao i u opisima ostatka Europe i ovdje se spominje utjecaj na promet i gospodarstvo, ali i temperature koje su išle i do minus 19 u Zagrebu i Alpama.⁶ Kada se promatra prostor Slavonije možemo izdvojiti vijesti od Đakova preko Osijeka do Virovitice. Između ostalog se navodi da se stanovništvo osjećalo »ko u Stokholmu: snijeg i ništa van snijeg na sve strane...«⁷ tijekom većeg dijela siječnja. Čak se navodi da »Ni takozvani najstariji ljudi u Osijeku skoro ne sjećaju se ovake zime.«⁸ Slični se navodi koriste i za Viroviticu. Uz opisane zimske uvjete spominju se i komunalni problemi u Osijeku i Valpovu, utjecaj na kulturni život u Virovitici pa i jedna žrtva u okolici Đakova.⁹ Opisano se vrijeme u siječnju podudaralo i s člancima u kojima se općenito progovaralo o uobičajenim vremenskim uvjetima početkom godine, nadovezivanje na takozvani »Stogodišnji nam koledar« ili narodna iskustva. Iznose se i usporedbe sa zimama iz 19. stoljeća na temelju čega se zaključuje da zime nisu bile »ljepše, snježnije i ledenije«.¹⁰

Krajem ožujka i početkom travnja bilo je kiše diljem Slavonije pri čemu se u pojedinim dijelovima napominje da je bilo i nevremena. Tako je 27. ožujka pisalo u Narodnoj obrani: »Jučer kiša, danas kiša – uz to duva vjetar, huji i bruči noć i dan. Ožujak nije bio lijep, a za travanj nema nade, da će biti bolji.« Pisalo se jasno o nevremenu na prostoru Osijeka i okolice, kao i kod Đakova uz napomenu da su rijeke povećale vodostaj pod utjecajem kiše i snijega diljem Trojedne Kraljevine.¹¹ Vodostaj je rijeka stagnirao ili se smanjivao tijekom svibnja uz poneke neuobičajene pojave poput jedne vezane uz rijeku Dravu. To je pojava takozvane Aždaje nad Dravom prema očevicima, odnosno duganje koja je »izašla i pila vode iz Drove« u Svetom Đurđu kod Donjeg Miholjca. U članku se iz Novosti spominje da bi mogla biti zračna vijavica koncem svibnja.¹² Nekoliko dana kasnije, na Duhove koncem svibnja i početkom lipnja ponovno je došlo do kiše i nevremena, otprilike kao prije nepuna dva mjeseca. Budući da je tih dana bilo Sokolsko slavlje u Osijeku u novinama se većinom pisalo kako je kiša i nevreme utjecalo na održavanje istog. Ono se održalo, ali u manjem obujmu. Nakon Duhova uslijedilo je hladnije vrijeme s kišom i nevremenom od Slavonije, preko Bilogore pa do Gorskog kotara i Like gdje je bilo i snijega. Dok je kiša u Slavoniji utjecala na odgađanje manifestacije poput Dječjeg dana u Vinkovcima, na uobičajeno slavljenje blagdana Tijelova u Virovitici, a u Delnicama je bilo snijega i do 10 centimetara.¹³ Nakon četiri, pet mjeseci bez izrazitog spominjanja padalina na području slavonske Podravine ponovno se naglašavaju vremenske promjene u člancima pod nazivom »Vrijeme«. Dok se u novinama Hrvatska obrana pisalo o promjeni vremena sredinom listopada »Nakon dva ili tri topla dana nastupila je kišovita studen, prava rijetkost u listopadu. Jesen nam je sasvim prokisla. Danas je osvanulo lijepo jutro.« mjesec dana kasnije pisalo se o prvom snijegu.¹⁴ U siječnju i do sredine veljače mogu se pronaći vijesti o zaleđenim rijekama, odnosno debelom ledu i do dvadesetak centimetara na Dravi. Led je i u gornjem toku kod Varaždina, kao i u donjem između Donjeg Miholjca i Osijeka stvarao štetu na mlinovima. Zaleđena voda između Osijeka i Darde omogućavala je tijekom druge polovice siječnja i prijelaz pješice

⁶ Jutarnji list, »Nevrijeme u Kvarneru«, »Nevrijeme u Primorju«, Zagreb 3.1.1914.; Narodna obrana, »Strašno nevrijeme u Hrvatskoj«, Osijek 15.1.1914.; Narodna obrana, »Velika mečava u Zagrebu«, Osijek 16.1.1914.; Narodna obrana, »Oštra zima u Zagrebu«, Osijek 26.1.1914.; Nezavisnost, »Snijeg«, Bjelovar 17.1.1914.

⁷ Narodna obrana, »Šetnje po Osijeku«, Osijek 17.1.1914.

⁸ Narodna obrana, »Zima«, Osijek 26.1.1914.

⁹ Narodna obrana, »Protiv snijega i poledice«, Osijek 9.1.1914.; Narodna obrana, »Tužbe iz Valpova«, Osijek 15.1.1914.; Narodna obrana, »Šetnje po Osijeku«, Osijek 17.1.1914.; Narodna obrana, »Snijeg«, Osijek 20.1.1914.; Virovitičan, »Na pravašku skupštinu«, Virovitica 20.1.1914.; Narodna obrana, »Zima«, Osijek 26.1.1914.

¹⁰ Nezavisnost, »Vrijeme u godini 1914.«, Bjelovar 3.1.1914.; Hrvatski narod, »Nebo u siječnju«, Zagreb 8.1.1914.; Hrvatski narod, »Postaju li hladnije zime?«, Zagreb 29.1.1914.

¹¹ Narodna obrana, »Vrijeme«, Osijek 27.3.1914.; Narodna obrana, »Iz hrvatskih krajeva«, »Nevrijeme«, Osijek 28.3.1914.; Svjetlost, »Vrijeme«, Vinkovci 5.4.1914.

¹² Novosti, »Neobična pojava«, Zagreb 26.5.1914.

¹³ Novosti, »Slavlje u Osijeku«, Zagreb 2.6.1914.; Ilustrovani list, »Sokolsko slavlje u Osijeku«, Zagreb 6.6.1914.; Svjetlost, »Hrvatsko slavlje u Osijeku«, Vinkovci 7.6.1914.; Virovitičan, »U lipnju – ložimo peći!«, Virovitica 7.6.1914.; Virovitičan, »Snijeg«, »Tjelovo«, Virovitica 11.6.1914.; Nezavisnost, »Nevrijeme«, »Medardovo«, Bjelovar 13.6.1914.; Ilustrovani list, »Lipanski snijeg u Lici u Gorskom kotaru«, Zagreb 20.6.1914.

¹⁴ Hrvatska obrana, »Vrijeme«, Osijek 13.10.1914.; Hrvatska obrana, »Prvi snijeg«, Osijek 19.11.1914.

što su ljudi i koristili unatoč zabrani od strane osječkog redarstva. O zabrani se prelaženja preko Drave kod Osijeka pisalo i u veljači kada je dolazilo do pucanja, topljenja i kretanja leda. Navedene su promjene nagnale autore članaka da pišu i o mogućoj poplavi pa su tijekom noći organizirane straže. Početkom ožujka opisana je još jedna poplava kao posljedica topljenja leda uslijed čega je nabujala Drava kod Donjeg Miholjca i potopila dijelove lovišta kneza Schaumburg Lippea.¹⁵ Ako uzmemo u obzir uobičajen rast vode u rijekama tijekom proljeća ne treba nas iznenaditi i da je topljenje snijega i leda utjecalo na potonje. Ipak, nije utjecalo u tolikoj mjeri kao proljetne i jesenske kiše pa tako i 1914. godine.¹⁶ Kao i uz druge rijeke sjevernog dijela Trojedne Kraljevine i uz Dravu su se spominjale moguće poplave okolnog prostora. Početkom proljeća zabilježili su u novinama Obzor da »neobično dugo trajanje proljetnih kiša učinilo je da su gorski potoci a uslijed toga i Sava i Drava a i Dunav silno nabujale.« Na prostoru međuriječja Drave i njezinih pritoka Karašice i Vučice došlo je do nekoliko izlivanja vode iz korita. Rijeka Vučica je tijekom prve polovice godine šest puta poplavila okolne oranice.¹⁷ Osim slavonske Podravine Drava je poplavlivala i poljoprivredne površine, ceste u gornjem dijelu toka pa tako i sredinom lipnja okolicu Varaždina i dijelove Međimurja.¹⁸ O kontinuiranom utjecaju dravskih pritoka Karašice i Vučice u donjem dravskom toku pjevalo se i u narodnoj pjesmi Tekla voda Karašica.¹⁹ Neovisno o dužini pritoci su jednako uslijed kiše znali utjecati na poljoprivredne površine. Tako je početkom lipnja rijeka Odjenica kod Virovitice poplavila livade i oranice sjeveroistočno od navedenog slavonskog središta.²⁰ Kiše su i samostalno uzrokovale poplavlivanje sela. Možemo navesti i prostor Čačinaca u slavonskoj Podravini gdje je stanovništvo imalo problema s vodenim površinama zbog kiše i povećanja vodostaja pritoka rijeke Karašice.²¹

Možemo uočiti da se u novinama prvenstveno pisalo o snijegu u siječnju, nevremenima i kišnim danima krajem ožujka, početkom travnja i tijekom lipnja. Nevrijeme, kiše i snijeg utjecali su na gospodarski, društveni život i na vodostaje rijeka.

3. POSLJEDICE UTJECAJA RIJEKA I POPLAVLJENIH PODRUČJA

Kako bi lakše interpretirali utjecaje rijeka u koritu i na poplavljenim područjima potrebno je za početak detaljnije opisati rijeke i okolni prostor. Uz gospodarsko-prometne žile kucavice Dravu, Dunav i Savu rasprostire se nizina uz poneke iznimke poput Fruške gore uz Dunav. Između nizine slavonske Podravine i slavonske Posavine nalaze se slavonske gore ili planine Krndija, Papuk, Pšunj, Požeška gora i Dilj. S prve se dvije spuštaju dravski pritoci poput Karašice, Vučice i potoci koji ih pune vodom.²² Krčenjem šuma lakše se omogućavalo bujanje potoka s obronaka slavonskog gorja. Budući su u takvim okolnostima poplave i močvare bile stoljetna značajka međuriječja dolazilo je do razvoja ilovače pri čemu možemo naći i prapor čiji nastanak povezujemo s razdobljem pleistocena.²³

¹⁵ Narodne novine, »Smrznula se Drava«, Zagreb 30.1.1914.; Narodne novine, »Led na našim rijekama«, Zagreb 16.2.1914.; Novosti, »Kronika«, Zagreb 22.2.1914.; Jutarnji list, »Led na Dravi«, Zagreb 28.2.1914.; Novosti, »Potopila se divljač«, Zagreb 9.3.1914.

¹⁶ Petrić, H. 2011., 52. i 54.; ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata. »Čovjek i okoliš na granici: Sava, odvodnja i život posavskog stanovništva u 18. i 19. stoljeću«, u: *Rijeka Sava u povijesti*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015., 393.; Živaković-Kerže, Z. 1999., 310.; Živaković-Kerže, Z. 2017., 57-58.

¹⁷ Obzor, »Poplave uz Savu i Dunav«, Zagreb 30.3.1914.; Vjesnik županije virovitičke, »Valpovački kraj«, Osijek 15.5.1914.

¹⁸ Ilustrovani list, »Povodnja u Varaždinu«, Zagreb 20.6.1914.

¹⁹ BARBARIĆ, Mladen. *Karašica kuda teče*. Osijek: Klub Hrvatskih književnika u Osijeku, 1919., 4-5.

²⁰ Virovitičan, »Silna poplava«, Virovitica 7.6.1914.

²¹ Narodna obrana, »Poplava u orahovičkoj okolini«, Osijek 3.4.1914.

²² Bösendorfer, J. 1952., 145-151.; Živaković-Kerže, Z. 2017., 57.; Sučić, M. 2017., 26-30.

²³ KOZARAC, Josip. »Šumogojstveni i drvotržni aforizmi, crpljeni na temelju prodaja posavskih hrastovih šuma u zadnjem desetgodištu 1887.-1896.«, *Šumarski list* 7, 21, 1897., 298-300. i 316-320.; SALOPEK BOGAVČIĆ, Iva. »U ritmu poplave i gladi: Problemi stanovništva novogradiške Posavine duž slijeva potoka Rešetarice do rijeke Save (1890.-1914.)«, *Scrinia Slavonica* 20, 2020., 117-118. i 124-129.; Živaković-Kerže, Z. 2015., 385. i 387.; Živaković-Kerže, Z. 1999., 310.

Rijeke su kroz povijest utjecale na ljude ne samo kada bi poplavljivali poljoprivredne površine nego i na smještaj čitavih naselja. Kao primjer možemo navesti utjecaj rijeke Drave i pritoka Karašice na Petrijevice i nestanak nekadašnjeg srednjovjekovnog središta Aszuága kod Donjeg Miholjca.²⁴ Opisani su se procesi događali i tijekom novijih razdoblja o čemu su progovarali i zastupnici u Hrvatskom saboru, kao i u drugim tijelima i institucijama lokalne i državne vlasti. Raspravljalo se i o drugim posljedicama međudnosa između rijeka, poplavljenih područja i lokalnog stanovništva.

Početak siječnja 1914. godine možemo čitati u novinama osvrtu i prijedloge narodnih zastupnika o lošem stanju uz slavonske i srijemske rijeke. Tako je recimo zastupnik Jalžabetić poput svojih slavonskih i srijemskih kolega progovorio kako je Drava »tako neuredjena da imade posjednika na našoj strani uz Dravu, koji su imali 10 do 15 jutara zemlje, a sada nemaju ni zemlje ni kuće, jer im je Drava sve odplavila...«²⁵ Slična je situacija bila i u južnijim dijelovima Slavonije.²⁶ Osim što se progovaralo o opasnostima za naselja napominjalo se i kako rijeke uništavaju usjeve žitarica i kukuruza, na tisuće i tisuće jutara oranica i livada. Predstavljalo se kao veliki gospodarski problem pri čemu se spominjalo da je svemu tome možda uzrok i mađarska strana koja više brine za obranu od dravskih poplava.²⁷ Voda je iz rijeka često i odgađala proljetno sijanje. Južno i jugozapadno od Valpova zbog izlivanja Vučice tijekom kasne zime i ranog proljeća kukuruz se kasnije sijao ili se preskočilo posijati na pojedinim oranicama zbog vlažnosti tla.²⁸ Opisani suživot rijeka, lokalnog stanovništva i drugih okolišnih elemenata i faktora utjecao je u velikoj mjeri na gospodarski razvoj prostora uz Dravu. Između ostalog je kroz 19. i početak 20. stoljeća utjecao da stanovništvo na navedenom području ne koristi u potpunosti svoj gospodarski i prometni potencijal u sklopu Austro-Ugarske Monarhije unatoč velikim promjenama koje su se počele događati pod utjecajem industrijske revolucije, u prvom redu drvoprerađivačke industrije.

Svakako je važno spomenuti i članke u kojima se progovara o prilagođavanju uz rijeke na osnovi višedesetljetnog iskustva. U Narodnoj obrani su pisali tijekom siječnja kako su livade i pašnjaci takozvane najvažnije kulture jer su »prilike za stočarstvo vrlo povoljne pa se mogu livade i pašnjaci osobito dobro iskorišćivati, a da za obradivanje, gnojenje, njegu itd. nijesu potrebni oni troškovi, koje iziskuju oranične kulture...«²⁹ Osim što su poplave, odnosno poplavljene nizine uništavale krmu za stoku pa i uzimale živote mnogih domaćih i divljih životinja bile su i osnova širenja metilja među životinjama, a kolere i malarije među ljudima.³⁰ O potapanju divljih životinja poput jelena, srna i zečeva pisalo se u Novostima početkom ožujka 1914. godine u šumi pored Drave kod Donjeg Miholjca. Tijekom već opisivanog otapanja leda i kao posljedice bujanja Drave naočigled je došlo do širenja iste pa joj životinje nisu uspjele pobjeći.³¹

²⁴ SRŠAN, Stjepan. *Naselja u istočnoj Hrvatskoj: krajem 17. i početkom 18. stoljeća*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2001., 99.; Mažuran, Ive. *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702*. Osijek: Historijski arhiv u Osijeku, 1966., 54.; SMIČIKLAS, Tadija. *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije. Dio 2. Spomenici o Slavoniji u 17. vijeku (1640.-1702.)*. Zagreb: JAZU, 1891., 100-102. i 120-121.; Sučić, M. 2017., 141-142. i 158.; CIK, Nikola. »Utjecaj rijeke Drave na naselja u đurđevačkoj Podravini – primjer sela Brod u 18. i 19. stoljeću«, *Ekonomika i ekohistorija* 13, 2017., 36.; Živaković-Kerže, Z. 2017., 57.

²⁵ Jutarnji list, »Hrvatski sabor«, Zagreb 1.1.1914.

²⁶ Narodne novine, »Stenografski zapisnik 6 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 5.1.1914.

²⁷ Narodne novine, »Stenografski zapisnik 5 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 2.1.1914.; Narodne novine, »Stenografski zapisnik 6 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 5.1.1914.; Narodne novine, »Stenografski zapisnik 22 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 11.2.1914.

²⁸ Vjesnik županije virovitičke, »Valpovački kraj«, Osijek 15.5.1914.

²⁹ Narodna obrana, »O uredjenju i njegovanju livada i pašnjaka zavisi uspjeh našeg gospodarenja«, Osijek 26.1.1914.; Gospodarski list, »Podolska pasmina i buše«, Zagreb 20.10.1895.; ČUKLIĆ, Dražen i drugi. »Prljavo poznavanju mliječnosti slavonsko-srijemskog podolca«, *Stočarstvo* 3, 57, 2003., 195-196.

³⁰ Živaković-Kerže, Z. 2015., 385. i 387.; OSTAJMER, Branko. »Sava kao prijetnja: tegobe stanovništva slavonske i srijemske Posavine u svjetlu rasprava u hrvatskom Saboru (1868.-1918.)«, u: *Rijeka Sava u povijesti*. Slavonki Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015., 416.

³¹ Novosti, »Potopila se divljač«, Zagreb 9.3.1914.

Kada se opisuje utjecaj na gospodarske djelatnosti osim na poljoprivredu rijeke su bile jedan od glavnih temelja razvoja mlinarstva u Slavoniji i Srijemu. Iako su postojale i druge vrste mlinova poput mlinova na vjetar za promatrane pokrajine karakteristični su bili riječni mlinovi. U prvom redu moramo istaknuti vodenice na rijekama poput Drave, Dunava i Save zbog hidrografskih uvjeta i mogućnosti obala. Navedene su značajke utjecale da na pritocima budu rašireni mlinovi koji su bili postavljeni uz obalu.³² U novinskim se člancima iz veljače i ožujka mogu pronaći informacije o mlinovima koji su pod utjecajem leda i riječnih struja bili uništeni ili izvan funkcije. Također se navodi da su znali biti nošeni i nekoliko kilometara između Donjeg Miholjca i Osijeka.³³ Za razliku od zimskih mjeseci tijekom srpnja su isto pisali u novinama o nedaćama vezanima uz mlinove zbog kombiniranog utjecaja vodene snage Drave i ljudskog nemara. Primjer možemo navesti koji se dogodio kod osječke Retfale kada se krajem srpnja potopio mlinarski brod tijekom prebacivanja žitarica.³⁴

Tijekom cijele 1914. godine pisalo se i o temama koje mogu ući u rubriku »crna kronika«. Progovaralo se o utapanju pojedinaca koji su bili pod utjecajem alkohola, bolovali od melankolije ili zbog nedovoljnih plivačkih sposobnosti. Često su i slučajno upali u vodu i nisu se uspjeli izvući. U proljetnim su se mjesecima utopili ratar Mata Hajduković i krojač Tanasije Topalović nakon ušća Drave u Dunav na prostoru između Aljmaša i Dalja.³⁵ Pisalo se o utapanjima i tijekom početka sezone kupanja u svibnju i lipnju u Dravi kod Osijeka. Većina se tijela znala pronaći i nekoliko dana nakon nestanka pojedine osobe pa tako i tijelo vojnika 21. lov. bataljuna. Za pojedince se napisalo točno mjesto kupanja i utapanja kao što se navelo za navedenog vojnika kod vojničkog kupališta. Za dio se utopljenika napominjalo da su bili dobri plivači, ali ih je povukla riječna struja ili ih je uhvatio grč tijekom plivanja.³⁶ Kupanja su bila raširena pojava i u rukavcima poput jednog od rijeke Drave. U rukavcu zvanom »veliki pilotni« kod Osijeka utopio se čizmarski obrtnik Gjuro Puklin i njegova dva sina. Prema pisanju u Novostima stradali su na istom mjestu na kojemu su se ljudi znali i prije utopiti. Kod ovog je slučaja napomenuto da nisu bili plivači.³⁷ U novinama je bilo i zapisa o pokušajima samoubojstva skakanjem u rijeke. Kao primjer možemo navesti Ise Wamoschere koji je uspio počiniti samoubojstvo tako što se udavio u Dravi. Njegovo je tijelo pronađeno na već spominjanom vojničkom kupalištu.³⁸ Na osnovi svega navedenoga možemo iznijeti tezu da su se ljudi često slučajno udavili u Dravi pri čemu je veliki utjecaj imala i ljudska nesmotrenost. Vrijeme razbibrige, odnosno kupanja utjecalo je na stradanje ljudi u čemu je ponovno i riječna struja i nepredvidljivost odigralo važnu ulogu. Rijeke su se poimale kao opasne za život pa su znale poslužiti i kao prostor za prijetnju ili mjesto koje je povoljno za izvršenje samoubojstva.

4. REGULACIJE DRAVE I PRITOKA

Zahvaljujući poimanjima o opasnostima koje donosi voda, bila ona u koritu tekućica, stajačice stoljetnog, sezonskog ili mjesečnog trajanja pod utjecajem različitih okolišnih faktora budile su se kod ljudi različite potrebe. Ponajviše na osnovi straha, želje za korištenjem blagodatnih površina i

³² LUKAČ, Karolina. »Savske vodenice na području broskog Posavlja«, u: *Rijeka Sava u povijesti*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015., 329, 332. i 344.; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira i Elizabeta Wagner. »Vodenice u Hrvatskoj (18.-20. stoljeće) kao primjer odnosa između ljudi i rijeka/potoka«, *Ekonomika i ekohistorija* 3, 2007., 84-85; Sučić, M. 2017., 167-168.

³³ Jutarnji list, »Led na Dravi«, Zagreb 28.2.1914.; Jutarnji list, »Drava je prosta od leda«, Zagreb 1.3.1914.

³⁴ Novosti, »Potonuo velik čamac«, Zagreb 26.7.1914.

³⁵ Virovitičan, »Domaće viesti: Zaglavio lugar«, Virovitica 1.1.1914.; Novosti, »Kronika«, Zagreb 13.3.1914.; Novosti, »Utopili se«, Zagreb 13.6.1914.

³⁶ Novosti, »Izvučena lješina iz Drave«, Zagreb 30.5.1914.; Novosti, »Utopili se«, Zagreb 13.6.1914.; Novosti, »Žrtva Drave«, Zagreb 24.6.1914.; Jutarnji list, »Pokrajinske viesti«, Zagreb 24.6.1914.; Novosti, »Utopio se u Bosutu«, Zagreb 3.7.1914.

³⁷ Novosti, »Nesreća kod kupanja«, Zagreb 7.7.1914.

³⁸ Narodna obrana, »Htjela skočiti u Dravu«, Osijek 17.3.1914.; Jutarnji list, »Htjela skočiti u Dravu«, Zagreb 19.3.1914.; Novosti, »Pokrajinska«, Zagreb 16.4.1914.; Novosti, »Samoubojstvo bankovnog činovnika u Osijeku«, Zagreb 9.7.1914.; Novosti, »Samoubojstvo bankovnog činovnika«, Zagreb 10.7.1914.

borbe za egzistencijom ljudi su i u odnosu prema rijekama i močvarama kroz tisućljeća u skladu s tehničkim mogućnostima bili više aktivni nego pasivni faktor.³⁹ Na temelju literature i povijesnih izvora među kojima možemo istaknuti zemljovide iz 18. stoljeća mogu se uočiti pojedini regulacijski pothvati u dijelovima Slavonije. Možemo istaknuti prostor valpovačkog vlastelinstva i podizanje nasipa uz Dravu i Karašicu. Iz 19. stoljeća imamo planove o regulacijama što zbog isušivanja močvara, sprečavanja poplavlivanja i prometno-gospodarskog prosperiteta. U tome je sudjelovala vojna vlast uz veleposjednike i gospodarstvenike.⁴⁰ Zbog važnosti međuodnosa između lokalnog stanovništva, gospodarskih aktera i rijeka, već spominjanog povezivanja dijelova Habsburške Monarhije navodi se i u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi odnos prema slavonskim rijekama. Rijeke poput Drave poimale su se kao zajedničke rijeke za koje je bila nadležna ugarsko-hrvatska vlada u Budimpešti, to jest Ministarstvo javnih radnji i prometa. Tih je desetljeća dolazilo do suprotstavljanja želja i potreba različitih aktera vezanih uz promatrane rijeke. Možemo spomenuti lokalno stanovništvo i narodne zastupnike iz kotareva uz rijeke, financijske (ne)mogućnosti hrvatske vlade i Hrvatskog sabora, takozvanu zajedničku ugarsko-hrvatsku vladu i ugarske gospodarske politike usmjerene prema željezničkoj povezanosti i pravcu sjever-jug.⁴¹

Prema izvještajima u novinama o sjednicama Hrvatskog sabora jasno se mogu iščitati zahtjevi iz kojih proizlaze potrebe i želje narodnih zastupnika, a onda i stanovništva uz rijeke. Također se ne izostavlja i uspoređivanje s ugarskom stranom i prozivanje iste. Na početku siječnja 1914. godine donose se prozivanja mađarske strane od narodnog zastupnika Jalžabetića. U prvom je redu naglašavao da je problem u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi i odnosu prema zajedničkim rijekama pa tako i prema Dravi. Dok je Drava bila s ugarske strane regulirana i utvrđene obale s hrvatske strane je poplavljivala i uništavala egzistenciju poljoprivrednog stanovništva. Prema mišljenju navedenog zastupnika rješenje je bilo u većoj financijskoj samostalnosti hrvatske strane koja bi onda lakše mogla regulirati svoje rijeke pa tako i opisanu. U istom je pravcu progovarao i zastupnik Prebeg. Naglašavao je da zahvaljujući financijskim procesima na osnovi nagodbe hrvatskoj su strani prikraćeni milijuni novca s kojim bi raspolagala da ima veću financijsku samostalnost. Na istoj je sjednici i zastupnik Hrvoj govorio o istim problemima sa sličnom tezom da je »dužnost Ugarske, da ona od naših dohodaka u te svrhe baš toliko troši, koliko troši za Tiszu i Dunav...«⁴² Za razliku od dijela narodnih zastupnika koji su naglašavali potrebu za spominjanu financijsku samostalnost i aktivnije angažiranje hrvatske vlade i drugih državnih institucija iznosilo se i drugačije mišljenje. Tijekom siječanjskih sjednica i rasprava odjelni predstojnik unutarnjeg odjela Fodroczy uspoređivao je mogući hrvatski, austrijski i ugarski odnos prema rijekama i regulacijama istih. Napominjao je da u skladu s korištenjem državnih sredstava u Austriji i Ugarskoj država treba na prostoru Slavonije samo potpomagati sve gradnje vezane uz regulacije rijeka. Navodio je kao primjere zadruge za isušivanje pojedinih dijelova Virovitičke županije poput zadruge za regulaciju Karašice i Vučice i zadrugu za regulaciju Vuke i pritoka južno od Osijeka. Članovi su potonjih zadruga bili takozvani interesenti poput gospodarstvenika.⁴³

Kada se promatra područje slavonske Podravine pa i područje uz Dravu u ostalim dijelovima Trojedne Kraljevine narodni zastupnici poput spominjanog Prebega i Ivana Peršića naglašavali su da je narod jedan od glavnih korisnika zemlje uz rijeke. Oni su prema tome najviše snosili posljedice od sezonskih poplava kako je već navedeno i u prošlim poglavljima. Iz toga su razloga narodni zastupnici napominjali da je narod siromašan. Također su naglašavali i da većinsko poljoprivredno stanovništvo

³⁹ Delort, R. 2002., 169.; Mauch, F. 2012., 68.

⁴⁰ Bösendorfer, J. 1952., 148-151.; Sučić, M. 2017., 132-134. i 140-142.; Živaković-Kerže, Z. 1999., 313.; Ostajmer, B. 2015., 415.

⁴¹ Živaković-Kerže, Z. 2003., 229.; MAJDÁN, János. »Drava kao poveznica: mađarsko-hrvatske gospodarske veze u razdoblju 1868.-1918.«, *Scrinia Slavonica* 13, 2013., 100.; Živaković-Kerže, Z. 1999., 311.; Ostajmer, B. 2015., 416, 419, 425. i 447-448.

⁴² Novosti, »Hrvatski sabor. Današnja sjednica (31.XII.1913.)«, Zagreb 1.1.1914.; Narodna obrana, »Pažnje vrijedan govor hrvatskog seljaka u saboru«, Osijek 2.1.1914.; Narodne novine, »Stenografski zapisnik 6 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 5.1.1914.

⁴³ Narodne novine, »Stenografski zapisnik 10 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 14.1.1914.

gubi usjeve tijekom poplava pa je to jedan od razloga zašto država treba biti aktivnija nego što je bila do početka 1914. godine.⁴⁴ Tijekom proljeća se u novinama Virovitičan promišljalo o aktivnijem odnosu prema prostoru uz Dravu. Pisalo se o uređivanju kanala koji su uslijed kiša uzrokovali nedaće lokalnom stanovništvu. Iz toga razloga možemo vidjeti da nisu samo postojeće rijeke i potoci uslijed kiša i topljenja snijega štetile lokalnom stanovništvu nego i kanali uz kuće i putove koji su bili povezani s Dravom i dravskim pritocima.⁴⁵ U novinskim člancima možemo uočiti za područje Virovitičke županije i razmatranja o uređenju ribnjaka. Jedno je uređenje planirano kod Virovitice od strane drvnog poduzeća »Societe des Bois de Hongrie et Slavonie Entrepots Galrard-Fiume«, a drugo između Našica i Miholjca kod naselja Kućanci od strane grofovske obitelji Mailath. I jedni i drugi su prema planovima trebali dobivati vodu iz potoka. Za razliku od ribnjaka kod Kućanaca uz prvo se spomenuti ribnjak veže i rasprava zbog procijenjene buduće štete na postojećoj gospodarskoj infrastrukturi.⁴⁶ Vidljivo je iz svega kako su se vodile mnogobrojne rasprave na svim razinama društva o mogućim aktivnostima koje bi sprečavale i usmjeravale vodenu snagu rijeka, potoka, močvara i ribnjaka. Razlog se nalazi u činjenici što su vodene površine utjecale na gotovo sve slojeve društva Trojedne Kraljevine, a samim time i Austro-Ugarske Monarhije.

5. RATNA ZBIVANJA I DRAVA

Dok se do kolovoza 1914. godine može iščitavati o međudodnosu između ljudi i rijeka pri čemu se uočava promišljanje o mnogim aspektima toga odnosa početkom Prvog svjetskog rata slavonske se rijeke većinom promatraju u sklopu ratnih okolnosti. Proglašenjem rata nastupilo je izvanredno stanje u Trojednoj Kraljevini, kao i u drugim dijelovima Monarhije dinastije Habsburg i društvo se usmjeravalo prema ratnim zbivanjima. Dok su se rijeke koristile za prometovanje ratnih brodova ostali je promet reguliran.⁴⁷ Koncem srpnja možemo pročitati vijesti koje donose informaciju o obustavi nekoliko vrsta prometa na Dravi. U sklopu priprema za daljnje odnose s Kraljevinom Srbijom uprava Dunavsko-parobrodarskog društva zaustavila je putnički i robni promet s postajama u Srbiji. Također se zadnjeg dana u srpnju prenijela obavijest od istog društva kako će se obustaviti sve putničke vožnje i da će zadnja biti 2. kolovoza između Osijeka i Aljmaša u oba smjera.⁴⁸ Kada promatramo prostor jugoistočno od Drave, to jest međuriječje Drave, Dunava i Save tijekom rujanskih tjedana uslijedili su odgovori austro-ugarskih postrojbi na neuspješne ofenzive srpske vojske preko Save.⁴⁹ Takve su vojne okolnosti doprinijele normalizaciji riječnog prometa na Dravi i Dunavu. Sredinom listopada pušteni su u promet parobrodi Dunavsko-parobrodarskog društva iz osječkog Gornjeg i Donjeg grada prema Aljmašu u sklopu relacije Osijek-Aljmaš-Budimpešta.⁵⁰ Osim vijesti o riječnom prometu koji je bio pod utjecajem ratnih zbivanja i padaline su se drugačije promatrale, odnosno povezivale sa svakodnevnim

⁴⁴ Narodne novine, »Stenografski zapisnik 6 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 5.1.1914.; Narodne novine, »Stenografski zapisnik 12 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 16.1.1914.; Narodne novine, »Stenografski zapisnik 17 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 24.1.1914.; Narodne novine, »Stenografski zapisnik 27 sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«, Zagreb 26.1.1914.

⁴⁵ Virovitičan, »Na Milanovac«, Virovitica 21.4.1914.; Virovitičan, »Sjednica zastupstva«, Virovitica 17.5.1914.

⁴⁶ Virovitičan, »Ribnjak u Virovitiči«, Virovitica 15.2.1914.; Nezavisnost, »Novi ribnjaci u Slavoniji«, Bjelovar 25.4.1914.

⁴⁷ Holjevac, Ž. 2016., 17. i 19.; PAVIČIĆ, Josip. *Prvi svjetski rat. Dvostrani leksikon hrvatski i srpski pogled*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 2016., 114.; RENOUVIN, Pierre. *Europska kriza i Prvi svjetski rat*. Zagreb: Golden marketing, 2008., 148-150.; VIRC, Zlatko. *Vinkovački kraj u Velikom ratu. Srijem u Prvom svjetskom ratu 1914.-1918.* Vukovar: Državni arhiv u Vukovaru, 2016., 232.

⁴⁸ Narodna obrana, »Obustavljen promet na Dravi«, Osijek 28.7.1914.; Narodna obrana, »Putnički promet Dunavsko-parobrodarskog društva obustavljen«, Osijek 31.7.1914.

⁴⁹ Novosti, »Kako je bilo sa Šabcem«, Zagreb 9.9.1914.; Jutarnji list, »Još o bojama kod Mitrovice«, Zagreb 10.9.1914.; Mali list, »Pobjeda kod Mitrovice«, Zagreb 13.9.1914.; Mali list, »Kukavni fijasko srpske provale u Hrvatsku«, Zagreb 17.9.1914.; Mali list, »Dunavom plove srbijanska tjelesa«, Zagreb 27.9.1914.; Nezavisnost, »Propast timočke divizije«, Bjelovar 10.10.1914.

⁵⁰ Hrvatska obrana, »Dunavsko parobrodarsko društvo«, Osijek 17.10.1914.

životom vojnika. Nisu više promatrane samo kao eventualan izvor za povećanje vodostaja rijeka, nego i kao poticaj stanovništvu za skupljanje potrepština za vojnike tijekom zimskih mjeseci.⁵¹

6. ZAKLJUČAK

Na temelju svega navedenoga možemo uočiti da i novinski članci iz desetak novina mogu biti iskoristiv povijesni izvor za proučavanje tema iz povijesti okoliša. U stvaranju mozaika o međuodnosu između stanovništva, rijeka i drugih okolišnih faktora na početku 20. stoljeća iznio se skromni doprinos u skladu s korištenim povijesnim izvorima i literaturom.

Osim što se još jednom pokazala sva kompleksnost uzročno-posljedičnih veza pojedinih okolišnih faktora u Slavoniji tijekom početka Velikog rata nije se izostavilo naglasiti i procese dugog trajanja. U prvom redu poplave rijeke Drave i njezinih pritoka, aktivno-pasivni odnos stanovništva u skladu s njihovim mogućnostima. Ne treba se zanemariti niti utjecaj padalina tijekom svih godišnjih doba i činjenica da je dolazilo do velikih poplava tijekom proljetnih mjeseci. Ovisno o aktivnostima stanovništva poput podizanja nasipa i gradnje kanala poplavljivane su oranice, pašnjaci i naselja od nekoliko dana do tjedana. O tome se raspravljalo i u Hrvatskom saboru gdje su se iznosila različita mišljenja, od toga da se za regulaciju rijeka trebaju više uključiti državna sredstva, pogođeno poljoprivredno stanovništvo do toga da je jedan od glavnih krivaca financijska ovisnost Trojedne Kraljevine i Ugarske.

Iako je vidljiv kontinuirani strah zahvaljujući višestoljetnom iskustvu uništenja usjeva od poplava jasno je uočljiva i želja za suživotom. Ljudi su koristili rijeke kao prometno-gospodarske žile kucavice i za rasonodu tijekom proljetnih i ljetnih mjeseci. Tijekom navedenih aktivnosti znali su stradati, to jest utopiti se kao i životinje. Posebnost opisivanja navedenih međuodnosa okolišnih faktora i elemenata u 1914. godini nalazi se u činjenici da je tijekom ljetnih mjeseci uslijedio rat. Iz toga se razloga u novinama prestaju navoditi uobičajeni međuodnosi između ljudi i vodenih površina kao prethodnih godina. Piše se o rijeci Dravi u sklopu vijesti o prometovanju parobroda Dunavsko-parobrodarskog društva.

SUMMARY

On the basis of data from available historical sources and literature, the author analyzes the relationship between river Drava and people in Slavonia in 1914. It is also an analysis of the influence of rain and other rainfall on the interrelation between these environmental actors, floods and flooded areas around rivers and the regulation of the Drava and their tributaries. The author also writes about the centuries-old destruction of crops, arable land from rivers and floods. The rivers were important for the transport-economic connection with the rest of the Austro-Hungarian Monarchy and for the amusement during warmer months.

⁵¹ Hrvatska obrana, »Prvi snijeg«, Osijek 19.11.1914.;

UČITELJSKA ŠKOLA U ČAKOVCU OD ŠK. G. 1945./46. DO 1949./50.

TEACHER'S SCHOOL IN ČAKOVEC FROM THE SCHOOL YEAR 1945/46 TO 1949/50

Krunoslav MIKULAN

Učiteljski fakultet u Zagrebu

krunoslav.mikulan@gmail.com

Received/Primljeno: 6. 3. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 377.8(497.524Čakovec)"1945/1950"(091)
94(497.524Čakovec)"1945/1950"

SAŽETAK

Članak prikazuje povijest i djelovanje Učiteljske škole u Čakovcu u razdoblju od školske godine 1945./46. do 1949./50., i to na temelju usporedbe zapisa iz tzv. Spomenice Učiteljske škole u Čakovcu (zbirke rukopisnih i strojopisnih zapisa, te fotografija i izrezaka iz novina) i članaka objavljenih u istom razdoblju u tjedniku Varaždinske vijesti. Izvori su nepotpuni i ponekad šturi te je teško stvoriti potpunu sliku o djelovanju škole, ali su ipak vrlo važni za shvaćanje položaja i uloge škole u prvim godinama postojanja socijalističke Jugoslavije, kao ustanove čija je temeljna zadaća bila da obrazuje osnovnoškolske nastavnike (od 1. do 4. razreda pučkih škola) u socijalističkom duhu. Razvidna je izrazita politička indoktrinacija učenika, i to kroz nastavni plan, djelovanje političkih organizacija u školi, organiziranje priredaba u čast komunističkih prvaka, organiziranje sportskih natjecanja te formiranje omladinskih radnih brigada koje su djelovale u raznim krajevima države.

Ključne riječi: Učiteljska škola u Čakovcu 1945.-1950., tjednik Varaždinske vijesti, Spomenica Učiteljske škole u Čakovcu

Keywords: Teacher's School in Čakovec 1945-1950, Varaždinske vijesti weekly, Memorial of the Teacher's School in Čakovec

1. UVOD

Učiteljska škola u Čakovcu počela je s radom 20. rujna 1879. godine u prostorima palače Staroga grada u Čakovcu. Škola je, budući da se Međimurje nalazilo u sastavu Mađarske, djelovala kao državna mađarska ustanova, s mađarskim jezikom kao službenim, a Mađarsko kraljevsko ministarstvo bogoslovlja i nastave postavilo je sve nastavnike. Godine 1888. izgrađena je nova zgrada škole u kojoj je nastava započela 3. travnja 1889. godine.

Dvadeset i četvrtoga prosinca 1918. godine vojska Narodnog vijeća iz Zagreba ušla je u Međimurje te je na velikoj narodnoj skupštini, održanoj u Čakovcu 9. siječnja 1919. godine, donijeta rezolucija o pristupanju Međimurja Kraljevini SHS.¹ Ubrzo nakon toga, u prvoj polovici veljače 1919. godine,

¹ Više o situaciji u Međimurju nakon Prvog svjetskog rata te o prvim danima ustroja Učiteljske škole u Čakovcu vidi u: Krunoslav MIKULAN, *Godišnja izvješća Učiteljske škole u Čakovcu 1919.-1940.* Zagreb-Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.; više o djelovanju škole u razdoblju između dva svjetska rata vidi u: Magdalena VRBANEĆ, *Obrazovanje učitelja u Čakovcu: povijesni, socijalni i pedagoški aspekti. Analiza povijest odgoja* 10, str. 17-56, Zagreb, 2011. i: Magdalena VRBANEĆ, *Ideološki okvir djelovanja Učiteljske škole u Čakovcu u razdoblju Kraljevine SHS/Jugoslavije*, u: V. LEGAC i K. MIKULAN (ur.): *100/140 – 100*

Odio za bogoštovlje i nastavu Kraljevske hrvatsko-slavonske zemaljske vlade imenovao je dr. Sigismunda Čajkovca, dotadašnjega profesora Kraljevske zagrebačke muške učiteljske škole, ravnateljem Kraljevske muške učiteljske škole i vježbaonice u Čakovcu. Dr. Čajkovac je 22. veljače zapisnički preuzeo školu od bivšega mađarskog ravnatelja K. Zrinyija. Tijekom sljedeća dva mjeseca škola je preuređena i obnovljena te je 24. travnja iz Zagreba upućena skupina od 48 đaka koji su smješteni u internatu škole i sljedeći dan, 25. travnja 1919. godine, nakon 40 godina postojanja škole započela je nastava na hrvatskom jeziku.

Ravnatelj Čajkovac ostao je na svojoj dužnosti samo do 7. lipnja 1919., a tada ga je zamijenio Pavao Lesjak. Dvanaestoga ožujka 1926. na dužnost dolazi novi ravnatelj, dr. Ante Cividini, a njega pak odredbom od 11. siječnja 1931. zamjenjuje Dušan Temerinac (nastupio na službu 26. ožujka 1931.)² Dr. Cividini premješten je u Prosvjetno odjeljenje Kraljevske banske uprave Savske banovine u Zagrebu. Dana 10. veljače 1940. upravu škole preuzeo je Herman Vidaković. Nakon primopredaje, D. Temerinac bio je razriješen dužnosti 27. veljače 1940. te premješten u Učiteljsku školu u Pakracu.³

Šesnaestoga travnja 1941. godine mađarska vojska ulazi u Čakovec te se nešto kasnije Međimurje uključuje u upravni okvir Horthyjeve Mađarske. Rad hrvatske Učiteljske škole u Čakovcu obnovljen je u lipnju 1945. godine, nakon uspostave Federalne Države Hrvatske u okviru Demokratske Federativne Jugoslavije.

U nedostatku, odnosno nedostupnosti izvornog arhivskog gradiva, povijesni razvoj škole možemo slijediti kroz redovita godišnja izvješća koja su škole od sredine 19. stoljeća prilično redovito tiskale na kraju svake školske godine te kroz članke u lokalnom tisku. U razdoblju do 1918. godine objavljeno je 25 svezaka godišnjih izvješća na mađarskom jeziku,⁴ od 1918. do 1941. objavljeno je 13 godišnjih izvješća⁵ na hrvatskom jeziku (poneki prilozi bili su na srpskom), a od 1941. do 1945. tri godišnja izvješća na mađarskom jeziku.⁶

Nakon 2. svjetskog rata izvješća je zamijenila priručna *Spomenica Državne učiteljske škole u Čakovcu*, kožom opšivena bilježnica velikoga formata u koju su se upisivali razni podaci o radu škole, donekle slično kao u nekadašnjim školskim godišnjim izvješćima.⁷ Na ukrašenim koricama je zlatom u dva reda utisnut naslov »SPOMENICA Drž. Učiteljske škole u Čakovcu«, te dodatni zlatni ukras ispod naslova. Budući da je službeni naziv škole nakon 2. svjetskog rata glasio »Učiteljska škola u Čakovcu« (bez pridjeva »državna«), može se pretpostaviti da je bilježnica nabavljena u prijeratnom razdoblju jer je sve do 1939. službeni naziv glasio »Državna učiteljska škola u Čakovcu«. U daljem tekstu koristit ćemo skraćeni naslov: *Spomenica*.

Spomenica sadrži sljedeće dijelove:

A) Uvodni zapis (rukopisom) bez posebnoga naslova – 6 stranica (1-6), s time da je na str. 3-5 zalijepljeno šest originalnih fotografija;

B) Zapise o radu škole po školskim godinama, otiptkane pisačim strojem ili pisane rukom (tzv. ljetopise); (v. Tablicu 1)

godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina postojanja Učiteljske škole u Čakovcu, Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.

² *Državna učiteljska škola u Čakovcu. Godišnji izvještaj za 1930./31. školsku godinu*, Čakovec, 1931., str. 3-9. (Izvještaji su povremeno mijenjali naziv pa ih dalje skraćeno navodimo kao *Izvještaj*. Potpuni nazivi navedeni su u Literaturi na kraju rada.)

³ *Izvještaj 1940.*, str. 13

⁴ Klára GRÁBERNÉ BŐSZE i Károly LÉCES, *A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51 - 1948/49. 1. kötet (Abaújszántó-Csurgó). A magyar neveléstörténet forrásai VIII.* Budapest: Országos pedagógiai könyvtár és múzeum, 1996., str. 454-457. Jedan od mađarskih ravnatelja škole, József Margitai, objavio je i posebnu *Povijest mađarske kraljevske državne učiteljske škole u Čakovcu i opis njenog današnjeg stanja (A csáktornyai magy. kir. állami tanítóképző-intézet története és jelen állapotának ismertetése*, Nagykanizsa, 1896).

⁵ MIKULAN, n. dj.

⁶ Klára GRÁBERNÉ BŐSZE i Károly LÉCES, n. dj., str. 457

⁷ *Spomenica* se čuva u arhivu Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Odsjeku u Čakovcu.

Tablica 1: Struktura zapisa (rukom ili pisaćim strojem) u Spomenici Učiteljske škole u Čakovcu 1945.-1956.

Školska godina	Broj stranica	Broj natuknica
1945./46.	8 (otipkanih pisaćim strojem) (7.-14.) te prilozi (15.-17.)	105 (bez poglavlja)
1946./47.	4 (otipkane pisaćim strojem) (18.-21.)	113 (bez poglavlja)
1947./48.	8 stranica + naslovnica (23.-39.)	62
1948./49.	4 stranice + naslovnica (41.-49.)	49
1949./50.	5 stranica + naslovnica (51.-61.)	71
1950./51.	2 stranice + naslovnica (63.-67.)	29
1951./52.	2 stranice + naslovnica (69.-73.)	24
1952./53.	4 stranice + naslovnica (75.-83.)	54
1953./54.	4 stranice + naslovnica (85.-93.)	34
1954./55.	5 stranica + naslovnica (95.-105.)	59
1955./56.	4 stranice + naslovnica (107.-115.)	83

C) Bilješku o numeriranju (na 116. stranici).⁸

Zapise ćemo usporediti s člancima koji su objavljeni u *Varaždinskim vijestima* u razdoblju od 1945. do 30. 8. 1950. godine; ovaj je tjednik objavljivao vijesti kako s područja Varaždina, tako i s područja Međimurja. Godine 1952. u Čakovcu je utemeljen tjednik *Međimurje* te broj članaka o Učiteljskoj školi u *Varaždinskim vijestima* znatno opada.

2. UVODNI ZAPIS (BEZ NASLOVA) U SPOMENICI

Uvodni zapis u *Spomenici* Učiteljske škole ima šest stranica (označenih u kutovima, rukom, olovkom, brojkama od 1 do 6), uz šest fotografija zalijepljenih na stranice 3 – 5. Zapis je pisan crnom tintom, osim posljednje trećine 6. stranice koja je naknadno napisana, plavom tintom.

Uvodni zapis na svojoj prvoj stranici, očekivano, likuje nad porazom mađarske vojske:⁹

»Odoše krvnici našega naroda da se više nikada ne povrate. Odoše oni, koji nas htjedoše uništiti ne samo materijalno, nego i moralno. Otidoše zauvijek oni, koji su iz našeg dragog hrvatskog Međimurja i 100% čisto hrvatskog stanovništva htjeli stvoriti neki novi rod s posebnim ,megjimurskim jez.' i narodnošću.

»Nakon četiri godine tlačenja, batinanja u podrumima naše preparandije i starog grada, logora i strijeljanja naših najboljih sinova, osjećaju se u Međimurju još jače plodovi N.O.B.-e i svijest našega naroda, da je Međimurje hrvatsko i Međimurci – Hrvati, kako su to oduvijek bili.

»I naša draga preparandija u kojoj su kroz pune četiri godine odjekivala kopita tuđina-okupatora, koja kroz sve to vrijeme nije bila rasadište kulture i prosvjete u duhu slobode i napretka, nego krutog i mračnog fašizma – danas u zajednici sa svima nama kliče sretna i oslobođena dičnoj Savezničkoj vojsci i Jugoslavenskoj armiji...«

⁸ Na 116. stranici Spomenice olovkom su zapisane dvije primjedbe: »Ispred prve stranice nedostaje čitav arak.« i »Paginacija olovkom 21. 4. 1999.«. Ispod zabilješki nalazi se nečitak potpis. Na arku koji nedostaje možda su se nalazili zapisi ili bilješke iz predratnog razdoblja; naime, službeni naziv škole tada je bio Državna učiteljska škola u Čakovcu (upravo tako piše na koricama *Spomenice*), a u poslijeratnom razdoblju Učiteljska škola u Čakovcu.

⁹ *Spomenica Državne učiteljske škole u Čakovcu* (dalje: *Spomenica*), str. 1. Tekst je pisan crnom tintom, a možemo pretpostaviti da ga je pisala privremena upraviteljica Marija Strbad. Ovaj se rad nastavlja na i proširuje članak Učiteljska škola u Čakovcu u svjetlu Spomenice (knjige ljetopisa) 1945.-1956. *Hrvatski sjever*, XIV, 53, str. 41-68

Tablica 2: Popis spominjanja Učiteljske škole u Čakovcu u tjedniku Varaždinske vijesti 1945.-1950.

Godište	Varaždinske vijesti
1945	9
1946	7
1947	0
1948	3
1949	4
1950	2

U nastavku rukopisa navodi se da je Marija Strbad dana 14. lipnja 1945. godine primila dužnost privremenog upravitelja te da su škola i internat potpuno opljačkani jer je u njima 1944. i 1945. godine boravila vojska.¹⁰ U podrumu »nalazile su se čitave hrpe perja, papira, slame, krvavih povoja, glava razne peradi, zečjih kožica, a i za dvojica kola ljudskih kostiju«. ¹¹ Uništene su bile orgulje, harmonij i četiri glasovira te sav ostali školski inventar u kabinetima i učionicama.¹²

M. Strbad najprije se za pomoć obratila mjesnome šefu OZN-e,¹³ »drugu Šlibaru«, koji joj je za ispomoć dodijelio 10-15 političkih zatvorenika koji su radili na čišćenju i uređivanju prostorija i okoliša.¹⁴ Prvi učitelj, Andrija Strbad (suprug privremene upraviteljice), postavljen je sredinom srpnja.¹⁵

Dana 3. kolovoza 1945. godine s radom je počeo tečaj za polaznike mađarskih škola i trajao je do 25. kolovoza iste godine. Predavanja su se održavala iz samo tri predmeta: hrvatskog jezika s književnošću, zemljopisa Jugoslavije i povijesti (nacionalne i Narodno-oslobodilačkog pokreta). Budući da novi nastavnici još nisu bili postavljeni, u ispomoć su priskočili nastavnici Niže realne gimnazije u Čakovcu:

- za hrvatski jezik: nastavnice Branilović, Martinić Anica i Lukačić Dragica;
- za povijest: Miloš Anica;
- za povijest NOP-a: Pongrac Viktor.¹⁶

Upraviteljica Strbad predavala je povijest i zemljopis, a Andrija Strbad zemljopis. Čini se da je postavljena jedna nova nastavnica, Božena Ježek, koja je vodila pjevački zbor i organizirala svečanu priredbu u korist internata.¹⁷

Tečaj je pohađalo 57 učenika i učenica bivše mađarske Učiteljske škole te viših razreda gimnazije i trgovačke akademije. Tečaj je završen priredbom, i na sljedeće tri stranice zalijepljeno je šest fotografija koje prikazuju tečajce kako u narodnim nošnjama izvode narodne plesove.¹⁸

Dana 29. kolovoza 1945. radovi na obnovi škole i muškog dijela internata uglavnom su završeni. Za gospodarstvo je nabavljeno osam svinja (dviije je darovao Gradski narodni odbor Čakovec) i 25 angorskih zečeva. Kako bi se osposobio i ženski dio internata, škola je 16. rujna kod Prosvjetnog odjela Okružnog narodnog odbora Varaždin podigla zajam od 30.000 dinara.¹⁹

Naknadno je u nastavku, na posljednjoj trećini šeste stranice, plavom tintom, istim rukopisom, dodana informacija da je 10. listopada 1945. godine Čakovec i Učiteljsku školu posjetio ministar prosvjete Ante Vrkljan te da je to prva posjeta takvoga ranga. U Domu kulture održana je svečana akademija u ministrovu čast, u kojoj su sudjelovali učenici i učenice svih čakovečkih škola.²⁰

3. LJETOPISI U SPOMENICI

U prve dvije školske godine, zapisi su sastavljeni po uzoru na izvješća koja su se redovito objavljivala prije 2. svjetskog rata, ali su se sada nazivali ljetopisima. *Ljetopis Učiteljske škole i vježbaonice* za školsku godinu 1945./46. sastojao se od 8 stranica otipkanih pisačim strojem (str. 7.-14.), isječaka iz novina pod naslovom »Učiteljska škola u Čakovcu ponovno je žarište hrvatske kulture u Međimurju« (rukom dopisani nadnevak 1. XII 1945.)²¹ i »Uspjela priredba čakovečkih preparandista u Prelogu« (str.

¹⁰ Nešto kasnije pojašnjava se da je tamo sjedište imala mađarska žandarmerija, a kasnije bugarska vojska (koja je organizirala svoju bolnicu), i to sve do lipnja 1945.

¹¹ *Spomenica*, str. 2

¹² Isto.

¹³ OZN, odnosno Odjeljenje za zaštitu naroda, bila je tajna policija utemeljena u okviru Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije 13. svibnja 1944. godine.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ *Spomenica*, str. 3 i 7

¹⁷ Isto.

¹⁸ *Spomenica*, str. 3-5

¹⁹ *Spomenica*, str. 6

²⁰ Isto.

²¹ Članak je objavljen u *Varaždinskim vijestima*, br. 29, 1. prosinca 1945, str. 3

15)²², isječka iz novina pod naslovom »Sabirna akcija u Međimurju za školovanje siromašnih studenata«²³ i tri originalne fotografije (str. 16), isječka iz novina »Završetak učiteljske škole u Čakovcu u kojoj su đaci postigli prosječnu ocjenu 3,54«²⁴ (str. 17, pri dnu stranice djelomično izbrisani potpis direktora Nikole Pavića, rukom pisani inicijali »S.F. – S.N.« i »škol. god. 1945/46.«).

Prvi se ljetopis sastojao od više poglavlja, pri čemu početna nisu bila imenovana (te ih u popisu provizorno imenujemo i stavljamo u zagradu):

1. (Uvod)
2. (Rad škole po datumima)
3. (Priredbe u školi i izvan nje)
4. Nastavnički zbor u 1945./46.
5. Podvornici
6. Dopusti i bolovanja
7. Zbirke i biblioteke
8. Stanje fondova
 - Fond za knjižnicu
 - Zdravstveni fond
9. Ispiti u toku školske godine
 - a) Ispiti iz nacionalne grupe predmeta
 - b) Položili dopunski ispit razlike prelaznici iz gimnazije s popreč. uspjehom
10. Omladinske organizacije
 - 10.1. NSO i Pioniri
 - a) Učiteljska škola
 - b) Vježbaonica
 - 10.2. Crveni križ
 - a) Učiteljska škola
 - b) Vježbaonica
 - 10.3. Đački kružoci i seminari
 - 10.4. Fiskulturni aktiv
11. Nastavnici i namještenici Učit. škole i vježbaonice, rad u organizacijama
12. Zdravstveno stanje učenika i nastavnika
13. Pismene radnje iz hrvatskoga ili srpskoga jezika
14. Završni (niži tečajni) ispi u ljetnom roku 1946.
14. Učiteljski diplomski ispit u ljetnom roku 1946.
15. Početak školske godine 1946./47.

Ljetopis Učiteljske škole i vježbaonice za školsku godinu 1946./47. sastoji se od četiri gusto tipkane stranice (plavom tintom), a informacije koje donosi su šturije nego prethodne godine. Poglavlja su bila sljedeća:

1. (Uvod)
2. Školska godina 1945-1947
3. Nastavnički zbor u školskoj godini 1946/47
4. Promjene u nastavničkom zboru tokom škol. God. 1946/47
 - 4.1. Postavljeni
 - 4.2. Premješteni
 - 4.3. Unapređenja

²² Članak je objavljen u *Varaždinskim vijestima*, br. 45, 28. ožujka 1946., str. 2

²³ Članak je objavljen u *Varaždinskim vijestima*, br. 45, 28. ožujka 1946., str. 5

²⁴ Članak je objavljen u *Varaždinskim vijestima*, br. 64, 8. kolovoza 1946., str. 4

Ostali ljetopisi bili su pisani rukom, za školsku godinu 1947./48. crnom i crvenom (datumi) tintom, a za ostale godine plavom i crvenom (datumi) tintom. Ti su ljetopisi sadržavali isključivo kronološke zapise o radu škole, bez dotadašnjih poglavlja o organizaciji škole, broju učenika, rezultatima ispita, ili stanju nastavničkog kadra.

4. ŠKOLSKA GODINA 1945. – 1946.

Kronološki gledano, članci u *Varaždinskim vijestima* počeli su se objavljivati prije nego što su nastali rukopisni i strojopisni zapisi u *Spomenici*, te stoga započinjemo s novinskim izvješćima. *Varaždinske vijesti* objavile su prvu, i to usputnu, vijest o Učiteljskoj školi u br. 9 (14. 7. 1945.), u okviru članka naslovljenog »Obnova školstva u okrugu Varaždin«. Nakon opisa lošeg stanja u školstvu, nepotpisani autor navodi: »Učiteljska škola u Čakovcu nije otvorena jer su mađarski profesori i đaci pobjegli, a naših još nema.« Općenito se navodi da je postojeći učiteljski i nastavnički kadar osposobljen za »zvanje narodnih prosvjetitelja na učiteljskim konferencijama i političko-idejnim kursovima«, gdje su se upoznali s narodno-oslobodilačkim pokretom, organizacijom narodne vlasti, itd. Održana su četiri petodnevna kursa u Čakovcu, Varaždinu, Trakošćanu i Hrašćini i dvije jednodnevne konferencije u Ludbregu i Pregradi. Članak dalje objašnjava da je do nedostatka učitelja došlo jer su oni u velikom broju pristupili narodno-oslobodilačkoj borbi, pa su ili poginuli ili se još nalaze na raznim položajima u okviru nove vlasti, a da su još tijekom rata organizirani kursovi na slobodnoj teritoriji na kojoj su se mlađi partizani osposobili za obavljanje učiteljskoga poziva (ti su kursovi trajali 5 – 6 mjeseci). Od navedenih učitelja-kursista u Međimurju ih je na službi bilo pedesetak.²⁵

Druga novinska vijest povezana s Učiteljskom školom objavljena je 4. kolovoza 1945., ali sada se radilo o presudi suda za zaštitu nacionalne časti. Naime, učitelj Ivan Krist »kriv je što je za vrijeme mađarske okupacije Međimurja služio kao učitelj iznakaženog hrvatskog jezika, t. zv. međimurskog jezika na učiteljskoj i trgovačkoj školi u Čakovcu«, i što je »za vrijeme okupacije sastavio gramatiku t. zv. ,međimurskog jezika'. Osuđen je na trajan gubitak nacionalne časti, prisilan rad u trajanju od (nečitko, op. a.) godina i konfiskaciju 6 rali zemlje u Martinuševcu.²⁶

Već u sljedećem broju, 12. 8. 1945., objavljen je poziv za pružanje pomoći internatu Učiteljske škole. Objašnjeno je da su škola »koja je kroz 25 godina postojanja dala hrvatskom narodu velik broj dobrih narodnih učitelja« i internat teško stradali u ratu: »Teško je stradala knjižnica, zbirka učila, a naročito ekonomija, koja je sasvim opustošena. Da bi se omogućilo učenicima i učenicama te škole, sinovima i kćerima našeg Zagorja i Međimurja, školovanje u Čakovcu, a usput i korištenje đачkim inventarom, koji je uništen, trebalo bi za školsko gospodarstvo nabaviti 1-2 praseta ili krmače. Svi oni, koji bi bili voljni besplatno ili uz pogodovnu cijenu ustupiti školi prasad neka se obrate izravno na Učiteljsku školu u Čakovcu.«²⁷

Devetoga rujna 1945. godine objavljena je vijest o otvaranju učiteljskih tečajeva pri Učiteljskoj školi u Čakovcu, i to za mlade »kojoj su ekonomske i ratne prilike onemogućile redovni polazak srednje škole pa su godinama prešli doba za redovne učenike srednje škole«. Predviđeno je otvaranje dvaju tečajeva:

»1. Pripravni tečaj za kandidate od 14. do 17. godine života, koji nemaju potpunu srednju školu ili nemaju nijedan razred srednje škole, ali su s uspjehom svršili osnovnu školu. Tečaj će trajati jednu školsku godinu, a kandidati, koji ga s uspjehom svrše, moći će se dalje upisivati kao redovni učenici u učiteljske škole.

2. Jednogodišnji pedagoški tečaj za omladince starije od 18 godina, koji imaju najmanje 4 razreda srednje škole, ili su prekinuli školovanje u višim razredima, ili su u partizanima dobili solidno obrazovanje u posebnim tečajevima. Ovaj tečaj ima 2 semestra. Kandidati koji s uspjehom svrše tečaj, polažu diplomski učiteljski ispit i izjednačeni su sa svršenim kandidatima učiteljske škole.«²⁸

²⁵ *Varaždinske vijesti*, 9, 14. 7. 1945., str. 2-3

²⁶ *Varaždinske vijesti*, 12, 4. 8. 1945., str. 2

²⁷ *Varaždinske vijesti*, 13, 12. 8. 1945., str. 4

²⁸ *Varaždinske vijesti*, 17, 9. 9. 1945., str. 3

Politička podobnost smatrala se ključnom, jer se na kraju članka navodi da svaki kandidat mora obavezno navesti je li sudjelovao u narodno-oslobodilačkom pokretu i zbog čega nije mogao redovito polaziti školu.

U brojevima od 7. i 13. listopada 1945. usput se spominje da se Učiteljska škola obnavlja, s time da se 7. listopada napominje da se svečano otvorenje očekuje 9. listopada,²⁹ a u broju od 13. listopada da je škola otvorena.³⁰ U istom se broju (u posebnom članku) kaže da je 9 listopada 1945.³¹ Čakovec posjetio ministar prosvjete federalne vlade Hrvatske Ante Vrkljan te Karlo Mrazović Gašpar, član Izvršnog odbora Narodne fronte Hrvatske. U broju od 20. listopada 1945. ponovno se uz opis teškoga stanja u školstvu tek spominje da je Učiteljska škola otvorena.³²

Prvi opsežni članak o Učiteljskoj školi objavljen je 1. prosinca 1945. godine, pod naslovom »Učiteljska škola u Čakovcu ponovno je žarište hrvatske kulture u Međimurju«. Nepoznati novinar, potpisan inicijalom Z., posjetio je 30. studenoga 1945. godine Učiteljsku školu i njenoga ravnatelja Nikolu Pavića s kojim je obavio razgovor te najvažnije dijelove prenio čitateljstvu. U školi su se nalazili mali učenici pripravnčkog tečaja, redoviti đaci, slušatelji pedagoškog tečaja i »mlade partizanke – budući prosvjetitelji našega naroda.«³³ Pavić navodi neke podatke – škola je s radom započela 25. listopada 1945. godine; nedostaju kabineti za fiziku i kemiju, prirodopisna zbirka i knjižnica koju su okupatorski vojnici uništili. Predvorje đaci sami popravljaju. Od namještaja nedostaju klupe, a najveći problem je pomanjkanje stakla. Proforski zbor sastoji se od 13 profesora i 3 nastavnika-vježbenika, postoje 4 razreda tečaja, 3 razreda vježbaonice, pripravnici i pedagoški tečaj. Pavić naročito ističe mješoviti zbor kojim rana naš poznati kompozitor Miroslav Magdalenić; svaki razred izdaje svoje zidne novine i đaci se međusobno natječu čije će novine biti bolje. Đaci jednom tjedno priređuju tzv. »usmene novine« na kojima sudjeluju i nastavnici. Đaci sudjeluju u svim proslavama. Dalje se navodi da je u lijevom krilu zgrade smješten internat pod vodstvom profesorice Marije Strbad (koja je do 24. listopada bila ravnateljica). Tada se u internatu nalazilo 65 učenica i 34 učenika. Internat je trebalo urediti, a sada je najveći problem bila oskudica u staklu, dok je hrane bilo do početka siječnja. Internat je imao svoje posebno gospodarstvo s kojega se opskrbljivao.³⁴

Vijest o otvorenju Gradske muzičke škole u Čakovcu (24. studenoga 1945.) rubno se doticala Učiteljske škole utoliko što je za upravitelja imenovan Miroslav Magdalenić, gore već spomenuti profesor glazbe na Učiteljskoj školi, a koji je donedavno bio profesor Državnog konzervatorija u Zagrebu. Naročito je istaknuta »Velika darovitost Međimuraca za muzičku umjetnost koja se odražava u međimurskoj »popevki« poznate je i izvan naših granica.«³⁵

Novinar potpisan kao »Z« 8. prosinca 1945. ponovno donosi nešto opsežniji napis, ovoga puta o proslavama pobjede u organizaciji Narodne fronte te II. zasjedanja AVNOJ-a. Proslava je održana dva dana ranije u Domu kulture; Program je počeo pjevanjem himne »Lijepa naša...« zborom Učiteljske škole pod ravnanjem kompozitora Magdalenića. Još je otpjevana međimurska pjesma »Vuprem oči«. Učenica Učiteljske škole Anica Brezovec recitirala je pjesmu Ilije Jakovljevića »Pruga« nakon čega je zbor otpjevao partizansku pjesmu »Po šumama« i završio ovu veliku skupštinu s himnom »Hej Slave-ni...« Učiteljska škola u Čakovcu također je imala svoju svečanu akademiju u svojoj dvorani istog dana u 10 sati p.p. Pored dva predavanja, nekoliko recitacija sudjelovao je i đачki zbor s nekoliko pjesama. Priredbu je zaključio direktor škole (ujedno poznati pjesnik) Nikola Pavić.³⁶

²⁹ *Varaždinske vijesti*, 21, 7. 10. 1945., str. 3

³⁰ *Varaždinske vijesti*, 22, 13. 10. 1945., str. 1

³¹ *Spomenica* (str. 6) tvrdi da je to bilo 10. listopada - na posljednjoj trećini šeste stranice, plavom tintom, istim rukopisom, dodana informacija da je 10. listopada 1945. godine Čakovec i Učiteljsku školu posjetio ministar prosvjete Ante Vrkljan te da je to prva posjeta takvoga ranga.

³² *Varaždinske vijesti*, 23, 20. 10. 1945., str. 3

³³ Ove »mlade partizanke« ne spominju se nigdje u *Spomenici*.

³⁴ *Varaždinske vijesti*, 29, 1. 12. 1945., str. 3

³⁵ *Varaždinske vijesti*, 28, 24. 11. 1945., str. 3

³⁶ *Varaždinske vijesti*, 30, 8. 12. 1945., str. 3

U sljedećim brojevima *Varaždinske vijesti* dosta prostora daju priredbama, omladinskim konferencijama, te učeničkim predavanjima. Novinar »J.J.« u broju od 25. 1. 1946. piše o takozvanim usmenim novinama koje je organizirao gradski odbor Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske, a u programu je sudjelovao pjevački zbor Učiteljske škole pod ravnanjem prof. M. Magdalenića.³⁷ U broju od 8. veljače 1946. ističe se da se »usmene novine« u okrugu održavaju jedino u Čakovcu; da je posljednji »broj« održan 29. siječnja te da su tada sudjelovali i tajnik Narodne fronte i predsjednik gradskog Narodnog odbora »drug Kermek«, tajnik gradskog Narodnog odbora »drug Habijanec«, i to s pjevačkim zborom Učiteljske škole pod ravnanjem prof. Magdalenića. Novinar se u nastavku pita zašto je prestao rad »usmenih novina« u Varaždinu.³⁸ U istome se broju navodi da će se 16. veljače 1946. održati Slavensko veče u Domu kulture u Čakovcu, da su na rasporedu slavenski plesovi i kola te slavenska glazbena djela koje će interpretirati zbor Učiteljske škole pod ravnanjem prof. Magdalenića.³⁹ Vijest u broju od 4. 4. 1946. govori nam da je 30. ožujka održana »Omladinska nedjelja« u Čakovcu te da je Pjevački zbor učiteljske škole pod vodstvom profesora Magdalenića otpjevao nekoliko pjesma, među kojima se je osobito isticala »Omladinska himna«. Izvedeni su još pored ostalog i »neki narodni plesovi sa puno živosti i dosta dobro«.⁴⁰

U broju od 15. 2. 1946. usput se spominje da su na konferenciji srednjoškolske omladine I. muške i II. ženske gimnazije u Varaždinu sudjelovali predstavnici Učiteljske škole u Čakovcu.⁴¹ U broju od 7. 3. 1946., u tekstu o radu omladine grada Čakovca, spominje se da je omladina Učiteljske škole održala 15 raznih predavanja za selo i za radnike, osnovala tri kružoka za najteže predmete i dala rukovodioce za »dječja obdaništa«.⁴²

Na sedmoj stranici *Spomenice* počinje »Ljetopis Učiteljske škole i vježbaonice« za šk. godinu 1945./46., najprije otipkan na pisačem stroju i zatim zalijepljen na prazne stranice *Spomenice*. Ovaj prvi ljetopis imao je čak osam stranica formata većeg od same *Spomenice*, tako da su se listovi morali preklapati na rubovima, što ih je djelomično oštetilo. Ljetopis je prilično detaljan i po svome sadržaju slijedi princip predratnih godišnjih školskih izvješća.

U uvodu se navodi da je od sadašnjih učenika u partizanima i Jugoslavenskoj armiji bilo sedam učenika i šest učenica, da su kao ilegalci i »terenci« djelovali jedan učenik i dvije učenice, te da se odmah po oslobođenju u Jugoslavensku armiju javilo 17 učenika i dvije učenice; od tadašnjih nastavnika u partizanima se nalazio jedan nastavnik, a kao ilegalci djelovali su po jedan nastavnik i nastavnica. Nadalje, ističu se imena dvaju bivših učenika škole, Martina Puštaka, po kojem je ime dobio đачki dom (internat) te ime Zvonimira Franka. Između prvog i drugog odlomka zelenom tintom napisano je da škola ima 310 polaznika, a internat 100 pitomaca.⁴³

Upisi za školsku godinu 1945./1946. obavljali su se od 1. do 5. listopada 1945., i to u I., II., III. i IV. razred, pripravnici A razred, pripravnici B razred i u jednogodišnji pedagoški tečaj.⁴⁴ *Spomenica* nije točno razjasnila što su bili pripravnici razredi i pedagoški tečaj, ali iz opisa ispita koji su se polagali na kraju godine⁴⁵ zaključujemo da su pripravnici razredi trebali osposobiti buduće učenike četverogodišnje učiteljske (odnosno srednje) škole, a pedagoški tečaj polazili su učenici koji su završili neke druge ekvivalentne srednje škole (primjerice gimnazije ili realke) te su nakon uspješnog završetka tečaja mogli pri-

³⁷ *Varaždinske vijesti*, 36, 25. 1. 1946., str. 2

³⁸ *Varaždinske vijesti*, 38, 8. 2. 1946., str. 6

³⁹ Isto, str. 4

⁴⁰ *Varaždinske vijesti*, 46, 4. 4. 1946., str. 4

⁴¹ *Varaždinske vijesti*, 39, 15. 2. 1946., str. 3

⁴² *Varaždinske vijesti*, 42, 7. 3. 1946., str. 2

⁴³ *Spomenica*, str. 7; Zvonimir Frank poginuo je u partizanima 1943. godine, a Martin Puštek je bio jedan od organizatora školstva u Hrvatskoj u vrijeme NOB-a te prvi načelnik Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a; umro je od bolesti i iscrpljenosti 1. lipnja 1944. (Mihajlo OGRIZOVIĆ, »Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj u jesen 1944. i u 1945. godini.« *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 11, 1981, str. 234. <https://hrcak.srce.hr/21757>. Pristup 06.05.2019.)

⁴⁴ *Spomenica*, str. 7

⁴⁵ *Spomenica*, str. 14

stupiti diplomskom učiteljskom ispitu zajedno s učenicima koji su završili IV. razred učiteljske škole.

Ljetopis nadalje ponavlja podatke iz prethodne godine o ljetnom tečaju (iz kolovoza 1945.), dopunjuje imena nastavnika, ali dodaje i dva imena nastavnika koja u uvodnim zapisima nisu navedena: Grozdana Maravić i Josip Horvat Zdelar.⁴⁶

Ljetopis dalje navodi sve događaje od važnosti za školu – u tematskom pogledu radi se o temama navedenima u tablici 3. Ukupno 126 (u nekim natuknicama spominje se više događaja).

Ukupno su učenici s nastavnicima tijekom školske godine 1945./46. priredili 12 samostalnih priredaba u selima i 33 u gradu Čakovcu; većim dijelom sudjelovali su na 21 priredbi u gradu te 29 priredbi manjim dijelom programa; u raznim akcijama »narodnih organizacija« sudjelovali su 2 puta u selima i 76 puta u gradu; nastavnici su na selu održali 18 predavanja, a u gradu 55; škola je sudjelovala u 15 radova u gradu i u selima.⁴⁷ Popis priredbi naročito ukazuje na korijenite političke i ideološke promjene koje su se dogodile nakon 2. svjetskog rata.⁴⁸ 6. i 7. studenoga 1945. proslavljena je obljetnica Oktobarske revolucije, 15. prosinca održano je predavanje o školstvu u SSSR-u, 21. siječnja 1946. niz predavanja o Lenjinu i Maksimu Gorkom, 23. veljače slavila se Crvena armija, a sljedećega dana škola je posjetila grobove palih boraca Crvene armije i bugarske armije, a 20. svibnja učenici su sudjelovali u Titovoj štafeti; učenici i nastavnici sudjelovali su u organizaciji Usmenih novina⁴⁹, 29. 4. pjevački zbor i N. Pavić pripremili su priredbu i predavanje na razglasnoj postaji, a 11. svibnja na radio stanici, uz pjevanje i predavanje Mandića i Pavića, 23. svibnja svečani sastanak škole i nastavnika u vezi s Titovim rođendanom (govor N. Pavića). Održano je više predavanja u sklopu Narodne omladine, Antifašističkog fronta žena, Narodne fronte i Sindikata, održano je nekoliko priredaba za Jugoslavensku armiju te jedno »drugarsko veče« s oficirima JA.⁵⁰ 23. ožujka 1946. škola je »s pjevanjem« sudjelovala u manifestaciji za priključenje Istre.⁵¹

Jedine priredbe vezane uz Hrvatsku bile su održane 10. veljače 1946. u Nedelišću, te 19. veljače u Učiteljskoj školi, i to u vezi s proslavom Dana Matije Gupca.⁵² Zanimljivo je spomenuti da je 6. prosinca 1945. održana proslava Nikolinja uz dijeljenje darova Crvenog križa.⁵³

Budući da se u socijalističkoj Jugoslaviji naročito poticao dobrovoljni rad, u okviru škole osnovana je 19. ožujka 1946. radna brigada koja je radila na uređenju parka, dvorane i dvorišta, a 19. lipnja iste

Tablica 3: Pregled tema u Ljetopisu za školsku godinu 1945./46. (iz Spomenice)

Namještenja, osobni poslovi nastavnika	2
Organizacija nastave, sastanci nastavnika, upisi	23
Ispiti	2
Roditeljski sastanci (uz predavanja)	4
Politički sastanci i konferencije	8
Radne akcije, uređenje škole i okoliša	9
Posjete školi	4
Sudjelovanje na predavanjima, manifestacijama i proslavama izvan škole	50
Sudjelovanje na predavanjima, manifestacijama i proslavama unutar škole	21
Zdravstveni problemi, cijepljenja	1
Sportska natjecanja	2

⁴⁶ *Spomenica*, str. 7. Josip Horvat Zdelar bio je Čakovčanac, narodni heroj i organizator ustanka.

⁴⁷ *Spomenica*, str. 10

⁴⁸ O ideološkom usmjerenju predratne Učiteljske škole u Čakovcu v. više u: Magdalena VRBANEĆ, Ideološki okvir djelovanja Učiteljske škole u Čakovcu u razdoblju Kraljevine SHS/Jugoslavije, u: V. Legac i K. Mikulan, *100/140 (100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina od osnutka Učiteljske škole u Čakovcu)*, Zagreb/Čakovec, 2019., str. 33-49.

⁴⁹ Usmene novine bile su oblik informiranja naroda u kojem su određeni izlagači držali javne govore i referate s područja politike, gospodarstva i kulture.

⁵⁰ *Spomenica*, str. 7-10

⁵¹ *Spomenica*, str. 9

⁵² *Spomenica*, str. 8. Dan Matije Gupca slavio se 15. veljače.

⁵³ Isto.

godine održana je konferencija učenika i nastavnika kao priprema za odlazak na radnu akciju na prugu (prijavilo se 40 učenika).⁵⁴

Radnim akcijama novine su od početka pridavale znatnu pozornost. U članku »U Učiteljskoj školi osnovana je radna brigada«, koji potpisuje »J.J.«, a objavljen je u *Varaždinskim vijestima* 4. 4. 1946., opisuje se osnutak i rad omladinske radne brigade. 3. IV – učenici su »jednoglasno« odlučili da osnuju radnu brigadu koja je radila na čišćenju školskih prostorija i zatrpavanju streljačkih jaraka u okolici zgrade. Za komandanta brigade biran je Jovica Jović, za zamjenika Mate Budina, za prosvjetnog referenta Slavoljub Pavlović, za zdravstvenog referenta Katica Horvat, te za fiskulturnog referenta Ruža Markušić. Brigada je brojala 250 učenika i učenice, podijeljenih na šest četa (jer je škola imala šest razreda).⁵⁵

U roku tri sata zatrpano je šezdeset metara obrambenog jarka, očišćen je čitav školski park, zatrpane su dvije velike jame nastale prilikom bombardiranja i uređena je prostorija gimnastičke dvorane koja je još od okupacije ostala neupotrebljiva.⁵⁶

U pogledu datuma osnutka radne brigade vlada poprilična zbrka. Prema *Spomenici*, radna brigada osnovana je 19. ožujka 1946., a radila je na uređenju parka, dvorane i dvorišta;⁵⁷ prema gore navedenome članku, to se dogodilo 3. travnja, dok pismo jednog nezadovoljnog čitatelja (v. niže u tekstu) kaže da su učenici gore navedene radove obavljali barem već od 12. ožujka.

U ljeto 1946. godine započele su pripreme za odlazak učenika na radnu akciju u druge krajeve tadašnje Jugoslavije. Vijest od 4. 7. 1946. govori nam da je Radna brigada »Karla Mrazovića – Gašpara« (radna brigada Varaždinskog okruga; imala je najviše prijavljenih, od toga broja 80 iz kotara Prelog; ukupno je u brigadu primljeno 300 od 350 omladinaca i svrstano u pet četa) krenula je 3. srpnja za Brčko (radilo se o radnoj akciji Brčko-Banovići), no krajem mjeseca pridružit će im se još jedna, šesta, četa iz »varaždinske gimnazije, čakovečke preparandije, rudarske i tekstilne škole iz Varaždina, nakon dovršenih ispita.«⁵⁸

U prijeratnom razdoblju učenici su sudjelovali u radu niza društvenih i kulturnih organizacija, kako u školi, tako i izvan nje.⁵⁹ Ova je tradicija nastavljena, ali većinom u novim organizacijama koje su bile usmjerene k promociji socijalističkoga društvenoga sustava te su tako na školi djelovale Narodna omladina, Savez pionira, Fiskulturni aktiv te već spomenuta radna brigada, a od prijeratnih organizacija svoje je djelovanje nastavio samo Crveni križ, odnosno njegov pomladak.

U podmladak Crvenog križa bilo je učlanjeno 230 učenika Učiteljske škole i 71 učenik Vježbaonice. Na školi je izabran školski odbor te razredni odbori, a povjerenica je bila profesorica Marija Šarinić; oni su rukovodili skupljanjem članarine te raspodjelom darovanih paketa hrane, odjeće i obuće siromašnim učenicima. Održano je 8 priredaba Crvenoga križa, te 72 ostale akcije. Za postradale krajeve skupljeno je tijekom prvomajskog natjecanja 824 dinara; američkom Crvenom križu izrađen je i poslan »mali album« (bez navođenja što je sadržavao); 10 učenika/ca završilo je tečaj za prvu pomoć te su oni određeni za rukovanje apotekom Crvenoga križa. Školski i razredni odbori ustrojeni su i u Vježbaonici, na čelu s učiteljicom Olgom Trivanović kao povjerenicom. Učenici Vježbaonice skupili su za siromašne učenike internata 39 kg brašna, 5 kg graha i 82 jaja.⁶⁰

Narodna omladina djelovala je na Učiteljskoj školi, a u Vježbaonici Savez pionira. Odmah na početku nastave za svaki je razred izabrano učeničko rukovodstvo koje je određene učenike zadužilo »po sektorima« za higijenu, disciplinu, vanjsku politiku, unutarnju politiku, za zidne novine, pisanje parola i plakata. Održano 80 razrednih sastanaka, izdana su 54 broja zidnih novina, parolama i plakatima ukrašeni su razredi i hodnici škole. Školski odbor izabran je tek u prosincu 1945. godine, a zatim su izrađene

⁵⁴ *Spomenica*, str. 10

⁵⁵ *Varaždinske vijesti*, 46, 4. 4. 1946., str. 4

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ *Spomenica*, str. 10

⁵⁸ *Varaždinske vijesti*, 59, 4. 7. 1946., str. 3

⁵⁹ Opširnije o tome v. MIKULAN, n. dj.

⁶⁰ *Spomenica*, str. 12

centralne učeničke zidne novine u kojima je objavljeno 111 političkih članaka, 82 stručna članka te 174 članka ostale tematike uz razne crteže. U jednoj je prostoriji otvorena čitaonica u kojoj su se mogle čitati sljedeće novine: *Borba*, *Vjesnik*, *Naprijed*, *Varaždinske vijesti*, *Srednjoškolac*, *Omladinski borac*, *Napredak* i *Pedagoški rad* te razne znanstveno-popularne knjige. Spomenuta radna brigada nalazila se u sklopu Narodne omladine i dijelila se na šest četa (prema broju razreda), a tijekom godine dala je 9500 radnih sati, što je bilo za 3500 sati više od preuzete obveze. Omladinska organizacija darovala je III. omladinskom kongresu mapu bakropisa slikara Ladislava Kralja.⁶¹

U okviru pionirske organizacije Vježbaonice izabran je školski odbor te razredni pionirski odbori. Održano je 39 pionirskih sastanaka i 18 razrednih sastanaka te su izdana 32 broja zidnih novina. Pioniri su sudjelovali u čišćenju parka i dvorišta, skupljanju smeća, te skupljanju hrane za siromašne učenike. Osnovan je pjevački zbor pionira koji je nastupao na zajedničkim priredbama s Narodnom omladinom.⁶²

Fiskulturni aktiv je uz pomoć nastavnice Marije Fegić rukovodio svim fiskulturnim nastupima škole. Tijekom 1946. godine (do kraja školske godine) održana su 23 nastupa (iz lake atletike, štafete, plivanja, odbojke, stolnog tenisa, nogometa, krosa i »prostih vježbi«). Natjecanja su se održavala u vezi s raznim svečanostima zajedno s Trgovačkom akademijom, Gimnazijom iz Čakovca i Varaždina, Tekstilnom školom iz Varaždina, garnizonom JA iz Čakovca, Fiskulturnim društvom Jedinstvo iz Čakovca te omladinom obližnjih sela. Po jedan učenik i učenica završili su petodnevni fiskulturni tečaj u Varaždinu te su kasnije pomagali nastavnicima tjelesnog vježbanja u radu i sudjelovali u organizaciji priredaba i natjecanja.⁶³

Članak u *Varaždinskim vijestima* od 27. 6. 1946. govori da se 26. lipnja održao »fiskulturni dan« na igralištu »Jedinstva«, nakon mimohoda fiskulturnika kroz glavni trg. U štafeti 4 x 100 metara za muške prvo je stiglo »Jedinstvo«, a druga Učiteljska škola. Sudjelovalo je ukupno 230 vježbača – odbojka, nogomet, štafeta; prisustvovalo je 600 gledatelja; navečer još kuglaši »Jedinstva« međusobno odigrali utakmicu; zbog slabog vremena izostali su nastupi stolnotenisača, plivača i šahista koji su se trebali održati na Gradskom plivalištu.⁶⁴

Osim svega do sada navedenog, tijekom školske godine u školi je održano 88 kružoka iz raznih predmeta na kojima su bolji učenici i nastavnici pomagali slabijima; izrađivali su se albumi za pojedine predmete tako što su se iz novina izrezivali pojedini članci i grupirali prema srodnosti i predmetima, što se kasnije koristilo za rad u seminarima i za domaće zadaće jer je vladao veliki nedostatak tiskanih udžbenika. Na razrednim sastancima održano je 115 političkih referata, 64 stručna referata te 114 referata na ostale teme.⁶⁵

Nastavnici i drugi namještenici škole sudjelovali su u radu sljedećih društveno-političkih i kulturnih organizacija: Sindikalna podružnica prosvjetnih radnika i namještenika (18 djelatnika), Narodna fronta (18 djelatnika), Prosvjetni aktiv (3 djelatnika), Narodno sveučilište (1 djelatnik), Antifašistički front žena (9 djelatnica), Pjevački zbor Sindikata (9 djelatnika), Radnička čitaonica (16 djelatnika), Crveni križ (18 djelatnika), Zadruga radnika i namještenika (14 djelatnika). Tijekom godine održan je 21 radni sastanak s 12 političkih, 15 stručnih i 4 predavanja druge vrste. Postojale su posebne profesorske zidne novine te je u 6 brojeva objavljeno 14 političkih, 12 stručnih i 14 članaka druge vrste. Tijekom školske godine na Učiteljskoj školi i Vježbaonici održano je 30 sjednica; u Učiteljskoj školi održano je 6 roditeljskih sastanaka, a u Vježbaonici 20. U okviru Podružnice I radnika i namještenika održan je 21 radni sastanak. Nastavnici su na selu održali 18, a u gradu i na nastavničkim sastancima 55 predavanja.⁶⁶

Prema ljetopisu, školske su zbirke u rato skoro potpuno uništene, a u najboljem stanju ostala je kemijska zbirka. Tijekom školske godine nabavljeni su predmeti za zbirku gospodarstva (alat), zemljo-

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Isto.

⁶⁴ *Varaždinske vijesti*, 58, 27. 6. 1946., str. 5

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ *Spomenica*, str. 13

pisa (karte), matematiku (tijela), crtanje (drveni modeli), fiziku i muziku. Na kraju školske godine postojale su zbirke za crtanje, tjelesno vježbanje, zemljopis, gospodarstvo, fiziku, matematiku, muziku, mineralogiju, kemiju, biologiju i pokućstvo, a za svaku zbirku imenovan je po jedan nastavnik kao »čuvar«. Na početku školske godine u knjižnici se nalazilo samo 30 knjiga, a na kraju godine nalazilo se u nastavničkoj knjižnici 107 »brojeva« (vjerojatno knjiga ili časopisa), u knjižnici udžbenika 76 »brojeva«, a u đačkoj knjižnici 569 »brojeva«. Čuvar knjižnica bio je Mijo Mandić.⁶⁷

Tijekom školske godine organizirano je polaganje raznih ispita. Ispite iz nacionalne grupe predmeta (hrvatski ili srpski jezik, nacionalna povijest i NOB, zemljopis Jugoslavije) polagali su učenici koji su završili okupatorske škole (ukupno njih deset); dopunske razlikovne ispite polagali su polaznici iz gimnazije (njih 11), nakon čega su se upisali kao redoviti đaci u odgovarajuće razrede učiteljske škole.⁶⁸ Završni (niži tečajni) ispit⁶⁹ polagali su svršeni učenici pripravnog A razreda od 30. lipnja do 3. srpnja 1946. godine, ukupno njih 13; prvi su dan polagali pismeni ispit iz hrvatskog ili srpskog jezika, 1. srpnja su polagali pismeni ispit iz ruskog jezika, 2. srpnja održan je usmeni ispit iz hrvatskog ili srpskog jezika, povijesti i zemljopisa, a 3. srpnja usmeni ispit iz ruskog jezika i matematike. Svi kandidati su prošli (šest s vrlo dobrim, četiri s dobrim i tri s dovoljnim uspjehom).⁷⁰

Učiteljski diplomski ispit trajao je od 30. lipnja do 14. srpnja 1946. godine, a pristupilo je 25 redovitih učenika IV. razreda i jedan učenik koji je IV. razred završio ranije, ali nije do tada polagao diplomski ispit. Nadalje, diplomskom ispitu pristupili su i učenici Jednogodišnjeg pedagoškog tečaja (njih 27). 30. lipnja pisala se pismena priprema za školski rad, a teme su bile iz svih osnovnoškolskih predmeta. Od 1. do 4. srpnja učenici su držali predavanja u vježbaonici, uz nazočnost dviju komisija, a nakon toga su svakoga dana, već prema rasporedu polagali usmeni ispit iz metodike tijekom kojega su obrazlagali predavanja koja su održali. 5. srpnja pisali su ispit iz pedagoške grupe predmeta, 6. srpnja pismeni sastavak iz hrvatskog ili srpskog jezika, a 7. srpnja ispit iz ruskog jezika (prijevod teksta). Svi kandidati su zadovoljili, osim jednoga iz ruskog jezika i jednoga iz pedagoške grupe predmeta, no njima je prema tada važećem pravilniku omogućeno da pristupe usmenom ispitu. Međutim, trojici kandidata iz pedagoškog tečaja koji nisu zadovoljili na temelju istoga pravilnika usmeno polaganje nije odobreno. Usmeni ispiti održavali su se od 8. do 14. srpnja, pri čemu su svi kandidati zadovoljili, osim jedne kandidatkinje koja je upućena na popravni ispit iz povijesti. Ukupno je diplomski učiteljski ispit s odličnim završilo četvero učenika, s vrlo dobrim trinaest, s dobrim 28 i s dovoljnim četvero.⁷¹

Posebno poglavlje Ljetopisa odnosilo se na »pismene radnje iz hrvatskoga ili srpskoga jezika« te su one pobrojane prema razredima. Možemo usporediti teme pismenih sastavaka iz jedne od prijeratnih školskih godina (1932./33.) s temama u školskoj godini 1945./46.

Naslovi sastavaka koje je zadao profesor Lj. Kuntarić u I. razredu šk. g. 1932./33.:⁷²

- 1) Moje rodno mjesto
- 2) Uroš i Mrnjavčevići
- 3) Ličnost Kraljevića Marka u narodnim pjesmama
- 4) Izbor teme po volji
- 5) Božićni običaji u mojem rodnom mjestu
- 6) Što potiče Čengića na krvološtvo u »Agovanju«?
- 7) Pismo drugu
- 8) Proljeće dolazi...
- 9) Lik majke Jugovića

⁶⁷ *Spomenica*, str. 11

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Niži tečajni ispit polagao se na kraju nižih razreda gimnazije (poznatiji je pod nazivom mala matura).

⁷⁰ *Spomenica*, str. 14

⁷¹ *Spomenica*, str. 14

⁷² *Izvještaj*, 1933, 21

Naslovi sastavaka koje je zadao profesor F. Galinec u V. razredu šk. g. 1932./33.:⁷³

- 1) Estetska i etička analiza jednog djela Đalskoga
- 2) »Kojoj ovci svoje runo smeta – ondje nije ni ovce ni runa!« (Narodna poslovice)
- 3) Izbor po volji
- 4) Nešto o lektiri putopisa
- 5) Slobodan izbor – od 14 predloženih zadataka (Pokusni diplomski zadatak)
- 6)? (Pokusni diplomski zadatak)
- 7) Odgojne misli u Vojnovićevim djelima (Pokusni diplomski zadatak)

Iz nijednoga izvješća ne može se razaznati kolika je bila autonomija nastavnika u smišljanju naslova školskih zadaća, te je teško zaključiti je li uključivanje većeg broja tema iz srpske povijesti i književnosti (te samo jedna iz hrvatske književnosti) kod prof. Katunarića bilo dobrovoljno ili prema nekom propisanom planu; nasuprot njemu, prof. Galinec zadao je niz općenitih tema, dvije teme o hrvatskim piscima te jednu temu koja se temelji na poslovi iz srpske epske pjesme *Ženidba Dušanova*.

Naslovi sastavaka od I. do IV. razreda u šk. g. 1945./46. (mnogi naslovi se ponavljaju u više razreda, uz određene izmjene u formulaciji naslova) bili su:⁷⁴

- 1) Naši narodi vole slobodu i to su dokazali
- 2) Jedinstvo Slavena, najveća garancija za ostvarenja svjetskoga mira
- 3) Značenje oslobođenja Međimurja
- 4) Lik Maršala Tita
- 5) Misao takmičenja
- 6) Što ćemo doprinijeti kao omladina izgradnji domovine
- 7) Boj ne bije svijetlo oružje, već boj bije srce u junaka
- 8) Seljak, borac za slobodu
- 9) Bolje grob nego rob
- 10) Prvi maj
- 11) U dobru je lako dobar biti, na mucu se poznaju junaci
- 12) Zašto republika, a ne monarhija
- 13) Naš narod je u 1941. dokazao da voli slobodu
- 14) Nepismenost je sramota pismenih
- 15) Socijalni moment kod naših realista
- 16) Koje je nove poglede donio realizam u našu književnost
- 17) Svijetli likovi kroz historiju u borbi za socijalnu pravdu

U svakom razredu barem jedna od tema odnosila se na Međimurje, na njegovo oslobođenje, sudjelovanje u NOB-u ili slavljenju njegove ljepote. Većina ostalih tema odnosila se na NOB i socijalističku revoluciju, a književnost je bila zastupljena samo u dvije teme (o realizmu u »našoj književnosti«) s time da naslov jedne od njih ističe »socijalni moment« pa se i ta tema vjerojatno odnosila na teško stanje i kapitalističko izrabljivanje stanovništva u prijeratnom razdoblju. Samo jedna tema donekle je slična kako u šk. g. 1932./33. i 1945./46. – »Što se može očekivati od današnje omladine za ostvarenje svjetskoga mira«, odnosno »Što ćemo doprinijeti kao omladina izgradnji domovine«, s time da se u potonjoj šk. g. »ostvarenje svjetskoga mira« povezuje s jedinstvom Slavena. U temama školskih sastavaka vidi se političko usmjerenje kako stare, tako i nove države, s time da je ono u socijalističkoj Hrvatskoj znatno izraženije.

Od ostalih napisa u *Varaždinskim vijestima* je 11. 7. 1946. objavljena vijest o smrti profesora u miru Janka Slogara koji je od 1919. do 1932. službovao na Učiteljskoj školi u Čakovcu. Novinar, potpisan samo kao »F.« ističe: »Odmah drugi dan po oslobođenju Varaždina harmonizirao je prve partizanske pjesme, koje su pjevački zborovi u Varaždinu i okrugu prve dane uvježbali i izvodili. Istaknut kao mar-

⁷³ Isto.

⁷⁴ *Spomenica*, 13

ljiv, savjestan, dobar i plemenit, uvijek spreman pomoći drugima. »on je umio suosjećati sa svojim prijateljima u nedaćama i bez zavisti iskreno se radovao sreći svakoga svoga prijatelja, što može samo nesebično odana i plemenita duša.«⁷⁵

U broju od 28. 3. 1946. u rubrici »Čitaoci nam pišu« objavljeno je jedno iz današnjega motrišta neobično pismo pod naslovom »Naročiti snimci«. osoba potpisana s »Đ.« pod naslovom »Naročiti snimci« opisuje događaj 12. ožujka kad je pripremni razred učiteljske škole zatrpavao streljački jarak na zemljištu škole uzduž pruge prema Murskom Središću. Omladinci su zamolili mladića koji je šetao s fotografskim aparatom da ih fotografira, a ovaj im je posprudno odgovorio da snima samo »naročite snimke«. Nekoliko minuta kasnije omladinci su vidjeli mladića da tjera patke iz bare i zatim ih »snima ... odostrag u hodu«. Osoba Đ. zaključuje da je »pačji zadak ... nešto ,naročito' za fotografiranje, a omladina koja radi na obnovi zemlje ne« te zaključuje: »Trebali bi takvim ,naročitim' ljudima pokazati i dokazati, da je rad na obnovi naše zemlje i te kako naročit i vrijedan. Za tu zemlju prolili su naši najbolji sinovi i kćeri svoju krv i dali živote. Mi želimo za tu zemlju raditi i raditi ćemo punom vjerom, da ćemo samo radom postići bolju budućnost, život rada i odmora, sreće i blagostanja, ali bez ovakovih ,naročitih' elemenata.«⁷⁶

Nakon završetka školske godine 1945./46. u broju od 8. kolovoza 1946. objavljen je opsežan članak pod naslovom »Završetak Učiteljske škole u Čakovcu u kojoj su đaci postigli prosječnu ocjenu 3,54« (ovaj je članak izrezan te zalijepljen na 17. stranicu *Spomenice*). U njemu nalazimo statističke podatke o broju učenika i njihovom socijalnom statusu. Međutim, nalazimo i na primjer prilagodbe istinitih povijesnih činjenica tada prevladavajućem komunističkom diskursu o sveopćem napretku društva. Navodi se da je učiteljsku školu pohađao 231 đak, trogodišnju vježbaonicu 84 đaka, dok se u internatu nalazilo 100 pitomaca. Zatim se ove brojke uspoređuju sa školskom godinom 1918./1919. u kojoj je školu pohađalo 49 đaka, u četverogodišnjoj vježbaonici bilo je 17 učenika, a u internatu 17 pitomaca i iz toga se zaključuje da je »porast učenika na učiteljskoj školi nakon oslobođenja peterostruki.«⁷⁷ Ne uzima se u obzir činjenica da je prva školska godina nakon 1. svjetskog rata bila nepotpuna (nastava je započela tek 25. travnja 1919., i to s učenicima koji su došli iz Zagreba), a već iduće, redovite, školske godine učiteljsku školu pohađao je 151 učenik i učenica,⁷⁸ pri čemu se njihov broj sljedećih godina nastavio povećavati te je, primjerice, u školskoj godini 1929./1930. učiteljska škola imala 146 učenika i 145 učenica (ukupno 291).⁷⁹

Podatak o broju učenika vježbaonice posve je netočan. Prema Izvještaju iz 1919. godine vježbaonicu su pohađala 32 učenika,⁸⁰ a prema Izvještaju iz 1920. broj učenika vježbaonice kroz godinu je varirao od 59 do 72.⁸¹ U školskoj godini 1930./31. vježbaonica je imala 110 učenika i učenica.⁸² Nadalje, školske godine 1918./19. u internatu su stanovali svi učenici koji su došli iz Zagreba osim jednoga,⁸³ što znači njih 48 (a ne 17 kako se tvrdi u novinskom napisu), a već iduće školske godine bilo ih je 76.⁸⁴

Novinski izvještaj donosi i niz drugih brojčanih podataka. Po socijalnom sastavu Učiteljsku školu polazilo je najviše djece seljaka i radnika (86), zanatlija i trgovaca (46), državnih službenika i oficira JA (63) te ostalih zvanja (36). Preko polovice đaka je bilo sa sela (116), a iz gradova i manjih mjesta (115). Vlakom je putovao 71 đak. Materijalno stanje šaka bilo je dosta slabo pa je siromašnim učeni-

⁷⁵ *Varaždinske vijesti*, 60, 11. 7. 1946., str. 4

⁷⁶ *Varaždinske vijesti*, 45, 28. 3. 1946., str. 6

⁷⁷ *Varaždinske vijesti*, br. 64, 8. kolovoza 1946., str. 4

⁷⁸ *Izvještaj za šk. g. 1919./1920.*, Čakovec, 1920., str. 6-8. Prema S. Ovčaru, između dva rata na Učiteljskoj školi u Čakovcu maturiralo je 692 učenika (392 mladića i 300 djevojaka). (Stjepan OVČAR: *Povijesni pregled izobrazbe učitelja u Čakovcu*. U: Legac i Mikulan (ur.), *100/140 – 100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina od osnutka Učiteljske škole u Čakovcu*, Čakovec, 2019., str. 25)

⁷⁹ *Izvještaj za šk. g. 1930./1931.*, Čakovec, 1931., str. 8

⁸⁰ *Izvještaj za šk. g. 1918./1919.*, Čakovec, 1919., str. 4

⁸¹ *Izvještaj za šk. g. 1919./1920.*, Čakovec, 1920., str. 9

⁸² *Izvještaj za šk. g. 1930./1931.*, Čakovec, 1931., str. 41-43

⁸³ *Izvještaj za šk. g. 1918./1919.*, Čakovec, 1919., str. 9

⁸⁴ *Izvještaj za šk. g. 1919./1920.*, Čakovec, 1920., str. 9

ma dana pomoć od 10.000 dinara. Neki su roditelji pomagali školu tako da su skupljali živežne namirnice za siromašne pitomce u internatu, pridonosili su uređenju i čišćenju škole, zatim za ogrjev u zimske dana. Postojalo je 10 učionica, a tijekom praznika planirano je uređenje još tri, a trebao se urediti i internatski dio zgrade.⁸⁵

U protekloj školskoj godini radio je pripravnici A i B razred s 19 učenika koji su svi položili završni ispit s uspjehom. Jednogodišnji pedagoški tečaj svršilo je s uspjehom 49 polaznika (od 50). Autor predlaže da pripravnici tečaj traje najmanje dvije godine, a također bi trebalo produžiti jednogodišnji pedagoški tečaj jer su polaznici »Građu svladavali uz velike napore i velikom marljivošću«. Naročito se ističe da su diplomanti voljeli ruski jezik (koji im se »naročito omililo«) te da su se dobro upoznali s književnošću i pjesnicima NOB-a.

Uspjeh polaznika škole bio je sljedeći:⁸⁶

- u I. tečaju nalazilo se 59 đaka (10 vrlo dobrih, 30 dobrih, 3 dovoljna, 16 popravni ispita)
- u II. tečaju nalazilo se 56 đaka (10 vrlo dobrih, 41 dobar, 4 popravna ispita, 1 nedovoljan)
- u III. tečaju nalazilo se 42 đaka (1 odličan, 9 vrlo dobrih, 30 dobrih, 2 nedovoljna)
- u IV. tečaju nalazilo se 26 đaka (8 vrlo dobrih, 12 dobrih, 5 dovoljnih, 1 nedovoljan)
- u pripremnim razredima bilo je 18 đaka (9 vrlo dobrih, 7 dobrih, 2 dovoljna)
- u pedagoškom tečaju bilo je 30 đaka (3 vrlo dobra, 18 dobrih, 6 dovoljnih, 3 popravna ispita).

Razred je ponavljao 1 đak, 23 popravka. Prosječna ocjena pojedinih razreda bila je:

I. – 3,31

II. – 3,44

III. – 3,52

IV. – 3,37

pripravnici – 3,42

pedagoški tečaj – 3,21

Učenici su održali 218 praktičnih predavanja u vježbaonici, 45 u mjesnoj osnovnoj školi i 4 u seoskoj osnovnoj školi; nastavnici su održali 51 »ugledno« predavanje. Učeničkih sastanaka bilo je: školskih 98, kružoka 88, pionirskih 39, roditeljskih 24, crvenog križa 54. Izdana su 92 broja zidnih novina s 407 članaka. Održan je niz referata na sastancima i to učeničkih 293 i nastavničkih 31. Nastavnici su održali 51 sastanak; škola održala 73 priredbe, 16 izleta i posjeta na selo, a 18 u grad.

U vježbaonici se nalazilo 84 učenika koji su svi s uspjehom završili razred. Srednja ocjena prvoga tečaja bila je 4,89, a drugog tečaja 4,97.

Đaci su najbolji uspjeh postigli u psihologiji, pedagogiji i »metafizici«, zatim u povijesti, poljoprivredi i domaćinstvu i ruskom jeziku.

Autor u zaključnom poglavlju između ostaloga zaključuje i ovo: »Cjelokupan dojam koji dobijete, kad posjetite čakovečku učiteljsku školu jest taj, da je ta škola u dobrim rukama i rukovodstvom, da oni koji tom školom upravljaju i na njoj rade, tu našu omladinu vode i posvećuju veliku brigu budućim našim učiteljima i narodnim prosvjetiteljima.«⁸⁷

Posljednja vijest koje *Varaždinske vijesti* donose u školskoj godini 1945./46. odnosi se na upise u Učiteljsku školu te na vrlo veliku potrebu za učiteljskim kadrom: »Za pravilan odgoj naše djece i izgradnju naših novih i budućih generacija potreban je prema našem sadašnjem stanju još vrlo velik broj učitelja. Svijesni omladinci i omladinke, koji žele pomoći svom narodu i njegovoj izgradnji i duhovnom izdizanju, pomoći će najbolje izborom uzvišenoga i važnog zvanja narodnog prosvjetitelja. Zato se s pravom očekuje, da će se ove godine u učiteljske škole upisati sva ona naša omladina, kojoj je na srcu budućnost našeg naroda.«⁸⁸

Nadalje, objašnjeno je da učenici koji su završili V. ili VI. razred gimnazije mogu bez polaganja ikakva razlikovnog ispita upisati II. odnosno III. razred učiteljske škole. U pripravnici A tečaj mogli su

⁸⁵ *Varaždinske vijesti*, br. 64, 8. kolovoza 1946., str. 4

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ *Varaždinske vijesti*, 66, 22. 8. 1946., str. 4

se upisati omladinci i omladinke koji su završili najmanje osnovnu školu (prva četiri razreda sic!), a nisu mlađi od 13 godina ni stariji od 17 godina. Nakon tečaja, koji je trajao godinu dana, učenici su se mogli upisati u I. razred učiteljske škole. U jednogodišnjem pedagoški tečaj mogli su se upisati oni učenici koji su u prethodnoj školskoj godini s uspjehom završili pripremi B tečaj, a izuzetno i drugi uz odobrenje Ministarstva prosvjete.

Kod upisa učenici su trebali predati: prijavu za upis, biljegovanu s 10 dinara, svjedodžbu prethodnog razreda (ako je učenik dolazio iz druge škole morao je na poleđini imati potvrdu da nema zapreke upisa u drugu školu), uvjerenje o vladanju (ako učenik nastavlja školovanje nakon prekida), a za upis u prvi razred i pripremi A tečaj krsni ili rodni list.⁸⁹

5. ŠKOLSKA GODINA 1946./1947.

Na stranicama *Spomenice* od 18. do 21. zalijepljene su pisaćim strojem (plavom bojom) otipkane stranice *Ljetopisa* za školsku godinu 1946./1947. Na prvoj stranici ponovno se daje povijesni pregled rada škole od 1919. do 1945. godine, a zatim se po mjesecima i danima nabrajaju važniji događaji iz školske godine 1946./47.

Ljetopis započinje s 31. kolovozom 1946. godine, a natuknice razvrstane po temama navodimo u tablici 4. Ukupno 138 tematskih pojmova (ponekad više tema pod jednom natuknicom).

Od neobičnijih događaja treba istaknuti dolazak učenika iz Istre 17. rujna 1946. godine, sjednica o školovanju Istrana 20. rujna, osnivanje tzv. predpripravni razreda (uz jedan pripremi) 20. rujna, doček omladine iz Trsta 15. listopada i njihova priredba 16. listopada, dolazak pomoćnih učitelja 8. prosinca,⁹⁰ priredbu učenika Istrana 9. ožujka 1947., odlazak IV. razreda na radnu akciju (>na prugu<) 2. travnja.⁹¹

Komunistička indoktrinacija je pojačana te učenici redovito gledaju politički intonirane filmove i slušaju predavanja o socijalizmu i njegovim vođama, primjerice o Staljinu (17. siječnja 1947.); 21. svibnja uz naročitu svečanost trčala se Titova štafeta, a 24. svibnja održana je školska priredba u vezi proslave Titovog rođendana; i dalje su se održavale mnoge sportske i glazbene priredbe.⁹²

Ljetopis, nadalje, znatno detaljnije prati postavljenja, promaknuća i premještanje nastavnika, te njihova imena navodimo u tablici 5.

Podvornici:

Črep Andrija – zatečen i zadržan; razvrstan 23. 3. 1946. za služitelja I. položajne grupe; 3. 5. 1947. promaknut za služitelja I/3. položajne grupe (3. platnog razreda I. položajne grupe);

Višnjic Stjepan – postavljen 19. 8. 1945.; razvrstan 2. 10. 1945. za služitelja dnevničara; postavljen za služitelja II. grupe 11. 4. 1947.

Tablica 4: Pregled tema u Ljetopisu za školsku godinu 1946./47. (iz *Spomenice*)

Organizacija nastave, sastanci nastavnika, upisi	35
Ispiti, popravni ispiti	1
Roditeljski sastanci (uz predavanja)	3
Politički sastanci i konferencije	14
Organizacije u školi (Crveni križ, analfabetски tečaj...)	2
Radne akcije, uređenje škole i okoliša	3
Sudjelovanje na predavanjima, manifestacijama i proslavama izvan škole	33
Sudjelovanje na predavanjima, manifestacijama i proslavama unutar škole	36
Zdravstveni problemi, cijepljenja	1
Sportska natjecanja	5
Doček omladine (iz Istre i Trsta)	2
Izleti (u Varaždin, Zagreb, V. Toplice)	3

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Iz *Ljetopisa* za šk. g. 1947./48. doznajemo da se radi o osobama koje su školovanje završile u vrijeme okupacije. Takvi »pomoćni učitelji« morali su položiti učiteljski diplomski ispit. (*Spomenica*, str. 25)

⁹¹ *Spomenica*, str. 18-20

⁹² *Spomenica*, str. 19-20

Tablica 5: Popis nastavnika Učiteljske škole u Čakovcu 1945.-1947.:⁹³

<i>Prezime</i>	<i>Ime</i>	<i>Zvanje</i>	<i>Datum nastupa na dužnost</i>	<i>Datum prestanka dužnosti</i>
Esapović	Pavle	Nastavnik	24. 9. 1946. (do tada nastavnik mješovite gimnazije u Kuli)	
Fegjić	Marija	Pripravnik IX. položajne grupe, stručna učiteljica vještina IX. pol. grupe od 28. 2. 1947.	24. 10. 1945.	
Ikonjikov	Nikola	Honorarni nastavnik VI. položajne grupe	12. 1. 1946.	
Ježek	Božena	Nastavnik pripravnik VIII. polož. grupe	31. 7. 1945.	
Klasan	Franjo	Nastavnik VIII/1 polož. gr., VII. pol. gr. od 28. 2. 1947.	23. 10. 1945.	
Klasan	Olga	Učiteljica vježbaonice VII. polož. grupe	23. 10. 1945.	
Kralj	Slavka	Učiteljica osnovne škole u Čakovcu, dodijeljena na rad	4. 10. 1946.	
Kuhar	Zvonimir	Nastavnik VIII. pol. gr. od 28. 2. 1947.	14. 9. 1946. (do tada nastavnik učit. škole u Šibeniku)	
Magdalenić	Miroslav	Profesor VI. položajne grupe	16. 10. 1945.	
Magdalenić	Tonka	Učiteljica vježbaonice IX. pol. gr., VIII. pol. gr. od 17. 4. 1947.	16. 11. 1945.	
Mandić	Mijo	Nastavnik IX. položajne grupe	15. 8. 1945.	22. 2. 1947. (postavljen za direktora Gimnazije u Čakovcu)
Mandić	Marija	Nastavnik pripravnik IX. pol. gr., pripravnik VIII. pol. gr. od 27. 12. 1946.; VIII. pol. gr. od 28. 2. 1947.	15. 8. 1945.	
Mažar	Stjepan	Profesor IV/2 položajne grupe	12. 11. 1945.	
Miler	Nada	Apsolvent više pedagoške škole; postavljena za nastavnicu	24. 2. 1947.	
Milošević	Zlata	V. položajne grupe	17. 10. 1945.	7. 9. 1946.
Pavić	Nikola	Direktor V. položajne grupe	24. 10. 1945.	
Prpić	Jelka	Nastavnik dnevničar	4. 11. 1946.	
Ribarić ⁹⁴	Martin	Nastavnik	8. 12. 1946. (do tada učitelj u Dobrim Zdencima)	
Strbad	Marija	Pripravnik VIII. položajne grupe	13. 6. 1945. Od 1. 7. 1945. upraviteljica internata	
Strbad	Andrija	Učitelj IX. pol. gr. (promaknut u učitelja VIII. pol. grupe 28. 2. 1947.)	21. 7. 1945.	
Šarinić (Horvat)	Marija	Nastavnik pripravnik VIII. pol. grupe	16. 8. 1945.	
Trivanović	Luka	Nastavnik VIII. pol. gr., VII. pol. gr. od 28. 2. 1947.	16. 10. 1945.	
Trivanović	Olga	Učiteljica vježbaonice IX. pol. gr.	16. 10. 1945.	

⁹³ *Spomenica*, str. 4 i 19-20⁹⁴ Ribarić Martin već je radio na Učiteljskoj školi u Čakovcu (1939.-1941.) kao učitelj Vježbaonice.

Potpuno su izostala poglavlja o djelovanju društvenih, kulturnih i omladinskih organizacija škole, o stanju zbirke, o knjižnici, kao i o polaganju ispita. Spominje se tek da je škola imala 295 učenika i učenica, a vježbaonica 120.⁹⁵

Na stranici 22. nalazila se fotografija koja je naknadno istrgnuta iz Spomenice. Iznad oštećenoga dijela stranice nalazi se sljedeća legenda napisana zelenom tintom: »Maturanti učiteljske škole u Čakovcu škol. god. 1946/47 od 44 učenika (ca) bilo na oml. pruži 42 (2 bolesna)«. ⁹⁶

Dok je u prethodnoj školskoj godini u Varaždinskim vijestima objavljeno čak šesnaest članaka koji su se u većoj ili manjoj mjeri doticali Učiteljske škole, u školskoj godini 1946./47. objavljena je jedna jedina vijest – i to o pjevačkim koncertima škola po selima Podravine i Međimurja (u broju od 8. 11. 1946.). Ističe se da je Učiteljska škola razvila je živu kulturno-prosvjetnu djelatnost, priređen je niz koncerata po selima Podravine, u Šurševcu, Virju, Novigradu i po selima Međimurja. Osim što su pjevali, đaci su izvodili recitacije i narodna kola. »Sada, u toku predizborne aktivnosti, svaki nastup pre-parandista vezan je kratkim upoznavanjem naroda sa značajem izbora za Hrvatski sabor.«⁹⁷

6. ŠKOLSKA GODINA 1947/1948.

Od 23. stranice Spomenice započinje »Ljetopis škole od 20. kolovoza 1947. – 30. lipnja 1948.« (za školsku godinu 1947./48.), međutim, od te su godine ljetopisi pisani rukom i iz godine u godinu postaju sve šturiji i suhoparniji. Nadalje, popunjavana je uvijek samo desna, neparna stranica, dok je lijeva ostavljena praznom.

Ljetopis za šk. g. 1947./48. pisan je crnom tintom (datumi crvenom), gotovo krasopisom, velikim i malim tiskanim slovima. Nakon što je niz tema nestao već u prethodnom ljetopisu, od te se godine donosi samo kronologija događanja, a čak se ne spominju ni namještenja novih nastavnika ni direktora škole te je nemoguće utvrditi kada je netko stupio na dužnost.

Od neobičnih događaja možemo izdvojiti sudjelovanje nastavnika i učenika u gašenju požara koji je buknuo 14. rujna 1947. u Pribislavcu. Pjevački zbor sudjelovao je u svečanom programu u povodu otvorenja osnovne škole, a navečer, nakon svečanosti, buknuo je požar koji je uspješno ugašen.⁹⁸ 22. rujna održana je sjednica nastavničkog zbora na kojoj se raspravljalo o situaciji nakon donošenja odluke o skraćenom školovanju učenika učiteljskih škola, ali nisu zapisani nikakvi detalji ni zaključci. Kasnije je zapisano da je 31. svibnja 1948. u skladu s navedenom odlukom već tada završila nastava za sve razrede, osim za treće razrede čija je nastava završena 25. lipnja.⁹⁹ Tradicija izleta nastavljena je te su učenici posjetili Zagreb, Maribor, Križevce, Varaždin, Postojnu, Ljubljanu i nekoliko mjesta u Međimurju.¹⁰⁰ Na izložbi zidnih novina i ostalih radova omladine grada Čakovca 25. svibnja 1948., Učiteljska škola dobila je za najbolje zidne novine na dar sliku Maršala Tita, što je posebno istaknuto.¹⁰¹ Učenici I. i II. razreda otputovali su 4. lipnja na izgradnju autoputa »Bratstvo i jedinstvo«¹⁰². Posljednji zapis nosi nadnevak 26. lipnja 1948. kada je održana sjednica nastavničkoga zbora,¹⁰³ a podaci o uspjehu učenika na kraju školske godine, odnosno pri polaganju diplomskih ispita nisu navedeni.

Varaždinske vijesti tijekom školske godine 1947./48. objavile su samo pet članaka u kojima se spominje Učiteljska škola. Prvi je objavljen 15. 1. 1948., a odnosio se na »rad na općem fizičkom obrazovanju«; Učiteljska škola spomenuta je u negativnom svjetlu jer se navedeno obrazovanje u Čakovcu

⁹⁵ *Spomenica*, str. 17

⁹⁶ *Spomenica*, str. 22

⁹⁷ *Varaždinske vijesti*, 77, 8. 11. 1946., str. 4

⁹⁸ *Spomenica*, str. 25

⁹⁹ Isto., str. 25, 39. Budući su učenici I. i II. razreda 4. lipnja otišli na radnu akciju na auto-cestu Bratstvo i jedinstvo, moguće je da je to bio razlog skraćenja nastave. Učenici IV. razreda morali su pak pristupiti diplomskim ispitima.

¹⁰⁰ Isto., str. 25-35

¹⁰¹ Isto., str. 33

¹⁰² Isto., str. 39

¹⁰³ Isto.

provodi »masovno« (na vježbe je redovito dolazilo 690 vježbača), međutim, »Jedino u tom pogledu nisu još ništa učinili fiskulturnici Učiteljske škole, iako imaju vlastitu dvoranu.«¹⁰⁴

Već 29. 1. 1948. objavljena je znatno povoljnije vijest u okviru članka o prijavama za značku fiskulturnika u zimskom roku. na području bivšeg okruga Varaždin prijavilo se za značku fiskulturnika 2.705 natjecatelja, od toga grad i kotar Čakovec 728. Učiteljska škola u Čakovcu prijavila je 305 natjecatelja. Na području bivšeg okruga Varaždin osvojeno je do sada 320 značaka, od toga 7 zlatnih, 30 srebrnih, 119 brončanih i 164 znački podmlatka.¹⁰⁵

Članak od 21. 1. 1948. govori o Školi učenika u privredi u Čakovcu koja radi već dulje vrijeme, ali nema svoje prostorije ni svoje nastavke, tako da nastavu drže profesori ostalih srednjih škola, uključujući i Učiteljske škole koji su već i inače prezaposleni. Zbog toga rezultat rada nije dosada bio onakav, kakav se očekivao.¹⁰⁶

O omladinskim priredbama objavljena je samo jedna vijest, 10. 6. 1948.; održana je smotra omladinskih kulturno-umjetničkih grupa s područja bivšeg Varaždinskog okruga, a od srednjoškolskih zborova prvu je nagradu dobio mješoviti zbor Učiteljske škole pod rukovodstvom profesora Magdalenića.¹⁰⁷

Posljednji napis povezan s Učiteljskom školom bio je zapravo natječaj za upis u jednomjesečni pedagoški tečaj (12. 8. 1948.). Izvršni odbor GNO-a Varaždin objavilo je da Ministarstvo prosvjete početkom šk. g. 1948-9 pri Učiteljskoj školi u Zagrebu otvara jednomjesečni pedagoški tečaj za učenike koji su završili 7 odnosno 8 razreda gimnazije bez položenog ispita zrelosti. Tečaj će trajati od 1. do 31. listopada. Kandidati koji s uspjehom završe tečaj bit će odmah raspoređeni na učiteljska mjesta. Kandidati sa 7 razred bit će pozvani u specijalni IV. razred učiteljske škole koji traje četiri mjeseca nakon čega će polagati učiteljski diplomski ispit. Kandidati za 8 razreda neće polaziti specijalni razred, već će se na temelju potvrde o polaženju pedagoškog tečaj moći podvrgnuti polaganju učiteljskog diplomskog ispita zajedno s polaznicima specijalnog IV. razreda. Kandidati su trebali imati između 17 i 30 godina.¹⁰⁸

7. ŠKOLSKA GODINA 1948./1949.

Sljedeći ljetopis (za razdoblje od 1. rujna 1948. do 30. lipnja 1949., odnosno za školsku godinu 1948./49.) pisan je plavom tintom (datumi crvenom), novim, nečitkijim, rukopisom i obuhvaća samo četiri stranice. Tek 25. svibnja 1949. zapisano je da je novi direktor škole Ivo Kocijan, ali ne stoji kada je stupio na dužnost.¹⁰⁹ (Možemo tek pretpostaviti da je postavljen s početkom školske godine.)

23. rujna 1948. temeljem *Uredbe o predvojničkoj obuci* od 29. svibnja 1948. na školi su započela predavanja iz predvojničke obuke. Tadašnje Ministarstvo narodne obrane FNRJ započelo je s organizacijom i provođenjem izobrazbe i pripreme mladeži za vojsku, odnosno za naoružani otpor u slučaju napada stranih sila na Jugoslaviju (a u to vrijeme najveća je opasnost prijetila od SSSR-a i njegovih satelita). Ova izobrazba provodila se u suradnji s narodnim odborima gradova i kotareva te republičkim i mjesnim službama nadležnim za obrazovanje. Temeljna izobrazba provodila se na posebnim tečajevima (počev od 17. godine života) i u srednjim školama (kroz sve razrede tadašnjih viših razreda gimnazije, odnosno odgovarajućih razreda njoj ravnih škola). Dopunska pak izobrazba bila je obavezna za sve državljane koji su pohađali fakultete i visoke škole do 27. godine starosti.¹¹⁰ Od školske godine 1953./54. predvojnička obuka u srednjim školama trajala je tri godine (više se nije provodila u najnižem

¹⁰⁴ *Varaždinske vijesti*, 98, 15. 1. 1948., str. 4

¹⁰⁵ *Varaždinske vijesti*, 100, 29. 1. 1948., str. 4

¹⁰⁶ *Varaždinske vijesti*, 99, 21. 1. 1948., str. 4

¹⁰⁷ *Varaždinske vijesti*, 119, 10. 6. 1948., str. 3

¹⁰⁸ *Varaždinske vijesti*, 128, 12. 8. 1948., str. 4

¹⁰⁹ *Spomenica*, str. 47

¹¹⁰ *Uredba o predvojničkoj obuci*, *Službeni list FNRJ*, broj 45, 2. lipanj 1948., str. 596-597. Uredba je potpisana 29. svibnja, a stupila je na snagu danom objavljivanja.

razredu.)¹¹¹ Navedena Uredba iz 1948. donijeta je nešto prije rezolucije Informbira od 28. lipnja 1948., no sukobi između Staljina i Tita sežu još u jesen 1947. godine te je moguće da se raskid dobrih odnosa očekivao te su predviđene pripreme za općenarodni oružani otpor.

Međutim, u *Spomenici* pod datumom 21. prosinac 1948. nailazimo na zapis da je toga dana održana svečana akademija u čast druga Staljina te da je referent bio profesor Marko Grubišić.¹¹² Iz ovoga vidimo da raskid svih veza sa Sovjetskim Savezom nije bio trenutačan ili nagao te da se slavljenje »bratskog« SSSR-a i njegove Crvene armije prekida tek 1949. godine.

Učenici Učiteljske škole praksu su obavljali u Vježbaonici koja je postojala uz školu. Počev od 1948. godine radi provođenja prakse uvode se i tzv. pedagoške ekskurzije. Učenici četvrtih razreda posjećivali su seoske škole i tamo držali ogledna predavanja koja su se ubrajala u praksu. 16. listopada 1948. IVa razred održao je tri predavanja u Sv. Iliji, 4. studenoga učenici IVb razreda održali su osam predavanja u Nedelišću, 23. studenoga oba razreda posjetila su Belicu i tamo su održana dva predavanja, a 18. prosinca IVb bio je u Mačkovcu i tamo održao dva predavanja.¹¹³

Broj tradicionalnih edukativnih ekskurzija povećan je. Učenici su posjetili sljedeće gradove i mjesta: Rijeka, Senj, Bakar, Opatija, Maribor, Virje, Đurđevac, Šibenik, Skrad, Split, Plitvička jezera, Postojna, Bled, Bohinj, Pula, Vintgar i Zadar.¹¹⁴

Od ostalih važnijih događaja spomenimo da je 22. prosinca 1948., u povodu proslave Dana Jugoslavenske armije, formirano Omladinsko kulturno-umjetničko društvo (OKUD) »Martin Puštek« te da je 28. prosinca osnovana školska đачka kuhinja u kojoj su đaci-putnici dobivali topli obrok.¹¹⁵ Tek iz novinskih članaka narednih godina doznajemo da su se u okviru OKUD-a organizirale grupe slobodnih aktivnosti (v. dalje u tekstu).¹¹⁶

Varaždinske su vijesti u školskoj godini 1948/49. objavile samo jedan članak o Učiteljskoj školi, koji potpisuje Đ. Borić te jedan natječaj. U broju od 10. 8. 1949. doznajemo da se sa izgradnje Autoputa »Bratstvo-Jedinstvo« (Zagreb-Beograd) vratila 124. hrvatska omladinska brigada »Graditelj«. Članovi brigade bili su učenici Učiteljske škole i Ekonomskog tehnikuma iz Čakovca. I pored toga što je veći dio brigadista sastavljen od omladinki, ova brigada postigla je lijepe rezultate. Za postignute rezultate brigada je dva puta proglašena udarnom, 58 omladinaca je pohvaljeno, a 34 je dobilo naziv udarnika. Kulturno-prosvjetnom radu posvećene je velika pažnja. U brigadi je radio literarni i likovni kružok. Brigada je aktivno učestvovala na kulturnom festivalu sekcije. Zbor brigade je proglašen najboljim na sekciji. Za značku fiskulturnika takmičilo se 190 graditelja. Položeno je 890 norma. Na fiskulturnom sletu sekcije Čakovečka brigada osvojila je drugo mjesto.¹¹⁷

25. 8. 1949. objavljen je natječaj za upise u *pripravne razrede* za učiteljske škole, ali u Varaždinu. U uvodu se ističe da unatoč toga što svake godine iz naših učiteljskih škola izlazi sve veći broj svršenih učitelja, ipak se još uvijek osjeća veliki manjak učitelja, jer se svake godine otvara sve više osnovnih i sedmogodišnjih škola, što je dokaz da svake godine osnovno školstvo obuhvaća sve više polaznika. »Da bi narodna vlast doskočila toj narodnoj potrebi, ona je odlučila da u 1949-50. školskoj godini otvori uz neke sedmogodišnje škole i pripravne razrede za učiteljske škole. Tako će se i u gradu Varaždinu uz

¹¹¹ Naredba o organizaciji predvojničke obuke u srednjim i njima ravnim školama, *Službeni vojni list*, br. 11, 1. kolovoza 1953., str. 347

¹¹² *Spomenica*, str. 45. Nadalje, profesor Grubišić i dalje se spominje kao nastavnik, što znači da zbog svoga referata u čast Staljina nije snosio (veće) posljedice.

¹¹³ *Spomenica*, str. 43, 45

¹¹⁴ *Spomenica*, str. 43, 45, 47, 49

¹¹⁵ *Spomenica*, str. 47

¹¹⁶ OKUD »Martin Puštek« je, po svemu sudeći, pandan prijeratnom Jugoslavenskom srednjoškolskom udruženju »Zrinski« koje je osnovano 8. lipnja 1931. godine. U okviru »Zrinskog« utemeljen je niz sekcija (koje bismo danas nazvali grupama slobodnih aktivnosti): literarna, pedagoška, glazbena, športska, šahovska i diletantsko-kazališna (pročelnici sekcija uvijek su bili učenici IV. ili V. razreda), a postojala je i čitaonica. Nadalje, organizirana su tzv. »sijela«, a tijekom šk. g. 1931./32. održana su 2 svečana, 5 literarnih i 4 glazbena sijela (*Izveštaj*, 1932, 32).

¹¹⁷ *Varaždinske vijesti*, 180, 10. 8. 1949., str. 2

sedmogodišnju školu otvoriti pripremni razredi koje će moći polaziti učenici sa područja grada Varaždina i okolnih kotareva, koji nisu obuhvaćeni obaveznim sedmogodišnjim školovanjem.«¹¹⁸

Uvjeti za primanje učenika u te razrede bili su sljedeći:

1. da su završili 4 razreda osnovne škole s odličnim ili vrlo dobrim uspjehom, 2. učenici ne mogu biti stariji od 17 godina, 3. da su tjelesno i duševno zdravi, 4. da nisu obuhvaćeni sedmogodišnjom školom ili gimnazijom.¹¹⁹

Školovanje u tim pripremnim razredima trebalo je trajati od početka školske godine 1949-50. do kraja prvog polugodišta školske godine 1950-51., t.j. godinu i pol, nakon čega su u mjesecu siječnju 1951. trebali polagati niži tečajni ispit. U drugom polugodištu 1950-51. učenici su trebali biti upućeni u I. razred učiteljske škole te taj razred završiti krajem školske godine 1950-51. Nakon toga postali bi redoviti učenici učiteljske škole čije školovanje traje 3 godine. Na taj način navedeni su učenici trebali skratiti svoje školovanje za čak dvije godine.¹²⁰

8. ŠKOLSKA GODINA 1949./1950.

Ljetopis za školsku godinu 1949./1950. također je štur, ali razvidno je da je broj pedagoških ekscurzija smanjen jer se spominju tek ekscurzije u Mursko Središće (s dva održana predavanja 27. listopada 1949.), Remetinec (29. listopada) i Ludbreg (21. studenoga). Čitava je škola 25. svibnja 1950. bila na ekscurziji u Sv. Juraj na Bregu gdje je održana tzv. akademija u prirodi.¹²¹ Učenici su išli na manje edukativne ekscurzije u Maribor, Ljubljano, Varaždin, Ptuj i na velesajam u Zagrebu, a veće ekscurzije održane su u razdoblju od 6. do 21. svibnja 1950.:¹²²

IIIa, IIIb, IIa razredi: Zagreb-Sarajevo-Split-Šibenik

IIb: Zagreb-Rijeka-Opatija

Ib, Ic: Divača-Pula-Rijeka-Zagreb

Ia: preko Slovenije na Rijeku i Šibenik

Na početku školske godine, 21. rujna 1949., održana je sjednica povodom skraćenoga školovanja za IV. razrede,¹²³ ali o tome ništa pobliže nije napisano sve do početka 1950. kada su u razdoblju od 15. do 20. siječnja održani učiteljski diplomski ispiti.¹²⁴ Ostaje nejasno zbog čega je obrazovanje za četvrte razrede ubrzano, odnosno skraćeno, no možemo pretpostaviti da je to učinjeno zbog nedostatka kadra.

Od 13. do 23. travnja 1950. održan je tečaj za učitelje koji su se pripremali za stručni ispit, a sam stručni ispit proveden je u razdoblju od 16. do 21. lipnja 1950.¹²⁵ Od 25. do 30. lipnja 1950. održan je tzv. zadržni tečaj za mlade učitelje, bez navođenja što je sadržavao i zašto se organizirao.¹²⁶

Tijekom školske godine 1949./50. u *Varaždinskim vijestima* objavljen je tek jedan jedini članak o obrazovanju učitelja, a i taj jedan članak nije se, zapravo odnosio na čakovečku školu. U broju od 15. 12. 1949. ponovno se, i to indirektno, govori o budućoj učiteljskoj školi u Varaždinu. U vijesti se kaže da je osnovan pripremni tečaj za učiteljske škole u Varaždinu koji polazi 101 učenik i učenica, odnosno »najbolju đaci Zagrebačke oblasti, koji nisu do sada imali mogućnosti da nastave školovanje po završenoj osnovnoj školi, te će u roku od godinu i po svršiti niži tečajni ispit i nastaviti školovanje u učiteljskoj školi.« Tek kasnije (v. dalje u tekstu) doznajemo da je bilo planirano da se u Varaždinu osnuje učiteljska škola, pa čak i da se Učiteljska škola u Čakovcu premjesti u Varaždin.¹²⁷

¹¹⁸ *Varaždinske vijesti*, 182, 25. 8. 1949., str. 3

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ *Spomenica*, str. 59

¹²² Isto.

¹²³ *Spomenica*, str. 55

¹²⁴ *Spomenica*, str. 57

¹²⁵ *Spomenica*, str. 59

¹²⁶ *Spomenica*, str. 61

¹²⁷ *Varaždinske vijesti*, 198, 15. 12. 1949., str. 1

15. ZAKLJUČAK

Spomenica Učiteljske škole u Čakovcu, i u svom rukopisnom i u dijelu napisanom pisačim strojem na posebne stranice koje su naknadno zalijepljene, sadrži mnoštvo podataka o djelovanju škole u prvih jedanaest školskih godina nakon 2. svjetskog rata, od kojih smo ovdje obradili prvih pet godina. Međutim, tzv. ljetopisi i drugi dodani zapisi, izrezani članci iz novina i izvorne onodobne fotografije, također zalijepljene u *Spomenicu*, izrazito su raznoliki opsegom i detaljima koje donose, te ne daju potpunu sliku o djelovanju škole u navedenom razdoblju, zbog čega smo ih usporedili s člancima koje je u istome razdoblju objavljivao tjednik *Varaždinske vijesti*. Utvrdili smo da se u mnogim slučajevima zapisi u *Spomenici* ne poklapaju s vijestima iz novina te da se djelovanje i razvoj škole mogu opisati samo ako se uzmu u obzir svi dostupni izvori.

U ljetopisima nalazimo popise nastavničkog kadra za šk. g. 1945./46., 1946./47., dok novine povremeno objavljuju vijesti o uspjesima pojedinih nastavnika ili njihove nekrologe. Usporedimo li zapise iz *Spomenice* s predratnim godišnjim izvješćima te novinskim člancima, vidimo da je škola neprekidno trpjela od nedostatka kadra, nastavnih pomagala i općenito novčanih sredstava, a povremeno i od nedostatka prostora. Slika o polaznicima škole nije potpuna: podaci za prve dvije školske godine prilično su detaljni (upisani učenici, uspjeh, polaganje ispita, socijalno porijeklo, zdravstveno stanje i slično), no sljedećih su godina sporadični.

Razvidna je izrazita politička indoktrinacija učenika u skladu s postavkama komunističkoga društvenoga uređenja, naročito kroz nastavni program koji je veličao socijalističku revoluciju i narodno-oslobodilački pokret, zatim kroz organiziranje niza proslava i priredaba u čast komunističkih vođa, naročito onih iz Sovjetskoga Saveza (Staljina ili Lenjina), te Crvene, Bugarske i Jugoslavenske armije, Narodno-oslobodilačke borbe te političkih organizacija novoga režima (Savez komunista, Narodna fronta, Narodna omladina, itd.); u kulturnom smislu, ističu se ruski književnici, dok su proslave u počast hrvatskih povijesnih ili kulturnih ličnosti rijetke i najčešće se spominje Matija Gubec, vjerojatno kao prototip hrvatskoga revolucionara koji je ustao protiv izrabljivanja naroda. Uspostavi i radu političkih organizaciji poklanja se dosta prostora, naročito organizacijama Narodne omladine i Saveza pionira, no tek u narednom razdoblju (od 1950./51. na dalje) u tisku se progovara o njihovim nedostacima.

Sastavni dio političke indoktrinacije bile su radne akcije. Radništvo i seljaštvo i njihov rad isticali su se kao uzor kome svatko treba težiti te već 1945. godine počinje organiziranje omladinskih radnih brigada koje su uređivale okoliš škole, ili su radile na Varaždin Bregu, u Vinodolu ili, kasnijih godina, na pruzi Brčko-Banovići. Tisak je radne akcije detaljnije pratio tek 1950-tih godina, ali se u svakoj prilici isticalo da su učenici temelj organizacije dobrovoljnoga rada.

Analizirani izvori, iako nepotpuni i bez obzira na niz istaknutih nedostataka, omogućavaju nam da pratimo razvoj i djelovanje škole u turbulentnim godinama nakon 2. svjetskog rata u novim društvenim i političkim okolnostima. U daljnjem istraživanju analizirat ćemo *Spomenicu* u usporedbi s tekstovima objavljenima u *Varaždinskim vijestima* od 1950. do 1956. godine, te u tjedniku *Međimurje* od 1952. do 1956. godine, a zahvaljujući spomenutim predratnim izvješćima, moguća je i usporedba političke i kulturne indoktrinacije u razdoblju između dva svjetska rata s razdobljem socijalističke Jugoslavije.

IZVORI

1. *Državna učiteljska škola u Čakovcu. Izveštaj za školsku 1930/31 godinu.* Godina XIII – knjiga 4, Čakovec, 1931.
2. *Državna učiteljska škola u Čakovcu. Izveštaj za školsku 1931/32 godinu.* Godina XIV – knjiga 5, Čakovec 1932.
3. *Državna učiteljska škola u Čakovcu. Izveštaj za školsku 1932/33 godinu.* Godina XV – knjiga 6, Čakovec 1933.
4. *Državna učiteljska škola u Čakovcu. Izveštaj za školsku 1932/33 godinu.* Godina XVI – knjiga 7, Čakovec 1934.
5. *Državna učiteljska škola u Čakovcu. Izveštaj za školsku 1934/35 godinu.* Godina XVII – knjiga
6. 8, Čakovec 1935.
7. *Izveštaj o kr. muškoj učiteljskoj školi i vježbaonici u Čakovcu. Na svršetku školske godine*
8. 1918.-1919., Čakovec 1919.
9. *Izveštaj o kr. muškoj učiteljskoj školi i vježbaonici u Čakovcu. Na svršetku školske godine*
10. 1919./20., Čakovec 1920.

11. Naredba o organizaciji predvojničke obuke u srednjim i njima ravnim školama, *Službeni vojni list*, br. 11, 1. kolovoza 1953., str. 347
12. *Spomenica (Državne) Učiteljske škole u Čakovcu*, zbirka zapisa pisaćim strojem ili rukom, uz fotografije i isječke iz novina, od šk. g. 1945./46. do 1955./56. (Arhiv Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek u Čakovcu)
13. *Učiteljska škola u Čakovcu. Izvještaj za školsku godinu 1938-39*. Godina XXI – knjiga 12,
14. Čakovec 1939.
15. *Učiteljska škola u Čakovcu. Izvještaj za školsku 1939.-40. godinu*. Godina XXII – knjiga 13,
16. Čakovec 1940.
17. Uredba o predvojničkoj obuci, *Službeni list FNRJ*, broj 45, 2. lipanj 1948., str. 596-597. Uredba je potpisana 29. svibnja, a stupila je na snagu danom objavljivanja.
18. *Varaždinske vijesti*, Varaždin 1945.-1956.

SEKUNDARNA LITERATURA

1. Klára GRÁBERNÉ BŐSZE i Károly LÉCES, A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51 - 1948/49. 1. kötet (Abaújszántó-Csurgó). *A magyar neveléstörténet forrásai VIII*. Budapest: Országos pedagógiai könyvtár és múzeum, 1996.
2. Krunoslav MIKULAN, *Godišnja izvješća Učiteljske škole u Čakovcu 1919.-1940*. Zagreb-Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.
3. Krunoslav MIKULAN, Učiteljska škola u Čakovcu u svjetlu Spomenice (knjige ljetopisa) 1945.-1956. *Hrvatski sjever*, XIV, 53, str. 41-68, Čakovec 2019.
4. Krunoslav MIKULAN, Učiteljska škola u Čakovcu u svjetlu školskih izvještaja 1918./1919. – 1939./1940., u: Legac, Vladimir i Mikulan, Krunoslav (ur.), *100/140 (100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina od osnutka Učiteljske škole u Čakovcu)*, Zagreb/Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
5. Mihajlo OGRIZOVIĆ, Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj u jesen 1944. i u 1945. godini. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 11, 1981, str. 234. (<https://hrcak.srce.hr/21757>. Pristup 6. 5. 2019.)
6. Stjepan OVČAR: Povijesni pregled izobrazbe učitelja u Čakovcu. U: Legac i Mikulan (ur.), *100/140 – 100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina od osnutka Učiteljske škole u Čakovcu*, Čakovec, 2019.
7. Magdalena VRBANEĆ, Ideološki okvir djelovanja Učiteljske škole u Čakovcu u razdoblju Kraljevine SHS/ Jugoslavije, u: V. LEGAC i K. MIKULAN (ur.): *100/140 – 100 godina nastave na hrvatskom jeziku i 140 godina postojanja Učiteljske škole u Čakovcu*, Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.

SUMMARY

The paper shows the history and activities of the Teachers' School in Čakovec in the period from the school year 1945/46 to 1949/50, based on a comparison of records from the so-called *Memorial* of the Teacher's School in Čakovec (collection of handwritten and typewritten notes, as well as photographs and newspaper clippings) and articles published in the same period in the *Varaždinske vijesti* weekly newspaper. The sources are incomplete and sometimes superficial, and it is difficult to create a complete picture of the school's activities, but they are nevertheless very important for understanding the position and role of the school in the first years of the existence of socialist Yugoslavia as an institution whose basic task was to educate primary school teachers (from 1st to 4th classes of public schools) in a socialist spirit. The distinct political indoctrination of students is evident through the curriculum, the activities of political organizations in the school, the organization of events in honor of communist leaders, the organization of sports competitions and the formation of youth work brigades that operated in various parts of the country.

TRENDI ŠTEVILA DNI S SNEŽNO ODEJO IN VIŠINE SNEŽNE ODEJE V SLOVENIJI

TRENDS IN THE NUMBER OF DAYS WITH SNOW COVER AND SNOW COVER HEIGHT IN SLOVENIA

Igor ŽIBERNA

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Koroška cesta 160,

SI - 2000 Maribor, Slovenija

igor.ziberna@um.si

Received/Priljeno: 25. 9. 2024.

Accepted/Prihvačeno: 19.1 1. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 551.578.42(497.4)"1951/2024"

551.583.2(497.4)"19/20"

SAŽETAK

V članku obravnavamo trende števila dni s snežno odejo in višine snežne odeje v Sloveniji. Da bi prikazali spremembe snežne odeje v širši luči smo v analizo zajeli naslednje podnebne elemente: povprečna temperatura zraka, povprečna minimalna temperatura zraka, povprečna maksimalna temperatura zraka, število ledenih dni (število dni z maksimalno temperaturo zraka pod 0,0 °C), število dni s snežnimi padavinami, število dni s snežno odejo in povprečna mesečna višina snežne odeje. Uporabili smo podatke meteoroloških postaj iz različnih delov Slovenije z različnimi nadmorskimi višinami: Kredarica (2514 m), Vojsko (1067 m), Postojna (533 m), Novo mesto (220 m), Ljubljana Bežigrad (299 m), Celje (241 m), Maribor Tabor (275 m), Šmartno pri Slovenj Gradcu (455 m) in Murska Sobota (188 m). Za vse meteorološke postaje smo obravnavali podatke za obdobje med januarjem 1951 in decembrom 2023, pri zimskih obdobjih pa do vključno februarja 2024. Analizirali smo tudi napovedi sprememb števila dni s snežno odejo v Sloveniji do konca 21. stoletja. Pri tem smo uporabili modelno napoved MPI-ESM1-2-HR Inštituta Max Plank za meteorologijo iz Hamburga in sicer scenarij SSP370.

Ključne besede: Število dni s snežno odejo, višina snežne odeje, podnebne spremembe, Slovenija

Keywords: Number of days with snow cover, height of snow cover, climate change, Slovenia

1. UVOD

Snežna odeja je eden od najpomembnejših elementov globalnega podnebnega sistema zaradi svoje vloge pri spreminjanju energijske bilance planeta in vlage ter funkcije zalogovnika vode v hidrosferi. Sneg je zelo odseven material; odbojnost ali albedo novega snega je 0,8–0,9, kar pomeni, da se 80–90 % vpadne sončne energije odbije stran od površine. Ta lastnost v kombinaciji z odličnimi izolacijskimi lastnostmi snežne odeje pomembno zmanjša izmenjavo energije med površjem in ozračjem. Empirične študije so pokazale, da so temperature zraka ob prisotni snežni odeji običajno za 5° C nižje (Groisman Davies, 2001). Snežna odeja je tudi pomembna sestavina naravnih in človeških sistemov. Kopičenje snega je pomemben vir za pitno vodo, namakanje, proizvodnjo hidroelektrarn in naravne rečne ekosisteme (Jones et al., 2001). Pod 30 cm snega so organizmi in prst dobro zaščiteni pred ekstremnimi dnevnimi temperaturnimi nihanjem, ki se pojavljajo na snežni površini, izmenjave ogljika, metana in drugih plinov med tlemi in ozračjem pa se lahko nadaljujejo tudi v zimskem obdobju (Sommerfeld et al., 1993). Taleči se sneg na začetku pomladi napaja podtalnico in reke, tako da imajo rastline na začetku

vegetacijske dobe na voljo dovolj vlage. In nenazadnje: od snežnega pokrova je odvisna več milijard dolarjev vredna rekreacijska in turistična dejavnost v gorskih regijah. Sneg je po drugi strani lahko tudi nadloga in izvor nevarnost. Sneg lahko slabša vozne razmere zaradi zmanjšane vidljivosti in oprijema, velike količine snega lahko porušijo zgradbe, hitro taljenje snega pa lahko povzroči poplave. V gorskih območjih sveta so snežni plazovi vedno prisotna nevarnost, ki lahko povzroči izgubo življenj, materialno škodo in ovire v prometu (Thornes, 1997).

Na pojav snežne odeje in njeno debelino vplivajo drugi meteorološki elementi: od temperature zraka je odvisno, ali se bodo padavine pojavljale v obliki dežja ali sneženja, hkrati pa je pomembno tudi, kakšna je višina padavin. Pri temperaturah malce pod 0 °C zrak lahko vase sprejme več vlage, zato so snežne padavine obilnejše kot pri zelo nizkih temperaturah, pri katerih zrak lahko skladišči manj vlage. Na izdatnost snežnih padavin lahko vpliva tudi kombinacija gibanja zračnih mas in gorskih pregrad. Slednje lahko predstavljajo oviro pri premikanju zračnih mas, zato se te ob gorovjih dvigajo, vlaga se zaradi ohlajanja kondenzira v obliki oblakov, iz katerih sneži. Ob odsotnosti gorskih pregrad tega učinka ni (Lutgens, Tarbuck, 2016, 105).

Podnebne spremembe zgoraj našteje pomene snežne odeje postavljajo v drugačno luč. Površje z zimsko snežno odejo se na severni polobli zmanjšuje, a večja se tudi njena variabilnost. Po oceni 6. poročila Medvladnega panela za podnebne spremembe se bo obseg zimske snežne odeje na severni polobli zmanjšal za približno 8 % na 1 °C globalnega dviga temperature zraka. V januarju in februarju, ko na severni poluti snežna odeja doseže največjo površino, le-ta pokriva približno 45 % kopenske površine severne poloble (Climate Change 2021, 2023, 1216). Preučevanje procesov spreminjanja snežne odeje je za ohranjanje ekosistemov in kakovosti bivalnega okolja zato zelo pomembno. Učinke zmanjševanja snežne odeje v resnici že čutimo, pa ne le v luči zimskega turizma, pač pa tudi v obliki sprememb rečnih režimov in spremenjene vodne bilance spomladi in poleti (Žiberna, 2017).

Po poročilu Evropske okoljske agencije o podnebnih spremembah v Evropi se Evropa segreje intenzivneje kot preostali svet, Južna Evropa (kamor to poročilo uvršča tudi Slovenijo) pa se segreva intenzivneje kot preostanek Evrope. Trendi povprečnih temperatur so bili v Južni Evropi v obdobju 1992-2021 preračunani na desetletje kar 0,47 °C/10 let (povprečni globalni trend je okoli 1,0 °C/100 let, kar je skoraj pet krat nižja vrednost) (European Climate Risk Assessment 2024, 24).

V članku obravnavamo spremembe snežne odeje v Sloveniji v obdobju 1951-2024. Pri tem smo se osredotočili na trende števila dni s snežno odejo in trende povprečne višine snežne odeje. Spremembe snežne odeje v Sloveniji smo postavili tudi v širši prostorski in časovni kontekst: spremembe števila dni s snežno odejo obravnavamo tudi za območje celotne Evrope in sicer za obdobje 1981-2010, ter v luči napovedanih sprememb do konca 21. stoletja.

2. METODOLOGIJA

Snežna odeja je pojav, ki ga običajno povezujemo z višjimi geografskimi širinami in višjimi nadmorskimi višinami. Snežna odeja je posledica padavin v trdni obliki, ko te padajo v obliki snežink, ki se nabirajo na dovolj ohlajenih tleh. Sneženje je meteorološki pojav, pri katerem se padavine pojavljajo v trdni obliki, kot snežinke (Meteorološki terminološki slovar 1990, 80). Pojav je vezan na temperature pod lediščem vode. Posledica sneženja je pojav snežne odeje. Dan s snežno odejo zabeležimo, ko je ob 7. uri vsaj polovica površja pokrita z najmanj 1 cm debelo plastjo snega. Višino snežne odeje merimo z snegomeri. Gre za tri merilne palice, ki so na merilnem mestu meteorološke postaje zapičene pravokotno v tla v ogljiščih enakostraničnega trikotnika z dolžino stranice praviloma 10 m. Dežurni meteorolog ob 7. uri izmeri višino snežne odeje na vseh treh merilnih mestih in nato izračuna povprečno vrednost (Vertačnik, Bertalanč, 2015, 17). Danes na avtomatskih meteoroloških postajah uporabljamo laserski snegomer.

Da bi prikazali spremembe snežne odeje bolj celovito, smo v analizo zajeli naslednje podnebne elemente: povprečna temperatura zraka, povprečna minimalna temperatura zraka, povprečna maksimalna temperatura zraka, število ledenih dni (število dni z maksimalno temperaturo zraka pod 0,0 °C), število dni s snežnimi padavinami, število dni s snežno odejo in povprečna mesečna višina snežne odeje. V analizo smo zajeli meteorološke postaje iz različnih delov Slovenije: Kredarica (2514 m),

Vojsko (1067 m), Postojna (533 m), Novo mesto (220 m), Ljubljana Bežigrad (299 m), Celje (241 m), Maribor Tabor (275 m), Šmartno pri Slovenj Gradcu (455 m) in Murska Sobota (188 m). Za vse meteorološke postaje smo obravnavali podatke za obdobje med januarjem 1951 in decembrom 2023, pri zimskih obdobjih pa do vključno februarja 2024, le za meteorološko postajo Kredarica so zajeti podatki od januarja 1955 naprej, za meteorološko postajo Vojsko pa podatki od januarja 1961 naprej, saj sta obe postaji začeli z delovanjem kasneje. Podatke smo pridobili v arhivu Agencije republike Slovenije za okolje, Urada za meteorologijo, hidrologijo in oceanografijo. Za podatke smo izračunali povprečne mesečne vrednosti in trende za mesece, leto in zimo (čas od 1. decembra do 28. oz. 29. februarja).

Spremembe snežne odeje v Sloveniji smo postavili tudi v širši prostorski kontekst. V drugem delu članka smo za območje Evrope in Slovenije analizirali podatke o številu dni s snežno odejo za obdobje 1981-2010 iz baze Chelsa Climate, ter modelne napovedi o spremembah števila dni s snežno odejo za tridesetletne nize 2011-2040, 2041-2070 in 2071-2100. Pri tem smo uporabili modelno napoved MPI-ESM1-2-HR Inštituta Max Plank za meteorologijo iz Hamburga in sicer »srednji« scenarij SSP370. Podatki so v georeferenciranem TIF rastrskem formatu z velikostjo slikovne točke 1 km x 1 km (Medmrežje 1). Scenarij podnebnih sprememb SSP370 tudi poročilo Evropske okoljske agencije (European Climate Risk Assessment 2024) navaja kot verjetni scenarij spreminjanja podnebja v Evropi do konca 21. stoletja. Potrebno je namreč upoštevati tudi dejstvo, da se Evropa segreva hitreje kot večina ostalega sveta. To vpliva tudi na ostale podnebne elemente (vodna bilanca, prevetrenost, vremenski vzorci), ki vsi integralno vplivajo na oblikovanje podnebja. Zavedati pa se moramo, da noben scenarij ni zanesljiv, saj je neposredni in posredni vpliv vseh antropogenih dejavnikov na podnebje v prihodnosti (spremembe vrednot in življenjskega sloga, pandemije, vojne) težko natančno predvideti.

3. SPREMEMBE SNEŽNE ODEJE V SLOVENIJI OD SREDINE 20. STOLETJA DO DANES

Kot smo omenili že na začetku, je pojav snežne odeje odvisen od temperaturnih razmer (temperature pod 0 °C omogočajo da se padavine lahko pojavijo v obliki sneženja, hkrati pa omogočajo, da se snežna odeja obdrži dlje časa) in padavinskih razmer (več padavin pri temperaturah pod 0 °C omogoča debelejšo snežno odejo).

Glede na dejstvo, da se obravnavane meteorološke postaje nahajajo na različnih nadmorskih višinah in v različnih podnebnih območjih Slovenije, so posledično tudi temperaturne razmere različne. Za vse postaje razen za Kredarico je značilno, da se ekstremne temperature pojavljajo s približno enomesečnim zamikom za solsticijem: najnižje temperature v januarju, najvišje pa v juliju. Na meteorološki postaji Kredarica se ekstremne temperature pojavljajo še z dodatnim zamikom, tako da v povprečju beležimo najnižje temperature v februarju, najvišje pa med julijem in avgustom, kar pa je za visokogorje nekaj običajnega (Gams, 1986, 133). Negativne povprečne temperature se na Kredarici pojavljajo v sedmih mesecih (med novembrom in aprilom), na meteoroloških postajah Vojsko in Šmartno pri Slovenj Gradcu v treh mesecih (med decembrom in februarjem), na ostalih postajah pa le v januarju. Negativne povprečne minimalne mesečne temperature se na Kredarici pojavljajo v osmih mesecih (med oktobrom in majem), na Vojskem, v Postojni, Celju in Šmartnem pri Slovenj Gradcu v štirih mesecih (med decembrom in marcem), na preostalih postajah pa v treh zimskih mesecih (med decembrom in februarjem). V Celju in predvsem v Šmartnem pri Slovenj Gradcu k negativnim marčevskim negativnim temperaturam zanesljivo prispeva tudi kotlinska lega, kjer se na koncu zime zaradi še vedno relativno dolge noči zbira hladen zrak na kotlinskem dnu. V Šmartnem pri Slovenj Gradcu zimske temperature niža še dejstvo, da je odtok hladnega zraka po Mislinjski dolini otežen zaradi zožitve dolinskega dna med Rahtelom in Pohorjem. Povprečne minimalne zimske temperature so daleč najnižje na Kredarici (-10,0 °C), medtem ko so v Šmartnem pri Slovenj Gradcu -5,3 °C, na Vojskem -4,3 °C, v Celju pa -4,0 °C. V Mariboru in Postojni so te -2,9 °C, v Ljubljani pa -2,0 °C. Povprečne maksimalne mesečne temperature so na Kredarici nižje od ničle v šestih mesecih (med novembrom in aprilom), medtem ko so na ostalih postajah vse mesece nad ničlo. Povprečne zimske maksimalne temperature so na Kredarici -4,4 °C, na Vojskem 1,4 °C, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 3,2 °C na vseh preostalih postajah pa nad 4,0 °C. Vpliv nadmorske višine in kotlinske lege se odraža tudi na številu ledenih dni (dni z maksimalno temperaturo pod

0,0 °C). Ledeni dnevi se na Kredarici pojavljajo v vseh mesecih (v juliju in avgustu v povprečju dva krat na deset let), medtem ko se na Vojskem ledeni dnevi ne pojavljajo v avgustu. Na večini ostalih postaj se ledeni dnevi ne pojavljajo med aprilom in oktobrom. V povprečju največ letnih ledenih dni beleži postaja Kredarica (148,0), medtem ko je teh na Vojskem 40,7, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 22,9, v Mariboru pa 18,6. Pozimi je povprečno število ledenih dni na Kredarici 71,1, na Vojskem 31,5, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 21,1, v Mariboru pa 17,2.

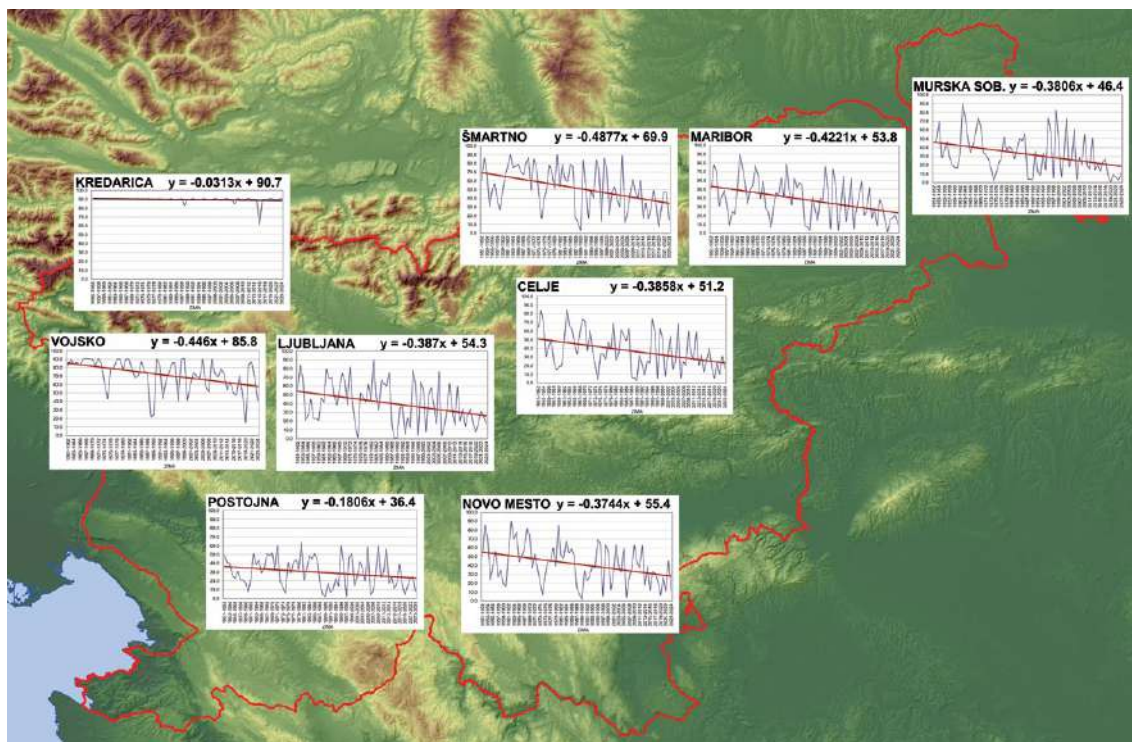
V nadaljevanju bomo predstavili trende temperatur po meteoroloških postajah, ki so preračunani na 50-letno obdobje. Na vseh meteoroloških postajah so zabeleženi pozitivni trendi tako letnih kot tudi zimskih povprečnih temperatur zraka. Najvišji trend povprečnih letnih temperatur zraka v obdobju 1951-2023 beleži meteorološka postaja Ljubljana-Bežigrad (2,1578 °C/50 let), kar je v veliki meri tudi posledica učinka mestnega toplotnega otoka. Relativno visoke trende je zaznati še na postajah Novo mesto (1,9636 °C/50 let), Maribor (1,8988 °C/50 let) in Postojna (1,8072 °C/50 let). Na Kredarici je trend povprečnih letnih temperatur 1,5914 °C/50 let, najnižji pa je na postaji Vojsko (1,2298 °C/50 let). Zime se povprečju segrevajo intenzivneje, saj so trendi povprečnih zimskih temperatur na vseh postajah višji od trendov povprečnih letnih temperatur, le na Kredarici sta oba trenda primerljiva.

Trendi povprečnih minimalnih temperatur so v povprečju nekaj višji od trendov povprečnih temperatur in so pri vseh postajah pozitivni. Tudi pri minimalnih temperaturah se kaže sezonski vpliv: najvišji trendi (razen na Vojskem) nastopajo januarja in v poletnih mesecih, medtem ko so marca, aprila in septembra nekoliko nižji. Trendi povprečnih minimalnih temperatur so najvišji v Murski Soboti (2,6104 °C/50 let), v Novem mestu (2,5712 °C/50 let) in Mariboru (2,5410 °C/50 let), medtem ko na Kredarici znašajo 1,5477 °C/50 let). Tudi pri trendih povprečnih maksimalnih temperatur lahko opazimo, da se najvišji trendi pojavljajo poleti in pozimi. Trendi zimskih povprečnih maksimalnih temperatur so na Kredarici 1,5963 °C/50 let, najvišji pa so v Celju (2,7417 °C/50 let) in v Ljubljani (2,5520 °C/50 let).

Število ledenih dni se na vseh meteoroloških postajah znižuje. Trendi letnega števila ledenih dni se najintenzivneje znižujejo na Kredarici (-30,3 dni/50 let), na Vojskem ta znaša -16,9 dni/50 let, v Celju -14,9 dni/50 let, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu pa -14,5 dni/50 let. V času zime so trendi najizrazitejši na Vojskem (-14,6 dni/50 let), v Celju (-14,9 dni/50 let) in v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (-14,5 dni/50 let).

Posledica višanja temperatur se odraža tudi v številu dni s snežnimi padavinami. Na Kredarici se snežne padavine lahko pojavljajo v vseh mesecih, na Vojskem med oktobrom in majem, v Postojni, Ljubljani in Šmartnem pri Slovenj Gradcu med oktobrom in aprilom, na ostalih postajah pa med novembrom in aprilom. Seveda se sneženje lahko pojavi tudi v maju, vendar so taki primeri redki. V Ljubljani so se snežne padavine pojavljale le enkrat v maju (leta 1969), podobno je tudi v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (v maju leta 1957). Povprečno letno število dni s snežnimi padavinami je najvišje na Kredarici (104,0 dni) in na Vojskem (28,2 dni), nato pa z nižanjem nadmorske višine pada: v Novem mestu je takih dni 16,6, v Postojni 14,4, v Ljubljani 14,6, v Celju 15,3, v Mariboru 15,6, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 18,2 in v Murski Soboti 13,4. Število dni s snežnimi padavinami od zime do zime zelo niha. V Mariboru so npr. imeli v zimi 2012-2013 29 dni s snežnimi padavinami, v zimi 1962-1963 27 dni, v zimi 2009-2010 26 dni, medtem ko v zimi 1989-1990 le en dan. V zimi 2023-2024 je bilo v Mariboru le 7 dni s snežnimi padavinami. Vendar pa število dni s sneženjem ni nujno v povezavi s številom dni s snežno odejo ali višino snežne odeje, saj se lahko pojavljajo velike razlike v trajanju in intenzivnosti sneženja. Trendi števila dni s snežnimi padavinami v zimskih mesecih so povsod, razen na Vojskem in Ljubljani negativni: na Kredarici se število dni s snežnimi padavinami niža s trendom -2,5996 dni/50 let, v Postojni je ta trend -0,1697 dni/50 let, v Novem mestu -1,1446 dni/50 let, v Mariboru -1,8342 dni/50 let, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu -0,7621 dni/50 let, v Murski Soboti pa -2,2584 dni/50 let.

Število dni s snežno odejo je v tesni povezavi z nadmorsko višino, na daljše trajanje obdobja s snežno odejo pa lahko vplivajo tudi lokalne reliefne razmere: v zaprtih kotlinah, kjer se zbira hladen zrak, se snežna odeja obdrži dlje časa. Letno število dni s snežno odejo je v povprečju daleč najvišje na Kredarici (258 dni). Snežna odeja se tam lahko pojavlja v vseh mesecih, najnižja pa je avgusta (v povprečju 1,3 dni) julija (4,0 dni) in septembra (6,2 dni). Na Vojskem je povprečno letno število dni s snežno odejo 117,6 dni, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 65,3 dni, v Novem mestu 51,5 dni, na vseh

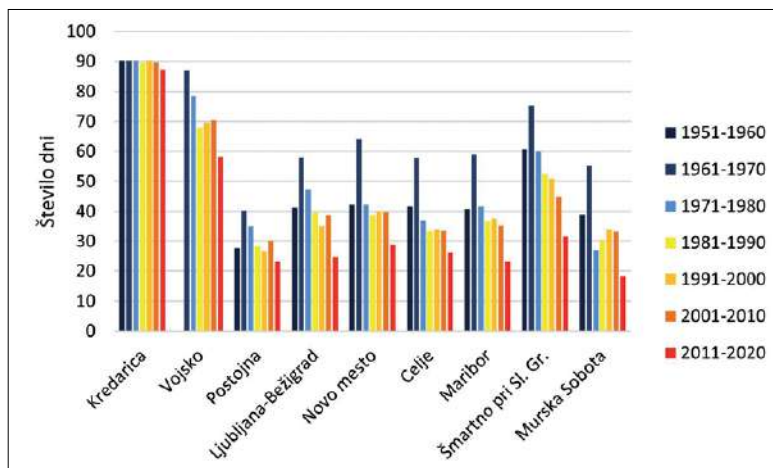
SI. 1. Trendi števila dni s snežno odejo pozimi v Sloveniji v obdobju 1951-2024.

Vir: Arhiv Agencije republike Slovenije za okolje, Urad za meteorologijo, hidrologijo in oceanografijo; Lastni izračuni 2024.

ostalih postajah pa je nižje od 50 dni, najnižje pa je v Murski Soboti (38,2 dni) in v Postojni (38,4 dni). Število dni s snežno odejo v zimskih mesecih ne kaže tako velikih razlik kot na letnem nivoju: na Kredarici je takih dni v povprečju 89,7, na Vojskem 71,6, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 51,9, najmanj pa v Postojni (29,7) in Murski Soboti (32,3). Število dni s snežno odejo se tako na letnem nivoju in v času zime na vseh meteoroloških postajah znižuje. Na Kredarici trend znaša -1,6 dni/50 let, v Postojni pa -9,0 dni/50 let. Število dni s snežno odejo se najbolj znižuje v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (-24,4 dni/50 let), na Vojskem (-22,3 dni/50 let) in v Mariboru (-21,1 dni/50 let). Trendi zmanjševanja števila dni s snežno odejo so najizrazitejši v januarju in februarju, le na Vojskem v marcu (Slika 1).

Nazorna je tudi primerjava povprečnega števila dni s snežno odejo v zimskih mesecih po desetletjih. Ugotovimo lahko, da število dni s snežno odejo pada, da je bilo od sredine 20. stoletja največ dni s snežno odejo praviloma v 60. letih in da je v drugem desetletju 21. stoletja ta številka najnižja. Če so v Mariboru v 60. letih imeli v povprečju 59 dni s snežno odejo na zimo, se je ta številka do desetletja 2011-2020 znižala na 23,2 dni (Slika 2).

Poleg števila dni s snežno odejo je pomemben tudi podatek o njeni višini. Povprečna letna višina snežne odeje je najvišja na Kredarici in znaša 133,4 cm. Na Vojskem je ta 15,6 cm, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 2,6 cm, v Novem mestu 2,0 cm, na preostalih obravnavanih meteoroloških postajah pa povsod nižja od 2 cm. Zimska povprečna višina snežne odeje je 189,1 cm, na Vojskem 38,8 cm, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 8,3 cm, v Mariboru 5,8 cm, najnižja pa je v Postojni (4,0 cm) in Murski Soboti (3,9 cm). Na Kredarici je zaradi kopičenja zapadlega snega najvišja povprečna višina snežne odeje pomaknjena v april (309,2 cm), nato pa se v maju zniža na 250,7 cm, v juniju pa na 96,8 cm. Na nižje ležečih meteoroloških postajah se najvišja višina snežne odeje pojavlja v januarju ali februarju, saj daljši dan in višji višinski kot Sonca v marcu že povzročata višanje temperatur in s tem taljenje snega. Kot zanimivost naj omenimo, da je znašala rekordna višina snežne odeje na Kredarici 700 cm in je bila zabeležena 22. aprila 2001. Ob tej naj dodamo še, da je v celotni zimski sezoni 2000-2001 skupaj zapadlo kar 1662 cm snega. Najvišja višina snežne odeje, zabeležena na meteorološki postaji Vojsko je 25. in

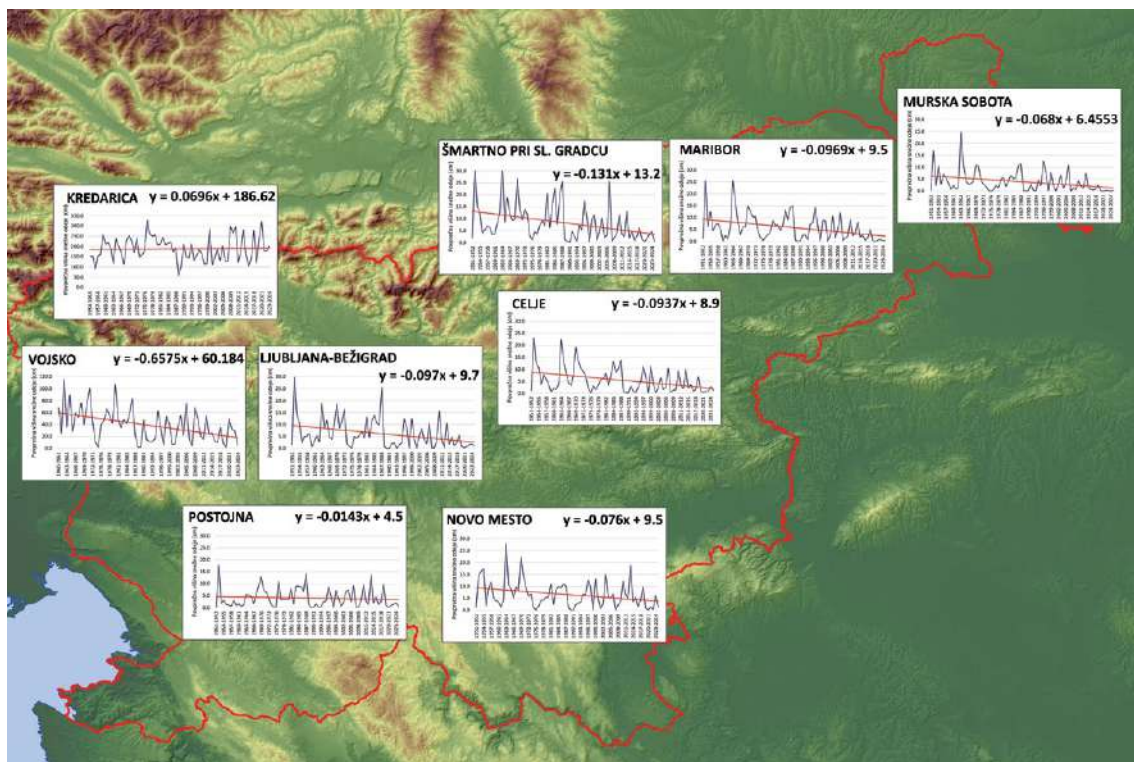

SI. 2. Povprečno število dni s snežno odejo v zimskih mesecih (december, januar, februar) po desetletjih.

Vir: Arhiv Agencije republike Slovenije za okolje, Urad za meteorologijo, hidrologijo in oceanografijo; Lastni izračuni 2024.

26. februarja 1963 znašala 246 cm. Visoko snežno odejo smo v Sloveniji imeli tudi med 15. in 17. februarjem 1952, ki so rekordne višine snežne odeje imeli v Ljubljani (146 cm), v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (100 cm), v Postojni (94 cm), v Mariboru (88 cm), in Celju (78 cm). Miran Trontelj v svoji knjigi »Kronika izrednih vremenskih dogodkov XX. Stoletja« (Trontelj, 1997) navaja, da je med 13. in 15. februarjem v Sloveniji nepretrgoma snežilo kar 50 ur, že pred tem sneženjem pa je marsikje že obstajala kar obilna snežna odeja. Prihajalo je do zastojev v prometu, nekatere vasi na Tolminskem so bile odrezane od sveta, snežni plazovi pa so povzročali veliko škode na infrastrukturi, terjali pa tudi nad deset mrtvih. Nekatere domačije so od ostalega sveta ostale odrezane več tednov in tja so hrano in zdravila odmetavali z letali. V Ljubljani se je zaradi velike obtežbe udrlo več streh, v ozkih ulicah pa so nasprotni strani povezovali kar s predori, izkopanimi v sneg. V Novem mestu so imeli najvišjo višino snežne odeje 17. februarja 1969 (103 cm), v Murski Soboti pa 8. marca 1952 in 11. februarja 1986 (v obeh primerih po 61 cm).

Trendi povprečne višine snežne odeje so na vseh meteoroloških postajah, razen na Kredarici negativni. Vertačnik in Bertalanč (2017) opozarjata, da so podatki z visokogorskih postaj problematični zaradi kakovosti meritev. Ob tem je potrebno upoštevati še dogajanje v zvezi s površino in debelino Triglavskega ledenika v neposredni bližini. Monitoring Triglavskega ledenika od 50. let 20. stoletja opravljajo geografi z Geografskega inštituta Antona Melika, ki deluje v okviru ZRC SAZU. Na osnovi rezultatov vsakoletnega monitoringa lahko sklepamo, da obstaja velika verjetnost, da bo ledenik, ki je po letu 2000 že razpadel na manjše fragmente postopoma izginil. Ob začetku meritev v sredini petdesetih let 20. stoletja je bilo tališno obdobje ledenika krajše od redilnega, v zadnjih desetletjih pa je ravno obratno. Prav zaradi povsem mejnih temperaturnih razmer in drugih, od tega odvisnih dejavnikov za rast in krčenje ledenika, imamo opravka z zelo krhkim ledeniškim ravnovesjem (Medmrežje 2). Proces izginjanja snežne odeje v našem visokogorju so torej zelo prisotni. Trend zmanjševanja povprečne višine snežne odeje v zimi je daleč najizrazitejši na Vojskem (-32,8 cm/50 let). Med nižje ležečimi postajami izstopajo Šmartno pri Slovenj Gradcu (-6,6 cm/50 let), Maribor in Ljubljana-Bežigrad (na obeh postajah po -4,8 cm/50 let) in Celje (-4,7 cm/50 let) (Slika 3). Na večini postaj je negativni trend najizrazitejši v februarju, nekaj nižji pa je v januarju. Da je variabilnost snežnih padavin in višine snežne odeje v visokogorju velika nakazuje tudi podatek, da so na meteorološki postaji Kredarica rekordno povprečno zimsko višino padavin izmerili v zimi 2020-2021 (322,0 cm), najnižjo pa v zimah 1988-1989 (58,5 cm) in 1956-1957 (88,6 cm). Na nižje ležečih postajah se ekstremi pojavljajo v večji skladnosti s podnebnimi spremembami. Po visokih povprečnih višinah snežne odeje so izstopale zime 1951-1952 in 1962-1963. V Ljubljani je bila v zimi 1951-1952 povprečna višina snežne odeje 31,1 cm, v Celju 23,3 cm, v Mariboru 25,4 cm, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 32,0 cm, v Murski Soboti pa 16,8 cm. Zima 1962-1963 je bila v severovzhodni Sloveniji še nekoliko radodarnejša s snežno odejo, saj je bila takrat povprečna višina snežne odeje v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 33,3 cm, v Mariboru 25,5 cm in v Murski Soboti 24,6 cm. V zadnjih dobrih dveh desetletjih pa opazamo zniževanje povprečne višine snežne

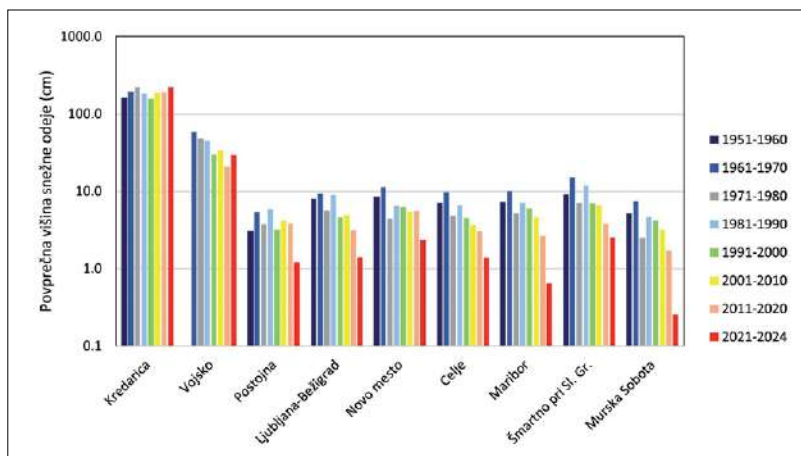

SI. 3. Trendi povprečne višine snežne odeje pozimi v Sloveniji v obdobju 1951-2024.

Vir: Arhiv Agencije republike Slovenije za okolje, Urad za meteorologijo, hidrologijo in oceanografijo; Lastni izračuni 2024.

odeje. V Postojni je bila povprečna zimska višina snežne odeje višja od 10 cm nazadnje v zimi 2012-2013 (pred tem pa v zimi 1986-1987), v Ljubljani, Novem mestu in Šmartnem pri Slovenj Gradcu v zimi 2012-2013, v Celju, Mariboru in Murski Soboti pa v zimi 2005-2006. Vedno pogosteje imamo tudi primere s povprečno zimsko višino snežne odeje 0,0 cm. To ne pomeni, da snežne odeje v tej zimi ni bilo, bila je le kratkotrajna in skromna po višini. Take primere smo imeli npr. v zimi 2019-2020 v Mariboru in Murski Soboti, zelo skromna s snežno odejo je bila tudi zima 1989-1990.

V večini Slovenije se pojavlja trend upadanja povprečne zimske višine snežne odeje po desetletjih, kar prikazuje Slika 4 (v zadnje obdobje so zajeti le podatki do vključno zime 2023-2024), izraziteje pa predvsem v severovzhodni Sloveniji (meteorološki postaji Maribor in Murska Sobota).

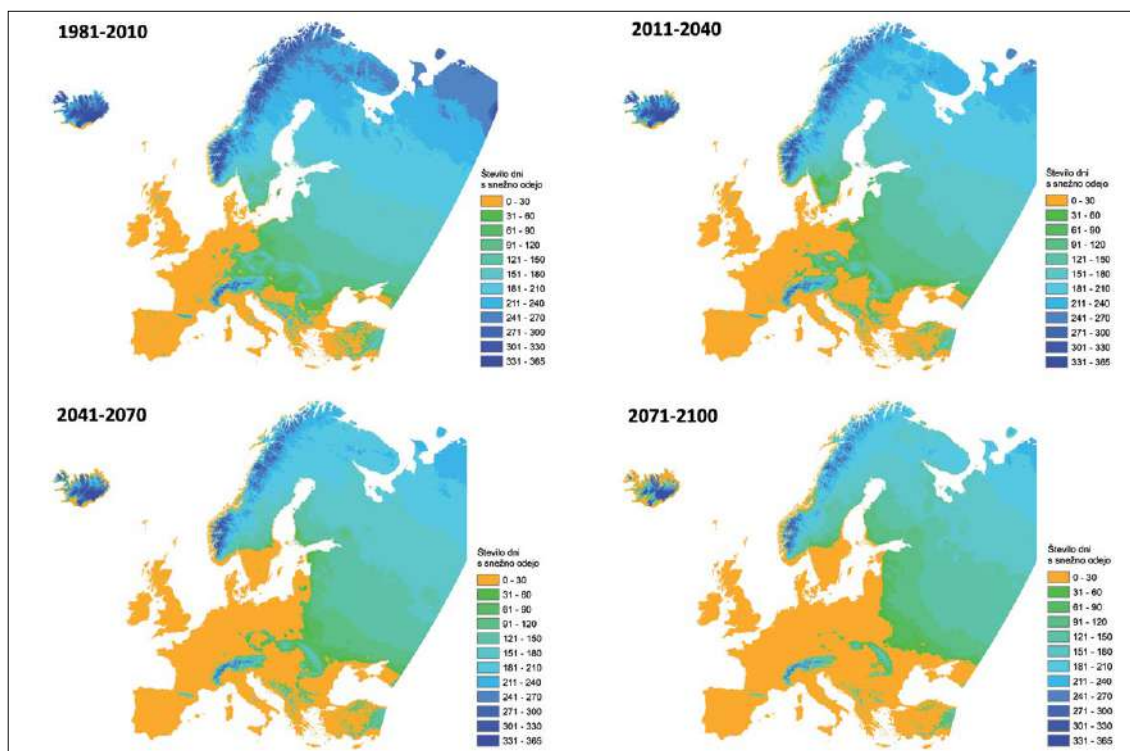
SI. 2. Povprečno število dni s snežno odejo v zimskih mesecih (december, januar, februar) po desetletjih.

Vir: Arhiv Agencije republike Slovenije za okolje, Urad za meteorologijo, hidrologijo in oceanografijo; Lastni izračuni 2024.

4. NAPOVEDI SPREMENB LETNEGA ŠTEVILA DNI S SNEŽNO ODEJO DO KONCA 21. STOLETJA

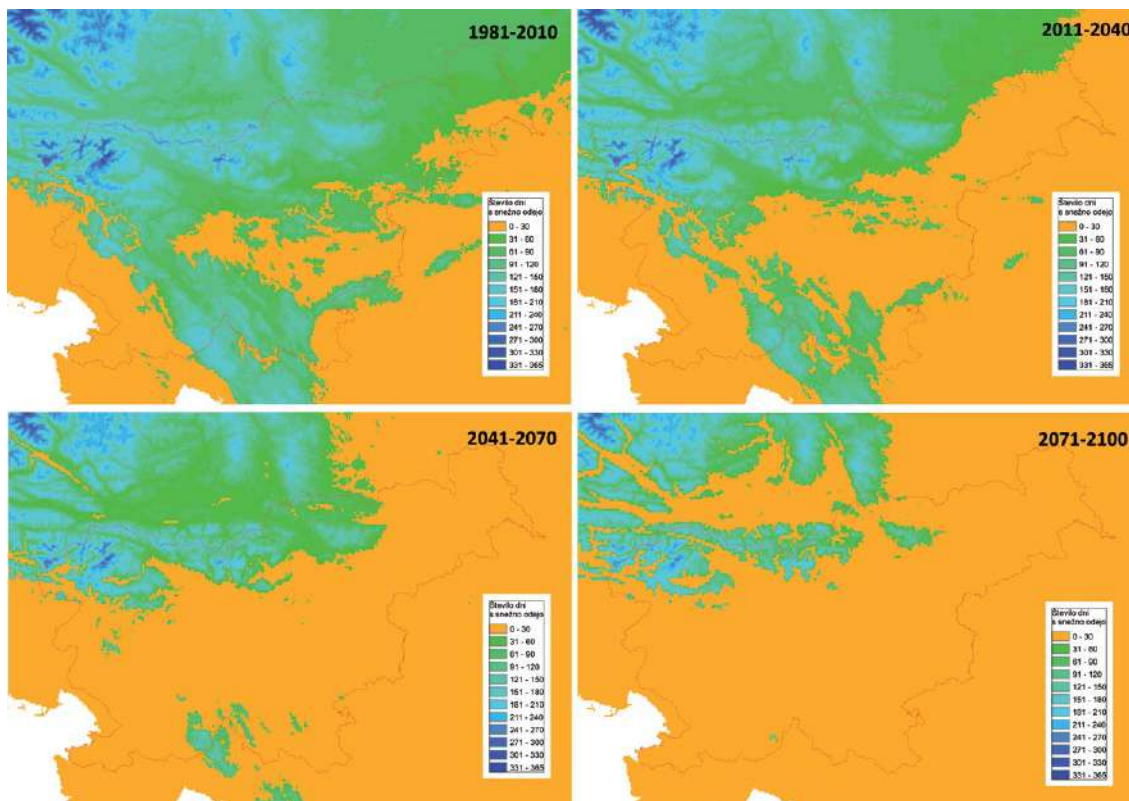
Za modeliranje sprememb podnebnih elementov do konca 21. stoletja so bili izdelani številni modeli, ki upoštevajo različne nivoje ukrepanja naše civilizacije glede emisij toplogrednih plinov (shared socioeconomic pathways ali SCP). V našem primeru smo uporabili modelno napoved MPI-ESM1-2-HR Inštituta Max Plank za meteorologijo iz Hamburga in sicer »srednji« scenarij SSP370, ki predstavlja vmesno varianto med zavezami po Pariškem podnebnem sporazumu SSP126 (teh kot kaže ne bomo dosegli) in manj optimističnim modelom SSP585, ki predvideva antropogeni prispevek k energijski bilanci planeta v višini $8,5 \text{ W/m}^2$ do leta 2100 in do katerega bi prišlo, če bi kot vir energije še vedno uporabljali pretežno fosilna goriva in ohranjali naš trenutni življenjski slog.

Po napovedih zgoraj omenjenega modela bi se naj v Evropi do konca 21. stoletja bistveno povečal delež površja s številom dni s snežno odejo manjšim od enega meseca. Če je v obdobju 1981–2010 delež površja s številom dni s snežno odejo pod 30 dni znašal 25,3 %, se bo ta do konca 21. stoletja dvignil na 44,1 %. Po drugi strani se bo več kot prepolovil delež površja s številom dni s snežno odejo nad 180 dni. V obdobju 1981–2010 se je najmanj pol leta trajajoča snežna odeja nahajala na 38,7 % površja Evrope, do konca 21. stoletja pa bi naj ta delež padel na le 11,1 %. Zmanjševanja števila dni s snežno odejo je v skladu z izotermami v hladni polovici leta, ko te potekajo pretežno v poldnevniški smeri, predvsem zaradi velikega pomena advekcije relativno toplejših zračnih mas iznad Atlantskega oceana proti vzhodu v notranjost kontinenta (Šegota 1996, 94). Države zahodne Evrope, ki so zaradi svoje lege bolj izpostavljene vplivom Atlantskega oceana in imajo zato blage zime so imele že v obdobju 1981–2010 v povprečju manj kot 30 dni s snežno odejo. To območje se bo razširilo proti vzhodni Evropi. Le Islandija, večji del Skandinavije, Alp, Karpatov, Pirenejev, ter razdrobljena območja v Dinarskem gorstvu in Balkanu bodo imela nad 30 dni s snežno odejo. Ob nadaljevanju sedanjih trendov podnebnih sprememb lahko do konca 21. stoletja največje zmanjšanje števila dni s snežno odejo pričakujemo v Estoniji, Latviji, Litvi, Belorusiji, Ukrajini, Češki, Moldaviji, na Poljskem in na Slovaškem, torej v državah z nekoliko bolj poudarjenim celinskim podnebjem (Slika 5).

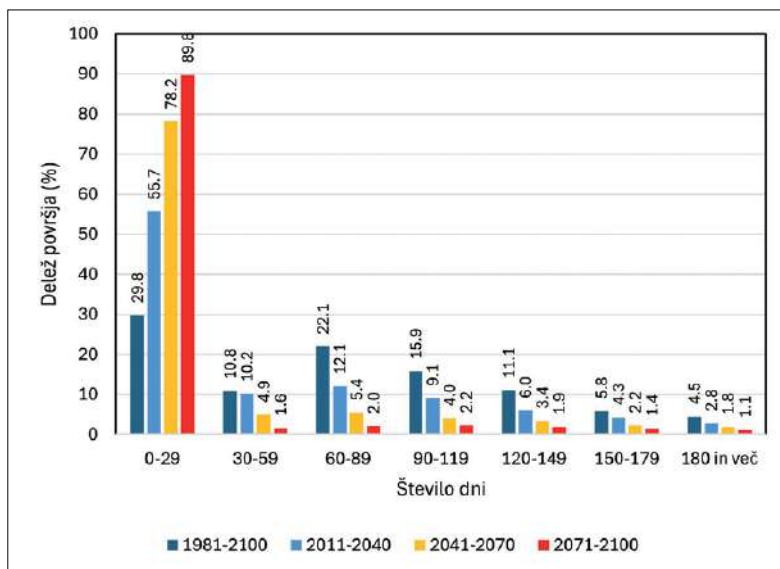
Sl. 5. Projekcije spreminjanja števila dni s snežno odejo v Evropi do konca 21. stoletja.

Vir: Medmrežje 1; Lastni izračuni.

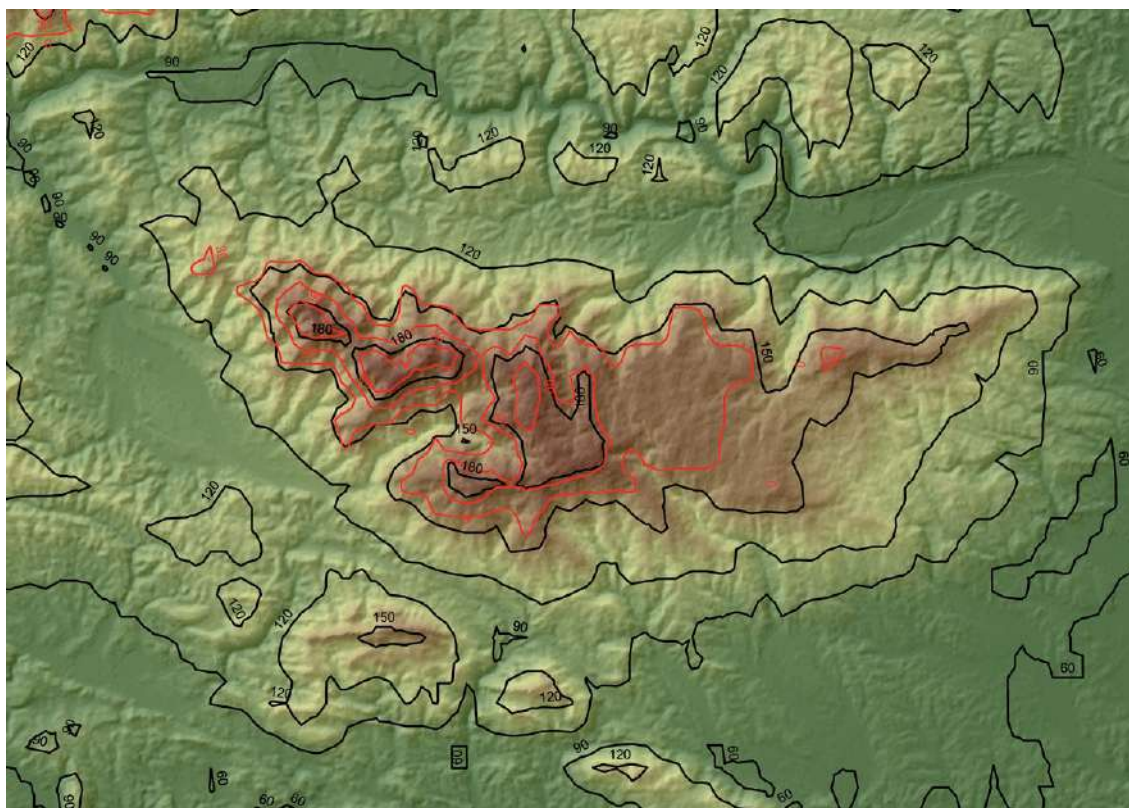

SI. 6. Projektije spreminjanja števila dni s snežno odejo v Sloveniji do konca 21. stoletja. Vir: Medmrežje 1; Lastni izračuni.

V Sloveniji je v obdobju 1981-2010 delež površja s številom dni s snežno odejo manjšo od 30 dni znašal 29,8 %, medtem ko je 37,3 % površja imelo nad 90 dni s snežno odejo. Po uporabljenem modelu se bo delež površja s številom dni s snežno odejo pod 30 dni razširilo na skoraj 90 % slovenskega ozemlja, delež površja z nad 90 dni s snežno odejo pa znižal na 6,6 % površja Slovenije. Nad 30 dni s snežno odejo bodo imela območja Julijskih Alp, Karavank, Kamniško-Savinjskih Alp, v manjših zaplatah pa tudi na območju Snežnika, Zahodnega predalpskega hribovja in na Menini (Sliki 6 in 7).

SI. 7. Delež površja Slovenije glede na število dni s snežno odejo v Sloveniji v obdobju 1981-2010 in napovedi po 30-letnih obdobjih do konca 21. stoletja. Vir: Medmrežje 1; Lastni izračuni.

Sl. 8. Potek izohion 120 dni na Pohorju v obdobju 1981-2010 (črna) in napoved za obdobje 2071-2100 (rdeča).
Vir: Medmrežje 1; Lastni izračuni

Izpovedne so spremembe izohion (linij, ki povezujejo točke z enakim številom dni s snežno odejo) do konca 21. stoletja. Na Sliki 8 vidimo potek izohion, ki omejujejo območja z nad 120 dni s snežno odejo v obdobju 1981-2010 (črna barva) in napoved za obdobje 2071-2100 na območju Pohorja. Izohione 120 dni so na prehodu iz 20. v 21. stoletje zajemale 38663 ha površja Pohorja in so potekale na nadmorskih višinah med 600 in 800 m. Po napovedih uporabljenega modela se bo spodnja meja območja z vsaj 120 dni s snežno odejo do konca 21. stoletja ta dvignila na slabih 1200 m in bo tako zajela le 1716 ha površja Pohorja na območju med Roglo, Mulejevim vrhom in Planinko ter med Jezerskim vrhom in Malo Kopo. To bo bistveno poslabšalo možnosti zimskega smučarskega turizma na tem območju, kjer je danes nekaj v slovenskem merilu pomembnih zimsko-turističnih središč (Rogla, Kope, Mariborsko Pohorje).

5. ZAKLJUČEK

Sneženje in pojav snežne odeje igra pomembno vlogo v ekosistemih, saj modificira energijsko in vodno bilanco na zemeljskem površju. Na pojav snežne odeje in njeno debelino vplivajo različni meteorološki pojavi: od temperature zraka je odvisno, ali se bodo padavine pojavljale v obliki dežja ali sneženja, hkrati pa vpliva količina snežnih padavin: pri temperaturah malce pod 0 °C zrak lahko vase sprejme več vlage, zato so snežne padavine obilnejše kot pri zelo nizkih temperaturah, pri katerih zrak lahko skladišči manj vlage.

Višanje temperature zraka vpliva na vedno višje povprečne, povprečne maksimalne in povprečne minimalne temperature, medtem ko število ledenih dni (število dni z maksimalno temperaturo zraka pod 0,0 °C), število dni s snežnimi padavinami, število dni s snežno odejo in povprečna mesečna višina snežne odeje kažejo trend zniževanja. Letno število dni s snežno odejo je v povprečju daleč najvišje na Kredarici (258 dni), na Vojskem znaša 117,6 dni, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 65,3 dni, v Novem mestu 51,5 dni, na vseh ostalih postajah pa je nižje od 50 dni, najnižje pa je v Murski Soboti (38,2 dni)

in v Postojni (38,4 dni). Število dni s snežno odejo se na vseh meteoroloških postajah znižuje, najbolj v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (-24,4 dni/50 let), na Vojskem (-22,3 dni/50 let) in v Mariboru (-21,1 dni/50 let). Povprečna letna višina snežne odeje je najvišja na Kredarici in znaša 133,4 cm. Na Vojskem je ta 15,6 cm, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 2,6 cm, v Novem mestu 2,0 cm, na preostalih obravnavanih meteoroloških postajah pa povsod nižja od 2 cm. Zimska povprečna višina snežne odeje je na Kredarici 189,1 cm, na Vojskem 38,8 cm, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 8,3 cm, v Mariboru 5,8 cm, najnižja pa je v Postojni (4,0 cm) in Murski Soboti (3,9 cm). Trend zmanjševanja povprečne višine snežne odeje v zimi je najvišji na Vojskem (-32,8 cm/50 let). Med nižje ležečimi postajami izstopajo Šmartno pri Slovenj Gradcu (-6,6 cm/50 let), Maribor in Ljubljana-Bežigrad (na obeh postajah po -4,8 cm/50 let) in Celje (-4,7 cm/50 let).

V članku smo za prikaz sprememb števila dni s snežno odejo do konca 21. stoletja uporabili modelno napoved MPI-ESM1-2-HR Inštituta Max Plank za meteorologijo iz Hamburga in sicer »srednji« scenarij SSP370. V Sloveniji je v obdobju 1981-2010 delež površja s številom dni s snežno odejo manjšo od 30 dni znašal 29,8 %, medtem ko je 37,3 % površja imelo nad 90 dni s snežno odejo. Po uporabljenem modelu se bo delež površja s številom dni s snežno odejo pod 30 dni do konca 21. stoletja razširil na skoraj 90 % slovenskega ozemlja, delež površja z nad 90 dni s snežno odejo pa znižal na 6,6 % površja Slovenije. Nad 30 dni s snežno odejo bodo imela območja Julijskih Alp, Karavank, Kamniško-Savinjskih Alp, v manjših zaplatah pa tudi na območju Snežnika, Zahodnega predalpskega hribovja in na Menini.

Trendi števila dni s snežno odejo in višine snežne odeje od sredine 20. stoletja nakazujejo, da se bo režim vodne bilance spremenil. Pojav snežnega zadržka (snežne retinence) bo pri nadaljevanju trenutnih trendov v ekosisteme vnesel pomembne spremembe. Padavine bodo v zimskem času padale vedno bolj v tekoči in manj v trdni obliki (kot sneg). To bi lahko povzročalo večjo nevarnost erozijskih procesov v zimskem času in povečano nevarnost pojava zemeljskih plazov in usadov v hribovju in gričevju, ter povečano nevarnost poplav v nižinah. Predstavljene spremembe snežne odeje do konca 21. stoletja bodo vplivale na spremenjene vodnobilančne pogoje kulturnih rastlin. Poljščine so do sedaj zaradi taljenja snega na začetku vegetacijske dobe v fenofazah rasti imele na voljo dovolj vlage. Odsotnost tega pojava bi lahko vplivala na zametke suše že v pomladanskih mesecih. Manj zanesljiva snežna odeja ima že sedaj negativen vpliv na zimski smučarski turizem, ki v nekaterih območjih Slovenije predstavlja pomembno gospodarsko panogo. Pri tem ne gre le za pomanjkanje naravnega snega, pač pa tudi za dejstvo, da so ponekod minimalne temperature tako visoke, da ne dopuščajo več učinkovitega umetnega zasneževanja smučarskih površin, vsekakor pa ga podražijo. Tanjšanje snežnega pokrova bo vplivalo tudi na rečne režime vodotokov. Reke, ki imajo svoja povirja v visokogorju so zaradi nivalnega ali nivo-pluvialnega režima imele najvišje vodostaje in pretoke na začetku poletja, ko je večina ostalih rek imela že nižje vodostaje in pretoke. Z zmanjševanjem snežnega pokrova v hribovju in visokogorju se bodo modificirali tudi režimi teh rek, kar bo vplivalo na proizvodnjo električne energije. In nenazadnje: taleči se sneg je bogatil količino vode v podtalnici, ki je pomemben vir pitne vode. Manjše zaloge snega bodo vplivale tudi na količino kakovostne pitne vode. Splošno prepričanje, da je Slovenija z vodnimi zalogami bogata država sicer še vedno drži, vendar pa je temu atributu potrebno dodati še časovni vidik. Meteorološka vodna bilanca se spreminja v za nas neugodno smer. Nujno bo potrebno z vodnimi viri, s katerimi razpolagamo ravnati dosti bolj skrbno in to ne le na deklarativni ravni.

LITERATURA

1. Arhiv Agencije republike Slovenije za okolje, Urad za meteorologijo, hidrologijo in oceanografijo, april 2024.
2. European Climate Risk Assessment. European Environment Agency. Copenhagen. 2024.
3. Gams, I., (1986): Osnove pokrajinske ekologije. Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Ljubljana.
4. Groisman P.Y., Davies, T.D., 2001: Snow cover and the climate system. In Jones, H.J., Pomeroy, J., Walker, D.A., and Hoham, R., eds., Snow Ecology: an interdisciplinary examination of snow-covered ecosystems. Cambridge: Cambridge University Press.
5. IPCC, 2023: Climate Change 2021. The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on

6. Climate Change. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
7. Jones, H.J., Pomeroy, J., Walker, D.A., Hoham, R., (ur.), 2001: Snow Ecology – an interdisciplinary examination of snow-covered ecosystems. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Lutgens, F.K., Tarbuck, E.J., (2016): The Atmosphere. Introduction to Meteorology. Pearson. New York.
9. Meteorološki terminološki slovar. SAZU, Društvo meteorologov Slovenije. Ljubljana. 1990.
10. Podnebna spremenljivost Slovenije. Meteorološka opazovanja I. ARSO. Ljubljana. 2015.
11. Sommerfeld, R.A., Moisie, A.R., and Musselman, R.C., 1993: CO₂, CH₄ and N₂O flux through a Wyoming snowpack and the implication for global budgets. *Nature*, 361: 140–142.
12. Šegota, T., (1996): Klimatologija za geografe. Školska knjiga. Zagreb.
13. Thornes, J.E., (1997): Transport System. V: Thompson, R.A. (ur.), Perry, A. (ur.), (1997): Applied Climatology. Principles and Practice. Routledge. London and New York.
14. Trontelj, M., 1997: Kronika izrednih vremenskih dogodkov XX. Stoletja. Pomembni vremenski dogodki v zgodovini. Vreme ob pomembnih dogodkih. Hidrometeorološki zavod RS. Ljubljana.
15. Vertačnik, G., Bertalanič, R., 2017: Podnebna spremenljivost Slovenije v obdobju 1961-2011. 3. Značilnosti podnebja v Sloveniji. Ministrstvo za okolje in prostor, Agencija RS za okolje. Ljubljana.
16. Žiberna, I., (2017): Trendi vodne bilance v severovzhodni Sloveniji v obdobju 1961-2016. V: Drozg, Vladimir (ur.), Horvat, Uroš (ur.), Konečnik Kotnik, Eva (ur.). Geografije Podravja. Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. Maribor.
17. Medmrežje 1: <https://chelsa-climate.org/> (10.2.2024)
18. Medmrežje 2: <http://www.dedi.si/dediscina/449-triglavski-ledenik> (3.3.2024)

POVZETEK

V članku obravnavamo trende števila dni s snežno odejo in višine snežne odeje v Sloveniji. V analizo smo zajeli naslednje meteorološke elemente: povprečna temperatura zraka, povprečna minimalna temperatura zraka, povprečna maksimalna temperatura zraka, število ledenih dni (število dni z maksimalno temperaturo zraka pod 0,0 °C), število dni s snežnimi padavinami, število dni s snežno odejo in povprečna mesečna višina snežne odeje. Uporabili smo podatke meteoroloških postaj Kredarica (2514 m), Vojsko (1067 m), Postojna (533 m), Novo mesto (220 m), Ljubljana Bežigrad (299 m), Celje (241 m), Maribor Tabor (275 m), Šmartno pri Slovenj Gradcu (455 m) in Murska Sobota (188 m). Za vse meteorološke postaje smo obravnavali podatke za obdobje med januarjem 1951 in decembrom 2023, pri zimskih obdobjih pa do vključno februarja 2024. Analizirali smo tudi napovedi sprememb števila dni s snežno odejo v Sloveniji do konca 21. stoletja. Pri tem smo uporabili modelno napoved MPI-ESM1-2-HR Inštituta Max Plank za meteorologijo iz Hamburga in sicer scenarij SSP370.

Letno število dni s snežno odejo je v povprečju daleč najvišje na Kredarici (258 dni), na Vojskem znaša 117,6 dni, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 65,3 dni, v Novem mestu 51,5 dni, na vseh ostalih postajah pa je nižje od 50 dni, najnižje pa je v Murski Soboti (38,2 dni) in v Postojni (38,4 dni). Število dni s snežno odejo se na vseh meteoroloških postajah znižuje. Na Kredarici trend znaša -1,6 dni/50 let, v Postojni pa -9,0 dni/50 let. Število dni s snežno odejo se najbolj znižuje v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (-24,4 dni/50 let), na Vojskem (-22,3 dni/50 let) in v Mariboru (-21,1 dni/50 let). Povprečna letna višina snežne odeje je najvišja na Kredarici in znaša 133,4 cm. Na Vojskem je ta 15,6 cm, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 2,6 cm, v Novem mestu 2,0 cm, na preostalih obravnavanih meteoroloških postajah pa povsod nižja od 2 cm. Zimska povprečna višina snežne odeje je na Kredarici 189,1 cm, na Vojskem 38,8 cm, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 8,3 cm, v Mariboru 5,8 cm, najnižja pa je v Postojni (4,0 cm) in Murski Soboti (3,9 cm). Trend zmanjševanja povprečne višine snežne odeje v zimi je najvišji na Vojskem (-32,8 cm/50 let). Med nižje ležečimi postajami izstopajo Šmartno pri Slovenj Gradcu (-6,6 cm/50 let), Maribor in Ljubljana-Bežigrad (na obeh postajah po -4,8 cm/50 let) in Celje (-4,7 cm/50 let).

V članku smo za prikaz sprememb števila dni s snežno odejo do konca 21. stoletja uporabili modelno napoved MPI-ESM1-2-HR Inštituta Max Plank za meteorologijo iz Hamburga in sicer »srednji« scenarij SSP370. V Sloveniji je v obdobju 1981-2010 delež površja s številom dni s snežno odejo manjšo od 30 dni znašal 29,8 %, medtem ko je 37,3 % površja imelo nad 90 dni s snežno odejo. Po uporabljenem

modelu se bo delež površja s številom dni s snežno odejo pod 30 dni do konca 21. stoletja razširil na skoraj 90 % slovenskega ozemlja, delež površja z nad 90 dni s snežno odejo pa znižal na 6,6 % površja Slovenije. Nad 30 dni s snežno odejo bodo imela območja Julijskih Alp, Karavank, Kamniško-Savinjskih Alp, v manjših zaplatah pa tudi na območju Snežnika, Zahodnega predalpskega hribovja in na Menini.

SUMMARY

In the article, we discuss trends in the number of days with snow cover and the height of the snow cover in Slovenia. We included the following meteorological elements in the analysis: average air temperature, average minimum air temperature, average maximum air temperature, number of icy days (number of days with maximum air temperature below 0.0 °C), number of days with snowfall, number of days with snow cover and average monthly snow cover height. We used data from meteorological stations Kredarica (2514 m), Vojsko (1067 m), Postojna (533 m), Novo mesto (220 m), Ljubljana Bežigrad (299 m), Celje (241 m), Maribor Tabor (275 m), Šmartno pri Slovenj Gradcu (455 m) and Murska Sobota (188 m). For all meteorological stations, we considered data for the period between January 1951 and December 2023, and for winter periods up to and including February 2024. We also analyzed forecasts of changes in the number of days with snow cover in Slovenia until the end of the 21st century. We used the MPI-ESM1-2-HR model forecast of the Max Planck Institute for Meteorology in Hamburg, namely the SSP370 scenario.

On average, the annual number of days with snow cover is by far the highest in Kredarica (258 days), in Vojsko it is 117.6 days, in Šmartno pri Slovenj Gradcu 65.3 days, in Novo mesto 51.5 days, while at all other stations lower than 50 days, and the lowest is in Murska Sobota (38.2 days) and Postojna (38.4 days). The number of days with snow cover is decreasing at all meteorological stations. In Kredarica, the trend is -1.6 days/50 years, and in Postojna -9.0 days/50 years. The number of days with snow cover decreases the most in Šmartno pri Slovenj Gradcu (-24.4 days/50 years), in Vojsko (-22.3 days/50 years) and in Maribor (-21.1 days/50 years). The average annual height of the snow cover is the highest in Kredarica and amounts to 133.4 cm. It is 15.6 cm in Vojsko, 2.6 cm in Šmartno pri Slovenj Gradcu, 2.0 cm in Novo mesto, and everywhere lower than 2 cm at the rest of the meteorological stations discussed. The average winter snow depth is 189.1 cm in Kredarica, 38.8 cm in Vojsko, 8.3 cm in Šmartno pri Slovenj Gradcu, 5.8 cm in Maribor, and the lowest is in Postojna (4.0 cm) and Murska Sobota (3.9 cm). The trend of decreasing average snow cover height in winter is the highest in Vojsko (-32.8 cm/50 years). Among the lower-lying stations, Šmartno pri Slovenj Gradcu (-6.6 cm/50 years), Maribor and Ljubljana-Bežigrad (at both stations -4.8 cm/50 years) and Celje (-4.7 cm/50 years) stand out.

In the article, we used the MPI-ESM1-2-HR model forecast of the Max Planck Institute for Meteorology from Hamburg, i.e. the »medium« scenario SSP370, to show the changes in the number of days with snow cover until the end of the 21st century. In Slovenia, in the period 1981-2010, the share of the surface with the number of days with snow cover less than 30 days was 29.8%, while 37.3% of the surface had more than 90 days with snow cover. According to the model used, by the end of the 21st century, the share of the area with snow cover of less than 30 days will expand to almost 90% of the Slovenian territory, while the share of the area with more than 90 days of snow cover will decrease to 6.6% of Slovenia's surface. The areas of Julijske Alpe, Karavanke, Kamniško-Savinjske Alpe will have more than 30 days with snow cover, and in smaller patches also in the area of Snežnik, the Western pre-Alpine hills and on Menina.

DEMOGRAFSKA UVJETOVANOST NOVIH IZBORNIH GRANICA I PARLAMENTARNI ISHODI: PRIMJER IV. IZBORNE JEDINICE

DEMOGRAPHIC CONDITIONALITY OF THE NEW ELECTORAL BOUNDARIES AND PARLIAMENTARY OUTCOMES: THE EXAMPLE OF THE IV CONSTITUENCY

Monika KOMUŠANAC

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83d, 10 000 Zagreb
mkomusana@fhs.hr

Received/Primljeno: 1. 10. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 324(497.5)"2020/2024"

316.4:314.114(497.5)"20"

Petar FELETAR

Fakultet prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
petar.feletar@fpz.unizg.hr

SAŽETAK

Cilj je rada, na temelju rezultata održanih izbora za zastupnike u Hrvatski sabor 2020. i 2024. godine, utvrditi prostornu dimenziju izbornoga uspjeha u IV. izornoj jedinici. Prema udjelima osvojenih glasova 2024., utvrđuje se izrazita dominacija HDZ-ove koalicije koja je osvojila 64 od ukupno 76 JLS u IV. izornoj jedinici. U usporedbi s 2020. godinom, relativni izborni pobjednik je u većini JLS ostao nepromijenjen u odnosu na parlamentarni ciklus 2020. Tradicionalna dihotomijska podjela na HDZ i SDP u IV. izornoj jedinici slabi od istoka prema zapada, dok fragmentiranost biračkoga tijela raste u istom smjeru. Dio Koprivničko-križevačke županije koji od 2023. pripada IV. izornoj jedinici je u političkom smislu heterogeniji zbog jačanja novih političkih opcija, nasuprot tradicionalno homogenom prostoru Osječko-baranjske i Virovitičko-podravske županije s visokopostotnom dominacijom desnih političkih stranaka predvođenih HDZ-om. Primjenom D'Hondtove metode raspodjele glasova u parlamentarne mandate, simulirao se izborni ishod lista, primjenjujući njihov ostvareni rezultat 2024. na stare granice (do 2023. godine). Simulacijski parametri pokazuju kako bi se konačni izborni ishod u IV. izornoj jedinici promijenio samo za vodeće stranke, u ovom slučaju u korist HDZ-ove koalicije (jedan mandat više), a na štetu SDP-ove koalicije (jedan mandat manje). Drugim riječima, koalicija predvođena SDP-om je u IV. izornoj jedinici bila najveći dobitnik prostorne korekcije izbornih granica, dok su spomenute promjene najmanje pogodovale koaliciji s najboljim apsolutnim i relativnim rezultatom, tj. HDZ-ovoj koaliciji.

Ključne riječi: D'Hondtova metoda; IV. izborna jedinica, izbori; razmjernost; simulacija.

Key words: D'Hondt method; IV. constituency, elections; proportionality; simulation.

UVOD

Novi model izbornih jedinica za izbor zastupnika u Hrvatski sabor usvojen je u listopadu 2023. godine. Reformi izbornoga zakonodavstva prethodila je odluka Ustavnoga suda Republike Hrvatske donesena u ožujku 2023. godine o nužnim izmjenama postojećih izbornih granica, a prema načelu pro-

sječnoga broja birača koji imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj i sukladno zakonski dozvoljenom odstupanju broja birača u pojedinoj izbornoj jedinici od +/- 5 %. Analiza podataka Državnoga izbornoga povjerenstva i Ministarstva pravosuđa i uprave RH, ukazuje da je jednakost biračkoga prava u posljednjih nekoliko izbornih ciklusa znatno narušena i primjetne su velike razlike u prosječnom broju birača, zbog čega dolazi do nesrazmjera u vrijednosti glasova birača među izbornim jedinicama. Uzroci narušavanja načela jednake težine glasova su demografske naravi, vezani uz nepovoljne strukturne i dinamične procese kroz koje prolazi domicilna populacija, prije svega starenje stanovništva i iseljavanje iz Hrvatske. Intenzitet navedenih procesa, osim što uzrokuje velike razlike u broju birača, utječe i na utjecaj svakoga pojedinoga birača na izborni postupak. Rezultati parlamentarnih izbora 2015., 2016. i 2020. godine su potvrdili kako biračko pravo (glas) ima najveću težinu (vrijednost) u slavonskim izbornim jedinicama, a najmanju u Dalmaciji (DIP, 2024). Pritom su najveća odstupanja utvrđena u IV. izbornoj jedinici koja je imala čak 14,98 % manje birača u odnosu na prosječan broj birača (Vlada RH, 2023), pa je i biračko pravo u toj izbornoj jedinici, prije izborne reforme, imalo najveću vrijednost. IV. izborna jedinica je do 2023. godine obuhvaćala područje Virovitičko-podravske i Osječko-baranjske županije, dok se modifikacija granica ove izborne jedinice odnosi na uključivanje dijela Koprivničko-križevačke županije navedenom prostoru (Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor NN 114/23, 125/23).

Cilj je rada, na temelju rezultata održanih izbora za zastupnike u Hrvatski sabor 2020. i 2024. godine, utvrditi prostornu dimenziju izbornoga uspjeha najvećih stranaka i razlike u relativnom izbornom rezultatu u IV. izbornoj jedinici. Nadalje, primjenom D'Hondtove metode raspodjele glasova u parlamentarne mandate, simulirat će se izborni ishod lista/stranaka, primjenjujući njihov ostvareni rezultat 2024. na stare granice (do 2023. godine). Osnovni istraživački zadatak jest usporediti stari i novi model granica IV. izborne jedinice te objasniti utjecaj promjena granica na broj ostvarenih mandata stranaka/lista. Time će se odgovoriti na pitanje doprinosi li novi izborni obuhvat ravnomjernijoj zastupljenosti glasova birača u IV. izbornoj jedinici te kojim političkim opcijama pogoduje.

U radu će se koristiti osnovne statističko-analičke metode, metode prostorne vizualizacije te posebne metode koje se primjenjuju u demografiji izbora (npr. metode najvećega broja, Gallagherov indeks, pokazatelji razmjernosti i sl.).

METODOLOŠKI PRISTUP

Metodološki pristup u radu temelji se na nekoliko dimenzija, a sukladno prethodno navedenim istraživačkim pitanjima i zadacima. Novi Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor koji je stupio na snagu početkom studenoga 2023. godine (NN 114/23, 125/23), po prvi puta je primijenjen na parlamentarnim izborima održanim 17. travnja 2024. godine. Iako se kod određivanja izbornih jedinica preporučuje pratiti granice administrativne podjele RH, zbog specifičnoga oblika teritorija RH i razlika u ukupnom demografskom i biračkom potencijalu, prostorni obuhvat izbornih jedinica najčešće uključuje jednu ili dvije županije u cijelosti te dijelove drugih županija (pojedini gradovi i/ili općine). Prema modelu izbornih jedinica koji je u primjeni bio od 1999. do 2023. godine, IV. izborna jedinica obuhvaćala je Virovitičko-podravsku i Osječko-baranjsku županiju u cijelosti, a navedenim su županijama prema Zakonu o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor (NN 114/23, 125/23; čl. 5), priključeni dijelovi Koprivničko-križevačke županije (gradovi Đurđevac i Koprivnica te općine Drnje, Đelekovec, Ferdinandovac, Gola, Hlebine, Kalinovac, Kloštar Podravski, Koprivnički Bregi, Koprivnički Ivanec, Legrad, Molve, Novigrad Podravski, Novo Virje, Peteranec, Podravske Sesvete i Virje), koja ja u cijelosti pripadala II. izbornoj jedinici. Prostorni obuhvat istraživanja prikazan je na Slici 1.

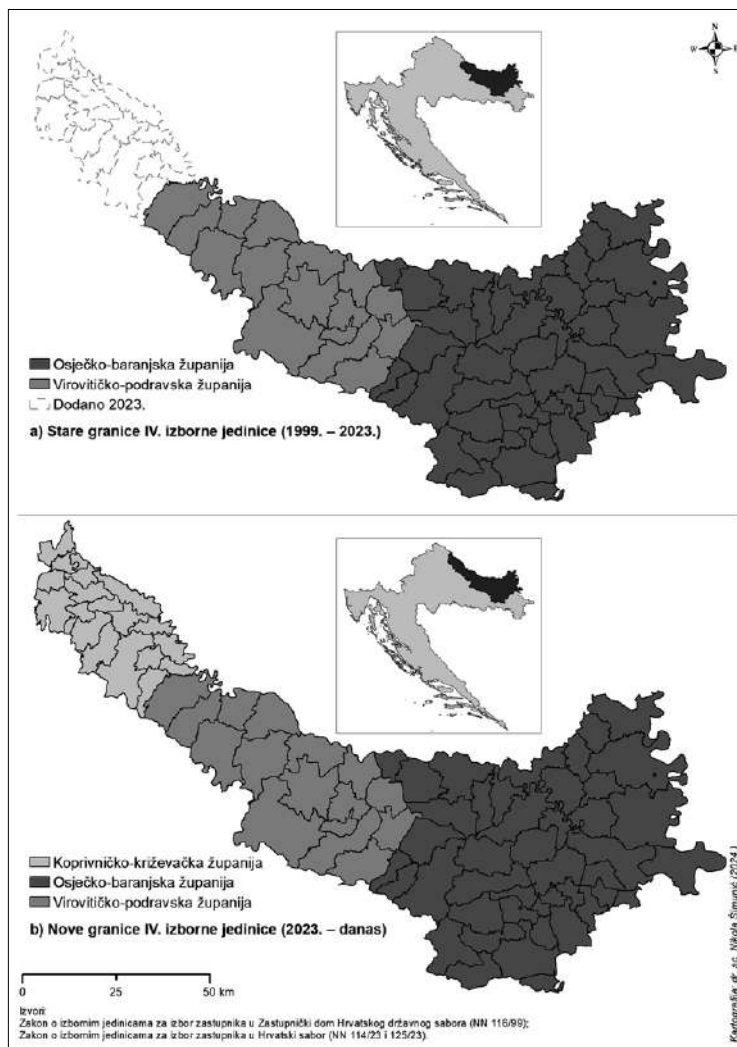
Početni analitički postupak obuhvaćao je izradu i uređivanje baze podataka s rezultatima parlamentarnih izbora 2020. i 2024. godine na prostornoj razini, tj. razini jedinica lokalne i regionalne samouprave (JLS) koje su pripadale (do 2023.) i koje trenutno pripadaju IV. izbornoj jedinici (od 2023.). Podatci za 2020. su preuzeti iz arhive Državnoga izbornoga povjerenstva Republike Hrvatske (u nastavku: DIP RH), dok su podatci za 2024. izvezeni iz interaktivnoga prikaza dostupnoga na službenoj mrežnoj stranici DIP-a (www.izbori.hr).

Primjenom statističkih funkcija u mrežnom softveru za računske i zaokretne tablice, stvorena je osnova za izračun, sintezu i analizu prostornih serija podataka. Prikupljali su se osnovni podatci o izborima; broj birača, izlaznost te rezultati svih kandidacijskih stranaka/lista (apsolutni i relativni), na razini županija, gradova i općina i kumulativno, na razini izborne jedinice. Temeljni zaključci prostornih obrazaca biračkih preferencija prikazani su različitim metodama prostorne vizualizacije u ArcGisu te jednostavnim tabličnim prikazima. Simulacija realnih (ostvarenih) rezultata 2024. na prethodno važeće granice IV. izborne jedinice provedena je tzv. D'Hondtovom metodom raspodjele glasova u parlamentarne mandate koja se vrlo često primjenjuje u izbornim zakonodavstvima brojnih europskih država, pa tako i Hrvatske.

D'Hondtov postupak ubraja se u metode najvećega broja ili tzv. djeliteljske metode, s obzirom da se broj mandata određuje odnosom apsolutnoga broja glasova i utvrđenim nizom djelitelja te specifičnim pravilima rangiranja dobivenih količnika (Kasapović, 2003). Tom metodom testirala se hipoteza hoće li tzv. proširenje granica IV. izborne jedinice, utjecati na drugačiji izborni ishod i raspodjelu mandata. Simulacijski prikaz će pokazati kojim strankama, sukladno ostvarenim rezultatima 2024., više pogoduje stara izborna podjela, a kojima manje, u kontekstu stjecanja ili gubitka zastupničkoga mandata. Načelo razmjernosti važan je element izbornih sustava, a označava odnos (razliku) između udjela ostvarenih glasova i udjela osvojenih mjesta (Sever, 2016). Za procjenu razmjernosti izbora 2020. i 2024. korištena je posebna statističko-analička metoda, tzv. Gallagherov indeks ili indeks najmanjih kvadrata (*least squares index*), čije se vrijednosti interpretiraju u rasponu od 0 do 100 (što je manji to je odnos razmjerniji i obrnuto).

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Izborni sustav Hrvatske je od njene samostalnosti 1991. do danas doživio brojne zakonodavne promjene. Iako primarno takve studije pripadaju politološkom i pravnom području, razumijevanje osnovnih elemenata izbornoga sustava koji je u primjeni u Republici Hrvatskoj nužna je pretpostavka analize samih parlamentarnih izbora. Hrvatskim parlamentarnim izbornim sustavom, njegovim začetcima, promjenama i razvojem bavili su se autori: Deran-Antoljak, Š. (1992), Kasapović, M. (1993., 2001., 2003.), Podolnjak, R. (2012) i dr. Nadalje, veličina i prekrivanje izbornih jedinica (izborna geometrija)

Slika 1. Usporedba granica IV. izborne jedinice do 2023. i od 2023. godine

smatra se ključnim aspektom koji može značajno promijeniti izborni ishod (Raos, 2023). Modelima izbornih jedinica u Hrvatskoj i suvremenim izbornim inženjeringom bavili su se primjerice Podolnjak, R. (2013), Žugaj, M. i Šterc, S. (2016), Raos, V. (2023) i drugi.

Analize sustava razmjernoga predstavništva, osobito mehanizama preračunavanja glasova u mandata, predmet su istraživanja brojnih autora kojima je primarni interes kvantifikacija razmjernosti u izbornim ciklusima Hrvatske kao što su: Palić, M. (2012), Nikić Čakar D. i Čular, G. (2022), Sever, M. (2016) i dr. Mjerenje disproporcionalnosti (nerazmjernosti) u izbornim sustavima kompleksan je proces, ne samo u matematičkom nego i u funkcionalnom smislu. Glavni uzroci disproporcionalnosti mogu se svrstati u četiri skupine: distribucija glasova među strankama/listama, utjecaj izbornih granica, manipulacija granicama u političke svrhe te visina izbornoga praga (Gallagher, 1991: 43). Komparativne prikaze različitih izbornih sustava i matematičkih izbornih mehanizama u Europi, sintetiziraju autori Gallagher i Mitchell (2018) te Weiner i Teitelbaum (2001). Spomenuti autori naglašavaju važnost kvantifikacije izbornih, demografskih i političkih promjena, za pozicioniranje i etabliranje tzv. političke demografije. Iako se često politička demografija izjednačava s izbornom demografijom, među njima postoji razlika koja proizlazi iz dosadašnjih definicija i izborna-demografskih studija, ali i iz principa izdvajanja znanstvenih disciplina i poddisciplina (Komušanac i Šterc, 2010). Weiner i Teitelbaum (2001: 10-22) definiraju političku demografiju kao vrstu posebnih demografija, a koja proučava utjecaje demografskih varijabli na političku stabilnost. S druge strane, izborna demografija bi prema svojoj identifikaciji bila uže problemsko područje usmjereno na demografsku dimenziju izbora, tj. utjecaje demografskih promjena i procesa na izborni ishod (Herrero, 1991).

S obzirom na postavljene istraživačke ciljeve, rad će se, između ostaloga, baviti i prostornom razinom odvijanja izbora na odabranom primjeru IV. izborne jedinice (2020. i 2024.). Dosadašnja istraživanja izbornih ciklusa u Hrvatskoj oslanjaju se primarno na analize rezultata parlamentarnih izbora na nacionalnoj (državnoj) razini, dok je primjetan izostanak radova iz područja regionalne izborne demografije. Članci koji su dostupni na portalima, a koji su vezani uz pojedine regije, uglavnom su popularnoga karaktera i svedeni na ispitivanja javnoga mnijenja o preferencijama birača te položaju i zastupljenosti regionalnih stranaka (u okviru regije i na nacionalnoj razini). Političkim i administrativnim aspektima regija bavio se autor Pero Maldini (2014), koji ističe da regionalizam nije samo oblik iskazivanja teritorijalne identifikacije, nego i one političke. Povezano s prostornim obuhvatom istraživanja, vrijedna su saznanja autorice Jelene Lončar koja je istraživala utjecaje regionalne politike na formiranje političkih stavova u dvjema regijama, Međimurju i Podravini. Istraživanje je pokazalo relativno nisku participaciju birača na izborima, skromnu prisutnost regionalnih stranaka te nedovoljnu zastupljenost regionalnih tema u političkim programima (Lončar, 2023). Iako koncept toga istraživanja nije izravno povezan s predmetom rada (jer rad ne problematizira subjektivnu uvjetovanost biračkih preferencija), važno je istaknuti kako su rezultati parlamentarnih izbora 2020. i 2024. potvrdili dominaciju vodećih nacionalnih stranaka te hipotezu da je regionalna zastupljenost u ovom prostoru još uvijek na niskoj razini.

DEMOGRAFSKA I IZBORNA UVJETOVANOST

Ne ulazeći detaljno u evoluciju izbornoga zakonodavstva u Hrvatskoj, osvrnut ćemo se na nužna pojašnjenja načina funkcioniranja parlamentarnoga izbornoga sustava. Za izbor zastupnika u Hrvatski sabor, Republika Hrvatska koristi razmjerni izborni sustav prema kojem je teritorij Hrvatske podijeljen u deset izbornih jedinica iz kojih se bira po četrnaest zastupnika (Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor NN 116/99, 109/00, 53/03, 69/03, 167/03, 44/06, 19/07, 20/09, 145/10, 24/11, 93/11, 120/11, 19/15, 66/15, 104/15, 98/19). Nadalje, sustav razmjernoga predstavništva kakav se primjenjuje u RH karakterizira natjecanje lista kandidata u višemandatnim izbornim jedinicama (izbornim jedinicama iz kojih se bira više od jednog kandidata), a navedenu parlamentarnu praksu koristi 2/3 europskih država (Raos, 2023).

Prema mišljenju i odluci Ustavnoga suda RH (NN 20/2024), glavni argumenti za promjenu izbornih granica su nesrazmjeri između prosječnoga broja birača po izbornim jedinicama, što izravno utječe na vrijednost glasova. Mišljenje sadrži i analizu kretanja broja birača te se ističe da je upravo IV. izborna

jedinica (u svojim starim granicama), bila izborna jedinica s najmanjim brojem birača 2022. godine, tj. najvećim odstupanjem od prosječnoga broja birača izbornih jedinica (birača koji imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj). IV. izborna jedinica je, prema istom izvoru, u prosincu 2022. godine imala 312.179 birača, dok je najveća izborna jedinica (I.), imala gotovo 105 tisuća birača više, tj. 416.755. Biračko pravo po svojoj bi supstancijalnoj osnovi, u razvijenim demokratskim izbornim sustavima trebalo biti opće i jednako (Nohlen, 1992). U praksi to znači da bi uloga svakoga birača trebala biti takva da osigurava ravnopravnost u ishodu izbora, a vrijednost individualnoga glasa ne bi smjela biti povrijeđena izbornom geometrijom (Deran-Antoljak, 1993), što nije bio slučaj u posljednja tri izborna ciklusa u Hrvatskoj (Ustavni sud RH, 2024). Jedna od kritika koja se često isticala jest činjenica da izborne granice nisu usklađene s prostornim (geografskim), administrativno-teritorijalnim i demografskim obilježjima Hrvatske (Žugaj i Šterc, 2016; Podolnjak, 2012, 2013).

Suvremenu demografsku sliku Hrvatske karakterizira niz nepovoljnih procesa, prije svega smanjivanje bioreproduktivnoga potencijala koje traje od kraja 1960-ih godina i koje je uvjetovano vanjskim i unutarnjim ekonomskim, političkim i društvenim faktorima (Komušanac, 2017). S obzirom na intenzitet depopulacijskih procesa i odrednice vanjske migracije, demografska dimenzija postaje ključna za prijedloge novih izbornih podjela hrvatskoga prostora. Dinamika demografskih procesa u IV. izbornoj jedinici vidljiva je u odabranim podacima prikazanim u tablici 1. Proširenjem IV. izborne jedinice na dio Koprivničko-križevačke županije novim zakonom, ukupan broj birača na parlamentarnim izborima bio je 346.795, tj. povećao se za gotovo 35 tisuća birača u odnosu na 2022. godinu. Nepovoljnu demografsku dinamiku dodatno naglašavaju rezultati Popisa 2021. godine te procjena Državnoga zavoda za statistiku za 2022. godinu prema kojoj je IV. izborna jedinica u godinu i četiri mjeseca izgubila ukupno 3,65 % stanovnika! S obzirom na posredno smanjivanje biračkoga potencijala u IV. izbornoj jedinici (i ostalima), može se zaključiti kako će prostorne korekcije izbornih granica biti sve češće.

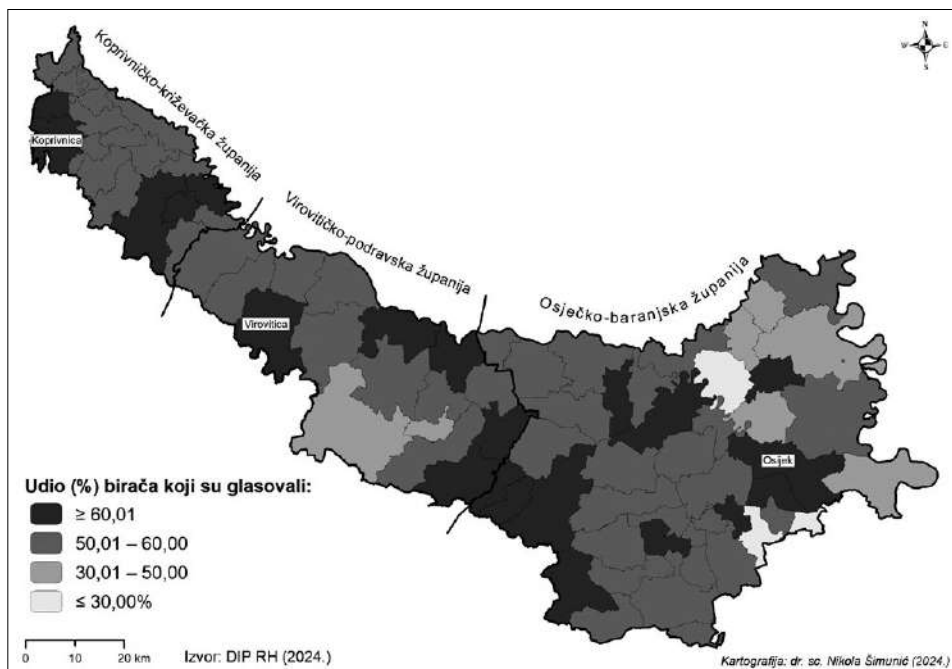
U sustavima razmjernoga predstavnštva, izborni rezultat stranaka/lista je ključan kod ostvarivanja prava sudjelovanja u diobi zastupničkih mjesta (mandata). Prema Zakonu o izborima zastupnika u Hrvatski sabor (116/99, 109/00, 53/03, 69/03, 167/03, 44/06, 19/07, 20/09, 145/10, 24/11, 93/11, 120/11, 19/15, 66/15, 104/15, 98/19), u Hrvatskoj je određen minimalan zakonski izborni prag od ostvarenih 5 % glasova stranke/liste u odnosu na ukupan broj važećih glasačkih listića u cijeloj izbornoj jedinici (članak 41). Razmjerni izborni sustav se u Hrvatskoj primjenjuje parcijalno (za određeni broj zastupnika) od 1992. godine kada je zakonski izborni prag bio 3 %, a u potpunosti od 1999. godine s uvođenjem jedinstvenoga izbornoga praga od 5 % (Palić, 2012). Važno je naglasiti kako prelazak zakonskoga izbornoga praga ne jamči osvajanje zastupničkih mjesta. Naime, izbor matematičkih mehanizama koji se primjenjuju na parlamentarnim izborima određuju distribuciju mandata strankama/listama koje su ostvarile potreban udio glasova u izbornoj jedinici. U Hrvatskoj se od samostalnosti koristi D'Hondtova metoda kao najučestalija matematička varijanta u izbornim sustavima država koje primjenjuje razmjerni sustav (više o metodi kasnije u radu). Postojanje izbornoga praga i primjena te metode izračuna, nerijetko dovode do situacija u kojima stranka ili lista prelazi izborni prag, ali ne

Tablica 1. Odabrani pokazatelji demografske i izborne dinamike u IV. izbornoj jedinici

IV. IZBORNA JEDINICA (2024)	Broj stanovnika (Popis 2021.)	Procjena (31.12.2022.)	Broj birača 2024.	Glasovalo birača 2024.	Izlaznost (%)
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA*	74.843	65.854	56.464	34.880	61,77%
OSJEČKO-BARANJSKA ŽUPANIJA	258.026	253.824	226.088	131.817	58,30%
VIROVITIČKO-PODRAVSKA ŽUPANIJA	70.368	68.808	64.243	37.432	58,27%
UKUPNO	403.237	388.486	346.795	204.129	58,86%

*dio Koprivničko-križevačke županije koji pripada IV. izbornoj jedinici.

Izvor: DZS RH, 2022 i 2023; DIP RH, 2024; Ustavni sud Republike Hrvatske, 2024.

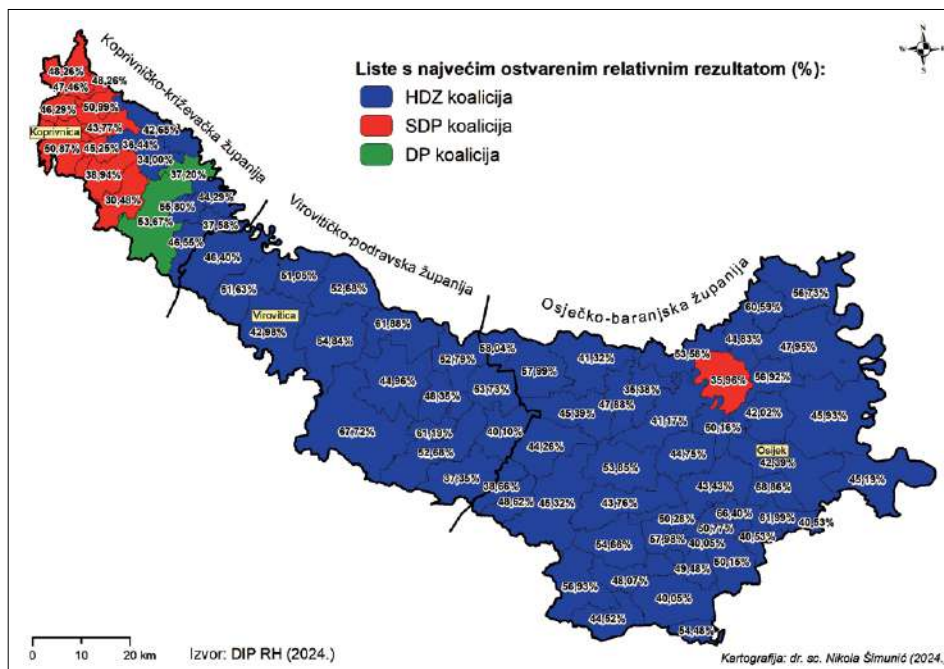
Slika 2.
Izlaznost birača na parlamentarnim izborima 2024. godine u IV. izbornoj jedinici

osvaja niti jedan zastupnički mandat. Primjerice, 2024. u IV. izbornoj jedinici koalicija stranaka predvođena MOŽEMO! političkom platformom osvojila je ukupno 5,50 % glasova, no D'Hondtovom metodom nije osvojila niti jedno zastupničko mjesto (DIP, 2024).

Izborni relativni rezultat i izborni ishod mjereno brojem zastupničkih mjesta, ovisi i o izlaznosti birača koja se definira kao udio birača koji su glasovali prema važećim glasačkim listićima. Na participaciju birača i vjerojatnost glasanja utječe niz relevantnih čimbenika od kojih se izdvajaju socio-demografska i ekonomska obilježja, osjećaj ideološkoga pripadanja i identifikacije, otvorenost prema političkim promjenama (politički rizik) te psihološki efekti (Ribeiro i dr., 2022). Istraživanje navedenih autora pokazuje da birači koji su manje skloni političkom riziku, tj. oni koji rijetko glasuju za neku »drugu« stranku i koji inače glasuju za pobjedničku stranku, najčešće pokazuju veću motivaciju i vjerojatnost glasanja, dok se razlike prema općim obilježjima birača (npr. dob, obrazovanje...) ne mogu shvatiti kao empirijski čvrste i univerzalne varijable (Ribeiro i dr., 2022: 81).

OPĆA OBILJEŽJA PARLAMENTARNOGA CIKLUSA 2024. GODINE

Prema podacima DIP-a (2024), izlaznost na parlamentarnim izborima 2024. godine u IV. izbornoj jedinici bila je 58,86 %, tj. znatno viša nego 2020. godine kada je iznosila 45,54 % (DIP, 2020 i 2024). Relativni udio birača koji su glasovali 2024. u Osječko-baranjskoj i Virovitičko-podravskoj županiji su gotovo jednaki (58,30 %; 58,27 %), dok je izlaznost u Koprivničko-križevačkoj županiji bila za 3 % veća (Tablica 1.). Izlaznost na razini gradova i općina koji pripadaju IV. izbornoj jedinici prikazani su na slici 2. Najveća izlaznost u IV. izbornoj jedinici registrirana je u općinama Osječko-baranjske županije, Antunovcu (67,94 %) i Donjoj Motičini (66,83 %), a najmanja u općinama Jagodnjak (18,55 %) i Šodolovci (24,09 %), u istoj županiji (Slika 2). Analiza distribucije udjela broja birača koji su glasovali potvrđuje kako je 60,53 % JLS imalo izlaznost između 50 % i 60 %, 27,63 % JLS veću od 60 %, a 11,84 % manje od 50 %. S obzirom da podatci o rezultatima izbora, ne sadrže opća socio-demografska obilježja birača, bez kvalitativnih istraživačkih postupaka nije moguće utvrditi koje skupine faktora imaju najveći utjecaj kod izlaznosti birača u IV. izbornoj jedinici. U tom kontekstu, može se izdvojiti anketno istraživanje autorice Jelene Lončar o regionalnim političko-geografskim specifičnostima podravskoga kraja (2023). Rezultati toga istraživanja (Lončar, 2023: 28) pokazuju kako se, osim formalnoga obavljanja građanske dužnosti, motivacija birača Podravine za izlazak na izbore, temelji na postojanju i

Slika 3. Izborni rezultati u IV. izbornoj jedinici 2024., razina JLS

prepoznavanju političkih programa, davanju prilike novim političkim imenima te iskazivanju podrška javnim politikama.

Na parlamentarnim izborima 2024. godine u IV. izbornoj jedinici, glasovanju je pristupilo ukupno 208.606 birača (od ukupno 351.860), dok je važećih listića bilo 202.567 (uključujući posebna biračka mjesta i biračka mjesta u inozemstvu) (DIP, 2024). Ukupno je 5 koalijskih lista prešlo izborni prag od 5 % ostvarenih glasova (u odnosu na ukupan broj važećih listića), a redom prema broju glasova to su; koalicija HDZ-HSLS-HDS-HNS-HSU¹ (84.712 ili 41,82 %), koalicija SDP-CENTAR-HSS-«DO i SIP»-NS-REFORMISTI-GLAS² (51.065 ili 25,21 %), koalicija DP-PRAVO I PRAVDA-NEZAVISNI-DHSS-ZELENA LISTA³ (26.478 ili 13,07 %), koalicija MOST-HRVATSKI SUVERENISTI-HKS-NLM⁴ (12.249 ili 6,05 %) te koalicija MOŽEMO!-HOĆEMO PRAVEDNO (11.133 ili 5,50 %) (DIP, 2024). Navedenom distribucijom ukupnoga broja glasova u IV. izbornoj jedinici, koalicija predvođena HDZ-om ostvarila je ukupno sedam zastupničkih mjesta, koalicija predvođena SDP-om četiri zastupnička mjesta, koalicija predvođena Domovinskim pokretom dva zastupnička mjesta, koalicija predvođena platformom MOST jedno zastupničko mjesto, dok MOŽEMO! politička platforma i partneri nisu dobili niti jednoga zastupnika, iako su prošli zakonski izborni prag (DIP, 2024).

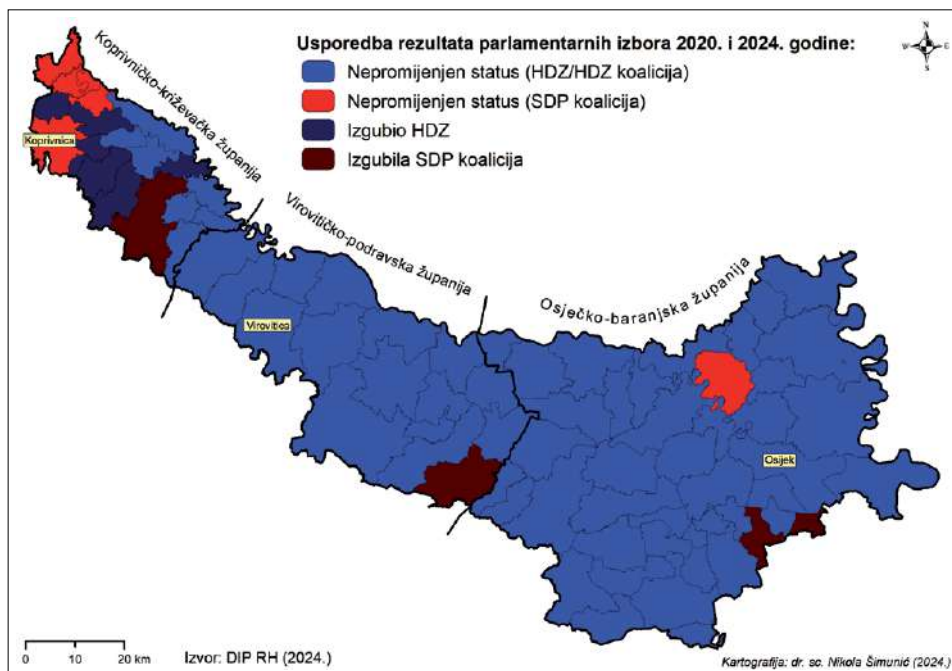
Izborni rezultat može ovisiti i o načinu prekranjanja izbornih granica s obzirom da se ishod za svaku stranku/listu utvrđuje na temelju kumulativnoga (ukupnoga broja) ostvarenih glasova u cijeloj izbornoj jedinici. Iako je za izborni postupak najvažniji konačan broj ostvarenih glasova, ne smiju se zanemariti regionalni i lokalni izborni rezultati jer su odraz političke raspodjele moći i snage pojedinih biračkih opcija. Razmatrajući izborne rezultate navedenih lista na razini jedinica JLS u IV. izbornoj jedinici (Slika 3), moguće je izdvojiti nekoliko zaključaka. Prema udjelima osvojenih glasova prikazanih na Slici 3., može se utvrditi izrazita dominacija HDZ-ove koalicije koja je osvojila 64 od ukupno 76 JLS u IV. izbornoj jedinici, od čega 10 gradova i 54 općine, tj. 84,21 % svih JLS.

¹ Hrvatska demokratska zajednica (HDZ); Hrvatska socijalističko-liberalna stranka (HSLS); Hrvatska demokratska stranka (HDS); Hrvatska narodna stranka (HNS); Hrvatska stranka umirovljenika (HSU).

² Socijalistička demokratska partija (SDP); CENTAR; Hrvatska seljačka stranka (HSS); »Dalija Orešković i Stranka s imenom i prezimenom« (»DO i SIP); Narodna stranka-reformisti (NS-reformisti); GLAS

³ Domovinski pokret (DP); Pravo i pravda; Nezavisni; Demokratski HSS – DHSS; Zelena lista.

⁴ MOST; Hrvatski suverenisti; Hrvatska konzervativna stranka (HKS); Nezavisna lista mladih (NLM).

Slika 4.
Promjena statusa relativnih pobjednika 2020. i 2024. godine

Koalicija predvođena HDZ-om je 89 % svoga izbornoga uspjeha ostvarila u Osječko-baranjskoj županiji (41/42 JLS) i Virovitičko-podravskoj županiji (16/16 JLS). Analizirajući pojedinačne udjele glasova na razini svih JLS u IV. izbornoj jedinici, HDZ-ova koalicija je najbolji relativni rezultat ostvarila u općinama Antunovac u Osječko-baranjskoj županiji (68,86 %) i Voćin u Virovitičko-podravskoj županiji (67,72 %) (Slika 3). U većini JLS, koalicija predvođena HDZ-om u prosjeku je ostvarila između 45 % i 60 % glasova, a udjeli s kojima je ostvarena relativna pobjeda smanjuju se prema zapadnoj granici, tj. prema Koprivničko-križevačkoj županiji. Upravo je u toj županiji SDP-ova koalicija ostvarila 28 % svoga izbornoga uspjeha, s obzirom da je, od ukupno osamnaest gradova i općina koji pripadaju IV. izbornoj jedinici s područja Koprivničko-križevačke županije, ostvarila najbolji relativni rezultat u jednom gradu (Koprivnici) te u osam općina navedene županije (Slika 3). Ukupno je, uz općinu Jagodnjak u Osječko-baranjskoj županiji, koalicija predvođena SDP-om relativnu pobjedu ostvarila u deset JLS (13,16 %). Najveći relativni rezultat (s kojim je ostvarena pobjeda) SDP-ova koalicija registrirala je u općini Drnje (50,99 %) i gradu Koprivnici (50,87 %), a najmanji u općini Virje (30,48 %) u Koprivničko-križevačkoj županiji (Slika 3). Treća politička opcija predvođena Domovinskim pokretom je najveći relativni rezultat ostvarila u dvije JLS, gradu Đurđevcu (53,67 %) i općini Novo Virje (37,20 %), također u Koprivničko-križevačkoj županiji (DIP, 2024).

Zbog prostornoga obuhvata i demografskoga potencijala, sve navedene relativne pobjedničke liste (one s najvećim udjelom glasova na razini JLS), su najveći apsolutni broj glasova registrirale u Osječko-baranjskoj županiji. Usporedba najboljih relativnih rezultata na razini JLS 2020. i 2024. godine (Slika 4.) potvrđuje isti zaključak.

Naime, relativni izborni pobjednik je u većini JLS ostao nepromijenjen u odnosu na parlamentarni ciklus 2020. (67 od 76 gradova i općina), u korist dominacije političke moći HDZ-a i SDP-a. To se osobito odnosi na područje Osječko-baranjske i Virovitičko-podravске županije u kojima se jedine promjene odnose na SDP-ovu koaliciju koja je izgubila jedan grad (Orahovica) i jednu općinu (Šodolovci), u korist HDZ-ove koalicije koja tradicionalno politički dominira u tom prostoru (Slika 4). S druge strane, HDZ-ova koalicija izgubila je ukupno 6 JLS u Koprivničko-križevačkoj županiji, od čega 5 u korist SDP-a (općine Koprivnički Bregi, Koprivnički Ivanec, Novigrad Podravski, Peteranec i Virje) te 1 u korist Domovinskoga pokreta (općina Novo Virje). SDP-ova koalicija je, s proširenjem IV. izborne jedinice na dio Koprivničko-križevačke županije, izgubila grad Đurđevac u korist koalicije Domovinskoga pokreta (Slika 4).

Navedeni odnosi ukazuju da je prošireno područje IV. izborne jedinice u političkom smislu heterogenije od ostalih dijelova te izborne jedinice, a novom izbornom podjelom, HDZ je izgubio čak 6 JLS. Nadalje, može se, iz navedenih grafičkih prikaza i izdvojenih podataka, potvrditi kako u slučaju IV. izborne jedinice, tradicionalna dihotomijska podjela na HDZ i SDP slabi od istoka prema zapada, dok istovremeno fragmentiranost biračkoga tijela raste u istom smjeru. Iako lijevo političko opredjeljenje birača u Koprivničko-križevačkoj županiji dominira (bez obzira na vrstu izbornih ciklusa), zbog pojave novih političkih stranaka, udjeli birača okupljeni oko HDZ-ove i SDP-ove koalicije se smanjuju. Suprotno tome, Osječko-baranjska i Virovitičko-podravska županija su tradicionalno politički homogena područja s visokopostotnom dominacijom desnih političkih stranaka, tj. HDZ-a i partnerskih stranaka, pa su promjene političkoga statusa JLS u tom prostornom okviru uglavnom rijetke (Slika 4). Novi trendovi u biračko-preferencijskim obrascima, a vezani uz pojavu novih političkih stranaka koje nastaju izvan klasične podjele stranaka na »lijeve i desne« (Henjak i Čular, 2024), mijenjaju relativne odnose političke moći i na nacionalnoj i na regionalnoj razini. U posljednjem se desetljeću, ističu Henjak i Čular (2024: 8-9), razlikuju dvije biračke dimenzije: (1) tradicionalna naklonost birača strankama koje su nastale s pojavom višestranačja početkom 1990-ih godina te (2) popularnost novih stranaka koje svoj identitet temelje na kritici političkoga sustava i kontinuitetu političkih elita, a kojima su naklonjeni uglavnom mlađi birači. Veći dio IV. izborne jedinice, tj. prostor Osječko-baranjske i Virovitičko-podravske županije karakterizira ukorijenjenost tradicionalnih političkih identiteta, tj. naklonjenost HDZ-u te parcijalno SDP-u, HDSSB-u, SDSS-u te HSS-u, dok je »novi« biračko-preferencijski obrazac prisutniji u Koprivničko-križevačkoj županiji. Tomu u prilog idu rezultati lokalnih izbora 2021. godine i činjenica da je u Koprivničko-križevačkoj županiji registriran značajan porast nezavisnih kandidata koji su u izboru za čelnike JLS bili najuspješnija politička opcija (9 od 25 JLS), ali i rezultati parlamentarnih izbora 2024. na kojima je Domovinski pokret bio najuspješniji u dvije JLS (DIP RH, 2020 i 2024).

Obilježja parlamentarnoga ciklusa 2024. godine analizirat će se detaljnije u idućem poglavlju, a u okviru testiranja istraživačke hipoteze je li promjena izborne granice IV. izborne jedinice utjecala i na promjenu izbornoga ishoda (broj zastupničkih mandata). Treba naglasiti kako novu izbornu podjelu nije moguće definirati kao jedini čimbenik eventualnih promjena, već isključivo kao prostornu dimenziju odvijanja izbornoga postupka. Simulacijom realnih (ostvarenih) rezultata određivao se analitički utjecaj mjeren brojem dobivenih/izgubljenih mandata, ne ulazeći u kompleksne faktore uvjetovanja izbornoga rezultata.

REZULTATI I RASPRAVA

Razmjernost izbora 2020. i 2024. godine

Izborni sustavi koji se temelje na proporcionalnoj zastupljenosti pojavili su se s jačanjem demokracije i stjecanjem općega biračkoga prava, a glavni im je cilj osigurati da izborni rezultat mjeren brojem glasova, bude, što je moguće bliže, izbornom ishodu (broju osvojenih mandata) (EPRS, 2019). Prema odluci iz veljače 2023. godine, kao važan argument promjene izborne podjele Republike Hrvatske, navedena je razmjernost, tj. jamstvo jednakosti biračke moći (Ustavni sud RH, 2024). Drugim riječima, svaki bi birač trebao imati »podjednaku mogućnost ostvariti svoju političku volju, tj. ostvariti svoje biračko pravo na način koji jamči da u okviru izbornoga postupka udio mandata onih predstavnika koji su zadobili njihovo povjerenje u ukupnom broju mandata konkretnog saziva predstavničkog tijela bude odraz njihove relativne biračke snage unutar cjelokupne zajednice« (Ustavni sud RH, 2024). Podolnjak (2012, 2013) ističe višestruke manjkavosti hrvatskoga izbornoga sustava, s naglaskom upravo na kršenje načela jednakosti biračkoga prava koje proizlazi iz odstupanja broja birača u izbornim jedinicama te podjelu izbornih jedinica koje ne prate upravnu podjelu i prirodne granice.

Gallagher i Mitchell (2018: 33) naglašavaju kako je razmjernost poželjna u umjerenim razmjerima, kako bi se spriječila pretjerana fragmentiranost predstavničkoga tijela i omogućilo formiranje izvršne vlasti u parlamentarnim sustavima. Na tzv. razmjernost (proporcionalnost) izbornoga postupka, osim veličine izborne jedinice, znatno utječe i odabir matematičke formule koja se koristi za preračunavanje

glasova u mandate (Gallagher, 1991; Palić, 2012). Načelno postoje dvije vrste postupaka pretvaranja glasova u mandate, tzv. metode izbornoga broja te metode najvećega broja (Kasapović, 2003: 234-236). Prva skupina se temelji na različitim metodama određivanja izbornoga broja i sustava ostataka (Hareova kvota, Droopova kvota i sl.), dok se metode najvećega broja temelje na sustavima djelitelja (Sever, 2016). D'Hondtova metoda je jedna od najkorištenijih metoda za preračunavanje osvojenih glasova stranaka u zastupnička mjesta (Tadić, 2015), a svrstava se u skupinu metoda najvećega broja ili djeliteljskih metoda. Metodu je razvio belgijski matematičar Victor d'Hondt 1880-ih godina, s ciljem ravnomjernije zastupljenosti u izbornom sustavu Belgije, a s obzirom na društvenu i političku heterogenost (EPRS, 2019).

D'Hondtova metoda preračunavanja glasova je u primjeni u Hrvatskoj od 1992. godine, a koristi se u izboru zastupnika za Hrvatski sabor, lokalnim izborima za županijske skupštine, gradska i općinska vijeća (Tadić, 2003) te izboru članova u Europski parlament iz Republike Hrvatske. Prema D'Hondtovoj metodi, mandati se raspodjeljuju tako da se ukupan broj glasova svake stranke (ili koalicije stranaka) dijeli nizom djelitelja koji se temelji na slijedu prirodnih brojeva. (1, 2, 3, 4, 5, 6...n), pri čemu n označava ukupan broj mjesta koji se dodjeljuju iz izborne jedinice, a mandate osvajaju stranke s najvećim količnikom (najvećim prosjekom glasova nakon dijeljenja)⁵ (Sever, 2016; EPRS, 2019).

D'Hondtova metoda preračunavanja glasova smatra se jednom od najneproporcionalnijih mehanizama (Palić, 2012). Disproporcijski učinak D'Hondtove metode ogleda se ponajprije u navedenom načinu raspodjele mandata koja političkim strankama koje prelaze zakonski izborni prag, omogućuje lakšu parlamentarnu zastupljenost u vidu stjecanja svakoga idućega mandata za koji je potrebno ostvariti sve manji broj glasova (Palić, 2012). Glavna kritika ove, relativno česte izborne prakse u Europi i svijetu, jest favoriziranje većih stranaka, tj. dominantnih političkih opcija, dok su prednosti veća politička participacija i reprezentacija svih dijelova biračkoga tijela (Žugaj i Šterc, 2016; Raos, 2023). S druge strane, takav izborni djeliteljski postupak šteti manjim i srednje velikim strankama (Sever, 2016). Navodeći temeljna obilježja, nastojale su se pružiti osnovne informacije vezane uz ograničenja i nedostatke ove metode te njezina primjena na primjeru IV. izborne jedinice (stare i nove granice).

U Tablici 2. prikazane su kandidacijske liste koje su zadovoljile kriterij minimalnoga osvajanja 5 % ukupnoga broja važećih glasova birača na parlamentarnim izborima 2020. i 2024. godine, a kojim su ostvarile pravo na diobu 14 zastupničkih mjesta u IV. izbornoj jedinici. Od ukupno sedamnaest pravovaljanih kandidacijskih lista 2020., ukupno su jedna stranka i dvije koalijske liste ostvarile to pravo (DIP, 2020), tj. HDZ s osvojenih 61.204 glasova ili 44,03 %, SDP-ova koalicija s osvojenih 28.479 glasova ili 20,49 % te koalicija stranaka predvođena Domovinskim pokretom s osvojenih 23.020 glasova ili 16,56 % (Tablica 2). Navedeni apsolutni rezultati su, primjenom D'Hondtove metode, rezultirali osvajanjem 8 zastupničkih mjesta za HDZ, 3 za SDP-ovu koaliciju te 3 za Domovinski pokret i partnerske stranke. Izborni prag 2024. godine prešlo je ukupno pet koalijskih lista od četrnaest pravovaljanih kandidatura u IV. izbornoj jedinici (DIP, 2024). To su redom; HDZ-ova koalicija s 84.712 glasova ili 41,82 %, SDP-ova koalicija s 51.065 glasova ili 25,21 %, koalicija stranaka okupljenih oko Domovinskoga pokreta s 26.478 glasova ili 13,07 %, koalicija stranaka predvođenih platformom MOST s 12.249 glasova ili 6,05 % te koalicija platforme MOŽEMO! i stranke Hoćemo Pravedno s 11.133 glasova ili 5,50 % (Tablica 2).

D'Hondtovim izračunom HDZ-ova koalicija osvojila je sedam zastupničkih mjesta, SDP-ova koalicija četiri, Domovinski pokret i partneri dva te MOST i partneri jedno. Političkoj platformi MOŽEMO!, unatoč prelasku izbornoga praga, D'Hondtov sustav nije osigurao niti jedno zastupničko mjesto. Usporede li se apsolutni i relativni rezultati najuspješnijih lista 2020. i 2024. godine, dolazi se do zanimljivih saznanja. HDZ-ova koalicija ostvarila je 2024. godine 23.508 glasova više u odnosu na 2020., a relativni porast (porast udjela osvojenih glasova) bio je samo 2,21 %, dok je, primjerice, DP-ova koalicija ostvarila 3.458 glasova više, a relativno ostvarila 3,49 % manje osvojenih glasova (Tablica 2). Takvi apsolutni i relativni odnosi, objašnjavaju se primarno novim izbornim granicama (povećanjem broja birača), većom prosječnom izlaznošću birača na posljednjem izbornom ciklusu te većim brojem lista koje su prešle prag.

⁵ Detaljni algoritamski postupak i ostale matematičke osobine metode analizirao je Tadić (2015).

Tablica 2. Liste koje su prešle izborni prag u IV. izornoj jedinici na parlamentarnim izborima 2020. i 2024. godine

Stranke/liste 2020.	Broj glasova	Udio glasova (%)	Broj mandata
HDZ	61.204	44,03%	8
SDP; HSS; HSU; SNAGA; GLAS; IDS; PGS	28.479	20,49%	3
DOMOVINSKI POKRET; HRVATSKI SUVERENISTI; BLOK; HKS; HRAST; SU; ZELENA LISTA	23.020	16,56%	3
<i>Ukupan broj važećih glasova birača koji su ulazili u diobu mandata 2020. godine</i>	112.703	81,09%	-
<i>Ukupan broj važećih glasova birača koji nisu ulazili u diobu mandata 2020. godine</i>	26.290	18,91%	-
Stranke/liste 2024.	Broj glasova	Udio glasova (%)	Broj mandata
HDZ; HSL; HDS; HNS; HSU	84.712	41,82%	7
SDP; CENTAR; HSS; »DO i SIP«; NS - REFORMISTI; GLAS	51.065	25,21%	4
DP; PRAVO I PRAVDA; NEZAVISNI; DHSS; ZELENA LISTA	26.478	13,07%	2
MOST; HRVATSKI SUVERENISTI; HKS; NLM	12.249	6,05%	1
MOŽEMO!; HOĆEMO PRAVEDNO	11.133	5,50%	0
<i>Ukupan broj važećih glasova birača koji su ulazili u diobu mandata 2024. godine</i>	185.637	91,64%	-
<i>Ukupan broj važećih glasova birača koji nisu ulazili u diobu mandata 2024. godine</i>	16.930	8,36%	-

Izvor: DIP RH, 2020 i 2024. *Autorska prilagodba.*

Iako su rasprave o nedostacima D’Hondtove metode česte, potrebno je istaknuti kako i ostale izborne formule koje su u primjeni u različitim izbornim sustavima danas, dovode do određenoga stupnja nerazmjernosti, iz razloga što se određeni broj glasova ne uzima u obzir u izračunima (EPRS, 2019). Jednostavan pokazatelj nerazmjernosti jest udio glasova koji nisu ulazili u postupak diobe zastupničkih mjesta. Na primjeru parlamentarnoga sustava Hrvatske, to su glasovi stranaka/lista koje nisu prešle zakonski izborni prag od 5 % važećih glasova u izornoj jedinici u kojoj su se natjecale. U IV. izornoj jedinici udio takvih glasova 2020. godine bio je visokih 18,91 %, a 2024. godine znatno niži, 8,36 % (Tablica 2). S obzirom na specifičnu činjenicu da su birači platforma MOŽEMO! ostali bez svoga političkoga predstavnika (iako su sudjelovali u diobi), uvjetno se može istaknuti da su i ti glasovi ostali neiskorišteni jer nisu utjecali na konačni izborni ishod. Na temelju raspona vrijednosti količnika u izračunskom algoritmu (za 2024.), za osvajanje prvoga mandata platformi MOŽEMO! nedostajalo je samo 970 glasova, a osvajanju idućega (sljedećega) mandata najbliže su bila HDZ-ova koalicija kojoj je trebalo dodatnih 1.514 glasova te SDP-ova s 1.890 glasova. Navedeni primjeri idu u prilog konstataciji da D’Hondtova metoda u IV. izornoj jedinici pogoduje većim strankama.

Nadalje, složeniji pokazatelj stupnja (ne) razmjernosti izbora jest Gallagherov indeks (G) (Gallagher, 1991). Autor ovaj pokazatelj naziva još i indeksom najmanjih kvadrata LS_q (*least squares index*). Gallagherov indeks (ne) razmjernosti (G/LS_q) izračunava se formulom (Gallagher, 1991):

$$LS_q = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{i=1}^n (V_i - S_i)^2}$$

Postupak se svodi na računanje razlika između postotaka glasova (V_i) i postotaka mjesta (S_i) za svaku stranku ($i \dots n$) koje se potom kvadriraju i zbrajaju; zbroj se dijeli s dva, a postupak završava kvadratnim korijenom te vrijednosti (Gallagher, 1991). Vrijednosti koje se dobivaju ovim izračunom nalaze se u rasponu od 0 do 100, pri čemu veći Gallagherov indeks znači veću disproporcionalnost i obrnuto (Sever, 2016). Prema autorskom izračunu i navedenom algoritmu, a uzimajući u obzir sve stranke i liste, Gallagherov indeks nerazmjernosti iznosio je 2020. godine u IV. izornoj jedinici (stare granice) 11,31, dok je 2024. godine (nove granice) bio znatno niži, tj. 7,79. Usporedbe radi, indeks nerazmjernosti u IV. izornoj jedinici za 2024. godinu (7,79) je bio veći od prosječne vrijednosti na nacionalnoj razini (za sve izborne jedinice na području RH) koja je iznosila 7,03.

Zaključno se može istaknuti kako su izbori 2024. godine u IV. izbornoj jedinici bili razmjerniji u odnosu na izbore održane 2020., jer su bile manje razlike između udjela osvojenih glasova lista i udjela osvojenih mandata. Potvrda tome su rezultati dviju najuspješnijih stranaka/lista 2020. i 2024. godine. HDZ je 2020. osvojio 44,03 % glasova, a 57,14 % mandata, dok je 2024. taj odnos bio 41,82 % glasova naspram 50,00 % mandata (Tablica 2). SDP-ova koalicija u istim je usporedbenim ciklusima registrirala manje razlike te je 2020., s 25,21 % glasova ostvarila 28,57 % mandata, a četiri godine kasnije s 20,49 % glasova ukupno 21,43 % mandata (Tablica 2.).

Iako je riječ o različitom prostornom obuhvatu 2020. i 2024. (drugačije granice), nova izborna podjela nije jedina garancija postizanja proporcionalnosti iako je Gallagerov indeks nerazmjernosti bio manji 2024. kada su u primjeni bile nove izborne granice. Veličina izborne jedinice pridodaje se ostalim čimbenicima koji uvjetuju relativne odnose (visina izbornoga praga, distribucija i fragmentacija glasova, ukupan broj lista, broj lista koje prelaze prag i sl.). Praćenje razmjernosti izbornih ciklusa mjerenih Gallagherovim indeksom je bitna dimenzija za proporcionalnost samih metoda koje se koriste za određivanje izbornoga ishoda (broja mandata), a vrijednosti često služe i kao analitička podloga za predlaganje izmjena izbornoga zakonodavstva u državama koje primjenjuju D'Hondtovu metodu.

Izborni rezultati i simulacija izbornoga ishoda

Jedan od istraživačkih ciljeva je bio testirati hipotezu je li izmjena prostornoga obuhvata IV. izborne jedinice, tj. njeno proširenje, utjecala, i u kojoj mjeri, na izborni ishod stranačkih i koalicijskih lista mjerenih brojem ostvarenih zastupničkih mjesta. Prema podatcima Državnoga izbornoga povjerenstva Republike Hrvatske (2024), u IV. je izbornoj jedinici pravovaljano kandidaturu predalo ukupno 17 stranačkih i koalicijskih lista, od kojih su samo 5 ostvarile preko 5 % važećih glasova. Realni tj. ostvareni rezultati lista koje su prešle prag prikazani su u Tablici 2., a njihovi apsolutni i relativni odnosi analizirani su u prethodnom poglavlju. Simulacija izbornoga ishoda temelji se na ukupnom broju glasova svih lista u IV. izbornoj jedinici 2024. godine i usporedbi prostorne dimenzije odvijanja izbora 2020. i 2024. godine. U odnosu na ciklus 2020. godine, Osječko-baranjskoj i Virovitičko-podravskoj županiji koje su do 2023. činile IV. izbornu jedinicu, pridruženi su dijelovi Koprivničko-križevačke županije.

U analitičkom smislu, za simulaciju izbornoga ishoda bilo je potrebno ostvarene rezultate (glasove) 2024. po biračkim mjestima pridružiti općinama i gradovima kojima pripadaju te povezati sa starom izbornom podjelom (granicama do 2023.). Kako bi sveli rezultate parlamentarnih izbora 2024. na izborne granice koje su postojale do 2023., ukupan broj glasova koji su ostvarile sve liste, umanjen je za broj glasova kojega su liste ostvarile u dijelu Koprivničko-križevačke županije koji pripada IV. izbornoj jedinici (gradovi Đurđevac i Koprivnica te općine Drnje, Đelekovec, Ferdinandovac, Gola, Hlebine, Kalinovac, Kloštar Podravski, Koprivnički Bregi, Koprivnički Ivanec, Legrad, Molve, Novigrad Podravski, Novo Virje, Peteranec, Podravske Sesvete i Virje). Statističko-prostorno kategoriziranje obuhvatilo je analizu rezultata svih lista u svim biračkim mjestima, s obzirom da se zbog različitoga prostornoga obuhvata 2020. i 2024. godine, mijenjaju kumulativni pokazatelji izbora (broj birača i glasača, ukupan broj važećih glasova), ali i apsolutni i relativni pokazatelji izborne uspješnosti, budući da je riječ o simulacijskom prikazu. D'Hondtov mehanizam izračuna izborne uspješnosti temelji se upravo na kumulativnim obilježjima tj. udjelu glasova lista u ukupnom broju važećih glasova, koji mora biti iznad 5 %. U simulacijski postupak uključena su samo redovna biračka mjesta (ona koja se regularno ustrojavaju u gradovima i općinama), dok su posebna biračka mjesta zbog svoje naravi (promjenjivosti) isključena⁶.

⁶ Posebna biračka mjesta odnose se na birače koji su glasovali izvan mjesta svoga prebivališta zbog privatnih ili profesionalnih razloga (vojni službenici, brodski djelatnici, birači u zatvorima/kaznionicama, djelatnici i korisnici ustanova za socijalnu skrb i sl.). S obzirom da ne postoje podatci o prebivalištu tih birača, već samo o biračkom mjestu gdje su ostvarili svoje biračko bravo, njihove glasove nije bilo moguće svesti na prostornu dimenziju. Testirana je mogućnost da su glasovi osvojeni u posebnim biračkim mjestima mogli promijeniti izborni ishod (broj mandata) pa su u korektivnom postupku oni uvršteni i pribrojani glasovima u redovnim biračkim mjestima, no D'Hondtova simulacija pokazala je jednak rezultat (jednaku raspodjelu mandata) pa je time opravdano referiranje na isključivo redovna biračka mjesta u IV. izbornoj jedinici.

U Tablici 3. prikazani su osnovni podatci kao svojevrsni orijentir raspravno-analitičkoga dijela rada, tj. simulacije izbornoga ishoda. Realni (ostvareni) rezultati 2024. godine su sumirani za sve liste i prilagođeni staroj izbornoj podjeli, a izračunom je utvrđeno kako bi broj lista koje prelaze zakonski izborni prag ostao jednak. S obzirom da je riječ o manjem prostornom obuhvatu izborne jedinice do 2023., ukupni glasovi svih lista bi bili manji nego ostvareni rezultati. Uzimajući u obzir staru i novu izbornu podjelu, razlike u ukupnom broju glasova koalicijskih lista bi bile u rasponu od 1.699 do čak 15.569 glasova manje, a najveći relativni gubitnik bi bila SDP-ova koalicija (Tablica 3.). Drugim riječima, da je na snazi ostala stara podjela izbornih jedinica (i uz pretpostavku jednake izlaznosti i raspodjele biračkih preferencija), SDP-ova koalicija bi ostvarila čak 29 % manje glasova u IV. izbornoj jedinici. Prema istim pretpostavkama, iz simulacijskoga izračuna može se zaključiti kako bi, unatoč visokom apsolutnom umanjenju od 10.561 glasova, HDZ-ova koalicija imala najmanji relativni gubitak od 12,46 % glasova manje u odnosu na ostvarene rezultate (Tablica 3.). Simulacija apsolutnih i relativnih odnosa snaga pojedinih lista i usporedba s ostvarenim rezultatima pokazali su da je proširenje IV. izborne jedinice najviše utjecalo na relativni rezultat SDP-ove koalicije te koalicije MOŽEMO!, a najmanje na relativni rezultat HDZ-ove koalicije i koalicije predvođene Domovinskim pokretom.

Nakon prostorno-analitičke obrade podataka na razini biračkih mjesta, kumulativni (pretpostavljeni) rezultati lista korišteni su za simulaciju izbornoga ishoda, tj. simuliranoga broja zastupničkih mjesta (mandata), na temelju D'Hondtovoga mehanizma. Primjena D'Hondtove metode na pretpostavljene odnose (apsolutne i relativne), rezultirala bi promjenom broja mandata za dvije najveće koalicije predvođene HDZ-om i SDP-om, dok bi izborni ishod ostao nepromijenjen za preostale tri liste koje bi prešle prag (Tablica 3.). HDZ-ova koalicija bi, s istim brojem glasova svedenim na nekadašnje prostorne granice izborne jedinice, osvojila 2024. mandat više (8 umjesto 7), a SDP-ova koalicija mandat manje (3 umjesto 4). Raspon vrijednosti količnika u izračunskom D'Hondtovom algoritmu, pokazuje da bi SDP-u za osvajanje dodatnoga (idućega) mandata bilo potrebno 150 glasova, koaliciji MOŽEMO! 728 glasova, HDZ-u 1.030 glasova, DP-u 2.483 glasova te MOST-u 3.995 glasova. Vrijednosti Gallagerovoga indeksa nerazmjernosti u realnim (7,799) i simuliranim okolnostima (7,349) ne pokazuje značajnije razlike (Tablica 3.), prije svega jer se izračun temelji na rezultatima 2024. godine kada je razmjernost cijele izborne jedinice bila na većoj razini.

Koncept D'Hondtovoga sustava je takav da pogoduje većim strankama (Kasapović, 2001; Raos, 2023; Sever, 2016) pa je bilo i za očekivati da će simulacijski prikaz potvrditi prethodna empirijska saznanja. Konačni izborni ishod u IV. izbornoj jedinici (sa starim granicama) bi se promijenio samo za vodeće stranke, u ovom slučaju u korist HDZ-ove koalicije (jedan mandat više), a na štetu SDP-ove koalicije (jedan mandat manje). Stoga je koalicija predvođena SDP-om u IV. izbornoj jedinici najveći dobitnik prostorne korekcije izbornih granica, dok su spomenute promjene najmanje pogodovale koaliciji s najboljim apsolutnim i relativnim rezultatom, tj. HDZ-ovoj koaliciji. Distribucija pretpostavljenih glasova ostalih lista rezultirala bi nepromijenjenim brojem mandata, iako su DP-ova koalicija i koalicija stranaka okupljenih oko platforme MOŽEMO! značajno profitirale novom izbornom podjelom u kontekstu boljih apsolutnih i relativnih rezultata.

Tablica 3. Simulacija izbornoga ishoda u IV. izbornoj jedinici 2024. godine (D'Hondtova metoda)

LISTA	Glasovi (nove granice)	Glasovi (stare granice)	Razlika u glasovima (nove/stare granice) (%)	Izborni ishod (nove granice)	Simulirani izborni ishod (stare granice)
HDZ koalicija	84.712	74.151	-10.561 (-12,46 %)	7	8
SDP koalicija	51.065	36.496	-15.569 (-28,53 %)	4	3
DP koalicija	26.478	20.361	-6.117 (-23,10 %)	2	2
MOST koalicija	12.249	10.550	-1.699 (-13,87 %)	1	1
MOŽEMO! koalicija	11.133	8.541	-2.592 (-23,28 %)	0	0
Gallagherov indeks nerazmjernosti IV. izborne jedinice (ostvareni rezultati): 7,799					
Gallagherov indeks nerazmjernosti IV. izborne jedinice (simulacija): 7,349					

Izvor: DIP RH, 2024. *Autorski izračun.*

ZAKLJUČAK

Novi model izbornih jedinica iz 2023. godine je svojevrсна modifikacija podjele Hrvatske na deset izbornih jedinica koja je bila, unatoč izraženoj depopulaciji i promjenama u broju birača, nepromijenjena od 1993. godine. Osvrtom na dosadašnje teorijske i empirijske nalaze istaknuto je nekoliko važnih dimenzija izbornoga procesa u Hrvatskoj na primjeru IV. izborne jedinice, primarno prostorna razina odvijanja izbora te karakteristike metode raspodjele glasova (D'Hondtova metoda). Pitanje korekcije izbornih granica u Hrvatskoj je izazvalo brojne prijevode u javnosti, uglavnom zbog insinucija kako je riječ o izbornom inženjeringu i modelu koji će pogodovati vladajućoj većini. U radu je ta istraživačka hipoteza testirana na primjeru IV. izborne jedinice. Nova izborna podjela IV. izborne jedinice uvjetovala je veću fragmentiranost biračkoga tijela i nove trendove u biračko-preferencijskim obrascima, u odnosu na dotad homogenu zonu utjecaja u kojoj se izmjenjuju dvije vodeće stranke. Istraživanje je pokazalo da je IV. izbornoj jedinici novi izborni model, uz ostale faktore, donio veću razmjernost (proporcionalnost) izbora mjerenu jednostavnim i složenim pokazateljima. S druge strane, parametri simulacije potvrdili su promjene u apsolutnim i relativnim rezultatima lista, ali i u konačnom izbornom ishodu. Suprotno pretpostavkama javnosti, D'Hondtovom metodom utvrđeno je da je novi prostorni obuhvat u parlamentarnom ciklusu 2024. godine, najviše pogodovao SDP-a, a najmanje HDZ-u. Ne ulazeći u rasprave o nužnosti reformi izbornoga zakonodavstva Hrvatske, rezultatima istraživanja se nastojalo, na konkretnom primjeru, prikazati utjecaje prostorne dimenzije na konačni izborni ishod te osvijestiti važnost regionalnih izorno-demografskih studija.

LITERATURA

1. Deran-Antoljak, Š., 1992: Izbori i izborni sustavi, Društvena istraživanja 1 (2), 215-230.
2. EPRS, European Parliamentary Research Service (2019). Understanding the d'Hondt method. Dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637966/EPRS_BRI\(2019\)637966_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637966/EPRS_BRI(2019)637966_EN.pdf). (pristupljeno: 22. 6. 2024.).
3. Gallagher, M., 1991: Proportionality, disproportionality and electoral systems, Electoral Studies 10 (1), 33–51.
4. Gallagher, M., Mitchell, P., 2018: Dimensions of Variation in Electoral Systems, u: The Oxford Handbook of Electoral Systems (ed. Herron, E. S., Pekkanen, R. S., Shugart, M. S.), Oxford, New York: Oxford University Press, 23-40.
5. Henjak, A., Čular, G., 2024. Stari rascjepi i nove stranke: Analiza biračkog ponašanja na izborima 2020. u Hrvatskoj, Politička misao 61 (1), 7-38.
6. Herrero, J. M., 1991: Electoral demography. The demographic dimension of a political process, Demos (4), 6-37.
7. Kasapović, M., 1993: Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske, Alinea, Zagreb.
8. Kasapović, M., 2001: Demokratska konsolidacija i izborna politika u Hrvatskoj 1990.-2000., u: 8. Hrvatska politika 1990.-2000.: izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj (ur. Kasapović, M.), 15-40.
9. Kasapović, M., 2003: Izborni leksikon, Politička kultura, Zagreb.
10. Komušanac, M., Šterc, S., 2010: Historijska geografija – temeljni identitet geografske discipline, Hrvatski geografski glasnik 72 (2), 123-142.
11. Komušanac, M., 2017: Revitalizacijski modeli stanovništva Republike Hrvatske, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb.
12. Lončar, J., 2023: Razlike u regionalnoj političko-geografskoj percepciji na primjeru Međimurja i Podravine, Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja 22 (43), 120-135.
13. Maldini, P., 2014: Politički i administrativni aspekti regije: regionalizam, regionalizacija i regionalna politika, Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku 1 (1), 125-153.
14. Nikić Čakar, D., Čular, G., 2022: Democratic Consolidation and Electoral System Change in Croatia: What Is Wrong with the Proportional Representation?, Political Studies Review 20 (4), 564-577.
15. Nohlen, D., 1992: Izborna pravo i stranački sustav, Školska knjiga, Zagreb.
16. Palić, M., 2012: Učinci primjene razmjernog izbornog sustava u Republici Hrvatskoj. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 1, 49-58.
17. Podolnjak, R., 2012: Što treba mijenjati u hrvatskom izbornom sustavu?, Informator: instruktivno-informativni list za ekonomska i pravna pitanja 60 (6053), 1-8.

18. Podolnjak, R., 2013: Suvremeni hrvatski izborni inženjering kao sofisticirani oblik izborne manipulacije, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 63 (1), 155-187.
19. Raos, V., 2023: Listovni razmjerni sustav u Hrvatskoj nakon 20 godina: izuzetan ili tipičan?, Anali hrvatskog politološkog društva 20 (1), 0-19.
20. Ribeiro, D., Madaleno, M., Botelho, A., 2022: Determinants of voter turnout, Journal of Behavioral Economics for Policy, 6 (1), 73-84.
21. Sever, M., 2016: Koliko je kriv Victor D'Hondt: analiza i simulacija izbornih rezultata 2015. i 2016. godine, Političke analize 7 (27), 16-21.
22. Tadić, T., 2003: D'Hondtova metoda raspodjele, Playmath 1 (2), 48-50.
23. Tadić, T., 2015: Proporcionalnost D'Hondtove metode i izborni sustav u Hrvatskoj, Poučak 16 (63), 64-79.
24. Žugaj, M., Šterc, S., 2016: Hrvatske izborne jedinice — postojeći nesklad i buduće promjene, PILAR: časopis za društvene i humanističke studije XI 22 (2), 9-33.
25. Ustavni sud Republike Hrvatske (2024): Odluka i Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-4116/2023, NN 20/2024.
26. Vlada Republike Hrvatske, 2023: Predstavljen novi model izbornih jedinica, Dostupno na: <https://vlada.gov.hr/vijesti/predstavljen-novi-model-izbornih-jedinica-cak-78-posto-biraca-ostaje-u-istim-izbornim-jedinicama/38388?lang=hr> (pristupljeno: 2. 6. 2024.).
27. Weiner, M., Teitelbaum, M. S., 2001: Political Demography, Demographic Engineering. Berghahn Books.
28. Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor NN 114/23, 125/23
29. Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor NN 116/99, 109/00, 53/03, 69/03, 167/03, 44/06, 19/07, 20/09, 145/10, 24/11, 93/11, 120/11, 19/15, 66/15, 104/15, 98/19

IZVORI

1. DZS RH, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2022: Konačni rezultati Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021. godine.
2. DZS RH, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2023: Priopćenje 7.3.2. Procjena stanovništva Republike Hrvatske krajem godine.
3. DIP RH, Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske, 2024: Rezultati izbora zastupnika u Hrvatski sabor. Dostupno na: <https://www.izbori.hr/site/izbori-referendumi/izbori-zastupnika-u-hrvatski-sabor/izbori-zastupnika-u-hrvatski-sabor-2024/aktualnosti-3862/rezultati-3865/3865> (pristupljeno: 20. 5. 2024.).
4. DIP RH, Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske, 2020: Arhiva izbora. Parlamentarni izbori 2020. Dostupno na: <https://www.izbori.hr/arhiva-izbora/index.html#/app/parlament-2020>. (pristupljeno: 2. 6. 2024).

SUMMARY

According to the share of votes won in 2024, the clear dominance of the HDZ coalition, which won 64 out of a total of 76 LSGUs, is determined in IV. electoral unit. Compared to 2020, the relative election winner in most LSGUs remained unchanged in relation to the 2020 parliamentary cycle. The traditional dichotomous division into Croatian Democratic Union (CDU) and Social Democratic Party (SDP) in IV. electoral unit weakens from east to west, while the fragmentation of the voters grows in the same direction. Part of Koprivnica-Križevci County, which from 2023 belongs to the IV. electoral unit is more heterogeneous in the political sense due to the strengthening of new political options, in contrast to the traditionally homogeneous area of Osijek-Baranja County and Virovitica-Podravina County with a high percentage dominance of right-wing political parties led by the HDZ. By applying D'Hondt's method of distributing votes into parliamentary mandates, the electoral outcome of the list was simulated, applying their achieved result in 2024 to the old borders (until 2023). The simulation parameters show how the final election outcome in IV. electoral unit changed only for the leading parties, in this case in favor of the CDU coalition (one mandate more), and to the detriment of the SDP coalition (one mandate less). In other words, the coalition led by the SDP was the biggest winner of the spatial correction of electoral boundaries, while the mentioned changes least favored the coalition with the best absolute and relative results, i.e. CDU's coalition.

STRATEŠKI ODNOSI S JAVNOŠĆU NA JAVNIM SVEUČILIŠTIMA S POSEBNIM OSVRTOM NA SVEUČILIŠTE SJEVER

STRATEGIC PUBLIC RELATIONS AT PUBLIC UNIVERSITIES WITH A SPECIAL FOCUS ON UNIVERSITY NORTH

Antonia TOMAŠ

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
antomas@unin.hr

Received/Primljeno: 23. 7. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad
UDK / UDC: [378.4+659.4] (497.5)"20"
659.441

Petra KUHAR

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
petra.kuhar@unin.hr

Mario TOMIŠA

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
mario.tomisa@unin.hr

SAŽETAK

Ovaj rad istražuje strategije, izazove i potencijale odnosa s javnošću na devet javnih sveučilišta u Republici Hrvatskoj, s posebnim fokusom na Sveučilište Sjever. Cilj istraživanja je klasificirati odnose s javnošću, analizirati komunikacijske aktivnosti na web stranicama i društvenim mrežama, identificirati strategije i taktike, provesti komparativnu analizu među sveučilištima te primijeniti empirijske metode za razumijevanje percepcije dionika. Metodologija rada temelji se na kvalitativnoj analizi sadržaja web stranica i praćenju aktivnosti na društvenim mrežama, analizi komunikacijskih materijala, društvenih mreža i sadržaja, metodi konkretizacije, komparativnoj analizi, empirijskoj metodi te sintezi za izvlačenje zaključaka. U kontekstu sveučilišta, odnosi s javnošću postaju ključni za održavanje reputacije, privlačenje studenata i rješavanje raznovrsnih problema kao što su financijski izazovi, nedostatak resursa te pronalazak posla diplomiranih studenata. Istraživanje je pokazalo da su odnosi s javnošću na javnim sveučilištima u Republici Hrvatskoj u fazi razvoja, s velikim potencijalom za napredak. Sveučilište Sjever se ističe aktivnim pristupom strateškim odnosima s javnošću, korištenjem modernih komunikacijskih kanala i fokusom na dvosmjernu komunikaciju. Ipak, postoje i izazovi s kojima se sveučilišta suočavaju, kao što su ograničeni resursi, nedostatak koordinacije i potreba za jačanjem profesionalnih kapaciteta u području odnosa s javnošću. Zaključak ovog istraživanja sugerira potrebu za daljnjim istraživanjem i unapređenjem prakse odnosa s javnošću na javnim sveučilištima u Republici Hrvatskoj, s ciljem osiguranja njihove uspješne integracije u institucije visokog obrazovanja i odgovaranja na specifične potrebe njihovih dionika.

Ključne riječi: javna sveučilišta, odnosi s javnošću, komunikacijske strategije, Sveučilište Sjever

Keywords: public universities, public relations, communication strategies, University North

1. UVOD

Obrazovanje, kao temeljni stup društva, predstavlja izazov od neizmjerne važnosti za svakog pojedinca. Mladi ljudi suočavaju se s obavezom stjecanja znanja kako bi se uspješno nosili s izazovima života. U kontekstu današnjeg društva, gdje obrazovne institucije često nailaze na brojne izazove, odnosi s javnošću postaju ključni za njihovo uspješno funkcioniranje. Ovaj rad istražuje značaj odnosa s javnošću u kontekstu javnih sveučilišta, fokusirajući se na njihove specifičnosti i izazove. Tijekom vremena, obrazovne institucije suočavaju se s raznolikim problemima koji proizlaze iz širokog spektra društvenih pitanja. U visokom školstvu, gdje troškovi obrazovanja postaju sve veći, diplomirani studenti suočavaju se s izazovom pronalazjenja posla nakon završetka studija. Financijski izazovi dodatno se pogoršavaju nedostatkom prostora i oskudnim financijskim sredstvima. U ovom kontekstu, odnosi s javnošću i strateška komunikacija postaju ključni za održavanje reputacije sveučilišta i privlačenje studenata. Važnost odnosa s javnošću u obrazovnim institucijama dodatno je naglašena poviješću, posebice kroz primjer Sveučilišta Harvard. Prva agencija za odnose s javnošću na svijetu započela je suradnju s Harvardom, danas najprestižnijim sveučilištem na svijetu. To svjedoči o važnosti strateškog komuniciranja u obrazovanju te pokazuje da čak i najuglednije institucije prepoznaju potrebu za održavanjem pozitivnih odnosa s različitim javnostima. Strateška komunikacija je svrhovito korištenje komunikacije od strane organizacije kako bi ispunila svoju misiju.¹ Stoga, strateška komunikacija u kontekstu javnih sveučilišta je kontinuirani i planirani proces izgradnje i održavanja dvosmjerne komunikacije s relevantnim javnostima. Cilj strateškog komuniciranja je osigurati da sveučilište postigne svoje strateške ciljeve, kao što su privlačenje studenata, jačanje reputacije i osiguranje financijske potpore. S obzirom na navedene činjenice, postaje jasno da obrazovne institucije, posebice sveučilišta, moraju intenzivirati svoje napore u upravljanju odnosima s javnošću kako bi se uspješno nosile s izazovima suvremenog društva. Rad je strukturiran u dva dijela. Prvi dio obrađuje teorijski okvir uključujući mjesto odnosa s javnošću u obrazovnim institucijama, percepciju javnosti o javnim sveučilištima, komunikacijske kanale korištene za doseganje javnosti, odnos između sveučilišta i društvene zajednice, te ulogu marketinga i sporta u oblikovanju pozitivne percepcije o sveučilištima. Drugi dio istražuje konkretne primjere kroz analizu osam javnih sveučilišta Republike Hrvatske. Ovdje se detaljno analiziraju aspekti organizacije ureda za odnose s javnošću, njihove zadaće, komunikacijski kanali i tehnike, identificirane strateške javnosti, suradnja s društvenom zajednicom te marketinške strategije i uloga sporta. Nakon što su pregledani primjeri ostalih sveučilišta, fokus istraživanja prelazi na Sveučilište Sjever, gdje se isti aspekti analiziraju i evaluiraju. Rad ima za cilj istražiti strategije, izazove i potencijale odnosa s javnošću u kontekstu javnih sveučilišta u Republici Hrvatskoj, s naglaskom na Sveučilištu Sjever. Prikazati će se strategije, izazove i potencijale koje odnosi s javnošću pružaju u kontekstu javnih sveučilišta, s ciljem stvaranja temelja za daljnje istraživanje i unapređenje prakse.

2. MJESTO ODNOSA S JAVNOŠĆU U OBRAZOVNIM INSTITUCIJAMA

Javna sveučilišta, kao ključne institucije u obrazovnom sustavu, nose posebne izazove i odgovornosti u odnosima s javnošću. Na uglednim sveučilištima diljem svijeta, posebice u razvijenim zemljama, posebna pažnja se posvećuje razvoju odnosa s javnošću. Smatra se da su uredi za odnose s javnošću ključni za uspješno funkcioniranje sveučilišnih zajednica.² Strateški pristup omogućuje sveučilištima da proaktivno komuniciraju, izgrađuju dugoročne odnose s javnošću te odgovaraju na pitanja i izazove koji proizlaze iz njihove misije i djelovanja.

3. JAVNOSTI JAVNIH SVEUČILIŠTA

U svrhu ostvarivanja svojih ciljeva i izvršavanja misije, obrazovne institucije moraju prepoznati, definirati i segmentirati svoje raznolike javnosti. Važno je naglasiti heterogenost javnosti te uspostaviti suradnju putem prilagođenih komunikacijskih kanala.

¹ K. HALLAHAN, D. HOLTZHAUSEN, B. van RULER, D. VERČIĆ, K. SRIRAMESH, *Defining strategic communication*, International Journal of Strategic Communication, 1, 2007. 3 - 35.

² Zoran TOMIĆ, *Odnosi s javnošću – teorija i praksa*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2016., 431. – 432.

Unutarnje javnosti svih obrazovnih institucija uključuju studente, profesore, fakultetsko osoblje (strukovni suradnici, tehničko osoblje), administraciju, bivši studenti (alumni). Važno je napomenuti da čak i unutar jedne javnosti, poput studenata, postoje različite zemljopisne, rasne, kulturalne karakteristike te različiti pogledi, potrebe i očekivanja. Primjerice, u kategoriju studenti ulaze preddiplomski studenti, diplomski studenti, doktorandi, studenti na razmjeni, studenti s invaliditetom, studenti iz različitih socioekonomskih sredina. Stoga, detaljno razumijevanje svake podskupine doprinosi boljem oblikovanju strategija komunikacije.

Vanjske javnosti čine skupine izvan organizacije, a to su lokalna zajednica (stanovnici, lokalna vlast, lokalna gospodarstvena djelatnost, udruge građana, škole, vrtići), poslovna zajednica (poduzeća, gospodarske komore, poduzetnički centri, agencije za zapošljavanje), vlast (Vlada, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Agencija za znanost i visoko obrazovane, županijski i gradski odbori), mediji (lokalne novine, nacionalne novine, televizija, radio, internetski portali), potencijalni studenti (učenici srednjih škola, studenti iz inozemstva, odrasli), financijske institucije, institucije Europske unije (Europska komisija, Erasmus+ program, Marie Skłodowska-Curie Actions), međunarodne institucije (UNESCO, OECD), izdavači i izdavačke kuće, druge obrazovne institucije (Sveučilišta u Hrvatskoj, sveučilišta u inozemstvu, srednje i osnovne škole).³ Ostale relevantne javnosti javnih sveučilišta čine: Rektorski forumi (Hrvatski rektorski zbor, Europski rektorski forum), EUA Vijeće za doktorsko obrazovanje, Mreža sveučilišta iz glavnih gradova Europe, Međunarodno udruženje sveučilišta, Udruga za akademsku suradnju, sindikati. Upravljanje odnosima s raznolikim javnostima ključno je za uspješnost obrazovnih institucija, a prilagođene strategije odnosa s javnošću nužne su za izgradnju povjerenja, podrške i pozitivne slike o instituciji u široj zajednici.⁴

4. MEDIJI – KOMUNIKACIJSKI KANALI

Mediji su tvrtke koje se bave prikupljanjem, obradom i plasiranjem informacija i dovode nas u dodir sa svijetom koji je izvan našeg neposrednog dodira.⁵ Sveučilišta koriste raznolike komunikacijske kanale kako bi učinkovito doprle do svoje ciljane javnosti te integriraju mainstream i nove medija. Kombiniranje različitih kanala, sveučilišta mogu doći do šire i raznolike javnosti, doprinosi efektivnijoj komunikaciji, većoj angažiranosti te jačanju imidža. U suvremenom dobu, novi mediji zauzimaju ključno mjesto među najkorištenijim i najučinkovitijim kanalima. Gotovo sve škole i fakulteti održavaju svoje web stranice koje pružaju obilje informacija o odjelima, uvjetima za stjecanje diplome, nastavnom osoblju, financijskim uvjetima te postupcima prijave na pojedini fakultet. Odnosno web stranice predstavljaju centralnu platformu za prezentaciju institucije, programa, kontakata i relevantnih informacija. Osim novih tehnologija, koje nude brojne mogućnosti, sveučilišta i dalje koriste i tradicionalne audio i vizualne kanale poput radija i televizije. Ovi mediji ostaju nezaobilazni u sveučilišnim komunikacijskim strategijama. Interpersonalna komunikacija ostaje ključan kanal na sveučilištima, a osobna komunikacija dominira u svakodnevnim interakcijama. Uzimajući u obzir i druge komunikacijske kanale i podkanale (poput marketinških), ovo su osnovni, a poruke se oblikuju kroz različite tehnike. Sudjelovanje u javnim raspravama pomaže u pozicioniranju sveučilišta kao relevantnog aktera u akademskoj i široj zajednici. Organiziranje događaja, kao što su konferencije, seminari i sajmovi obrazovanja, omogućuje direktnu interakciju s publikom, naglaskom na vanjsku javnost. Konferencije za medije također su važan alat u životu sveučilišta, iako nisu tako česte. Rektori sveučilišta primjenjuju različite tehnike, poput brifinga, prijama, posjeta, govora te sudjelovanja u predstavljanjima knjiga. Sveučilišta koriste raznolike tehnike komunikacije, pri čemu intenzitet korištenja tih tehnika varira u odnosu na poslovni svijet.

³ Janis HENDERSON, *Educational Public Relations* in: Handbook of Public Relations, Robert HEATH (ur.), Sage Pub. Thousand Oaks, 2001., 536.

⁴ Antonia TOMAŠ, *Komunikacijski menadžment*, AT Communication Story, Zagreb, 2022., 127 - 128.

⁵ Otis BASKIN, Craig ARONOFF, Dan LATTIMORE, *Public Relations – The Profession and the Practice*, McGraw Hill, Boston, 1997., 197.

5. ODNOSI S MEDIJIMA

U 21. stoljeću, era tehnoloških dostignuća, mediji su postali ključni čimbenik u globalnoj masovnoj komunikaciji. Održavanje odnosa s različitim medijima predstavlja značajan dio truda djelatnika za odnose s javnošću u obrazovnim institucijama. Ova aktivnost obuhvaća slanje vijesti medijima, predlaganje priča novinarima te praćenje objavljenih informacija u različitim medijskim izvorima.⁶ Međutim, istraživanja pokazuju da dosadašnji naponi u održavanju takvog stalnog protoka informacija nisu bili uspješni ni za škole ni za medije. U proteklih dvadeset godina, karakteristike kritičkog pristupa pružanju informacija iz obrazovnog sektora u SAD-u su sljedeće:⁷ pružanje informacija iz obrazovanja često nedostaje konteksta i perspektive; članci se često usredotočuju na pojedinačne priče umjesto na široke trendove; novinari često nisu spremni istražiti ispod površine ili integrirati trenutne događaje u širi kontekst; mediji često personaliziraju vijesti; informacije koje mediji pružaju često su površne i nedostajućeg značaja. Djelatnici za odnose s javnošću u svom svakodnevnom radu koriste kontrolirane i nekontrolirane medije.⁸ Kontrolirani mediji pružaju platformu za usmjeravanje poruke i njene prezentacije. Web stranica sveučilišta predstavlja centralno čvorište, s djelatnicima za odnose s javnošću koji imaju potpunu kontrolu nad objavljenim informacijama.. Sveučilišne publikacije, poput brošura i časopisa, također podliježu nadzoru djelatnika za odnose s javnošću, informirajući studente, alumne i širu javnost o akademskim ponudama i istraživačkim aktivnostima. Društvene mreže se koriste za direktnu komunikaciju, ali i one prolaze kroz moderiranje i odobravanje sadržaja od strane djelatnika za odnose s javnošću. Dok nekontrolirani mediji zahtijevaju drugačiju strategiju. Mainstream mediji, kao što su novinski članci, televizijski izvještaji i radio emisije, djeluju nezavisno. Djelatnici za odnose s javnošću ipak mogu proaktivno surađivati s novinarima pružajući im izvještaje i obavještavajući ih o relevantnim događajima.

6. SVEUČILIŠTA I DRUŠTVENA ZAJEDNICA

Svaka obrazovna institucija djeluje unutar određene zajednice, stoga održavanje dobrih odnosa s tom zajednicom, kao i sa školama, predstavlja ključni aspekt njezinog uspjeha. Stalna i otvorena komunikacija sa svim segmentima društvene zajednice pridonosi izgradnji pozitivnih odnosa, stvaranju naklonosti te zasluživanju poštovanja. S obzirom na važnost odnosa između zajednice i obrazovnih institucija, postoje strategije koje potiču veći doprinos i participaciju zajednice. Članovi sveučilišne zajednice aktivno sudjeluju u raznim kulturnim, nevladinim, sportskim i drugim organizacijama kako bi oblikovali društvenu zajednicu i izgradili snažan identitet s njom. Ova angažiranost ne samo da promiče suradnju između obrazovnih institucija i lokalne zajednice, već i potiče na raznolike društvene aktivnosti koje doprinose širem društvenom dobru.

7. MARKETING I IZDAVAŠTVO

Sveučilišta dodatno jačaju svoje programe odnosa s javnošću kroz integraciju s marketinškim programima, stvarajući tako usklađenu marketinšku komunikaciju s ciljem maksimalizacije potencijala sveučilišta. Ovaj pristup uključuje oblikovanje prepoznatljivog vizualnog identiteta putem izrade knjige grafičkih standarda te osmišljavanje prostora za komercijalnu reklamu unutar sveučilišnih kampusa. Nakladništvo pridonosi brendiranju i kreiranju imidža sveučilišta. Većina sveučilišta danas posjeduje vlastitu izdavačku kuću koja objavljuje većinu njihovih tiskanih materijala. Na primjer, poznatu knjigu »Public Relations« autora E. Bernaysa objavio je University of Oklahoma Press 1952. godine, a knjigu »Strategy« izdao je Harvard Business School Press. Također, »Political Communication Today« autora D. Wattsa objavio je Manchester University Press i mnogi drugi. Osim sveučilišnih udžbenika, ove izdavačke kuće također objavljuju različite vrste publikacija, uključujući priručnike, godišnjake, monografije, filmove, vodiče, planove predavanja, brošure, plakate, letke i slično. Tako se sveučilišta i njih-

⁶ Michael KUNCZIKA, Astrid ZIPFEL, *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*, FES, Zagreb, 2006.

⁷ J. HENDERSON, nav. dj., 541.

⁸ Scott Munson CUTLIP, Allen. H. CENTER, Glen M. BROOM, *Odnosi s javnošću*, Mate, 2003., 284.

ve sastavnice ističu kao važni izdavači raznolikih materijala.⁹ Svjetski poznata sveučilišta poput Oxforda, Cambridgea, MIT-a i Columbia sve imaju vlastite nakladničke kuće koje igraju značajnu ulogu u širenju znanja i pridonosenju ugledu tih sveučilišta.

8. SPORT

Odnosi s javnošću na sveučilištima igraju ključnu ulogu u promociji sportskih uspjeha studenata. Kroz strategije PR-a, sveučilišta imaju priliku istaknuti sportske podvige studenata na lokalnim, nacionalnim i međunarodnim razinama, stvarajući pozitivnu percepciju institucije i potičući zajednicu. Razvoj sportskih aktivnosti na sveučilištima diljem svijeta ima značajan utjecaj na izgradnju imidža tih obrazovnih institucija. Velika sveučilišta ulažu značajna financijska sredstva u različite sportske discipline kako bi promovirala zdrav način života, razvijala sportske talente te izgrađivala globalni renome. Košarka, nogomet, atletika, kriket, bejzbol, odbojka, rukomet, borilački sportovi i mnoge druge discipline čine sastavni dio sveučilišnog sportskog svijeta. Sveučilišni sportaši imaju priliku predstavljati svoje obrazovne institucije na velikim međunarodnim natjecanjima poput Univerzijade, gdje studenti iz cijelog svijeta promiču sport, zdrav način života, ali i svoja sveučilišta i zemlje iz kojih dolaze.¹⁰

9. ISTRAŽIVANJE

Predmet istraživanja ovoga rada je analiza strateških odnosa s javnošću na devet javnih sveučilišta u Republici Hrvatskoj, s posebnim naglaskom na istraživanje Sveučilišta Sjever. Ciljevi istraživanja obuhvaćaju klasifikaciju strateških odnosa s javnošću, analizu komunikacijskih aktivnosti na web stranicama i društvenim mrežama, identifikaciju konkretnih strategija i taktika, komparativnu analizu pristupa među sveučilištima te primjenu empirijske metode za dobivanje uvida u percepciju dionika.

Metodologija rada temelji se na kvalitativnoj metodologiji, uključujući analizu sadržaja web stranica, praćenje aktivnosti na društvenim mrežama, analizu komunikacijskih materijala, društvene mreže, analiza sadržaja, metoda konkretizacije, komparativna analiza, empirijska metoda te sinteza za stvaranje zaključaka.

Hipoteze:

H1. *Strateški odnosi s javnošću predstavljaju ključnu funkciju sveučilišnog menadžmenta koja ima zadatak povezivanja sveučilišta sa svojom strateškom javnošću.*

H2. *Službe ili uredi za odnose s javnošću na javnim sveučilištima često su pozicionirani na srednjoj razini ustroja, ne čineći dio dominantne koalicije niti se nalaze na najvišoj, stožernoj razini.*

H3. *Sveučilišta putem vlastitih i javnih komunikacijskih kanala aktivno komuniciraju sa svojim strateškim javnostima kako bi ojačali svoj imidž, identitet i reputaciju.*

H4. *Studenti i budući studenti, kao jedna od ključnih ciljnih javnosti, dominantno se informiraju o radu sveučilišta kroz društvene mreže.*

H5. *Alumni klubovi imaju značajan doprinos povezivanju tržišta sa sveučilištima, pridonoseći izgradnji dugoročnih odnosa i održavanju veza s bivšim studentima.*

Iz hipoteza proizlaze sljedeća istraživačka pitanja:

IP1: Kako strateški odnosi s javnošću funkcionalno povezuju sveučilišta sa svojom strateškom javnošću?

IP2: Kako su organizirani službe ili uredi za odnose s javnošću na javnim sveučilištima u Republici Hrvatskoj?

IP3: Na koji način sveučilišta aktivno komuniciraju sa svojim strateškim javnostima kroz vlastite i javne komunikacijske kanale?

IP4: Kako studenti i budući studenti koriste društvene mreže za informiranje o radu sveučilišta?

IP5: Kako alumni klubovi doprinose povezivanju tržišta sa sveučilištima?

⁹ Miro RADALJ, *Odnosi s javnošću u neprofitnim organizacijama*, Hrvatska sveučilišna naklada, HUOJ, Zagreb, 2018., 164.

¹⁰ Z. TOMIĆ, *nav.dj.*, 454.

9.1. Ustroj javnih sveučilišta Republike Hrvatske i mjesto odnosa sa javnošću

Struktura devet javnih sveučilišta Republike Hrvatske varira ovisno o specifičnostima svakog sveučilišta i promjenama koje se događaju tijekom vremena.

Sveučilište u Zagrebu ima raznoliku strukturu koja obuhvaća ključne entitete odgovorne za vođenje i upravljanje sveučilišnim procesima. Na vrhu te hijerarhije nalazi se rektorat, predvođen rektorom, koji ima ključnu ulogu u donošenju strateških odluka i vođenju sveučilišta prema postavljenim ciljevima. Rektorat obuhvaća prorektore/ice i administrativne odjele koji podržavaju različite aspekte rada sveučilišta. Sastavnice sveučilišta čine temeljnu strukturu, a to su fakulteti, akademije i druge obrazovne jedinice. Svaka sastavnica djeluje autonomno unutar svojih okvira, nudeći različite studijske programe, istraživačke projekte i specifične discipline. Ovisno o veličini sveučilišta, sastavnice mogu imati različite razine autonomije i administrativnih tijela. Senat predstavlja tijelo koje donosi ključne odluke na sveučilištu. U njemu se obično nalaze visoko rangirani predstavnici sastavnica, stručnjaci iz različitih područja i predstavnici studenata. Senat ima ulogu u odobravanju strateških smjernica, studijskih programa te imenovanju ključnih osoba na sveučilištu. Studentski zbor predstavlja studentsko tijelo koje zastupa interese studenata na sveučilištu. Odsjeci i katedre organizirani su unutar sastavnica, a odgovorni su za provedbu nastave, vođenje istraživanja te organizaciju specifičnih disciplina. Unutar njih djeluju nastavnici, istraživači i administrativno osoblje. U okviru Sveučilišta u Zagrebu, djeluje Ured za odnose s javnošću te igra značajnu ulogu u uspostavi veza sa širom javnošću. Njihova uloga uključuje kreiranje i održavanje pozitivne slike o sveučilištu, komunikaciju s medijima, organizaciju događanja te podršku marketinškim aktivnostima.¹¹

Sveučilište u Zadru organizirano je u skladu s kompleksnim sustavom jedinica kako bi se omogućilo učinkovito upravljanje različitim aspektima sveučilišnog života. U središtu svega nalazi se Rektorat, koji koordinira različite funkcije unutar sveučilišne zajednice. Kabinet rektora sastoji se od Voditelja kabineta rektora, Ureda rektora i Logistika Kabineta rektora. Uredi prorektora nadgledaju specifična područja od interesa, dok Unutarnji revizor prati pravilnost poslovanja. Služba za pravne i opće poslove obuhvaća pravne i opće aspekte upravljanja sveučilištem. Služba za nastavu organizirana je u odjele koji se bave različitim razinama studija, uključujući preddiplomske, diplomske i poslijediplomske studije. Svaki odjel odgovoran je za svoj specifični područni studija. Uz sve navedeno, na Sveučilištu djeluje Poslovna služba, Služba za tehničko održavanje i osiguranje, Informatička služba, Sveučilišna knjižnica te Austrijska knjižnica »Dr. Alois Mock«. U službama su različiti Uredi.¹²

9.2. Organizacija Ureda za odnose s javnošću na javnim sveučilištima

Na Sveučilištu u Zadru, u sklopu Službe za opće, kadrovske i administrativne poslove, postoji niz Ureda s različitim funkcijama. Unutar ovih ureda, specifično u Uredu za osiguranje kvalitete, nalazi se i Stručni suradnik za komunikaciju s gospodarstvom i socijalnim partnerima. Ovaj stručni suradnik igra ključnu ulogu u uspostavljanju i održavanju komunikacije između sveučilišta, gospodarskih subjekata te socijalnih partnera. Njegova odgovornost obuhvaća različite aspekte komunikacije, uključujući informiranje o aktivnostima sveučilišta, usklađivanje s potrebama gospodarskog sektora te suradnju sa socijalnim partnerima.¹³

Odsjek za odnose s javnošću na Sveučilištu u Splitu, smješten unutar Kabineta rektora, predstavlja srednji razinu menadžmenta na sveučilištu. Na čelu Odsjeka nalazi se voditeljica Odsjeka za odnose s javnošću, koja ima odgovornost za vođenje, organizaciju i usmjeravanje svih aktivnosti povezanih s komunikacijom prema javnosti. Pod njezinim nadzorom djeluje i voditeljica Odjeljka, koja može imati specifične zadatke ili nadležnosti u okviru šireg područja odnosa s javnošću. Uz to, tu je i voditeljica Odsjeka za marketing, koja koordinira marketinške strategije i aktivnosti Odsjeka. Referent za odnose

¹¹ Sastavnice Sveučilišta u Zagrebu, dostupno na: <https://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sastavnice-sveucilista/> (pristupljeno 13. prosinca 2023.)

¹² Pravilnik o ustroju i sistematizaciji radnih mjesta na Sveučilištu u Zadru, dostupno na: https://www.unizd.hr/Portals/0/doc/doc_pdf_dokumenti/pravilnici/pravilnik_o_ustroju_i_sistematizaciji_20220329_3.pdf?ver=XuQvXnoFVLkNKvKfx5Pf4A%3d%3d (pristupljeno 13. prosinca 2023.)

¹³ Isto, 14.

s javnošću i organizaciju događanja također doprinose srednjem menadžmentu, pružajući podršku i izvršavajući zadatke povezane s komunikacijom, odnosima s javnošću i organizacijom događanja. Ukratko, srednji menadžment na Sveučilištu u Splitu, unutar Odsjeka za odnose s javnošću, igra ključnu ulogu u planiranju, provedbi i praćenju aktivnosti usmjerenih prema javnosti, pridonoseći ukupnom cilju učinkovite komunikacije sveučilišnih aktivnosti i postignuća.¹⁴ Uprava Rektorata Sveučilišta u Zagrebu osigurava efikasno vođenje djelatnosti putem niza ustrojbenih jedinica, među kojima se ističe Ured za odnose s javnošću. Ovaj Ured djeluje autonomno s nizom radnih jedinica, među kojima su voditeljica Ureda za odnose s javnošću, Viša stručna savjetnica za odnose s javnošću – glasnogovornica, Viša stručna savjetnica – lektorica, Viša stručna savjetnica za uređivanje mrežnih stranica, Viša stručna savjetnica za odnose s javnošću, Stručni suradnik za odnose s javnošću, Stručni suradnik za društvene mreže.¹⁵ Sveučilište u Rijeci ima Središnji ured za odnose s javnošću i protokol, koji djeluje kao samostalna jedinica unutar sveučilišta. Ovaj ured je odgovoran za koordinaciju i provedbu aktivnosti komunikacije prema javnosti, kao i za organizaciju protokola na sveučilištu.¹⁶ Unutar organizacijske strukture Sveučilišta u Dubrovniku djeluje Ured za odnose s javnošću¹⁷, dok na Sveučilištu u Puli u sklopu Kabineta rektora djeluje Ured za komunikacije, brendiranje i odnose s javnošću.¹⁸

Kroz ovo poglavlje o organizaciji Ureda za odnose s javnošću na javnim sveučilištima u Hrvatskoj ukazuje na raznolikost struktura i uloga tih ureda na različitim sveučilištima. Iako postoji općenita sličnost u ciljevima - uspostavljanju i održavanju komunikacije prema javnosti - organizacijski pristupi variraju. Ključne uloge u tim uredima uključuju voditelje, stručne savjetnike za odnose s javnošću, glasnogovornike, stručnjake za marketing, te specijalizirane uloge poput komunikacije s gospodarstvom i socijalnim partnerima. Važno je da ovi uredi usklade svoje aktivnosti kako bi osigurali učinkovitu komunikaciju sveučilišnih aktivnosti i postignuća prema javnosti.

9.3. Zadaće ureda za odnose s javnošću

Odnosi s medijima - PR ured odgovoran je za uspostavljanje kontakata s novinarima, pripremu i distribuciju priopćenja za medije, organiziranje konferencija za novinare te praćenje medijskog izveštavanja o sveučilištu. Tako Sveučilište u Zagrebu ima dio na webu pod nazivom *Priopćenja i obavijesti za novinare*. Posljednja objavljena obavijest na webu odnosi se na dodjelu priznanja najboljim studentima sportašima Sveučilišta za akademsku godinu 2022./2023. Ova informacija ima potencijal privući pažnju medija te istovremeno predstavlja pozitivan element koji promiče sportske uspjehe studenata na sveučilištu.¹⁹ Jednako tako, Sveučilište u Osijeku na svome službenom webu pod *Vijesti*, objavljuje priopćenja za javnost.²⁰ Kroz objavljena priopćenja, Sveučilište u Osijeku također može promovirati svoje vrijednosti, ciljeve i postignuća te pružiti relevantne informacije koje doprinose boljem razumijevanju njihove uloge u akademskoj i široj zajednici.

Organizacija događanja - sudjelovanje u planiranju i organizaciji događanja, kao što su sveučilišne svečanosti, konferencije, seminari i druge aktivnosti, dio su aktivnosti PR ureda usmjerenih na promociju sveučilišta. Sveučilište u Dubrovniku, putem društvenih mreža, potiče studente i širu javnost da se pridruže humanitarnoj akciji organiziranoj povodom blagdana. Ova aktivnost ne samo da promiče

¹⁴ Sveučilište u Splitu: Sveučilišna tijela i službe, dostupno na: <https://arhiva.unist.hr/sveuciliste/sveucilisna-tijela-i-sluzbe/rektorat> (pristupljeno 13. prosinca 2023.)

¹⁵ Sveučilišna tijela, dostupno na: <https://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveucilisna-tijela-i-sluzbe/> (pristupljeno 2. travnja 2024.)

¹⁶ Središnji ured za odnose s javnošću i protokol, dostupno na: <https://uniri.hr/media-press/odnosi-s-javnoscu/> (pristupljeno 2. travnja 2024.)

¹⁷ Službe i uredi, dostupno na: <https://www.unidu.hr/sluzbe-i-uredi/> (pristupljeno 2. travnja 2024.)

¹⁸ Kabinet rektora, dostupno na: https://www.unipu.hr/rektorat/kabinet_rektora (pristupljeno 2. travnja 2024.)

¹⁹ Priopćenja i odnosi s medijima, dostupno na: https://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Novosti_press/Mediji/Priopcenja/Dodijeljena_priznanja_najboljim_studentima_sportasima_SuZ_za_ak._god._2022-2023.pdf (pristupljeno 13. prosinca 2023.)

²⁰ <https://www.unios.hr/tag/priopcenje-za-javnost/> (pristupljeno 18. ožujka 2024.)

humanitarni duh već i demonstrira društvenu odgovornost sveučilišne zajednice.²¹ Značajna aktivnost je i Tjedan karijera na kojem predstavnicima poduzeća, udruga, lokalnih uprava i samouprava te drugih organizacija priliku da se predstave studentima i ukazuju na poslovne mogućnosti.

Promocija sveučilišta – prethodno navedeni primjer Sveučilišta u Dubrovniku ilustrira angažman u promociji s ciljem povećanja vidljivosti sveučilišta. Ova strategija usmjerena je na privlačenje potencijalnih studenata, donatora te suradničkih organizacija. Takav pristup organizaciji događanja doprinosi izgradnji pozitivnog identiteta sveučilišta, jača zajedništvo unutar sveučilišne zajednice i potiče angažman šire javnosti. Sveučilišta često organiziraju Dane otvorenih vrata, takav događaj ima veliki utjecaj na promociju institucije i kreiranje imidža. Sveučilište u Puli je organizirao jedan takav događaj te ga je ured za PR vješto popratio na svim relevantnim mrežama.²²

Komunikacija s alumnima – Organizacija bivših studenata sveučilišta pokazala se iznimno važnom i nužnom. Iskustva starih i uglednih sveučilišta jasno ukazuju na to da bivši studenti predstavljaju ključni izvor podrške u visokoškolskim ustanovama. Stoga nije iznenađujuće što sveučilišta i fakulteti aktivno nastoje stvoriti povezanost, zadržati interes te pridobiti savjete od svojih bivših studenata, koji često zauzimaju značajne društvene funkcije i obogaćuju ih vrijednim iskustvom.²³ Na Sveučilištu u Splitu, postoji dinamična udruga poznata kao Alumni Sveučilišta u Splitu – ASUS, koja predano organizira širok spektar događanja na fakultetu.²⁴ Ovi događaji, poput izložbi, promocija knjiga i različitih akademija, ne samo da obogaćuju studentski život već i pomažu u održavanju povezanosti između alumna i aktualnih studenata. Dok na Sveučilištu u Zadru, Odjel odnosa s javnošću predstavlja svoju inicijativu pod nazivom »Upoznajemo alumne Sveučilišta u Zadru«. Ovaj program ima za cilj izgraditi i promicati ugled sveučilišta na način koji ističe važnost alumna zajednice. Ovakva vrsta događanja ne samo da slavi postignuća bivših studenata već i stvara inspirativnu atmosferu koja potiče aktualne studente na postizanje svojih ciljeva.²⁵

9.4. Pregled komunikacijskih kanala

Sveučilišta često koriste web stranice kao glavnu platformu za komunikaciju sa studentima, zaposlenicima i javnošću. Na webu se mogu pronaći informacije o studijskim programima, istraživačkim projektima, događanjima na sveučilištu, kontakt informacijama i drugim relevantnim temama, kao što je primjer Sveučilišta u Dubrovniku. Isto sveučilište aktivno sudjeluje na platformama poput Facebooka, Instagrama i LinkedIna. Kroz ove kanale, sveučilišta dijele vijesti, informacije o događanjima, promiču istraživanja i suradnju, te komuniciraju s studentima i širom javnošću. Društvene mreže često služe i kao sredstvo za izgradnju zajednice te održavanje interakcije između sveučilišta i svoje publike.

Sveučilište u Rijeci aktivno koristi društvenu mrežu Facebook kao ključni komunikacijski kanal kako bi informiralo studente, doktorande i širu javnost o događanjima, tribinama i aktivnostima. Putem Facebooka, Sveučilište širi pozive za sudjelovanje u različitim događajima, kao što je npr. tribina o »Društvenom životu doktoranada i doktorandica«. Linkovi na web stranicu Sveučilišta pružaju dodatne informacije i omogućuju zainteresiranim pristup više detalja o događaju. Ovom integracijom Facebooka u svoju komunikacijsku strategiju, Sveučilište ostvaruje direktnu interakciju s ciljanim skupinama, poboljšava vidljivost događanja te promiče aktivno sudjelovanje studenata i zajednice. Uloga ureda

²¹ Sveučilište u Dubrovniku, dostupno na: <https://www.unidu.hr/pridruzite-se-humanitarnoj-akciji-studentske-ruke-dobrote-za-luciju/?cat=207> (pristupljeno 13. prosinca 2023.)

²² Sveučilište u Puli, Dani otvorenih vrata, dostupno na: https://www.unipu.hr/novosti/%40=2fgza&fbclid=IwAR0hK4KGehtPB6iY8GkL4yGERgGZQrwg4IAIZRPLPzqzTHCuu_9qX-MNFsIY#news_107442 (pristupljeno 13. prosinca 2023.)

²³ Charles STEINBER, *Public Relations on the Campus: An Analysis and Interpretation of the Replies to a Questionnaire Survey*, The Journal of Higher Education, Vol. 37., No. 3, 1966., 129.

²⁴ Alumni Sveučilišta u Splitu, dostupno na: <https://arhiva.unist.hr/alumni/o-nama> (pristupljeno 18. ožujka 2024.)

²⁵ Alumni Mavar, Grancarić i Vučić Marasović o svom iskustvu studiranja na zadarskom sveučilištu: »Odredilo je naš životni put!«, dostupno na: <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/regional/alumni-mavar-grancaric-i-vucic-marasovic-o-svom-iskustvu-studiranja-na-zadarskom-sveucilistu-odredilo-je-nas-zivotni-put-1348884> (pristupljeno 18. ožujka 2024.)

Slika 1: Facebook kao komunikacijski kanal na Sveučilištu
Izvor: preuzeto sa službene Facebook stranice

Slika 2: Web stranica kao primjer komunikacijskog kanala
Izvor: <http://www.unios.hr/>

odnosa s javnošću na sveučilištu izuzetno je povezana s radom ostalih službi i ureda, te se odvija u kontinuiranoj koordinaciji radi ostvarivanja sinergije i učinkovite komunikacije. U navedenom primjeru se vidi suradnja s Odjelom za doktorske studije.²⁶

Sveučilište u Osijeku, koristi svoju službenu web stranicu za pozivanje svoje javnosti (znanstvenu zajednicu, poduzetnike, svoje studente, alumne, doktorande) na konferenciju »Inovacijski potencijal Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.«²⁷

9.5. Strateške javnosti hrvatskih javnih sveučilišta

Sveučilište u Slavonskom Brodu se ističe svojom iznimnom suradnjom s gospodarstvom, što predstavlja njegovu vanjsku javnost i ključni element u jačanju regionalnog razvoja i unapređenju inovacija Sveučilišta. Među važnim partnerima su institucije poput Regionalnog centra za biotehnoška istraživa-

²⁶ Sveučilište u Rijeci, događanja, dostupno na: <https://uniri.hr/dogadaj/> (pristupljeno 16. prosinca 2023.)

²⁷ Sveučilište u Osijeku, dostupno na: <http://www.unios.hr/konferencija-inovacijski-potencijal-sveucilista-josipa-jurja-strossmayera-u-osijeku/> (pristupljeno 14. prosinca 2023.)

vanja i razvoj BPŽ, Natura Slavonica, KP projekt, Ergo klamerice, Chromos-svjetlost, IngArt, Poduzetnički centar Pleternica, PP Medvednica, Regionalni koordinator Sisačko-moslavačke županije, i Tehnička škola Slavonski Brod.²⁸ Osim lokalnih partnerstava, Sveučilište u Slavanskom Brodu također njeguje široku mrežu suradnje s istaknutim znanstvenim i visokoškolskim institucijama diljem Europe i okolnih zemalja. Ovo uključuje institucije poput Tehničkog sveučilišta u Košicama, Mašinskog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Fakulteta tehničkih znanosti Univerziteta u Novom Sadu, GAMF Fakulteta za tehnologiju i informatiku Sveučilišta John von Neumann, i mnoge druge.²⁹ Ova duboka i raznolika partnerstva svjedoče o predanosti Sveučilišta u Slavanskom Brodu razvoju inovativnih rješenja i promicanju akademske izvrsnosti na regionalnoj i međunarodnoj razini.

Sveučilište u Rijeci prepoznaje važnost aktivnog sudjelovanja u društvu te njeguje raznovrsne i dinamične odnose s brojnim vanjskim javnostima. Kroz strateški pristup izgradnji ovih odnosa, sveučilište se usredotočuje na sljedeće ključne partnere: Grad Rijeka (Sveučilište aktivno sudjeluje u strateškim projektima i inicijativama grada Rijeke, doprinoseći njegovom gospodarskom, kulturnom i društvenom napretku). Kroz niz javnih predavanja, manifestacija i drugih događaja, sveučilište se približava građanima i jača osjećaj pripadnosti lokalnoj zajednici. Ima niz međunarodnih suradnji Ecole Universitaire de Recherche d'Economie et Management Nice – EUR ELMI, Rektorska konferencija Alpe-Jadran (AARC), Mreža sveučilišta Srednjoeuropske inicijative (CEI), Udruga za automatizaciju i proizvodnju Radne zajednice Alpe-Jadran u Beču (DAAAM), Udruga europskih sveučilišta (EUA), Konzorcij »Master in International Business« (MIB), Mreža sveučilišta jadransko-jonskog bazena (UniAdrion), Mreža mladih europskih istraživačkih sveučilišta (YERUN), Mlada sveučilišta za budućnost Europe (YUFE).³⁰

9.6. Dominante tehnike komuniciranja javnih sveučilišta

Različite su tehnike odnosno kampanje koje koriste sveučilišta za postizanje svoje misije i vizije. Kroz sljedeće primjere će se prikazati najučestalije tehnike. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli koristi press konferencije kako bi informirali sve zainteresirane javnosti.³¹ Sveučilište u Zagrebu aktivno koristi svoju web stranicu kao ključni komunikacijski kanal s medijima i javnošću. Poseban odjel nazvan »Priopćenja za medije« predstavlja važan resurs za informiranje novinara, javnosti i ostalih zainteresiranih o ključnim događanjima, vijestima i postignućima sveučilišta. Ovaj odjel često služi kao centralno mjesto na kojem se objavljuju relevantne informacije koje pokrivaju širok spektar tema, uključujući istraživanja, akademske uspjehe, kulturna događanja, suradnje s industrijom te druge relevantne vije-

Na Sveučilištu održana press konferencija na temu online studija informatike i ekonomije te prenamjene mornaričke bolnice

U prostoru SC-a, u novom paviljonu studentskog doma na Sveučilištu u Puli, održana je press konferencija na temu online studija informatike, online studija ekonomije te prenamjene mornaričke bolnice.

Konferenciju je moderirala djelatnica Ureda za odnose s javnošću, komunikacije i brendiranje, Dina Cvek Zubaj, a na konferenciji su govorili prorektor, izv. prof. dr. sc. Valter Boljunčić, izv. prof. dr. sc. Darko Etinger, prorektorica, izv. prof. dr. sc. Mirjana Radetić-Paić te Mirena Tubić, mag. oec., voditeljica Ureda za projekte i razvoj.

Slika 4: Korištenje tehnika na javnim sveučilištima
Izvor: <https://www.unipu.hr/>

²⁸ Sveučilište u Slavanskom Brodu – suradnja s gospodarstvom, dostupno na: <https://www.unisb.hr/suradnja-s-gospodarstvom/> (pristupljeno 18. ožujka 2024.)

²⁹ Sveučilište u Slavanskom Brodu – suradnja na znanstvenim i visokoškolskim institucijama, dostupna na: <https://www.unisb.hr/suradnja-s-znanstvenim/> (pristupljeno 18. ožujka 2024.)

³⁰ Otvoreno sveučilište, dostupno na: <https://uniri.hr/o-sveucilistu/uniri/> ((pristupljeno 16.3.2024.)

³¹ Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, dostupno na: https://www.unipu.hr/novosti?@=2fd0s#news_107442 (pristupljeno 15. prosinca 2023.)

sti.³² Sveučilište u Splitu redovito organizira Dane otvorenih vrata kao inicijativu koja omogućava potencijalnim studentima, ali i njihovim obiteljima, uvid u sveučilišni život. Tijekom ovog događaja, posjetitelji mogu razgledati kampuse, upoznati se s infrastrukturom i resursima koje sveučilište pruža, te dobiti informacije o studijskim programima, upisnim uvjetima i mogućnostima karijernog razvoja.³³ Neizbježne su Smotre Sveučilišta koje su s vremenom postale virtualne platforme na kojima se posjetitelji mogu informirati o raznolikosti studijskih programa i ostalim važnim aspektima vezanim uz akademsku ponudu. Sveučilišta poput onih u Osijeku, Splitu, Puli i Dubrovniku prepoznala su vrijednost virtualnih smotri te su ih integrirala kao ključni dio svojih strategija za privlačenje studenata. Tijekom pandemije, mnogi fakulteti su se također prilagodili novonastaloj situaciji i prešli na digitalni oblik smotri.

9.7. Aktivna suradnja s društvenom zajednicom

U suvremenom kontekstu, javna sveučilišta imaju izuzetno važnu ulogu u društvu, ne samo kao centri obrazovanja, već i kao ključni akteri u promicanju znanstvenih istraživanja, inovacija te kulturne i društvene raznolikosti. Uzimajući u obzir složenost njihovih funkcija, organizacija sveučilišta često uključuje brojne strukture i odjele, a odjel za odnose s javnošću igra ključnu ulogu u održavanju i jačanju sveučilišnog ugleda te uspostavljanju komunikacije s različitim interesnim skupinama. Sveučilište u Rijeci izražava svoj odnos s društvenom zajednicom kroz konkretne suradnje i projekte koji doprinose razvoju i napretku. Primjer toga je svečano otvorenje novog ureda kompanije Ericsson Nikola Tesla u Rijeci, koji je bio popraćen potpisivanjem ugovora o suradnji između Ericssona Nikole Tesle i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Otvorenje je okupilo širok spektar uzvanika, uključujući visoke predstavnike lokalnih i regionalnih tijela, članove akademske zajednice te gospodarstvenike.³⁴ Sveučilište u Dubrovniku zajedno s lokalnom i turističkom zajednicom sudjeluje u humanitarnim manifestacijama, podržavajući rad udruga. Sudjelovanje u ovakvim događajima ne samo što pridonosi promociji Sveučilišta u Dubrovniku, već i izgrađuje pozitivnu sliku sveučilišne zajednice kao aktivnog i angažiranog člana lokalne zajednice. Također, suradnja sa Turističkom zajednicom grada Dubrovnika i podrška humanitarnoj svrsi pokazuju da Sveučilište u Dubrovniku prepoznaje važnost partnerstava i društveno odgovornog djelovanja.³⁵

9.8. Marketinške i izdavačke aktivnosti

Ured za izdavačku djelatnost na Sveučilištu u Zadru, osnovan 2007. godine, predstavlja ključnu kariku u stvaranju i promociji akademskih publikacija. Kroz suradnju s marketinškim strategijama, ovaj ured doprinosi izgradnji pozitivnog imidža sveučilišta.³⁶ Još jedan primjer je Sveučilište u Dubrovniku, čija je izdavačka djelatnost usmjerena je na izdavanje raznovrsnih publikacija poput knjiga, znanstvenih knjiga, udžbenika, priručnika, skripti i monografija, te objavljivanje znanstvenih časopisa. Sveučilište može također izdavati ostale znanstvene i stručne publikacije prema potrebama i interesima.³⁷

9.9. Sport u funkciji brenda

Objava Sveučilišta u Slavonskom Brodu (Slika 5) ističe povezanost visokog obrazovanja i izuzetnih sportskih postignuća predstavljaju izvrstan način izgradnje pozitivnog imidža sveučilišta. Kroz takve objave, institucija ne samo da potiče svoje studente na postizanje vrhunskih rezultata u sportu, već i

³² Sveučilište u Zagrebu, dostupno na: <https://www.unizg.hr/novosti-i-press/priopcenja-za-medije/> (pristupljeno 15. prosinca 2023.)

³³ Sveučilište u Splitu, dostupno na: <https://arhiva.unist.hr/novosti/dani-otvorenih-vrata-sveucilista-u-splitu-2> (pristupljeno 15. prosinca 2023.)

³⁴ Sveučilište u Rijeci, dostupno na: <https://uniri.hr/vijesti/rijeka-novi-ict-hub-ericssona-nikole-tesle/> (pristupljeno 12. prosinca 2023.)

³⁵ Humanitarni događaj, dostupno na: <https://www.unidu.hr/hvalevrijedan-humanitarni-dogadaj-sveuciliste-i-ove-godine-sudjelovalo-na-torta-partyju/?cat=243> (pristupljeno 12. prosinca 2023.)

³⁶ Ured za izdavačku djelatnost na Sveučilištu u Zadru, dostupno na: <https://izdavastvo.unizd.hr/> (pristupljeno 12. prosinca 2023.)

³⁷ Izdavastvo, Sveučilište u Dubrovniku, dostupno na: <https://www.unidu.hr/izdavastvo/> (pristupljeno 12. prosinca 2023.)

naglašava integralnu povezanost između akademskog uspjeha i sportskih dostignuća. Kroz takve inicijative, sveučilište gradi pozitivan imidž koje nije ograničen samo na akademske postignuća. Studenti se potiču na aktivno sudjelovanje u sportskim aktivnostima, čime se stvara poticajna atmosfera koja potiče razvoj cjelokupne ličnosti.

10. STUDIJA SLUČAJA – SVEUČILIŠTE SJEVER

10.1. Organizacija Sveučilišta Sjever i mjesto odnosa sa javnošću

Godine 2015., Hrvatski Sabor donio je Zakon o preuzimanju osnivačkih prava, što je rezultiralo osnivanjem Sveučilišta Sjever kao osmog javnog sveučilišta u Republici Hrvatskoj. Kao regionalno sveučilište na području sjeverozapadne Hrvatske, Sveučilište Sjever paralelno djeluje i razvija se u dva sveučilišna centra: Sveučilišni centar Koprivnica i Sveučilišni centar Varaždin. Od 2021. godine Sveučilište djeluje i u gradu Đurđevcu kroz provedbu studija Računarstva i informatike. Sveučilište Sjever broji preko 5000 studenata u dva sveučilišna centra, što ga pozicionira u jedno od pet hrvatskih sveučilišta uvrštena u URAP ljestvicu 3000 najboljih sveučilišta na svijetu.³⁸ Obavljajući djelatnost visokog obrazovanja, znanstvenu, odnosno umjetničku djelatnost i stručnu djelatnost u velikom broju znanstvenih područja i polja, ovo sveučilište prema načelima Bolonjske deklaracije sadašnjim i potencijalnim studentima nudi studijske programe na tridesetak različitih studija od kojih se 20 nalazi u STEM području. Također, osim stjecanja znanja na prijediplomskoj i diplomskoj razini, Sveučilište nudi i stjecanje najviše akademske titule, odnosno mogućnost studiranja i na poslijediplomskim doktorskim studijima, ali i poslijediplomskim specijalističkim studijima.

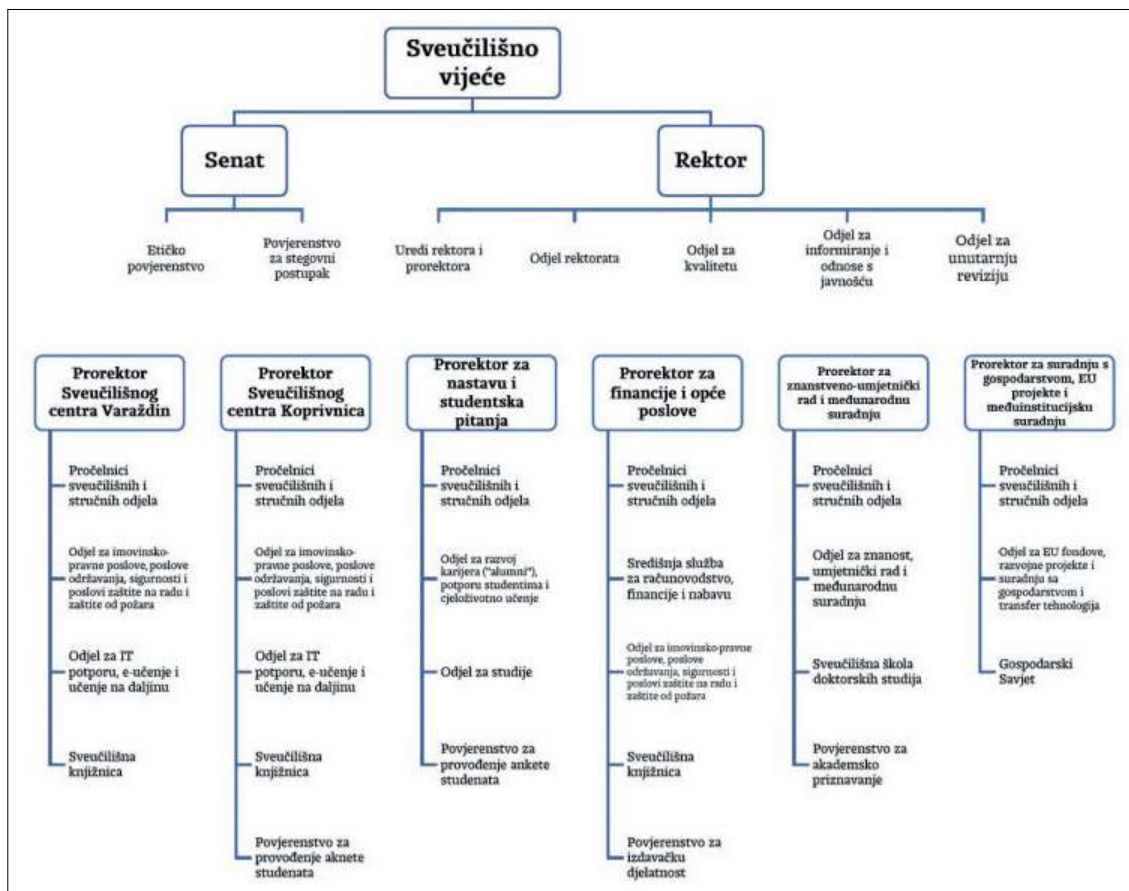
Sveučilište Sjever integrirano je sveučilište ustrojeno kroz sastavnice Sveučilišta koje nemaju pravnu osobnost, već odluku o njihovom osnivanju, statusnoj promjeni i ukidanju donosi Senat Sveučilišta. Rektorat Sveučilišta važna je sastavnica Sveučilišta, organizacijska cjelina u okviru koje se obavljaju stručni, administrativni i tehnički poslovi za potrebe oba sveučilišna centra, svih sveučilišnih sastavnica i sveučilišnih tijela.³⁹ Rektoratom upravlja rektor Sveučilišta, a u radu mu pomažu prorektori i tajnici Sveučilišta. Rektor, kao čelnik visokoobrazovne ustanove predstavlja i zastupa Sveučilište te je odgovoran za zakonitost rada Sveučilišta. Sveučilištem Sjever upravlja Senat i rektor, a rad Sveučilišta nadzire Sveučilišno vijeće. Senat predstavlja izborno stručno tijelo Sveučilišta koje donosi niz ključnih i strateških odluka na razini sveučilišta. Članove Senata čine prorektori, pročelnici Odjela, pročelnici Odsjeka/voditelji doktorskih studija, predstavnici zaposlenika u suradničkom radnom mjestu, predstavnik nenastavnog osoblja, studentski predstavnici i voditelj Sveučilišne knjižnice bez mogućnosti glasovanja.

Slika 5: Sveučilište u Slavanskom Brodu
Izvor: službena Facebook stranica

³⁸ Izašla je nova rang lista, Sveučilište se hvali da je među 400 najboljih na svijetu, dostupno na: <https://www.srednja.hr/faks/izasla-je-nova-rang-lista-sveuciliste-se-hvali-da-je-medu-400-najboljih-na-svijetu/> (pristupljeno 1. ožujka 2024.)

³⁹ Statut Sveučilišta Sjever, dostupno na: <https://www.unin.hr/wp-content/uploads/UNIN-Statut.pdf> (pristupljeno 1. ožujka 2024.)

Slika 6: Osnovna piramida odgovornosti i komunikacija Sveučilišta Sjever

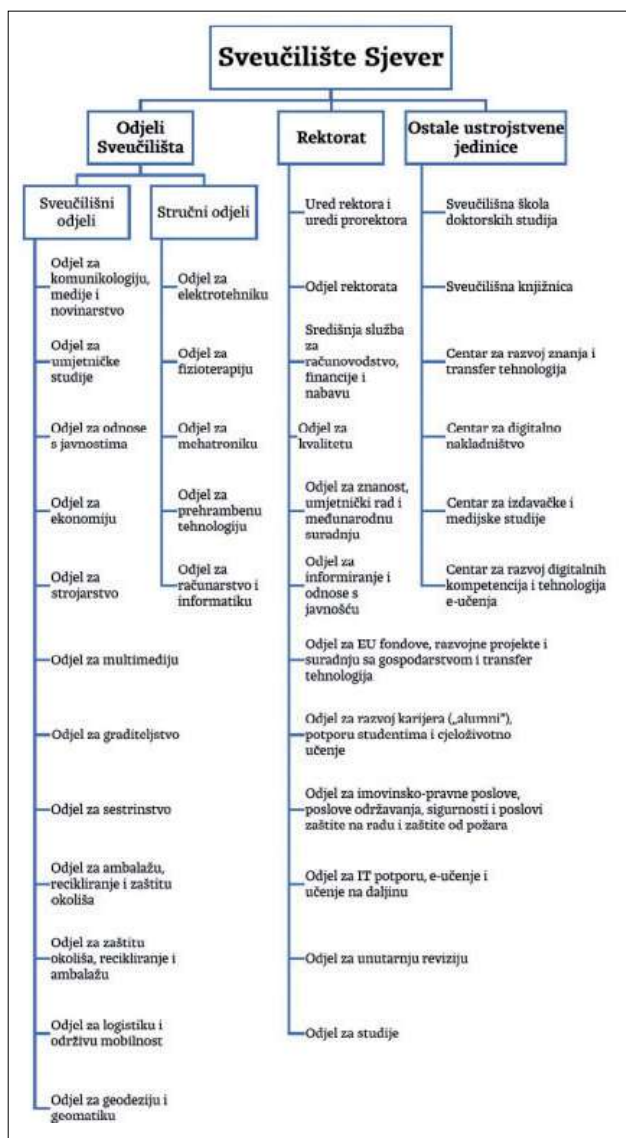
Izvor: <https://www.unin.hr/wp-content/uploads/Sveu%C4%8Dili%C5%A1te-Sjever-Priru%C4%8Dnik-kvalitete.pdf>

Kao sastavnice Sveučilišta Sjever integrirani su i sveučilišni i stručni odjeli koji sudjeluju u izvedbi sveučilišnih i stručnih studijskih programa te razvijaju znanstvenu, umjetničku i stručnu djelatnost. Radom odjela upravljaju pročelnici/pročelnice odjela i Stručno vijeće odjela.

Ustrojstvene jedinice odjela čine odsjeci Sveučilišta koji se organiziraju za pojedini studij po kriteriju povezanosti unutar znanstvenog/umjetničkog područja i polja, a u svrhu obavljanja nastavne, znanstvene/umjetničke i stručne djelatnosti. Odsjecima rukovode pročelnici/pročelnice odsjeka i Vijeće odsjeka, a odluku o njihovom ustrojstvu donosi Senat Sveučilišta.

Unutarnje ustrojstvo i sistematizacija radnih mjesta na Sveučilištu Sjever utvrđena je prema *Pravilniku o ustroju i sistematizaciji radnih mjesta*⁴⁰ u okviru kojeg je organiziran i **Odjel za informiranje i odnose s javnošću**. Analizom organizacije Sveučilišta (Slika 6 i 7) vidljivo je kako se ovaj Odjel nalazi u sastavu Rektorata pri čemu uprava Sveučilišta ima središnju ulogu davanja odobrenja i naputaka vezanih za komunikacijske odluke Sveučilišta. Prema A. Gregory (2000) djelatnost odnosa s javnošću se unutar organizacija može dijeliti po zadacima ili funkcijama. Prema već spomenutom *Pravilniku o ustroju i sistematizaciji radnih mjesta* može se zaključiti da je Odjel za informiranje i odnose s javnošću strukturiran duž funkcionalnih linija koje se očituju u raspodjeli zadaća i aktivnosti koje pripadaju području odnosa s medijima, organizaciji i protokolima raznih posjeta i događanja na Sveučilištu (konferencije, znanstveni kongresi, studentske promocije), upravljanju temama ili problemima, održavanju

⁴⁰ Pravilnik o ustroju i sistematizaciji radnih mjesta Sveučilišta Sjever, dostupno na: https://www.unin.hr/wp-content/uploads/Pravilnik-o-ustroju-i-sistematizaciji-radnih-mjesta-Sveu%C4%8Dili%C5%A1ta-Sjever_Pro%C4%8Di%C5%A1C4%87eni-tekst.pdf (pristupljeno 2. ožujka 2024.)

Slika 7: Organizacijska shema Sveučilišta Sjever

izvor: <https://www.unin.hr/wp-content/uploads/Sveuc%20dil%20A1te-Sjever-Priru%C4%8Dnik-kvalitete.pdf>

resa za ustanovu, suradnja i odnosi s medijima, izrada i predlaganje strategije Sveučilišta kao društveno odgovorne ustanove, upravljanje temama ili problemima koje su od važnosti za javno mnijenje, održavanje direktnih veza i odnosa s različitim javnostima i dionicima Sveučilišta Sjever.

direktnih veza s različitim javnostima Sveučilišta, informiranju uprave o javnom mnijenju ili predlaganju strategija jačanja i održavanja imidža Sveučilišta.

U sastavu Rektorata nalazi se i Ured rektora i prorektora. Ured rektora ima zadaću pružanja potpore članovima Uprave u obnašanju njihovih dužnosti te koordinira sve oblike komunikacije sa resornim Ministarstvom, lokalnom zajednicom, Rektorskim zborom i svim važnim dionicima Sveučilišta Sjever. Ured rektora obavlja i sve poslove vezane za djelatnost Sveučilišta, dok je Ured prorektora odgovoran je za stručne, organizacijske i tehničke poslove vezane uz djelatnost Sveučilišta.

Uz navedeno, u sastavu Rektorata pozicioniran je i Odjel rektorata u okviru kojeg djeluje i Služba za opće, pravne, kadrovske i administrativne poslove Sveučilišta. U rangu sa spomenutim, nalazi se i Središnja služba za računovodstvo, financije i nabavu, kao i odjeli prikazani na Slici 7.

10.2. Ustroj Ureda za odnose s javnošću na Sveučilištu Sjever

Mjesto i uloga odnosa s javnošću u organizaciji, pa tako i u ustanovama visokog obrazovanja ovisi o vrsti visokog učilišta, percepciji dominantne koalicije⁴¹ ili najvišeg rukovodstva te sposobnosti menadžera ili voditelja odnosa s javnošću.⁴² Odjel za informiranje i odnose s javnošću Sveučilišta Sjever smješten je pod ingerencijom prorektora Sveučilišnog centra obavljajući poslove i aktivnosti vezane uz organizaciju protokola raznih događanja i gostovanja na Sveučilištu, praćenje i evidentiranje tema koje su od intere-

⁴¹ Dominantna koalicija - pojam koji su razvili stručnjaci za menadžment kako bi opisali najmoćnije ljude u organizaciji koji najviše utječu na donošenje odluka (Grunig i Kim, 2021: 16). Objašnjavajući pojam dominantne koalicije Tomić (2016: 1248) ističe: »iako pripadnici dominantne koalicije imaju formalnu moć na temelju svojih položaja (npr. glavni direktor ili direktor proizvodnje), osoba koja ima neformalnu moć može također biti uključena u dominantnu koaliciju. Funkcija odnosa s javnošću u nekoj organizaciji dobiva moć onda kada je pripadnici dominantne koalicije ocijene kao bitnu funkciju upravljanja, a ne kao tehničku ulogu provedbe komunikacijske strategije o kojoj su odlučili drugi. Ostvarivanje strateške uloge zahtijeva od stručnjaka za odnose s javnošću da imaju znanje strateškog upravljanja«.

⁴² Z. TOMIĆ, nav. dj. 111.

Na čelu Odjela nalazi se Voditelj odjela za informiranje i odnose s javnošću koji koordinira i organizira rad Odjela te je odgovoran za zakonitost njegovog poslovanja. Slijedom navedenog, Voditelj odjela je zadužen i za aktivnosti i zadaće u okviru šireg područja odnosa s javnošću koje obuhvaćaju odnose s medijima, izradu kataloga informacija Sveučilišta, sudjelovanje u izradi tekstova za publikacije Sveučilišta, predlaganje i autoriziranje promotivnih materijala Sveučilišta, nadziranje i generiranje sadržaja za web stranicu Sveučilišta i njegovih sastavnica, pružanje podrške u pripremi protokolarnih radnji, autoriziranje intervjuja i sadržaja te organiziranje gostovanja rektora i prorektora u medijima i javnim skupovima. Pod njegovim nadzorom djeluje i Stručni savjetnik Odjela čija se funkcija svodi na savjetodavnu ulogu u svrhu postizanja optimalne i učinkovite komunikacije svih sveučilišnih aktivnosti. Između ostaloga, Stručni savjetnik zadužen je i za provedbu niz organizacijskih i operativnih zadaća poput provedbe organizacijskih mjera Odjela, vodi arhivu medijskih i javnih istupa čelnika i djelatnika Sveučilišta, pomaže u pripremi tekstova za medije i odnose s javnošću, sudjeluje u izradi sadržaja za publikacije Sveučilišta, predlaže i autorizira promotivne materijale Sveučilišta, pomaže u pripremi protokolarnih radnji te uz ovlaštenje Voditelja odjela autorizira intervjuje i priprema nastupe rektora i prorektora u medijima i javnim skupovima. Odjel za informiranje i odnose s javnošću obuhvaća i radno mjesto Višeg stručnog referenta koji odnosima s javnošću doprinosi kroz operativnu – tehničku ulogu koja podrazumijeva pripremu kreiranja sadržaja za publikacije i promotivne materijale Sveučilišta, podršku u pripremi raznih protokolarnih radnji, vođenje statistike pojavljivanja u medijima te prema potrebi i nalogu Voditelja odjela, rektora ili prorektora objavljuje sadržaj na web stranici Sveučilišta te druge odgovarajuće poslove.

Organizacijska shema Sveučilišta Sjever (*Slika 7*) pokazuje da je Odjel za informiranje i odnose s javnošću pozicioniran u sklopu Rektorata, što odnose s javnošću kao samostalnu ustrojbenu jedinicu profilira u proaktivnu funkciju unutar upravne strukture. Odjel za informiranje i odnose s javnošću Sveučilišta Sjever ima značajan potencijal za rast i jačanje. Proširenje tima, aktivno sudjelovanje u strateškom planiranju i korištenje različitih komunikacijskih kanala doprinijet će jačanju proaktivnog pristupa u odnosima s javnošću i boljoj promociji Sveučilišta u široj zajednici.

10.3. Zadaće Odjela za informiranje i odnose s javnošću

Zadaće i aktivnosti u odnosima s javnošću mogu se razlikovati ovisno o specifičnostima svakog sveučilišta i potrebama njihovih ključnih javnosti i dionika. Prema ustroju i sistematizaciji radnih mjesta u okviru Odjela za informiranje i odnose s javnošću na Sveučilištu Sjever zadaće odnosa s javnošću mogu se kategorizirati u sljedeće aktivnosti i funkcije:

Posebni događaji – sudjelovanje djelatnika Odjela u planiranju i organizaciji raznih posjeta i događanja na Sveučilištu (konferencije, znanstveni kongresi i simpoziji, panel rasprave, studentske promocije, Dani otvorenih vrata, Festival znanosti, Tjedan karijera – UNIN Connect Week, MOP festival multimedije, izložbe studentskih radova, otvorenje novih zgrada i sl.), kao i organiziranje protokola za manifestacije koje organizira Studentski zbor Sveučilišta Sjever. Organizacija posebnih događanja zahtijeva brižno planiranje i koordinaciju te pripremu priopćenja i poziva za medije. Jedan od takvih događanja na Sveučilištu Sjever odnosio se i na svečano otvorenje nove zgrade Prehrambene tehnologije⁴³, događaju koji je okupio brojne nastavnike, znanstvenike, izaslanike ministra, državnog tajnika, predstavnike medija i lokalne zajednice te brojne druge dionike Sveučilišta Sjever.

Pisanje i uređivanje – pisanje izvješća i priopćenja za medije i javnost, brošura i promotivnih publikacija Sveučilišta, izrada kataloga informacija Sveučilišta, priprema i uređivanje tekstova i nastupa rektora, prorektora i ostalih djelatnika Sveučilišta, provedba i autorizacija intervjuja te kreiranje i uređivanje sadržaja za mrežne stranice i društvene mreže Sveučilišta. Konkretni primjer provedbe i autorizacije intervjuja za potrebe web stranice Sveučilišta odnosi se, između ostaloga, i na provedbu intervjuja

⁴³ Otvorena nova zgrada Prehrambene tehnologije i potpisan ugovor o suradnji s Podravkom, kao nastavnom bazom Sveučilišta, dostupno na: <https://www.unin.hr/2023/06/sveuciliste-sjever-otvorilo-novu-zgrade-prehrambene-tehnologije-i-potpisalo-ugovor-o-suradnji-s-podravkom-kao-nastavnom-bazom-sveucilista/> (pri-
stupljeno 5. ožujka 2024.)

nastavnika i znanstvenika koji svojim znanstvenim postignućima, istraživanjima i radu sa studentima doprinose vidljivosti Sveučilišta Sjever.⁴⁴

Odnosi s medijima – informiranje medija o aktivnostima na Sveučilištu, praćenje medija i press – clipping vezan uz Sveučilište i teme koje su od interesa za ustanovu ili sastavnice, priopćenja za medije, konferencije za medije, pozivi za medije, brifinzi, izjave i intervjui za medije.

Produkcija – razne publikacije i kreiranje multimedijalnih sadržaja važni su alati i načini komuniciranja sa studentima i ključnim javnostima Sveučilišta Sjever.

Upravljanje temama ili problemima – koje su od važnosti za javno mnijenje, sa zadaćom uspostavljanja povjerenja u javnostima Sveučilišta.

Društvena odgovornost – sudjelovanje djelatnika Odjela u izradi pravilnika o poslovanju Sveučilišta kao društveno odgovorne ustanove.

Interna komunikacija – izrada kataloga informacija Sveučilišta, informiranje uprave o javnom mnijenju te koordinacija komunikacije sa studentima, profesorima i svim djelatnicima Sveučilišta.

10.4. Komunikacijski kanali Sveučilišta Sjever

Djelatnici za odnose s javnošću na Sveučilištu Sjever koriste široki asortiman komunikacijskih kanala i alata u svrhu postizanja dvosmjerne, kontinuirane i napredne komunikacije sa ključnim javnostima (studenti, potencijalni i bivši studenti, profesori, zaposlenici, mediji, gospodarski subjekti i ostala ključna javnost). U komunikaciji s ciljnom javnošću Sveučilišta, djelatnici za odnose s javnošću primjenjuju *offline* i *online* kanale:

- *Web Stranica* – mrežna stranica Sveučilišta Sjever služi kao osnovno središte informacija o sveučilištu, studijskim programima, događanjima, istraživanjima i drugim važnim informacijama.
- *E-mail* - slanje e-pošte omogućuje izravnu komunikaciju sa studentima, profesorima, zaposlenicima i drugim dionicima. Koristi se za obavijesti, najave događanja, važne informacije i slično.
- *Društvene mreže* - Sveučilište aktivno sudjeluje na društvenim mrežama poput Facebooka, Instagrama, TikToka i LinkedIna. Putem društvenih mreža djelatnici kontinuirano i pravovremeno objavljuju i dijele vijesti, događanja, uspjehe studenata te ih povezuju sa zajednicom.
- *Virtualna učionica i E-learning Platforme* – u svrhu ostvarivanja komunikacije između nastavnika i studenata te za pružanje online materijala, Sveučilište koristi virtualne učionice i e-learning platforme poput Merlina, danas najmodernijeg sustava za e – učenje u sustavu visokog obrazovanja.
- *Tiskani materijali* - brošure, letci, plakati, znanstveni i stručni časopisi i publikacije, priručnici, promotivni materijali koji se koriste za informiranje o studijskim programima, događanjima, posebnim postignućima ili edukaciju studenata i svih zainteresiranih javnosti.
- *Medijski kontakti i priopćenja za javnost* - Sveučilište komunicira s javnošću putem medijskih kontakt osoba, plasiranjem priopćenja za javnost te sustavnom i proaktivnom suradnjom s medijima kako bi dijelili važne informacije o Sveučilištu.
- *Edukativni seminari i radionice* - organiziranje edukativnih seminara i radionica omogućuje Sveučilištu interaktivnu i dvosmjernu komunikaciju sa studentima, potencijalnim studentima, profesorima i drugim zainteresiranim dionicima.
- *Alumni mreža* - alumni mreža Sveučilišta služi kao kanal za komunikaciju s bivšim studentima, dijeleći informacije o njihovim postignućima, pozivajući ih na događanja ili pružajući resurse za karijerni razvoj.
- *Oglasne ploče i ekrani* - postavljanje oglasnih ploča ili digitalnih ekrana na Sveučilištu može poslužiti za brzu distribuciju i diseminaciju informacija o događanjima, radionicama ili važnim obavijestima.

⁴⁴ Koliko god se zalagali, učili i nadograđivali, u tome nikako ne možete pretjerati, dostupno na: <https://www.unin.hr/2024/03/koliko-god-se-zalagali-ucili-i-nadogradivali-u-tome-nikako-ne-mozete-pretjerati/> (pristupljeno 7. ožujka 2024.)

Kombinacija ovih komunikacijskih kanala pomaže Sveučilištu Sjever u stvaranju sveobuhvatnog i učinkovitog sustava komunikacije s različitim dionicima.

10.5. Javnosti Sveučilišta Sjever

Kako bi ostvarile svoje ciljeve, visokoobrazovne ustanove moraju znati prepoznati, definirati i segmentirati svoje javnosti i njihove potrebe.⁴⁵ Ovo je posebno važno jer su javnosti heterogene i s njima je potrebno ostvariti učinkovitu komunikaciju putem različitih dostupnih kanala i alata.

Ključne javnosti s kojima Sveučilište Sjever komunicira su sljedeće:

Studenti – predstavljaju najvažniji resurs Sveučilišta Sjever, a njihova potpora i razumijevanje važno je za ostvarenje ciljeva. Jedan od navedenih ciljeva predstavljen je na panel raspravi Sveučilišta Sjever pod nazivom »Utjecaj informacijsko - komunikacijskih tehnologija na struku odnosa s javnošću« namijenjenog studentima diplomskog studija Odnosa s javnostima, ali i srodnih struka u svrhu aktualiziranja pitanja nužnosti osuvremenjivanja studijskih programa iz područja odnosa s javnošću primjenom tehnika, alata i metoda umjetne inteligencije.⁴⁶

Bivši studenti – najvažniji su izvor dobrovoljne potpore i odanosti. U svrhu ostvarivanja podrške ustanove, Sveučilište Sjever osnovalo je zajednicu bivših studenata (UNIN alumni) s ciljem međusobnog povezivanja bivših studenata i davanja doprinosa daljnjem razvoju Sveučilišta. Zajednica UNIN alumni obuhvaća više od 14.000 bivših studenata koji su završili prijediplomske, diplomatske i poslijediplomske studije, kao i bivše polaznike programa cjeloživotnog obrazovanja.⁴⁷

Potencijalni studenti i njihovi roditelji – kako bi ostvarili podršku i privukli buduće studente, Sveučilište Sjever kontinuirano i sustavno koristi brojne komunikacijske kanale i alate putem kojih potencijalni studenti i njihovi roditelji dobivaju sve potrebne informacije o studijskim programima i načinima izvođenja nastave na Sveučilištu. Organiziranjem Dana otvorenih vrata i radionica različitih sadržaja za maturante i učenike srednjih škola, budući studenti imaju priliku upoznati se s mogućnostima studiranja, razgledati Sveučilište te doznati sve o iskustvima studiranja bivših studenata.⁴⁸

Mediji – nezaobilazna javnost Sveučilišta Sjever koja predstavlja važan kanal u komunikaciji Sveučilišta sa ključnim javnostima. U svrhu održavanja dvosmjerne komunikacije i suradnje između Sveučilišta i medija, a sukladno *Pravilniku o ustroju i sistematizaciji radnih mjesta Sveučilišta Sjever*, zadaća djelatnika za odnose s javnošću je redovito ih informirati o svim aktivnostima na Sveučilištu te svakodnevno pratiti, prikupljati i selektirati sve važne medijske priloge i članke o Sveučilištu (press – clipping). Sveučilište Sjever, organizirajući godišnju konferenciju »Informacijske i komunikacijske znanosti u kontekstu promjena« redovito se obraća doktorandima, domaćim i međunarodnim stručnjacima i znanstvenicima u području medija, novinarstva, nakladništva i komunikacijskih znanosti te medijima i svim zainteresiranim skupinama promičući nove perspektive i pristupe znanstvenom radu, kao i promijene u kontekstu obrazovanja pod utjecajem novih tehnologija.⁴⁹

Lokalna zajednica – suradnja i zajednička sinergija Sveučilišta Sjever i lokalne zajednice može biti od velike i obostrane koristi. U tom kontekstu, Sveučilište je stavljajući veliki naglasak na praktični dio nastave ostvario suradnju s koprivničkim Gradskim komunalnim poduzećem »Komunalac«. U okviru ove suradnje studenti su na vlastitim primjerima praktičnih zadataka i inovativnih rješenja izrađivali poslovne i marketing planove te planove integrirane marketinške komunikacije za potrebe prepoznatli-

⁴⁵ Z. TOMIĆ, nav. dj., 433.

⁴⁶ Promjene se događaju - mi ih moramo pratiti, dostupno na: <https://www.unin.hr/2024/02/promjene-se-događaju-mi-ih-moramo-pratiti/> (pristupljeno 7. ožujka 2024.)

⁴⁷ Na Sveučilištu Sjever osnovana zajednica bivših studenata - UNIN alumni, dostupno na: <https://www.unin.hr/2023/04/na-sveucilistu-sjever-osnovana-zajednica-bivisih-studenata-unin-alumni/> (pristupljeno 8. ožujka 2024.)

⁴⁸ Dan otvorenih vrata Sveučilišta Sjever, dostupno na: <https://www.unin.hr/2020/03/dan-otvorenih-vrata-sveucilista-sjever-3/>, (pristupljeno 8. ožujka 2024.)

⁴⁹ Godišnja konferencija Sveučilišta Sjever odgovorila na neka od pitanja u kontekstu promjena u području informacijskih i komunikacijskih znanosti, dostupno na: <https://www.unin.hr/2023/11/godisnja-konferencija-sveucilista-sjever-odgovorila-na-neka-od-pitanja-u-kontekstu-promjena-u-podrucju-informacijskih-i-komunikacijskih-znanosti/> (pristupljeno 8. ožujka 2024.)

vosti lokalnih brendova.⁵⁰ Sveučilište Sjever intenzivno osluškuje potrebe lokalne zajednice te potiče suradnju sa jedinicama lokalne samouprave. Štoviše, u cilju da ta suradnja bude još kvalitetnija, intenzivnija i da se ostvare rezultati na obostrano zadovoljstvo, Sveučilište je organiziralo okrugli stol na temu »Perspektive suradnje javne uprave, razvojnih agencija i Sveučilišta Sjever u korištenju EU projekata«.⁵¹ Kroz otvorenu diskusiju koja je okupila čelnike 13 gradova, predstavnike razvojnih agencija i poduzetničkih centara sa sjevera Hrvatske, Sveučilište je istaknulo potrebu za suradnjom u pogledu provedbe EU projekata, ali i bolje povezanosti lokalne i akademske zajednice.

Druge obrazovne ustanove – srednje škole, fakulteti, sveučilišta i druge visokoškolske ustanove važni su partneri Sveučilišta Sjever u ispunjavanju akademskih ciljeva. Jedna od uspješnih kampanja Sveučilišta je i predstavljanje studijskih programa Sveučilišta Sjever brojnim učenicima i maturantima srednjih škola.⁵² Osim navedenog, Sveučilište Sjever produbljuje i održava veze i sa ostalim visokoobrazovnim ustanovama, pa je u cilju povećanja vidljivosti Sveučilišta na svjetskoj akademskoj razini ostvarilo suradnju sa vijetnamskim sveučilištem University of Technology and Education⁵³. Također, na službenoj stranici Sveučilišta Sjever oblikovano je posebno sučelje pod nazivom *Suradnja s drugim institucijama*⁵⁴ u sklopu kojeg su dostupne sve informacije i obavijesti vezane za suradnju sa drugim institucijama u području visokog obrazovanja i gospodarstva.

Gospodarski subjekti – Sveučilište Sjever kontinuirano radi na povećanju suradnje s gospodarskim subjektima u svrhu što kvalitetnije izobrazbe kompetentnog stručnog kadra. Aktivna suradnja i osluškivanje realnih potreba gospodarstva u regiji jedan je od ciljeva i razvoja Sveučilišta te je u tu svrhu Sveučilište pokrenulo službeni internetski portal suradnje s gospodarstvom: portal *connect.unin.hr*⁵⁵ koji je namijenjen studentima te gospodarskim, zdravstvenim, medijskim i ostalim ustanovama s kojima Sveučilište ostvaruje suradnju. Pregledom i analizom spomenutog portala vidljivo je da je Sveučilište ostvarilo suradnju sa strateškim partnerima kao što su Vindija, Podravka, Pik Vrbovec, Belupo, Carlsberg Croatia, Hrvatska gospodarska komora, Kaufland Hrvatska, Hrvatski zavod za zapošljavanje, HAMAG BICRO, NOVA TV, 404 agencija, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Središnji državni ured za razvoj digitalnog društva i brojni drugi iz različitih područja djelatnosti.

Institucije EU – Sveučilište Sjever Erasmus+ programe provodi dugi niz godina i tako doprinosi povećanju mreže stranih partnera kao i internacionalizaciji obrazovanja i kompetencija nastavnog i nenastavnog osoblja Sveučilišta. Bilateralnu međunarodnu suradnju Sveučilište je ostvarilo s visokim učilištima u slijedećim zemljama: Finska, Mađarska, Portugal, Rumunjska, Slovačka, Slovenija, Turska, Poljska, Češka, Španjolska i dr.

Ostale značajne suradnje su Rektorski zbor RH, Europsko udruženje Sveučilišta (EUA), CAR-NET-om i dr.

10.6. Tehnike (kampanje) Sveučilišta Sjever

Sveučilište Sjever ustrojeno kao dinamična organizacija koja stalno prati, primjenjuje i ugrađuje znanstvene i stručne spoznaje primjenjuje niz uspješnih kampanja i tehnika u svrhu ostvarenja ciljeva,

⁵⁰ Suradnja s koprivničkom tvrtkom Komunalac d.o.o rezultirala inovativnim rješenjima i idejama studenata, dostupno na: <https://www.unin.hr/2024/02/suradnja-s-koprivnickom-tvrtkom-komunalac-d-o-o-rezultirala-inovativnim-rjesenjima-i-idejama-studenata/> (pristupljeno 9. ožujka 2024.)

⁵¹ Okrugli stol na Sveučilištu Sjever profilirao niz planova i suradnji s lokalnim upravama i razvojnim agencijama sjevera, dostupno na: <https://www.varazdinska-zupanija.hr/vijesti/okrugli-stol-na-sveucilistu-sjever-profilirao-niz-planova-i-suradnji-s-lokalnim-upravama-i-razvojnim-agencijama-sjevera.html> (pristupljeno 9. ožujka 2024.)

⁵² Uspješno predstavljanje studijskih programa Sveučilišta Sjever u Krapini i u Ivancu, dostupno na: <https://www.unin.hr/2023/03/uspjesno-predstavljanje-studijskih-programa-sveucilista-sjever-u-krapini-i-u-ivancu/> (pristupljeno 9. ožujka 2024.)

⁵³ Sveučilište Sjever širi mrežu internacionalne suradnje u Aziji, dostupno na: <https://varazdinski.net.hr/vijesti/drustvo/4418227/sveuciliste-sjever-siri-mrezu-internationalne-suradnje-u-aziji/> (pristupljeno 10. ožujka 2024.)

⁵⁴ https://www.unin.hr/category/suradnja_institucije/ (pristupljeno 10. ožujka 2024.)

⁵⁵ UNIN CONNECT, <https://connect.unin.hr/> (pristupljeno 10. ožujka 2024.)

misije i vizije. U nastavku ovog poglavlja dati će se kratki pregled najučestalijih tehnika i kampanja koje Sveučilište provodi.

Spomenuta promocija Sveučilišta Sjever po srednjoškolskim ustanovama u vidu posjeta i prezentacije studijskih programa Sveučilišta jedna je od redovitih kampanja u sklopu koje ova ustanova komunicira s potencijalnim studentima. Uz navedeno važno je naglasiti i sudjelovanje Sveučilišta na sajmovima karijera u organizaciji srednjoškolskih ustanova ili jedinica lokalne samouprave. Sveučilište Sjever u statusu partnera sajma sudjeluje i na tehnološkim sajmovima, pa je u sklopu prvog tehnološkog sajmu o digitalnoj transformaciji gospodarstva predstavilo svoje studijske programe i sudjelovalo na stručnim tribinama.⁵⁶

Sveučilište Sjever redovito i planski koristi web stranicu i društvene mreže kao ključne komunikacijske kanale kojima pravovremeno informira studente, akademsko osoblje, medije, gospodarske subjekte, lokalnu zajednicu, partnere i ostalu širu javnost o događajima i aktivnostima na Sveučilištu. Nadalje, kako bi ostvarilo dvosmjernu komunikaciju i interakciju sa svim ključnim javnostima, Sveučilište intenzivno koristi različite društvene platforme (Facebook, Instagram, TikTok i LinkedIn) za provedbu digitalnih kampanja, promocije i diseminacije svih važnih informacija o aktivnostima i događanjima na Sveučilištu (sudjelovanje profesora i znanstvenika Sveučilišta Sjever na konferencijama i panelima, objave iskustava studiranja bivših studenata Sveučilišta Sjever, promocije studenata, upisi na studijske programe i sl.). Održavanje *Dana otvorenih vrata* jedna je od tehnika koju Sveučilište koristi u komunikaciji s potencijalnim studentima te potonjima nudi bogati program i sadržaj o mogućnostima studiranja na Sveučilištu Sjever. Također, važno je spomenuti i organiziranje *Erasmus + dana* u sklopu kojih Sveučilište održava prezentacije i nudi različite sadržaje o mogućnostima mobilnosti za studente i nastavno i nenastavno osoblje.

Obilježavanje *Tjedna karijera (UNIN Connect Week)* jedan je od najposjećenijih događanja na Sveučilištu Sjever koji okuplja veliki broj renomiranih poslodavaca i tvrtki iz STEM područja u svrhu ostvarenja izravne suradnje studenata i budućih poslodavaca. Ovaj događaj obilježen panel raspravama i bogatim programom predstavlja značajnu kampanju koju Sveučilište provodi kako bi povezal gospodarstvo i visoko obrazovanje, a u čijem središtu događanja se nalaze studenti (sadašnji i potencijalni), kao i članovi Alumni zajednice Sveučilišta Sjever.

Festival znanosti još je jedna kampanja koju Sveučilište Sjever kontinuirano provodi kako bi informiralo javnost o aktivnostima i rezultatima iz područja znanosti, poboljšalo javnu percepciju znanstvenika te motiviralo mlade ljude za istraživanje i stjecanje novih znanja.

10.7. Aktivna uloga društvene zajednice

Održavanje dobrih odnosa, stalna i otvorena komunikacija s društvenom zajednicom osobito je važna jer doprinosi razvoju društva, ali i naklonosti i poštovanju svih ključnih javnosti Sveučilišta Sjever. Odjel za informiranje i odnose s javnošću Sveučilišta aktivno sudjeluje u interakciji s društvenom zajednicom te sukladno poslovima i zadaćama koje obavlja, kreira i predlaže strategije o poslovanju Sveučilišta Sjever kao društveno odgovorne ustanove. Primjere koje valja istaknuti u kontekstu održavanja odnosa Sveučilišta s društvenom zajednicom su volontiranje studenata s ciljem društvene inkluzije. Jedan od takvih primjera odnosi se i na volontiranje studenata Sestrinstva na božićnoj priredbi udruge »Uz tebe sam«. ⁵⁷

Organiziranje već tradicionalnog Tjedna karijera na Sveučilištu Sjever (*UNIN Connect Week*) predstavlja aktivnu suradnju akademske i poslovne zajednice te studentima omogućava suradnju s budućim poslodavcima i stjecanje novih kontakata.⁵⁸

⁵⁶ Sveučilište Sjever na prvom tehnološkom sajmu o digitalnoj transformaciji gospodarstva, dostupno na: <https://www.unin.hr/2023/10/sveuciliste-sjever-predstavilo-se-na-prvom-tehnoloskom-sajmu-o-digitalnoj-transformaciji-gospodarstva/> (pristupljeno 10. ožujka 2024.)

⁵⁷ Volontiranje studenata Sestrinstva na božićnoj priredbi udruge »Uz tebe sam«, dostupno na: <https://www.unin.hr/2022/12/volontiranje-studenata-sestrinstva-na-bozicnoj-priredbi-udruge-uz-tebe-sam/> (pristupljeno 11. ožujka 2024.)

⁵⁸ Najznačajnije tvrtke i ustanove u regiji iz STEM područja i ove godine na Tjednu karijera Sveučilišta Sjever, dostupno na: <https://www.unin.hr/2023/04/najznacajnije-tvrtke-i-ustanove-u-regiji-iz-stem-podru->

Sudjelovanje profesora i znanstvenika sa Sveučilišta Sjever na međunarodnim konferencijama fokusiranim prema tematici klimatskih promjena ili održivog razvoja predstavljaju još jedan primjer održavanja odnosa s društvenom zajednicom. O navedenom potvrđuje i činjenica da je Sveučilište Sjever kao organizator Međunarodne konferencije »Hrana i klimatske promjene« okupilo velik broj sudionika, znanstvenika i stručnjaka iz različitih zemalja kako bi tematizirali i raspravljali o problemima s klimatskim promjenama i proizvodnjom hrane.⁵⁹

10.8. Marketing i izdavaštvo

Centar za izdavačke i medijske studije (u daljnjem tekstu: CIMS) ustrojben je jedinicu Sveučilišta Sjever koja na temelju znanstvene i stručne izvrsnosti samostalno i/ili u suradnji s gospodarstvom razvija i provodi znanstveno-istraživačke, edukacijske i visokostručne projekte i druge aktivnosti na području nakladništva i elektroničkog nakladništva, kao i u širem području interdisciplinarnih i komparativnih pitanja i tema vezanih uz pojam knjige. Centar je osnovan u suradnji sa Sveučilištem u Rijeci, a strateški je usmjeren povezivanju s drugim ustrojbenim jedincima Sveučilišta te drugim nacionalnim i inozemnim visokoškolskim ustanovama s ciljem unapređivanja svojih djelatnosti. Djelatnost i aktivnosti CIMS-a namijenjene su prvenstveno studentima Sveučilišta Sjever i akademskom osoblju, no dostupne su i za domaću i međunarodnu akademsku i intelektualnu javnost. Sve obavijesti vezane uz Centar dostupne su na službenoj stranici Sveučilišta pod sučeljem *Centar za izdavačke i medijske studije*⁶⁰.

10.9. Sport

Sport i sportske aktivnosti visokoškolskih ustanova značajan su čimbenik u izgradnju imidža obrazovnih ustanova.⁶¹ Osim što predstavlja važnu kariku u izgradnji pozitivne percepcije i imidža sveučilišnih ustanova, Tomić (2016) dodaje da ono ima i veze sa razvojem sveučilišta, upisom studenata te u konačnici, s financijskom održivošću ustanove.

Na Sveučilištu Sjever djeluje *Savez sportskih udruga* Sveučilišta Sjever koji čini sastavni dio Odjela za razvoj karijera (»alumni«), potporu studentima i cjeloživotno učenje. Studenti uključeni u sportske aktivnosti sudjeluju na sportskim događanjima na nacionalnom i međunarodnom nivou. Kroz sudjelovanje predstavljaju Sveučilište Sjever, pridonose vidljivosti sveučilišta te postižu odlične rezultate. Nedavni uspjeh studenta Sveučilišta Sjever je ostvaren na prvom izdanju UniSportHR Snow, nacionalne završnice u zimskim sportovima održane na Platku u organizaciji Hrvatskog akademskog sportskog saveza gdje su predstavnice Sveučilišta Sjever postale državne prvakinja u odbojci na snijegu čime su osigurale nastup na Europskom prvenstvu u talijanskim Dolomitima krajem godine.⁶²

ZAKLJUČAK

Na temelju provedenog istraživanja i analize postavljenih hipoteza, može se zaključiti da strateški odnosi s javnošću na javnim sveučilištima u Republici Hrvatskoj, s naglaskom na Sveučilištu Sjever, ispunjavaju značajnu funkciju u povezivanju institucija s relevantnom javnošću. Slijedom navedenog, hipoteza 1 o funkcionalnoj povezanosti sveučilišta i strateške javnosti putem strateških odnosa s javnošću je potvrđena. Istraživanje je pokazalo da se ova povezanost ostvaruje kroz niz aktivnosti, uključujući informiranje o radu institucije, promociju programa i studija, izgradnju imidža i reputacije te održavanje dvosmjerne komunikacije s relevantnim javnostima.

cja-i-ove-godine-na-tjednu-karijera-sveucilista-sjever/ (pristupljeno 11. ožujka 2024.)

⁵⁹ Na Sveučilištu Sjever vrsni znanstvenici iz 12 zemalja raspravljaju o problematici i mogućim rješenjima na temu hrane i klimatskih promjena, dostupno na: <https://www.unin.hr/2023/10/na-sveucilistu-sjever-vrsni-znanstvenici-iz-12-zemalja-raspravljaju-o-problematiki-i-mogucim-rjesenjima-na-temu-hrane-i-klimatskih-promjena/> (pristupljeno 11. ožujka 2024.)

⁶⁰ Centar za izdavačke i medijske studije, dostupno na: <https://www.unin.hr/?s=Centar+za+izdava%C4%8Dke+i+medijske+studije> (pristupljeno 11. ožujka 2024.)

⁶¹ Z. TOMIĆ, nav. dj., 454.

⁶² Studentice Sveučilišta Sjever prvakinja Hrvatske u odbojci na snijegu, dostupno na: <https://www.unin.hr/2024/02/studentice-sveucilista-sjever-prvakinja-hrvatske-u-odbojci-na-snijegu/> (pristupljeno 11. ožujka 2024.)

Također, hipoteza 2 o organizaciji odjela za odnose s javnošću na javnim sveučilištima u Republici Hrvatskoj je potvrđena. Uočeno je da su ovi odjeli često pozicionirani na srednjoj razini ustroja institucija i ne čine dio dominantne koalicije.

Hipoteza 3 o proaktivnoj komunikaciji sveučilišta sa strateškim javnostima kroz vlastite i javne komunikacijske kanale je potvrđena. Štoviše, sveučilišta koriste širok spektar kanala za komuniciranje, uključujući digitalne kanale poput web stranice i društvene mreže, a potom i biltene, tiskovne objave te aktivno sudjelovanje u javnim raspravama i manifestacijama.

Hipoteza 4 o korištenju društvenih mreža od strane studenata i budućih studenata za informiranje o radu sveučilišta je potvrđena. Društvene mreže postale su ključni kanal za informiranje o akademskim programima, događanjima, te o svim relevantnim informacijama vezanim uz studiranje.

Naposljetku, hipoteza 5 o doprinosu alumni klubova u povezivanju tržišta sa sveučilištima je potvrđena. Alumni klubovi aktivno sudjeluju u promociji institucija, uspostavljanju kontakata s potencijalnim studentima i donatorima te u održavanju veza s bivšim studentima.

Istraživanje u ovome radu je pokazalo da postoji prostor za napredak u svim aspektima strateških odnosa s javnošću na javnim sveučilištima. Dodatan napor potrebno je usmjeriti k jačanju uloge odjela za odnose s javnošću, te korištenju novih tehnoloških rješenja za efikasnu komunikaciju s relevantnim ciljnim javnostima. Sveučilišta moraju uložiti napore i kontinuirano graditi i održavati čvrste odnose sa svojim strateškim javnostima, kako bi osigurala dugoročni uspjeh i prosperitet.

Preporuke

Na temelju zaključka i provedenog istraživanja, iznose se sljedeće preporuke za unaprjeđenje strateških odnosa s javnošću na javnim sveučilištima:

Jačanje uloge odjela/ureda/službi za odnose s javnošću kroz strateško pozicioniranje u strukturi institucija, te kroz osiguranje adekvatnih resursa i profesionalnog osposobljavanja zaposlenika.

Širenje i aktivno korištenje različitih komunikacijskih kanala, s naglaskom na moderne digitalne platforme i društvene mreže.

Razvoj i implementacija strategije upravljanja alumni zajednice, s ciljem jačanja povezanosti s bivšim studentima i korištenja njihovog znanja, iskustva i resursa.

Kontinuirano praćenje trendova u području strateških odnosa s javnošću, te implementacija novih tehnoloških rješenja za efikasnu komunikaciju i interakciju sa stakeholderskim grupama.

Strateški odnosi s javnošću su od ključne važnosti za uspjeh javnih sveučilišta u današnjem dinamičnom okruženju. Implementacija preporuka iznesenih u ovom radu može značajno doprinijeti unaprjeđenju ovih odnosa i osigurati dugoročni prosperitet sveučilišnih institucija.

POPIS LITERATURE

1. A. Tomaš, P. Kuhar, N. Ladić, Utjecaj tehnologije na razvoj i afirmaciju odnosa s javnošću - od pamfleta do umjetne inteligencije, *South Eastern European Journal of Communications*, VI, 2, 2023.
2. A. Tomaš: *Komunikacijski menadžment*, AT Communication Story, Zagreb, 2022.
3. C. Steinber, Public Relations on the Campus: An Analysis and Interpretation of the Replies to a Questionnaire Survey, *The Journal of Higher Education*, Vol. 37., No. 3, 1966.
4. L. Wilcox, G. T. Cameron, *Public Relations – Strategies and Taktiks*, Pearson, 2009.
5. J. Grunig, J. N. Kim, *15 The four models of public relations and their research legacy*, Public Relations, C. Valentini (ur.), De Gruyter Mouton, 2021.
6. J. Henderson, *Educational Public Relations in: Handbook of Public Relations*, R. Heath (ur.), Sage Pub. Thousand Oaks, 2001., 536.
7. K. Hallahan, D. Holtzhausen, B. van Ruler, D. Verčić, K. Sriramesh, Defining strategic communication, *International Journal of Strategic Communication*, 2007.
8. M. Kunczika, A. Zipfel, *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*, FES, Zagreb, 2006.
9. M. Radalj, *Odnosi s javnošću u neprofitnim organizacijama*, Hrvatska sveučilišna naklada, HUOJ, Zagreb, 2018.
10. O. Baskin, C. Aronoff, D. Lattimore, *Public Relations – The Profession and the Practice*, McGraw Hill, Boston,

1997., 197.

11. R. L. Heath, *Handbook of Public Relations*, Sage Publications, University of Houston, USA, 2004.
12. S. M. Cutlip, A. H. Center, G. M. Broom, *Odnosi s javnošću*, Mate, 2003.
13. S. M. Cutlip, *Public Relations History: From the 17th to the 20th Century. The Antecedens*, Lawrwnw Erlbaum Association, Pub., Hillsdale, New Jersey, 1995
14. Z. Tomić: *Odnosi s javnošću*, Synopsis, Sarajevo-Zagreb, 2016.

MREŽNI IZVORI

1. Sastavnice Sveučilišta u Zagrebu, dostupno na: <https://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sastavnice-sveucilista/>
2. Pravilnik o ustroju i sistematizaciji radnih mjesta na Sveučilištu u Zadru, dostupno na: https://www.unizd.hr/Portals/0/doc/doc_pdf_dokumenti/pravilnici/pravilnik_o_ustroju_i_sistematizaciji_20220329_3.pdf?ver=XuQvXnoFVLkNKvkfx5Pf4A%3d%3d
3. Sveučilište u Splitu: Sveučilišna tijela i službe, dostupno na: <https://arhiva.unist.hr/sveuciliste/sveucilisna-tijela-i-sluzbe/rektorat>
4. Sveučilišna tijela, dostupno na: <https://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveucilisna-tijela-i-sluzbe/>
5. Središnji ured za odnose s javnošću i protokol, dostupno na: <https://uniri.hr/media-press/odnosi-s-javnoscu/>
6. Službe i uredu, dostupno na: <https://www.unidu.hr/sluzbe-i-uredi/>
7. Kabinet rektora, dostupno na: https://www.unipu.hr/rektorat/kabinet_rektora
8. Priopćenja i odnosi s medijima, dostupno na: https://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Novosti_press/Mediji/Priopcenja/Dodijeljena_priznanja_najboljim_studentima_sportasima_SuZ_za_ak._god._2022-2023.pdf
9. Sveučilište u Dubrovniku, dostupno na: <https://www.unidu.hr/pridruzite-se-humanitarnoj-akciji-studentske-ruke-dobrote-za-luciju/?cat=207>
10. Sveučilište u Puli, Dani otvorenih vrata, dostupno na: https://www.unipu.hr/novosti?%40=2fgza&fbclid=IwAR0hK4KGehtPB6iY8GKL4yGERgGZQrwg4IAIZRLPZqzTHCuu_9qX-MNFsIY#news_107442
11. Alumni Sveučilišta u Splitu, dostupno na: <https://arhiva.unist.hr/alumni/o-nama>
12. Alumni Mavar, Grancarić i Vučić Marasović o svom iskustvu studiranja na zadarskom sveučilištu: »Odredilo je naš životni put!«, dostupno na: <https://zadarski.slobodnadamacija.hr/zadar/regional/alumni-mavar-grancaric-i-vucic-marasovic-o-svom-iskustvu-studiranja-na-zadarskom-sveucilistu-odredilo-je-nas-zivotni-put-1348884>
13. Sveučilište u Rijeci, događanja, dostupno na: <https://uniri.hr/dogadaj/>
14. Sveučilište u Osijeku, dostupno na: <http://www.unios.hr/konferencija-inovacijski-potencijal-sveucilista-josipa-jurja-strossmayera-u-osijeku/>
15. Sveučilište u Slavanskom Brodu – suradnja s gospodarstvom, dostupno na: <https://www.unisb.hr/suradnja-s-gospodarstvom/>
16. Otvoreno sveučilište, dostupno na: <https://uniri.hr/o-sveucilistu/uniri/>
17. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, dostupno na: https://www.unipu.hr/novosti?@=2fd0s#news_107442
18. Sveučilište u Rijeci, dostupno na: <https://uniri.hr/vijesti/rijeka-novi-ict-hub-ericssona-nikole-tesle/>
19. Humanitarni događaj, dostupno na: <https://www.unidu.hr/hvalevrijedan-humanitarni-dogadaj-sveuciliste-i-ove-godine-sudjelovalo-na-torta-partyju/?cat=243>
20. Ured za izdavačku djelatnost na Sveučilištu u Zadru, dostupno na: <https://izdavastvo.unizd.hr/>
21. Izdavaštvo, Sveučilište u Dubrovniku, dostupno na: <https://www.unidu.hr/izdavastvo/>
22. Izašla je nova rang lista, Sveučilište se hvali da je među 400 najboljih na svijetu, dostupno na: <https://www.srednja.hr/faks/izasla-je-nova-rang-lista-sveuciliste-se-hvali-da-je-medu-400-najboljih-na-svijetu/>
23. Statut Sveučilišta Sjever, dostupno na: <https://www.unin.hr/wp-content/uploads/UNIN-Statut.pdf>
24. Pravilnik o ustroju i sistematizaciji radnih mjesta Sveučilišta Sjever, dostupno na: https://www.unin.hr/wp-content/uploads/Pravilnik-o-ustroju-i-sistematizaciji-radnih-mjesta-SveuC4%8DiIi%C5%A1ta-Sjever_Pro%C4%8Di%C5%A1%C4%87eni-tekst.pdf
25. Okrugli stol na Sveučilištu Sjever profilirao niz planova i suradnji s lokalnim upravama i razvojnim agencijama sjevera, dostupno na: <https://www.varazdinska-zupanija.hr/vijesti/okrugli-stol-na-sveucilistu-sjever-profilirao-niz-planova-i-suradnji-s-lokalnim-upravama-i-razvojnim-agencijama-sjevera.html>
26. Sveučilište Sjever širi mrežu internacionalne suradnje u Aziji, dostupno na: <https://varazdinski.net.hr/vijesti/drustvo/4418227/sveuciliste-sjever-siri-mrezu-internationalne-suradnje-u-aziji/>

SUMMARY

This paper investigates the strategies, challenges, and potentials of public relations at nine public universities in the Republic of Croatia, with a special focus on the University of the North. The goal of the research is to classify public relations, analyze communication activities on websites and social networks, identify strategies and tactics, conduct a comparative analysis among universities, and apply empirical methods to understand stakeholder perceptions. The methodology of the work is based on qualitative analysis of website content and monitoring of activities on social networks, analysis of communication materials, social networks and content, concretization method, comparative analysis, empirical method, and synthesis for drawing conclusions. In the context of universities, public relations become crucial for maintaining reputation, attracting students and solving various problems such as financial challenges, lack of resources and finding jobs for graduates. The research showed that relations with the public at public universities in the Republic of Croatia are in the development phase, with great potential for progress. The University of the North stands out for its active approach to strategic relations with the public, the use of modern communication channels and a focus on two-way communication. However, there are also challenges that universities face, such as limited resources, lack of coordination and the need to strengthen professional capacities in the field of public relations. The conclusion of this research suggests the need for further research and improvement of public relations practices at public universities in the Republic of Croatia, with the aim of ensuring their successful integration into higher education institutions and responding to the specific needs of their stakeholders.

STAVOVI KORISNIKA FINANCIJSKIH SREDSTAVA IZ EU FONDOVA PREMA POSTUPKU APLICIRANJA U OSJEČKO-BARANJSKOJ I VUKOVARSKO-SRIJEMSKOJ ŽUPANIJI

ATTITUDES OF USERS OF FINANCIAL RESOURCES FROM EU FUNDS TOWARDS THE APPLICATION PROCEDURE IN OSIJEK-BARANJA AND VUKOVAR-SRIJEM COUNTIES

Sandra MRVICA MAĐARAC

Veleučilište »Lavoslav Ružička«
u Vukovaru
Blage Zadre 2, Vukovar
smrvica@vevu.hr

Received/Primljeno: 23. 9. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: [336.113+330.3] (497.54)"20"

[330.341 +338.1] (497.54)"20"

Darija IVANKOVIĆ

Veleučilište »Lavoslav Ružička«
u Vukovaru
Blage Zadre 2, Vukovar
darija.ivankovic@vevu.hr

Marija VINOJČIĆ

OPG Marija Vinojčić
Hrvatskih branitelja 7a, Duboševica
marija.vinojcic1@gmail.com

SAŽETAK

Cilj istraživanja bio je ispitati zadovoljstvo korisnika financijskim sredstvima iz fondova Europske unije, percepciju složenosti postupka apliciranja i utjecaj sredstava na poslovanje korisnika u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji. U istraživanju je sudjevalo 70 korisnika financijskih sredstava koji su obuhvatili obiteljska poljoprivredna gospodarstva, poslovne subjekte, udruge i jedinice lokalne samouprave. Terensko istraživanje je provedeno putem upitnika u razdoblju od travnja do lipnja 2024. godine. Za testiranje hipoteza korišteni su one sample t-test i hi-kvadrat test. Prvi test se koristio za procjenu razine zadovoljstva korisnika, dok je hi-kvadrat test korišten za ispitivanje složenosti postupka apliciranja. Rezultati su pokazali da većina sudionika izražava visoko zadovoljstvo iznosom dobivenih financijskih sredstava, a gotovo svi sudionici potvrđuju da su financijska sredstva pozitivno utjecala na njihovo poslovanje. Unatoč tome, postupak apliciranja ocijenjen je kao složen, zbog čega je većina sudionika potražila pomoć stručnjaka pri izradi projektne dokumentacije. Financijska sredstva su najčešće korištena za kupnju mehanizacije, opreme te za izgradnju objekata i infrastrukture. Rezultati provedenog istraživanja upućuju na značajan utjecaj EU fondova na razvoj poslovanja, osobito u ruralnim područjima, ali ističu i potrebu za pojednostavljenjem administrativnih procedura i dodatnom podrškom korisnicima u procesu apliciranja.

Ključne riječi: fondovi Europske unije, financijska sredstva, istraživanje, zadovoljstvo korisnika

Key words: European Union funds, the financial resources, research, user satisfaction

UVOD

Republika Hrvatska je postala članicom Europske unije 01.07.2013. godine i time stekla pravo na financiranje putem sredstava iz fondova Europske unije. Ova vrsta financiranja ima ključnu ulogu za korisnike sredstava zbog njihovog unaprjeđenja poslovanja, modernizacije, izgradnje javno dostupnih kapaciteta, izgradnje zelenog gospodarstva, održivosti poslovanja i jačanja socijalne strukture stanovništva. Financiranje iz EU fondova omogućuje korisnicima, poput poljoprivrednika, obrtnika, javnih poduzeća i udruga, modernizaciju poslovanja, izgradnju javnih kapaciteta, poticanje razvoja zelenog gospodarstva te jačanje socijalne strukture zajednica (Kandžija i Cvečić, 2008). Takav oblik financiranja osobito je važan za poljoprivredni sektor jer poljoprivrednicima omogućuje povećanje proizvodnih kapaciteta i poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima (Jurlina-Alibegović i Slijepčević, 2017).

Europska unija prepoznaje poljoprivredu kao strateški sektor, što se ogleda u brojnim inicijativama, programima i fondovima usmjerenima na podršku poljoprivrednicima (Horvat i Urban, 2015). Međutim, proces apliciranja za financijska sredstva iz fondova EU uključuje složene procedure, kao što su izrada detaljnih planova rada, financijskih okvira projekata te upravljanje i vidljivost projekata (Tatalović i Lazibat, 2016). Ove administrativne zahtjeve često je izazovno ispuniti, osobito za korisnike iz ruralnih područja s nižim razinama obrazovanja ili iskustva u izradi projekata (Jelinčić i Tišma, 2018).

Uzimajući u obzir značaj EU fondova za gospodarski i društveni razvoj, cilj ovog rada je ispitati stavove korisnika financijskih sredstava iz fondova Europske unije prema procesu apliciranja. Posebna pažnja posvećena je složenosti postupka, zadovoljstvu postignutim rezultatima te percepciji korisnika o mogućnostima budućih prijava. Glavni doprinos rada ogleda se u identificiranju ključnih administrativnih prepreka i u oblikovanju preporuka za poboljšanje efikasnosti i pristupačnosti procesa apliciranja, a što može biti korisno za donositelje odluka i potencijalne korisnike sredstava.

EUROPSKI FONDIVI

Republika Hrvatska je ulaskom u Europsku uniju postala ravnopravna članica ostalim državama članicama. Europska unija je konfederacija, odnosno složena politička i ekonomska formacija. Koncept fiskalnog federalizma u Europskoj uniji uvelike se razlikuje od koncepta u nacionalnim državama (Šimović, 2005). Temelji takvog načina gospodarstva počivaju na znanju i održivom gospodarskom razvoju. Njegove karakteristike očituju se u rastućoj stopi zaposlenosti te uspostavljanju gospodarske i socijalne kohezije (Kandžija i sur., 2008.). Modeli po kojima Europska unija promiče i čuva vrijednosti svojih država članica su: vjerovanje u ljudska prava, društvena solidarnost, sloboda poduzetništva, poštena podjela bogatstva, pravo na zaštićeni okoliš, poštivanje kulturne, jezične i vjerske različitosti, usklađeni spoj tradicije i napretka (Europska komisija, 2017). Neka od prioritetnih područja za podizanje razine konkurentnosti su: jačanje unutarnjeg tržišta, istraživanje i razvoj, obrazovanje, inovacije i poduzetništvo, zaposlenost i socijalna kohezija te zaštita okoliša i socijalne kohezije (Ott i sur., 2003). Europska komisija je 2014. godine odredila deset glavnih prioriteta razvoja, a to su: novi poticaj za zapošljavanje, rast i ulaganja, povezano jedinstveno digitalno tržište, **čvrsta energetska unija s naprednom klimatskom politikom**, bolje povezano i pravednije unutarnje tržište s jakim industrijskim temeljima, bolje povezana i pravednija ekonomska i monetarna unija, razuman i uravnotežen sporazum o slobodnoj trgovini sa Sjedinjenim Državama, područje pravosuđa i temeljnih prava utemeljeno na uzajamnom povjerenju, nova migracijska politika, jači globalni čimbenik i unija demokratskih promjena (Europska komisija, 2017.).

Fondovi EU se dijele na:

- Europski fond za regionalni razvoj - financira ulaganja u infrastrukturu, istraživanje i inovacije, produktivna ulaganja u MSP-ove i ulaganja usmjerena na očuvanje postojećih i otvaranje novih radnih mjesta, opremu, softver i nematerijalnu imovinu te umrežavanje, suradnju i razmjenu iskustava
- Kohezijski fond – financira ulaganja u području prometa i okoliša uz poseban naglasak na obnovljivoj energiji te ulaganja u TEN-T
- Europski socijalni fond – podržava zapošljavanja, modernizaciju institucija i usluga tržišta rada, promiče rodno uravnoteženog sudjelovanja na tržištu rada, promiče prilagodbu radnika, podu-

zeća i poduzetnika promjenama, djelotvornost sustava obrazovanja i osposobljavanja te njihovu relevantnost za tržište rada, promiče jednaki pristup kvalitetnom obrazovanju i osposobljavanju s naglaskom na skupine u nepovoljnom položaju te cjeloživotno učenje

- Fonda za pravednu tranziciju – financira produktivna ulaganja u MSP-ove, ulaganja u aktivnosti istraživanja i inovacija te poticanje prijenosa naprednih tehnologija, ulaganja u uvođenje tehnologije i infrastrukture za čistu energiju po pristupačnoj cijeni i smanjenje emisija stakleničkih plinova, ulaganja u digitalizaciju, ulaganja u unaprjeđenje kružnoga gospodarstva te ulaganja u dokvalifikaciju i prekvalifikaciju radnika (Strukturni fondovi, 2024)
- Europski fond za pomorstvo, ribarstvo i akvakulturu – financira ulaganja u potporu ribarskim zajednicama, održivost mora i oceana, održivo upravljanje europskim ribarskim flotama i očuvanje ribljih stokova (Europski parlament, 2024)
- Fond za azil, migracije i integraciju – podupire upravljanje migracijskim tokovima, jačanje i razvitak zajedničke politike azila, supsidijarne zaštite i privremenu zaštitu, zajedničku imigracijsku politiku poštujući pritom pravila i načela iz poglavlja Temeljnih pravila Europske unije (Ministarstvo unutarnjih poslova RH, 2024)
- Fond za unutarnju sigurnost – cilj mu je povećati razmjenu informacija među i unutar tijela za provedbu zakona EU-a i drugih nadležnih tijela i relevantnih tijela EU-a, kao i sa zemljama koje nisu članice EU-a i međunarodnim organizacijama, intenzivirati prekograničnu suradnju, uključujući zajedničke operacije, između i unutar EU tijela za provedbu zakona i drugih nadležnih tijela, u vezi s terorizmom i teškim i organiziranim kriminalom s prekograničnom dimenzijom te podržati napore za jačanje sposobnosti za borbu i sprječavanje kriminala, terorizma i radikalizacije (EU fondovi, 2024)
- Fond za integrirano upravljanje granicama – podržava: učinkovito europsko integrirano upravljanje granicama na vanjskim granicama, olakšavanje legitimne prelasku granica, sprječavanje i otkrivanje ilegalne imigracije i prekograničnog kriminala i za učinkovito upravljanje migracijskim kretanjima, podržava zajedničku politiku viza, osigurava usklađeni pristup u pogledu izdavanja viza i zakonita putovanja istovremeno pomažući u sprječavanju migracijskih i sigurnosnih rizika (EU fondovi, 2024)
- Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj – financira ulaganja u infrastrukturu poljoprivrednog sektora, jačanje konkurentnosti, konkurentnost poljoprivrede i šumarstva, projekte koji se bave gospodarskim razvojem u ruralnim područjima, proizvodnja visokokvalitetne hrane, potpora prihodima poljoprivrednika i tržišne mjere, pametni rast poljoprivrednih tehnologija i zeleno gospodarstvo s niskim razinama ugljika (EU projekti, 2024)
- Europski fond za jamstva u poljoprivredi – potpora poljoprivrednicima kroz intervenciju kupnje, pomoć pri skladištenju i pomoć kod izvanredne krize na tržištu, mjere informiranja koje se odnose na ZPP (EU projekti, 2024).

Program Konkurentnost i kohezija 2021.-2027. (PKK 2021.-2027.) postavlja ciljeve i prioritete za učinkovito korištenje Europskog fonda za regionalni razvoj (ERDF) i Kohezijskog fonda (KF) za razdoblje 2021.-2027. Glavni cilj programa je ojačati gospodarstvo, poduprijeti digitalnu i zelenu tranziciju, digitalizaciju za građane i poduzeća, poboljšati povezanost i mobilnost u cijeloj Republici Hrvatskoj i ojačati kvalitetu života stanovništva. Ulaganja će se osim na cijelo područje Republike Hrvatske usmjeriti i na potpomognuta i brdsko-planinska područja, područja koja prema stupnju razvijenosti zaostaju za nacionalnim prosjekom, koja su jače izložena demografskim izazovima i deprivaciji te područja razvojnih ograničenja i posebnosti. Prema prioritetima sredstva se raspodjeljuju na: jačanje gospodarstva ulaganjem u istraživanje i inovacije podupiranjem poslovne konkurentnosti, digitalizaciju i razvoj vještina za pametnu specijalizaciju, jačanje digitalne povezanosti, promicanje energetske učinkovitosti i obnovljivih izvora energije, prilagodbu na klimatske promjene, sprječavanje rizika, zaštitu okoliša i održivosti resursa, razvoj održive urbane mobilnosti kao dio prijelaza na niskougljično gospodarstvo, jačanje zdravstvenog sustava, promicanje socijalnog uključivanja, obrazovanja i cjeloživotnog učenja, razvoj održive, pametne i sigurne mobilnosti (EU fondovi, 2024).

Državama članicama u financijskom razdoblju 2021.-2027. dostupna su sredstva iz dva izvora. Jedan je Višegodišnji financijski okvir (VFO) koji se programira za sedmogodišnje razdoblje, dok je drugi izvor novost koja se pokazala potrebnom zbog krize uzrokovane korona virusom. Taj je izvor EU sljedeće generacije (*Next Generation EU*; NGEU). Sredstva dodijeljena iz VFO-a iznose 1 074,3 milijardi eura, dok se 750 milijardi eura financira iz instrumenta NGEU-a. Od 750 milijardi eura u sklopu NGEU, 390 milijardi eura odnosi se na bespovratna sredstva, a 360 milijardi eura odnosi na zajmove državama članicama.

Sredstva dodijeljena Republici Hrvatskoj za financijsko razdoblje 2021.-2027. u tekućim cijenama iznose više od 14 milijardi eura iz VFO-a te nešto više od 11 milijardi eura iz NGEU (Strukturni fondovi, 2024).

Podnošenje projektne prijave za dodjelu bespovratnih sredstava iz EU poljoprivrednih fondova predstavlja ključan korak za poljoprivrednike koji žele unaprijediti svoje poslovanje, postići održive rezultate i pridonijeti razvoju ruralnih područja. Ovaj proces zahtijeva pažljivo planiranje i precizno ispunjavanje svih obaveza kako bi se osigurala uspješna prijava i dodjela sredstava. Temeljita prijava uključuje analizu potreba i ciljeva projekta kako bi se jasno definirali ciljevi i razumjele specifične potrebe gospodarstva (Belić, 2009.).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Terensko istraživanje provedeno je u razdoblju od 20. travnja do 18. lipnja 2024. godine na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije, uz primjenu upitnika koji je sadržavao 21 pitanje. Prvi dio upitnika odnosio se na demografske karakteristike sudionika, dok je drugi dio istraživao njihovo zadovoljstvo postupkom prijave i rezultatima dobivenih sredstava iz fondova Europske unije. Prikupljeni podaci analizirani su korištenjem deskriptivne statistike, uz primjenu inferencijalnih statističkih metoda: one-sample t-testa i hi-kvadrat testa. One-sample t-test korišten je za procjenu razine zadovoljstva sudionika, a hi-kvadrat test primijenjen je za ispitivanje percepcije složenosti postupka apliciranja. S obzirom na veličinu uzorka ($N = 70$) rezultati se mogu smatrati relevantnima za ruralna područja promatranih županija uz ograničenje u generalizaciji nalaza na širu populaciju. Odabir uzorka proveden je metodom ciljane selekcije kako bi se obuhvatili isključivo sudionici koji su korisnici sredstava iz fondova Europske unije, čime se omogućava specifičan uvid u njihova iskustva s postupkom apliciranja i korištenjem dobivenih sredstava.

U skladu se teorijsko-metodološkim pristupom postavljaju se hipoteze:

H_1 : Korisnici sredstava iz EU fondova iskazuju visoku razinu zadovoljstva postignutim rezultatima nakon apliciranja na natječaje.

H_2 : Korisnici sredstava iz EU fondova percipiraju postupak apliciranja na natječaje kao složen i zahtjevan.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Uzorak istraživanja obuhvatio je ukupno 70 korisnika financiranih kroz fondove Europske unije. Većina sudionika gravitira iz ruralnih područja (80 %). Ovaj podatak posebno je relevantan s obzirom na dominantnu zastupljenost korisnika Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (74,3 %) što ukazuje na značajnu povezanost fondova s ruralnim razvojem. Demografski profil pokazuje da je većina ispitanika zaposlena (84,3 %) i da su muškarci dominantno zastupljeni (78,6 %) što može reflektirati rodnu strukturu korisnika u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja. Dobna struktura ukazuje na najveću zastupljenost ispitanika u dobi od 36 do 45 godina (28,6 %) i sugerira da se u ovoj dobnoj skupini nalazi najveći broj ljudi aktivnih u poduzetničkim i razvojno orijentiranim aktivnostima. Prema bračnom statusu, većinu sudionika čine oženjeni ili udani (65,7%). Što se tiče obrazovne strukture, najveći dio sudionika ima završenu srednju školu (60%). Najveći udio sudionika dolazi iz sektora poljoprivrede (OPG) i obrtnika (84%), dok poduzeća čine (7%), jedinice lokalne samouprave, udruge i javne ustanove (1%), a preostali pripadaju ostalim kategorijama (4%). Demografska obilježja sudionika prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Demografska obilježja sudionika

Varijabla	Frekvencija	Postotak	Mod
DOB			
18-25	11	15,7%	36-45
26-35	15	21,4%	
36-45	20	28,6%	
46-55	16	22,9%	
56-65	8	11,4%	
ROD			
Muško	55	78,6%	Muško
Žensko	15	21,4%	
RADNI STATUS			
Domaćica	4	5,7%	Zaposlen/a
Nezaposlen/a	4	5,7%	
Student/ica	2	2,9%	
Umirovljenik/ca	59	84,3%	
Zaposlen/a			
BRAČNI STATUS			
Neoženjen/a	21	30%	Oženjen/udana
Oženjen/udana	46	65,7%	
Razveden/a	3	4,3%	
MJESTO STANOVANJA			
Grad	14	20%	Selo
Selo	56	80%	
RAZINA OBRAZOVANJA			
Osnovna škola	3	4,3%	Srednja škola
Srednja škola	42	60%	
VŠS	11	15,7%	
VSS	10	14,3%	
mr./dr. sc.	4	5,7%	

Izvor: izrada autorica rada, 2024.

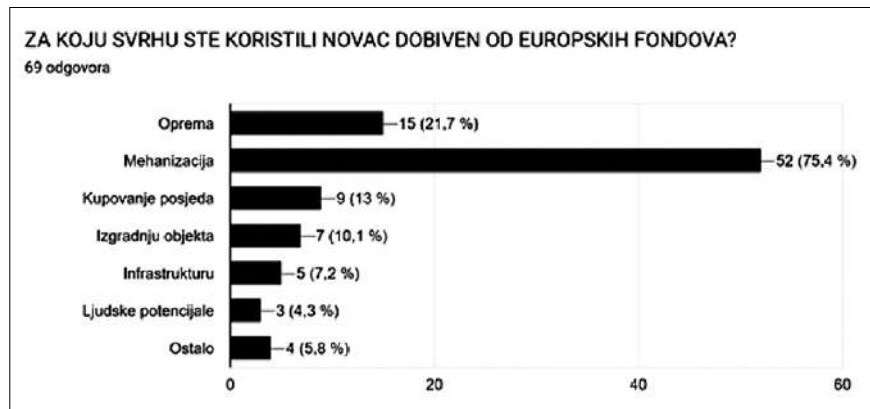
Ispitanici su u najvećoj mjeri koristili financijska sredstva iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (74,3%) te Europskog fonda za regionalni razvoj (15,7%). Važno je napomenuti da je 87,1% sudionika zatražilo pomoć stručnjaka pri izradi projekata, što jasno ukazuje na složenost postupka apliciranja za financijska sredstva iz EU fondova. Ovaj podatak dodatno ističe potrebu za snažnijom administrativnom podrškom korisnicima, budući da složeni zahtjevi aplikacijskih postupaka mogu predstavljati značajnu prepreku, osobito za korisnike s nižim razinama obrazovanja ili manjkom iskustva u pisanju projekata. Tablica 2. prikazuje vrste korištenih fondova te pruženu pomoć tijekom izrade projekata.

Većina sudionika (62%) do informacija o financiranju iz EU fondova došla je putem poznanika ili prijatelja, 31% je saznalo za fondove preko različitih agencija specijaliziranih za fondove, a 22% putem internetskih stranica. Informacije dobivene putem društvenih mreža koristilo je 14% sudionika što se može povezati s mlađim dobnim skupinama od 18 do 35 godina, a koje su aktivnije na digitalnim platformama. Ostali izvori informacija obuhvatili su 7% sudionika.

Tablica 2. Vrsta korištenog fonda i pomoć pri izradi projekta

Varijabla	Frekvencija	Postotak	Mod
VRSTA EU FONDA			
Europski fond za regionalni razvoj	11	15,7%	Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj
Europski socijalni fond	2	2,9%	
Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj	52	74,3%	
Europski fond za pomorstvo i ribarstvo	3	4,3%	
POMOĆ PRI IZRADI PROJEKTA			
Da	61	87,1%	Da
Ne	8	11,4%	

Izvor: izrada autorica rada, 2024.

Graf 1. Svrha za koju su korištena financijska sredstva
Izvor: izrada autorica rada, 2024.

Što se tiče zadovoljstva, 85% sudionika izjavilo je da su zadovoljni iznosom dobivenih sredstava, dok je 14% izrazilo nezadovoljstvo. Nadalje, 94% sudionika smatra da su sredstva iz fondova značajno doprinijela poboljšanju njihovog poslovanja, dok je samo 5% izrazilo suprotan stav. Sredstva iz Europskih fondova korištena su za različite svrhe, pri čemu je 75% sudionika uložilo u kupnju mehanizacije, 21% u opremu, 7% u izgradnju objekata, 7% u infrastrukturu, 11% u kupnju zemljišta, dok je 4% uložilo u razvoj ljudskih potencijala, a 5% u druge svrhe. Graf 1. prikazuje detaljnu distribuciju namjene sredstava dobivenih iz Europskih fondova.

Na pitanje o namjeri ponovnog apliciranja, većina sudionika (92%) izrazila je namjeru ponovne prijave za financijska sredstva iz EU fondova (samo 7% ne planira ponovno aplicirati). Nadalje, značajan udio sudionika (98%) preporučuje drugima korištenje fondova.,

Analizom osnovnih pokazatelja uzorka, sudionici su u prosjeku ocijenili svoje zadovoljstvo EU fondovima ocjenom 4, uz standardnu devijaciju od 0,799. Prosječna ocjena odgovara pretpostavljenoj vrijednosti što ukazuje na generalno zadovoljstvo korisnika EU fondovima. Pregled rezultata testa za nezavisne uzorke za hipotezu H1 prikazan je u Tablici 3.

Na razini značajnosti od 5%, prihvaćena je hipoteza da je aritmetička sredina uzorka jednaka aritmetičkoj sredini populacije ($t = 0,00$, $df = 69$, $p > 0,001$). Prosječna ocjena zadovoljstva EU fondovima iznosi 4, što odgovara pretpostavljenoj vrijednosti. U Tablici 4. prikazani su rezultati t-testa jednog uzorka za hipotezu H1 koji potvrđuju ove nalaze.

Rezultati one-sample t-testa pokazuju da je prosječna ocjena zadovoljstva korisnika EU fondovima 4, što je statistički značajno niže od očekivane vrijednosti od 5 ($p < 0,001$). Ovakav rezultat ukazuje na visoku, ali ne i maksimalnu razinu zadovoljstva korisnika. S obzirom na rezultate istraživanja prihvaća se H_1 - Korisnici sredstava iz EU fondova iskazuju visoku razinu zadovoljstva postignutim rezultatima

Tablica 3. Pregled izlaznih rezultata testa nezavisnih uzoraka za H_1

	N	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Statistička pogreška aritmetičke sredine
Ocjena zadovoljstva	70	4,00	,799	,095

Izvor: izrada autorica rada, 2024.

Tablica 4. Pregled izlaznih rezultata testa nezavisnih uzoraka za H_1 (t-test jednog uzorka)

	Pretpostavljena vrijednost (Test Value=4)					
	t	df	Sig. (dvostrani test)	Razlika aritmetičke sredine	Interval 95% pouzdanosti za razlike aritmetičke sredine	
					Donja granica	Gornja granica
Ocjena zadovoljstva	0,000	69	1,000	0,000	-0,19	0,19

Izvor: izrada autorica rada, 2024.

Tablica 5. Jednostavnost apliciranja za financijska sredstva iz EU fondova

Frustrirajuće	Prijava				Total
	Jednostavno	Otežano	Tražio /la sam pomoć stručne osobe		
Jednostavnost	1	18	1	10	30
Jednostavnost	3,3%	60%	3,3%	33,3%	100%
Prijava	20%	81,8%	7,7%	33,3%	42,9%
Ne	4	4	12	20	40
Jednostavnost	10%	10%	30%	50%	100%
Prijava	80%	18,2%	92,3%	66,7%	57,1%
Total	5	22	13	30	70
Jednostavnost	7,1%	31,4%	18,6%	42,9%	100%
Prijava	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: izrada autorica rada, 2024.

nakon apliciranja na natječaje. Slični nalazi pronalaze se u istraživanju Jurlina-Alibegović i Slijepčević (2017) gdje je također utvrđeno da, iako EU fondovi značajno doprinose razvoju, korisnici često nailaze na administrativne prepreke. Nadalje, hi-kvadrat test pokazao je da 57,1% korisnika percipira postupak apliciranja kao složen i zahtjevan ($p < 0,001$), što podržava hipotezu da korisnici smatraju proces prijave izazovnim. Ovi nalazi su u skladu s rezultatima istraživanja Horvata i Urbana (2015) koji su identificirali administrativne prepreke kao ključne u uspješnosti projekata. Percepcija složenosti procesa apliciranja dodatno je potvrđena u radu Tatalovića i Lazibata (2016) koji su naglasili potrebu za dodatnom edukacijom korisnika kako bi se povećala učinkovitost u korištenju fondova. Rezultati ovih istraživanja upućuju na zaključak da je za uspješniju provedbu projekata financiranih iz EU fondova ključno jačanje administrativnih kapaciteta i edukacija korisnika (Jelinčić i Tišma, 2018).

Rezultati provedenog istraživanja također pokazuju da, unatoč visokom zadovoljstvu fondovima, korisnici percipiraju proces apliciranja kao kompleksan, ukazujući na važnost jačanja administrativnih kapaciteta i edukativnih programa za lakše korištenje sredstava iz EU fondova. Tablica 5. prikazuje pregled jednostavnosti postupka apliciranja za financijska sredstva iz EU fondova.

Tablica rezultata hi-kvadrat testa prikazuje potvrdu hipoteze H_2 - Korisnici sredstava iz EU fondova percipiraju postupak apliciranja na natječaje kao složen i zahtjevan ($\chi^2 = 22,378$, $df = 3$, $p < 0,001$), a što je prikazano u Tablici 6.

U Tablici 7. prikazani su pokazatelji simetričnosti koji ukazuju na statistički značajne i jake povezanosti između varijabli.

Tablica 6. Pokazatelji hi-kvadrat testa

	Vrijednost	df	Sig. (dvosmjerno)
Pearson Chi-Square	22,378 ^a	3	,000
Likelihood Ratio	24,499	3	,000
N valjanih podataka	70		

Izvor: izrada autorica rada, 2024.

Tablica 7. Pokazatelji simetričnosti koji ukazuju na statistički značajne i jake povezanosti između varijabli

		Value	Approx. Sig.
Nominalna po nominalnoj	Phi	,565	,000
	Cramer's V	,565	,000
N valjanih podataka		70	

Izvor: izrada autorica rada, 2024.

Ova statistički značajna povezanost naglašava potrebu za pojednostavljenjem aplikacijskih procedura i većom podrškom korisnicima, osobito onima iz manje razvijenih ili ruralnih područja. Time se povećava njihova mogućnost uspješne prijave i korištenja sredstava iz fondova EU, što je ključno za poticanje gospodarskog i društvenog razvoja osobito u sektorima kao što je poljoprivreda.

ZAKLJUČAK

Fondovi EU su veliki potencijal za financiranje različitih projekata kojima se povećava kvaliteta života stanovništva Europske unije. Njihova podrška omogućava modernizaciju poslovnih aktivnosti, povećanje konkurentnosti i prilagodbu novim izazovima poput klimatskih promjena i globalizacije tržišta. Kroz strateške investicije u digitalizaciju, sigurnost, inovacije, poticanje zelenog gospodarstva ovi fondovi doprinose dugoročnom razvoju i stabilnosti u Europskoj uniji.

Istraživanje za potrebe rada je provedeno na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije putem anketnog upitnika sa ciljem kako bi se saznalo jesu li korisnici europskih fondova zadovoljni i smatraju li prijavu kompliciranom te planiraju li ponovno aplicirati na europske fondove. Rezultati istraživanja ukazuju da su ispitanici upoznati sa mogućnostima koje pružaju fondovi, a većina ispitanika do informacija dolazi preko poznanika te putem interneta, mobilnih uređaja i društvenih mreža. Najveći broj ispitanika je zadovoljan provedbom, uspjeli su pomoću tih sredstava poboljšati svoje poslovanje i planiraju ponovo aplicirati na natječajne za sredstva iz EU fondova. Ispitanici su najviše koristili financijska sredstva iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj i Europskog fonda za regionalni razvoj. Najviše ispitanika je uz pomoć tih sredstava kupilo mehanizaciju, opremu i izgradilo objekte. Većina ispitanika je koristila pomoć stručnjaka pri pisanju projekata. Rezultati istraživanja potvrđuju hipoteze H_1 – Korisnici sredstava iz EU fondova iskazuju visoku razinu zadovoljstva postignutim rezultatima nakon apliciranja na natječajne i H_2 - Korisnici sredstava iz EU fondova percipiraju postupak apliciranja na natječajne kao složen i zahtjevan.

S obzirom na utvrđenu složenost postupka apliciranja, preporučuje se pojednostaviti administrativne zahtjeve kako bi proces bio pristupačniji širem krugu korisnika (posebice onima iz ruralnih područja i s manjim iskustvom u pisanju projekata). Uvođenje dodatnih resursa za tehničku pomoć, kao i pružanje edukacija korisnicima, omogućilo bi lakše razumijevanje i izvršavanje postupka prijave. S obzirom na to da složenost postupka najviše pogađa korisnike iz manje razvijenih područja, nužno je razviti specifične programe edukacije i podrške koji će olakšati njihovo sudjelovanje u programima financiranja.

Ograničenja u istraživanju je prostorno budući da se provodilo na dvije županije. Preporuka za buduće istraživanje je proširiti istraživanje na cijelu Republiku Hrvatsku i specificirati dionike prema njihovim organizacijskim vrstama (OPG, javna poduzeća, udruge i dr.).

LITERATURA

1. Belić, M., Georgievski, D. (2009). EU fondovi: poljoprivreda, ribarstvo i ruralni razvoj. Novim, Zagreb.
2. EU fondovi, <https://eufondovi.gov.hr/eu-fondovi/program-konkurentnost-i-kohezija-2021-2027/>, pristupljeno 20. rujna 2024.
3. Europska komisija, Europa u 12 lekcija, <https://op.europa.eu/webpub/com/eu-in-12-lessons/hr/>, pristupljeno 15. rujna 2024.
4. Europska komisija, https://commission.europa.eu/index_hr, pristupljeno 25. veljače 2024.
5. Europski parlament, <https://www.europarl.europa.eu/topics/hr/article/20210701STO07545/europski-fond-za-pomorstvo-ribarstvo-i-akvakulturu-i-potpoma-odrzivosti-na-moru>, pristupljeno 10. rujna 2024.
6. EU projekti, www.eu-projekti.info, pristupljeno 25. kolovoza 2024.
7. Europski strukturni i investicijski fondovi: <https://strukturnifondovi.hr/>, pristupljeno 22. veljače 2024.
8. Horvat, D., Urban, M. (2015). Challenges in EU fund implementation: A case study of West Croatia region. *Journal of Regional Development Studies*, 32(2), 45-62.
9. Kandžija V., Cvečić, I. (2008). Makrosustav Europske unije. Ekonomski fakultet sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
10. Jelinčić, D. A., Tišma, S. (2018). The impact of EU funds on cultural and creative sector development in Croatia. *Croatian Journal of Public Administration*, 14(3), 187-205.
11. Jurlina-Alibegović, D., Slijepčević, S. (2017). The effects of EU funds on rural development in Croatia. *Economic Thought and Practice Journal*, 26(1), 92-110.
12. Ministarstvo Regionalnog razvoja i fondova Europske unije: <https://razvoj.gov.hr/> pristupljeno 25. veljače 2024.
13. Ministarstvo unutarnjih poslova RH, <https://eufondovi.mup.hr/amif/406>, pristupljeno 25. rujna 2024.
14. Ott, K., i sur. (2003). Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji - izazovi ekonomske i pravne prilagodbe, Institut za javne financije, Zagreb.

15. Portal o EU, https://european-union.europa.eu/index_hr, pristupljeno: 20. veljače 2024.
16. Strukturni fondovi, <https://strukturnifondovi.hr/eu-fondovi/eu-fondovi-2021-2027/>, pristupljeno 25. rujna 2024.
17. Šimović, H. (2005). Proračun Europske Unije. Ekonomski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
18. Tatalović, M., Lazibat, T. (2016). Efficiency of EU fund use in Croatian projects: Analysis and recommendations. *Management Journal*, 21(4), 75-88.

SUMMARY

The aim of the research was to examine user satisfaction with financial resources from European Union funds, the perception of the complexity of the application process, and the impact of the funds on users' businesses in the Osijek-Baranja and Vukovar-Srijem counties. The study involved 70 users of financial resources, including family farms, business entities, associations, and local government units. The field research was conducted through a questionnaire from April to June 2024. To test the hypotheses, a one-sample t-test and chi-square test were used. The t-test was employed to assess the level of user satisfaction, while the chi-square test was used to examine the complexity of the application process. The results showed that most participants expressed high satisfaction with the financial resources of funds received, and almost all confirmed that the funds had a positive impact on their business. Despite this, the application process was perceived as complex, prompting most participants to seek expert assistance in drafting project documentation. The financial resources were most commonly used for the purchase of machinery, equipment, and the construction of facilities and infrastructure. The results of the research point to a significant impact of EU funds on business development, especially in rural areas, but also highlight the need for simplifying administrative procedures and providing additional support to users during the application process.

UTVRĐIVANJE VAŽNOSTI RADNIH MJESTA ZA REALIZACIJU WEB PROJEKTA NA PODRUČJU PODRAVINE

DETERMINING THE IMPORTANCE OF WORK PLACES FOR THE REALIZATION OF A WEB PROJECT IN THE PODRAVINA AREA

Matija VARGA

University North, Koprivnica
Trg dr Žarka Dolinara 1
mvarga@unin.hr

Received/Primljeno: 23. 9. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 658(497.525)"20"

[004.42+005.7] (497.525)

Dražen RUŽIĆ

III. osnovna škola Čakovec, Čakovec
Ivana pl. Zajca 24
druzic6@gmail.com

SAŽETAK

U ovom istraživačkom radu na temu: »Utvrdivanje važnosti radnih mjesta za realizaciju web projekta na području Podravine« će biti istraženi i dokumentirani: (1) procesi upravljanja projektom koji će se detaljno raščlaniti i pojedinačno objasniti metodom modeliranja i analize sadržaja, (2) učesnici u projektu razvoja web aplikacije i njihove zadaće te će se detaljno razraditi faze kroz koje projekt razvoja web aplikacije prolazi, (3) rezultati postupka anketiranja koji će prikazati: (3.1) informacije o važnosti svakog pojedinog učesnika u realizaciji projekta razvoja web aplikacije, (3.2) informacije o neophodnosti praćenja promjene u okolini kako bi projektni menadžer uspješno izvršio svoje uloge i odgovornosti te prema njima prilagođavao svoje aktivnosti i procese (tj. izvršio prema potrebi reinženjering poslovnih procesa) na projektu razvoja web aplikacije te (3.3) informacije o važnosti pripreme za promjene iz okoline te pozitivan utjecaj na ishod projekta kojim upravlja IT projektni menadžer. Također, u radu će biti primijenjen Hi kvadrat test za statistički postupak u cilju ispitivanja zavisnosti dvaju kvalitativnih obilježja. S obzirom na razvoj studijskog programa Računarstva i informatike u Đurđevcu na području Podravine ovaj članak je od iznimne važnosti jer su u njemu sudjelovali ispitanici s područja Podravine koji se bave razvojem informacijske tehnologije.

Ključne riječi: upravljanje projektom, web programiranje, razvoj web aplikacije, anketiranje, hi kvadrat test, važnost radnih mjesta

Keywords: project management, web programming, web application development, polling, chi-square test, importance of work places

1. UVOD

U radu na temu: »Utvrdivanje važnosti radnih mjesta za realizaciju web projekta na području Podravine« su istraženi i dokumentirani: (1) procesi upravljanja projektom koji su detaljno raščlanjeni i pojedinačno objašnjeni metodom modeliranja i analize sadržaja, (2) učesnici u projektu razvoja web aplikacije Podravine i njihove zadaće, te su detaljno razrađene faze kroz koje projekt razvoja web aplikacije prolazi, (3) rezultati postupka anketiranja koji su prikazani, a to su: (3.1) informacije o važnosti svakog pojedinog učesnika u realizaciji projekta razvoja web aplikacije, (3.2) informacije o neophod-

nosti praćenja promjene u okolini kako bi projektni menadžer uspješno izvršio svoje uloge i odgovornosti te prema njima prilagođavao svoje aktivnosti i procese (tj. izvršio prema potrebi reinženjering poslovnih procesa) na projektu razvoja web aplikacije te (3.3) informacije o važnosti pripreme za promjene iz okoline te pozitivan utjecaj na ishod projekta kojim upravlja IT projektni menadžer. Također, u radu je primijenjen Hi kvadrat test za statistički postupak u cilju ispitivanja zavisnosti dvaju kvalitativnih obilježja.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Za potrebe ovoga rada provedeno je empirijsko ispitivanje o važnosti zaposlenika informatičara na radnim mjestima u Podravini: istraživač potreba za web aplikacijom te pojedinim modulima, web arhitekt, web dizajner, web programer (web developer), web programer baze podataka za web aplikacije, web programer web aplikacija namijenjenih krajnjim korisnicima (Webmaster), krajnji korisnik za testiranje web aplikacija, administrator web aplikacije u malim i srednjim tvrtkama i start up-ovima na geografskom području Podravine. U radu će se osvrnuti na davanje preporuka za primjenu metrika. Procesom istraživanja obuhvaćen je uzorak koji su činili ispitanici na području Podravine koji se bave web dizajnom i web programiranjem te su imali također radno iskustvo u realizaciji projekta razvoja web stranice. Ispitanici su iz više mjesta i gradova s područja Podravine a koji se bave izradom web stranica i web aplikacija. Korišten je također prigodni uzorak ali također se može navesti da je u istraživanju primijenjena znanstvena metoda anketiranje te je za određivanje važnosti pojedinog radnog mjesta zaposlenika tvrtke odabrana (u digitalnoj anketi) modificirana Likertova skala sa šest opcija kako bi se izbjegla mogućnost »neodlučenog odabira« tj. srednja ocjena. Uzorak je neprobabilistički, namjeran te svrhovit. Za osvrt na analizu rezultata anketnog istraživanja je proveden postupak nazvan hi-kvadrat test koji se upotrebljava u većini slučajeva ako se radi o kvalitativnim podacima ili ako podacima distribucija značajno odstupa od normalne.

3. UPRAVLJANJE PROJEKTOM IZRADJE WEB STRANICA

Procesima razvoja web aplikacije kod projekta upravlja IT menadžer. S financijskog aspekta bitni su procesi i/ili potprocesu upravljanja troškovima realizacije projekta, te se vodi račun o procjeni troškova, određivanju budžeta i kontroli troškova. Na kraju svakog projekta utrošena sredstva moraju biti svakako opravdana (na određeni način). Od IT projekata se najčešće dosta očekuje. Izvršni menadžeri u tvrtkama smatraju kako će uvođenje ITa doprinijeti poboljšanju poslovnih procesa i efikasnijem radu cjelokupne organizacije. Projekti izrade web aplikacija predstavljaju svojevrstan izazov za projektne IT menadžere jer podrazumijevaju koordinaciju s mnogo stejkholdera i integraciju različitih tehnologija. U svakoj fazi životnog ciklusa IT projekta veoma je važna uloga projektnog sponzora, projektnog menadžera i projektnog tima. Uspješni timovi za razvoj softvera moraju uspostaviti ravnotežu između brze isporuke kvalitetnih softverskih sustava, ispunjenja zahtjeva stejkholdera, rješavanja rizika, uvođenja prometa i poboljšanja načina na koji rade svoj posao.¹

4. SUDIONICI U PROJEKTU RAZVOJA WEB STRANICE

Svaki projekt ima svog voditelja. Svaki voditelj projekta mora znati što se događa s njihovim projektom i mora znati izračunati određene metrike koje će im (svim sudionicima na projektu) pomoći u izradi i donošenju odluke (u konačnosti).² Obično je na projektu definiran projektni tim, ali zna se dogoditi da se zbog prirode posla projektni tim mijenja tokom razvoja projekta. Učesnici u razvoju web aplikacija su: istraživač potreba za web aplikacijom te pojedinim modulima, web arhitekt, web

¹ Kilibarda, Goran & Sobajic, Vesna & Beric, Ivana & Jovanovic, Petar. (2016). Software project management. Tehnika. 71. 145-152. 10.5937/tehnika1601145K.

² Zabierowski, Wojciech & Galezowski, Grzegorz & Napieralski, A.. (2009). Web-based Project Management System. This paper describes current problems with project management as well as a web application created by authors, aimed to ease project management.

dizajner, web programer (web developer), web programer baze podataka za web aplikacije, web programer web aplikacija namijenjenih krajnjim korisnicima (Webmaster), krajnji korisnik za testiranje web aplikacija, administrator web aplikacije. Web dizajner je osoba čiji je zadatak osmisliti budućim korisnicima privlačno vizualno rješenje web aplikacije, definirati slučajeve korištenja, konzultirati se s web programerima oko mogućnosti implementacije ideja te testiranja. Postoji ponekad u komunikaciji temeljem iskustva mali nesporazum jer u nekim slučajevima je teže realizirati izgradnju web aplikacije na temelju postavljenih zahtjeva web dizajnerskog rješenja. Web programer je zaposlenik koji se bavi implementacijom projekta tj. web aplikacije izrađene u određenom programskom jeziku u primjenskom alatu. Web programeri se dijele na front-end i backend web programere. Front-end web programer se bavi dijelom vidljivim korisniku koji koristi web aplikaciju. Korisnik koristi primjenski alat web preglednik za pregledavanje web aplikacije. Front-end web programer piše i uređuje CSS3.2 i HTML5.3 kod u raznim radnim okruženjima koja su definirana. Backend web programer bavi se logikom funkcioniranja web aplikacije i svime onime što nije vidljivo krajnjem korisniku. Web programer baze podataka za web aplikacije radi s bazom podataka, zatim postavlja bazu na poslužitelj, postavlja ponekad i domene, poslužuje sadržaja za korisnika, itd. U nekim slučajevima (ovisno o veličini tvrtki), granična crta između front i back web programera je mala a također ovisi i o tehnologijama.

4. FAZE UNUTAR RAZVOJA PROJEKTA WEB STRANICE

Opće je poznato kako su faze razvoja projekta izrade web aplikacija: analiza potreba za aplikacijom, dizajn i projektiranje web aplikacije, izvedba web aplikacije, edukacija krajnjih korisnika, implementacija web aplikacije i podrška te održavanje. Kada je riječ o analizi potreba za aplikacijom valja napraviti studiju slučaja i procjenu isplativosti tj. procjenu o tome isplati li se uvoditi nove tehnologije i novu web aplikaciju s obzirom na troškove koje izaziva (nova web aplikacija) te s obzirom na promjenu načina poslovanja tj. promjenu procesa. Naravno nakon testiranja aplikacije prije konačne implementacije valja svakako educirati krajnje korisnike nove web aplikacije kako bi je korisnici mogli učinkovito koristiti. Krajnji cilj implementacije je ostvarenje veće dobiti tvrtke koja implementira novi informacijski sustav tj. web aplikaciju.

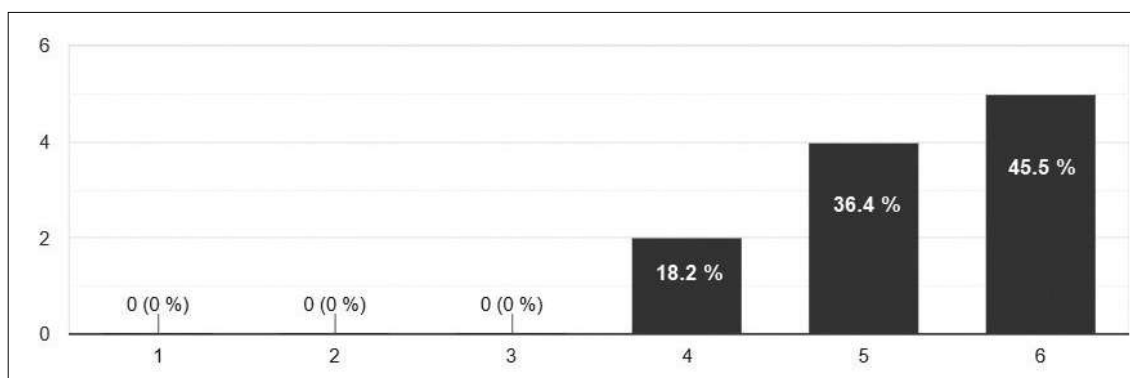
5. ANALIZA ISTRAŽIVANJA

Temeljem istraživanja prikazani su rezultati postupka anketiranja na području Podravine a to su: (3.1) informacije o važnosti svakog pojedinog učesnika u realizaciji projekta razvoja web aplikacije, (3.2) informacije o neophodnosti praćenja promjene u okolini kako bi projektni menadžer uspješno izvršio svoje uloge i odgovornosti te prema njima prilagođavao svoje aktivnosti i procese (tj. izvršio prema potrebi reinženjering poslovnih procesa) na projektu razvoja web aplikacije te (3.3) informacije o važnosti pripreme za promjene iz okoline te pozitivan utjecaj na ishod projekta kojim upravlja IT projektni menadžer. Uzorak su činili ispitanici koji rade u Podravini a koji se bave web dizajnom i web programiranjem te su imali također radno iskustvo u realizaciji projekta razvoja web stranice. Također, kod točke 3.1 dobivena je informacija o tome kolika je važnost zaposlenika na slijedećim radnim mjestima u IT korporacijama i ostalim malim i velikim tvrtkama u Podravini (za realizaciju projekta): istraživač potreba za web aplikacijom te pojedinim modulima, web arhitekt, web dizajner, web programer (web developer), web programer baze podataka za web aplikacije, web programer web aplikacija namijenjenih krajnjim korisnicima (Webmaster), krajnji korisnik za testiranje web aplikacija i administrator web aplikacije. U istraživanju je primijenjena znanstvena metoda anketiranje te je za određivanje važnosti pojedinog radnog mjesta zaposlenika tvrtke u Podravini odabrana (u digitalnoj anketi) modificirana Likertova skala za šest opcija kako bi se izbjegla mogućnost »neodlučenog odabira« tj. srednja ocjena. Uzorak je neprobabilistički, namjeran te svrhovit zbog dobivanja relevantnih podataka od strane voditelja IT sektora te potencijalni voditelja projekta te voditelja projekta.

Grafikon 1 prikazuje ocjene: važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu ISTRAŽIVAČ POTREBA ZA WEB APLIKACIJOM u pojedinim tvrtkama te potreba za pojedinim IT modulima unutar tvrtki prilikom realizacije projekata razvoja web aplikacije. Najviše ispitanika je ocijenilo važnost za navede-

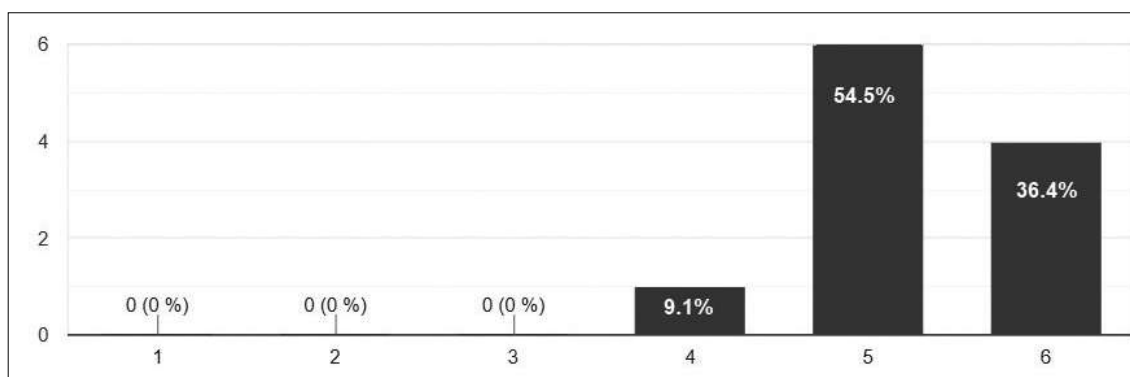
no radno mjesto najvišom ocjenom 6. Ocjenu 6 je odabralo 45,5% ispitanika, ocjenu 5 je odabralo 36,4% ispitanika dok je ocjenu 4 odabralo 18,2% ispitanika.

Grafikon 2 prikazuje ocjene: važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEB ARHITEKT za realizaciju projekta razvoja web aplikacije. Najviše ispitanika je odabralo opciju tj. ocjenu 5 što znači da zaposlenik na radnom mjestu WEB ARHITEKT za realizaciju projekta razvoja web aplikacije ima

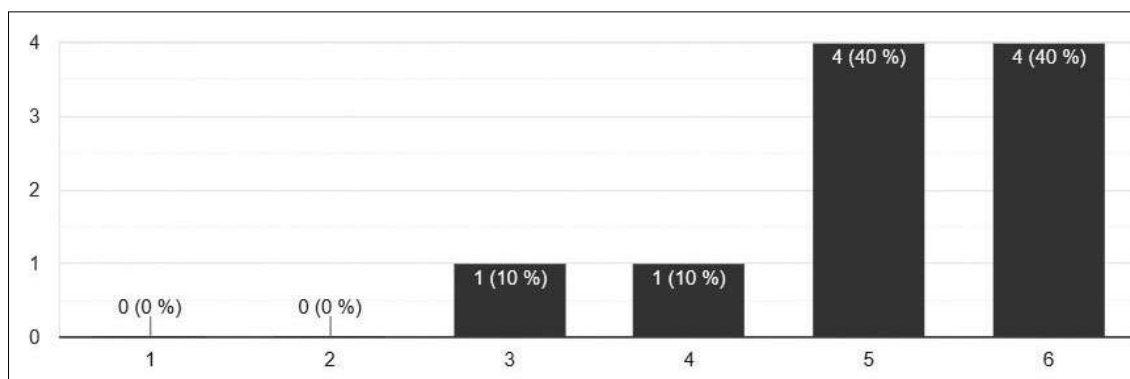
Grafikon 1. Prikaz ocjena važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu ISTRAŽIVAČ POTREBA ZA WEB APLIKACIJOM u pojedinim tvrtkama te potreba za pojedinim IT modulima unutar tvrtki prilikom realizacije projekata razvoja web aplikacije

Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

Grafikon 2. Prikaz ocjena važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEB ARHITEKT za realizaciju projekta razvoja web aplikacije

Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

Grafikon 3. Prikaz ocjena važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEB DIZAJNERA za realizaciju projekta razvoja web aplikacije

Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

veliku važnost. Zatim 36,4% ispitanika je odabralo opciju tj. ocjenu 6 dok je 9,1% ispitanika odabralo opciju tj. ocjenu 4.

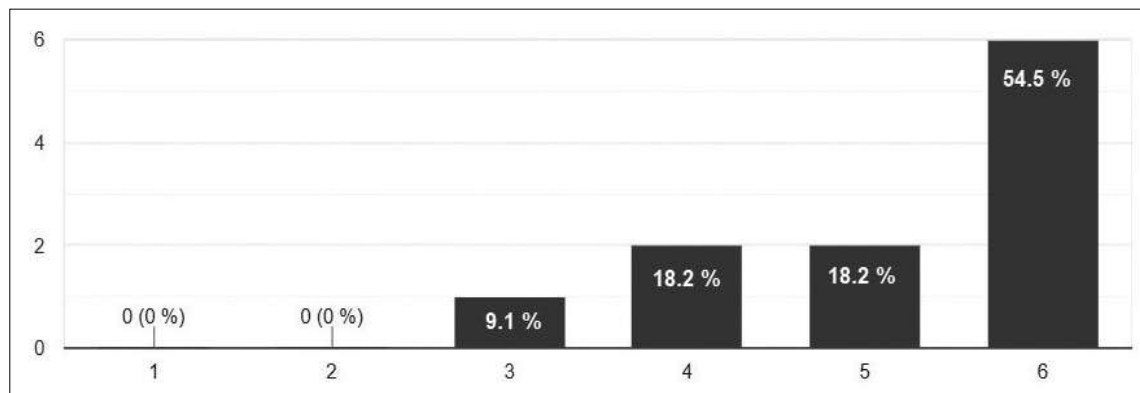
Grafikon 3 prikazuje ocjene važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEB DIZAJNERA za realizaciju projekta razvoja web aplikacije. Najviše ispitanika (40%) je odabralo opciju 5 i 6 što znači da je zaposlenik tvrtke na radnom mjestu WEB DIZAJNERA za realizaciju projekta razvoja web aplikacije iznimno važan. Najmanje ispitanika je odabralo opcije 1 i 2, te zatim 3 (10%) i 4 (10%).

Grafikon 4 prikazuje ocjene važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEB PROGRAMERA za realizaciju projekta razvoja web aplikacije. S obzirom na važnost kod realizacije projekta najviše ispitanika (54,5%) je odabralo ocjenu 6 a nakon toga 5 i 4 što znači da je WEB PROGRAMER za realizaciju projekta razvoja web aplikacije jako važno radno mjesto.

Grafikon 5 prikazuje ocjene važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEB PROGRAMER BAZE PODATAKA ZA WEB APLIKACIJE za realizaciju projekta razvoja web aplikacije. Najviše ispitanika je odabralo opciju 6 a nakon toga 5 i 4 što znači da je WEB PROGRAMER za realizaciju projekta razvoja web aplikacije jako važno radno mjesto dok je osobna također važna na navedenom radnom mjesto (kao i način na koji zaposlenik obavlja poslove).

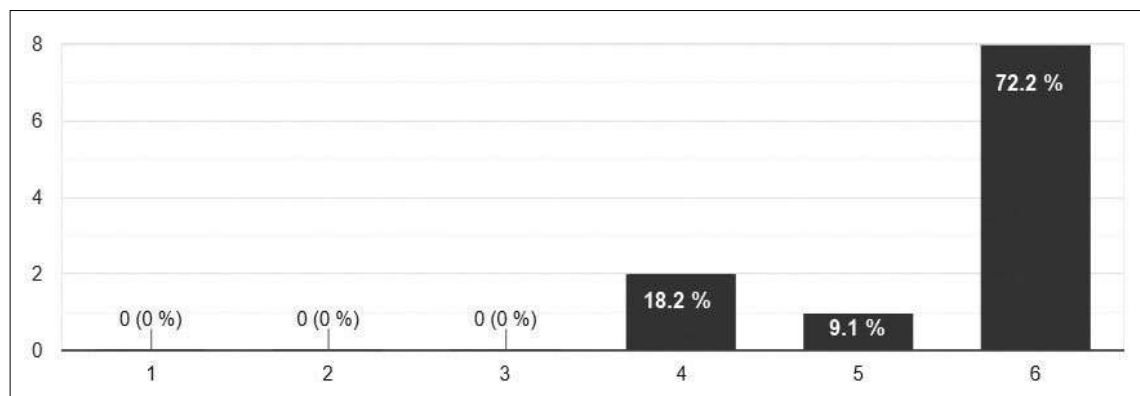
Grafikon 6 prikazuje ocjene važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEBMASTER za realizaciju projekta razvoja web aplikacije. Najviše ispitanika (27,3%) je odabralo ocjene 4, 5 i 6.

Grafikon 7. Prikaz ocjena važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu KORISNIK ZA TESTIRANJE WEB APLIKACIJE za realizaciju projekta razvoja web aplikacije. Najviše ispitanika (27,3%) je odabralo ocjene 4, 5 i 6.

Grafikon 4. Prikaz ocjena važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEB PROGRAMERA za realizaciju projekta razvoja web aplikacije

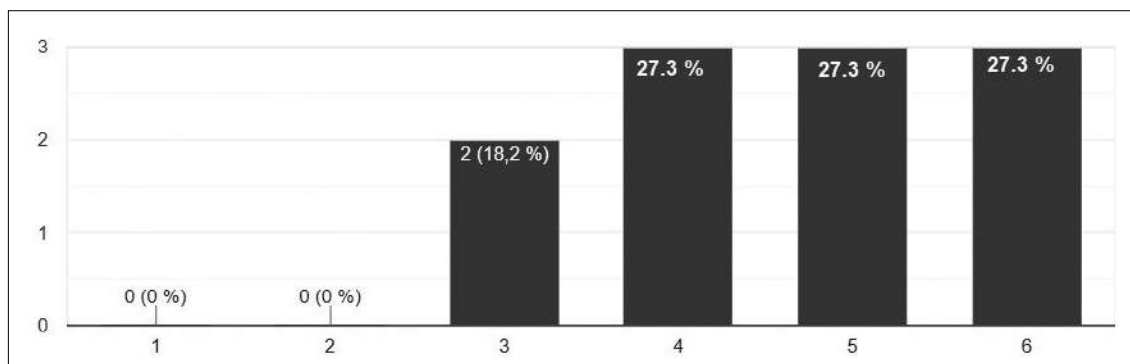
Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

Grafikon 5. Prikaz ocjena važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEB PROGRAMER BAZE PODATAKA ZA WEB APLIKACIJE za realizaciju projekta razvoja web aplikacije

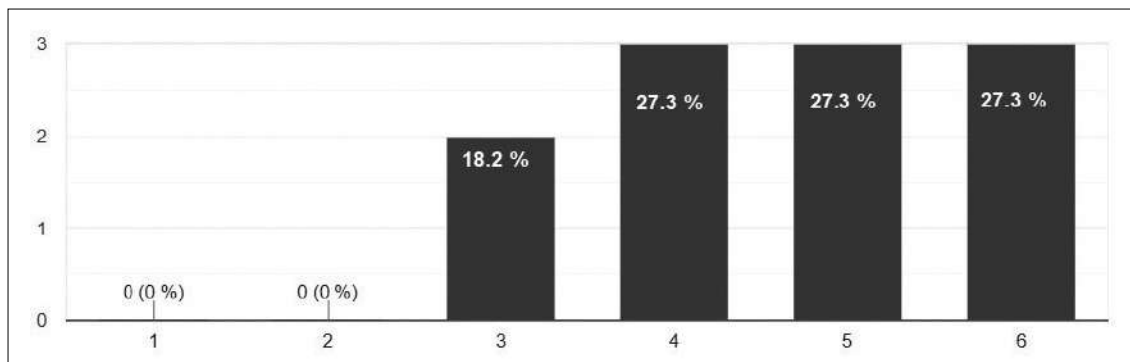
Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

Grafikon 8 prikazuje ocjene važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu ADMINISTRATOR RESURSA WEB APLIKACIJA za realizaciju projekta razvoja web aplikacije. Najviše ispitanika (36,4%) je važnost radnog mjesta ocijenilo s ocjenom 4 i 5. Kada gledamo rezultate istraživanja u globalu (cjelini) vertikalno (prema ljestvici) vidimo da je najviše šestica (od svih navedenih radnih mjesta) prema ocjeni važnosti zaposlenika tvrtke (na radnom mjestu WEB PROGRAMER BAZE PODATAKA ZA WEB APLIKACIJE za realizaciju projekta razvoja web aplikacije) dobio WEB PROGRAMER BAZE PODATAKA ZA WEB APLIKACIJE a nakon njega WEB PROGRAMER.

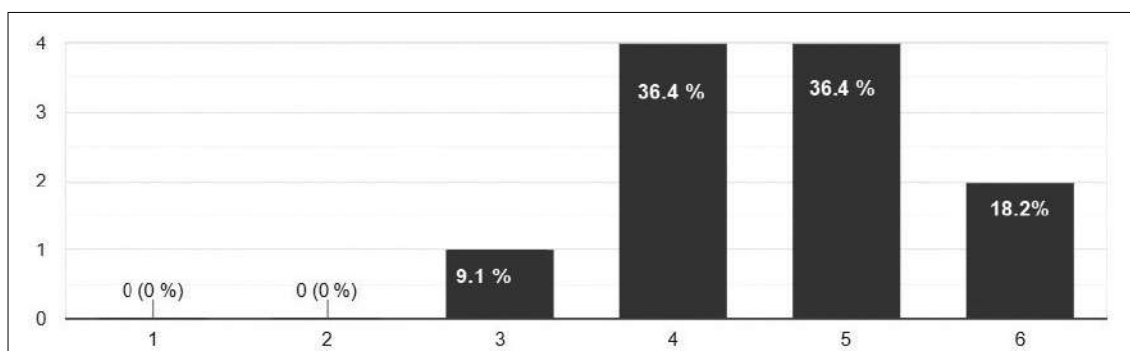
Grafikon 6. Prikaz ocjena važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu WEBMASTER za realizaciju projekta razvoja web aplikacije

Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

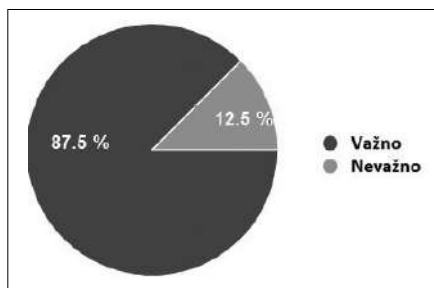
Grafikon 7. Prikaz ocjena važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu KORISNIK ZA TESTIRANJE WEB APLIKACIJE za realizaciju projekta razvoja web aplikacije

Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

Grafikon 8. Prikaz ocjena važnosti zaposlenika tvrtke na radnom mjestu ADMINISTRATOR RESURSA WEB APLIKACIJA za realizaciju projekta razvoja web aplikacije

Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

Grafikon 9. Prikaz važnosti praćenja promjena u okolini kako bi projektni menadžer uspješno izvršio svoje uloge i odgovornosti te prema njima prilagođavao svoje aktivnosti i procese (tj. izvršio prema potrebi reinženjering poslovnih procesa) na projektu razvoja web aplikacije
Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

Grafikon 10. Prikaz važnosti pripreme za promjene iz okoline te pozitivan utjecaj na ishod projekta kojim upravlja IT projektni menadžer
Izvor: Izrada autora rada u alatu GoogleForms (www.google.com (30.6.2024.))

Grafikon 9 prikazuje važnosti praćenja promjena u okolini kako bi projektni menadžer uspješno izvršio svoje uloge i odgovornosti te prema njima prilagođavao svoje aktivnosti i procese (tj. izvršio prema potrebi reinženjering poslovnih procesa) na projektu razvoja web aplikacije. Prema mišljenju 87.5% ispitanika važno je pratiti promjene u okolini u cilju da projektni menadžer uspješno izvrši svoje uloge i odgovornosti te prema njima prilagođava aktivnosti, procese i po potrebi funkcije (tj. kako bi prema potrebi izvršio i reinženjering poslovnih procesa) na projektu razvoja web aplikacije, dok 12.5% ispitanika misli kako je ne važno praćenje promjena u okolini kako bi projektni menadžer uspješno izvršio svoje uloge i odgovornosti te prema njima prilagođavao svoje aktivnosti i procese.

Grafikon 10 prikazuje važnost pripreme za promjene iz okoline te pozitivan utjecaj na ishod projekta kojim upravlja IT projektni menadžer. Većina ispitanika 87,5% je odabralo opciju kako su važne pripreme za promjene iz okoline te pozitivan utjecaj na ishod projekta kojim upravlja IT projektni menadžer, dok je manjina od 12,5% odabrala opciju kako nisu važne. Jedan od ispitanika je napisao i svoje stajalište: »Možda su pripreme za promjene iz okoline važne ali svakako treba biti spreman na promjene iz okoline i prije realizacije projekta. Možda je za vrijeme projekta već kasno s pripremanama. Dakle, pripreme moraju biti ranije te sudionici u projektu moraju biti JIT spremni na promjene«.

6. HI KVADRAT TEST ZA STATISTIČKI POSTUPAK ISPITIVANJA ZAVISNOSTI DVAJU KVALITATIVNIH OBILJEŽJA

U ovom poglavlju 6 dan je osvrt na analizu rezultata anketnog istraživanja te je proveden postupak nazvan hi-kvadrat test koji se upotrebljava u većini slučajeva ako se radi o kvalitativnim podacima ili ako podacima distribucija značajno odstupa od normalne. Već u početku treba naglasiti da se hi-kvadrat test računa s frekvencijama te u račun nije dopušteno unositi mjerne jedinice. Osnovni podatci istraživanja mogu biti i mjerne vrijednosti, ali u hi-kvadrat unose se samo njihove frekvencije.³

Tablica 1 prikazuje hi-kvadrat test za odgovore na 9. pitanje onlajn ankete. U ovom slučaju zbroj hi-kvadrata temeljem tablice 1 (Σ hi-kvadrata) iznosi: 5,09.

Tablica 2 prikazuje hi-kvadrat test za odgovore na 10. pitanje onlajn ankete. U ovom slučaju zbroj hi-kvadrata temeljem tablice 2 (Σ hi-kvadrata) iznosi također: 5,09501.

³ Krsto, K., Dobša, J., Bojanić-Glavica, B. Statistika deskriptivna i inferencijalna i vjerojatnost. Fakultet organizacije i informatike Varaždin, Sveučilište u Zagrebu, Varaždin, 2008.

Tablica 1. Prikaz hi-kvadrat testa za odgovore na 9. pitanje onlajn ankete

	Važno	Nevažno	Prazno	Ukupno:	Dijeljeno:	
f_0	7	1	3	11	3,6667	f_0
f_t	3,6667	3,6667	3,6667	11,0001		f_t
	f_0	f_t	f_0-f_t	$(f_0-f_t)^2$	X^2	
	7	3,67	3,3333	11,1109	3,0302	
	1	3,67	-2,6700	7,1289	1,9425	
	3	3,67	-0,6700	0,4489	0,1223	
				Hi kvadrat	5,09501	

Izvor: Izrada autora rada u alatu LibreOffice Calc

Tablica 2. Prikaz hi-kvadrat testa za odgovore na 10. pitanje onlajn ankete

	Važne su pripreme	Nisu važne pripreme	Prazno	Ukupno:	Dijeljeno:	
f_0	7	1	3	11	3,6667	f_0
f_t	3,6667	3,6667	3,6667	11,0001		f_t
	f_0	f_t	f_0-f_t	$(f_0-f_t)^2$	X^2	
	7	3,67	3,3333	11,1109	3,0302	
	1	3,67	-2,6700	7,1289	1,9425	
	3	3,67	-0,6700	0,4489	0,1223	
				Hi kvadrat	5,09501	

Izvor: Izrada autora rada u alatu LibreOffice Calc

ZAKLJUČAK

Kada gledamo rezultate istraživanja u Podravini kod IT stručnjaka u globalu (cjelini) vertikalno (prema ljestvici) vidimo da je najviše šestica (od svih navedenih radnih mjesta) prema ocjeni važnosti zaposlenika tvrtke (na radnom mjestu WEB PROGRAMER BAZE PODATAKA ZA WEB APLIKACIJE za realizaciju projekta razvoja web aplikacije) dobio WEB PROGRAMER BAZE PODATAKA ZA WEB APLIKACIJE a nakon njega WEB PROGRAMER. Stoga možemo zaključiti da su za realizaciju projekta razvoja web aplikacije od iznimne važnosti (ako ne najveće važnosti) WEB PROGRAMER BAZE PODATAKA ZA WEB APLIKACIJE i WEB PROGRAMER. Također, osim istraživačkog dijela u radu na temu: »Utvrdjivanje važnosti radnih mjesta za realizaciju web projekta na području Podravine« su jasno istraženi i dokumentirani: (1) procesi upravljanja projektom koji su detaljno raščlanjeni i pojedinačno objašnjeni metodom modeliranja i analize sadržaja, (2) učesnici u projektu razvoja web aplikacije i njihove zadaće, te su detaljno razrađene faze kroz koje projekt razvoja web aplikacije prolazi.

LITERATURA

1. GoogleForms. URL: www.google.com. (30.6.2024.).
2. Kilibarda, G., Sobajic, V., Beric, I., Jovanovic, P., (2016). Software project management. Tehnika. 71. 145-152. 10.5937/tehnika1601145K.
3. Krsto, K., Dobša, J., Bojanić-Glavica, B., (2008). Statistika deskriptivna i inferencijalna i vjerojatnost. Fakultet organizacije i informatike Varaždin, Sveučilište u Zagrebu, Varaždin.
4. Zabierowski, W., Galezowski, G., Napieralski, A., (2009). Web-based Project Management System. This paper describes current problems with project management as well as a web application created by authors, aimed to ease project management.

SUMMARY

In this research paper on the topic: “Determining the importance of Work places for the Realization of a Web project in the Podravina area”, the following are investigated and documented: (1) project management processes that will be broken down in detail and explained individually using the method of modeling and content analysis, (2) participants in the web application development project and their tasks and the stages through which the web application development project goes will be elaborated in detail, (3) the results of the survey procedure which will show: (3.1) information about the importance of each individual participant in the implementation of the web application development project, (3.2) information about the necessity of monitoring changes in the environment in order for the project manager to successfully fulfill his roles and responsibilities and adapt his activities and processes accordingly (i.e. re-engineer business processes as necessary) on the web application development project and (3.3) information on the importance of preparing for changes in the environment and positive impact on the outcome of the project managed by the IT project manager. Also, in the paper, the Chi-square test will be applied for the statistical procedure in order to examine the dependence of two qualitative characteristics. With regard to the development of the Computer Science and Informatics study program in Đurđevac in the Podravina region, this article is of exceptional importance because respondents from the Podravina region who are engaged in the development of information technology participated in it.

IN MEMORIAM – ERNEST FIŠER (1943. – 2024.)

Ernest Fišer ostavio je dubok trag u hrvatskom književnom i kulturnom životu, posebno na području sjeverozapadne Hrvatske. Jedni će ga pamtiti kao pjesnika, drugi kao urednika knjiga i časopisa, treći kao esejista i kritičara, četvrti kao publicista, peti kao voditelja institucija i udruga, šesti kao pokretača i/ili organizatora manifestacija i nagrada... moglo bi se i dalje nabrajati... Bio je vrlo angažiran na različitim poljima, vječno u kojekakvim dogovorima, projektima i inicijativama, u koje je osim iskusnih i afirmiranih suradnika uključivao i početnike, kakav sam bio i sâm kad me pozvao na suradnju u časopisu *Kolo* koji je uređivao, a poslije i u druge svoje aktivnosti. Zahvalan sam mu na tome, kao, vjerujem, i mnogi drugi kojima je otvorao različita vrata. Velik dio njegovih djelatnosti bio je povezan sa zavičajem. Kao i još uvijek neprežaljeni Dragutin Feletar, inače Fišerov bliski prijatelj, cijeli život gajio je svijest kako njegov zavičaj nije manje vrijedan od razvikanijih gradova ili regija. A da bi se to pokazalo/dokazalo i drugima, trudio se afirmirati vrijednosti Međimurja, Varaždina, Podravine i cijelog kajkavskog područja, a ponajprije umjetnike i ostale zaslužnike iz prošlosti i suvremenosti. Usto, vlastitim je stvaralaštvom, pogotovo pjesničkim, nadograđivao ne samo zavičajnu nego i nacionalnu kulturnu baštinu.

Fišer je rođen 2. svibnja 1943. u Zagrebu, a djetinjstvo je proveo u Maloj Subotici i Čakovcu, gdje je polazio osnovnu školu, dok je gimnaziju završio u Varaždinu. Studij likovnih umjetnosti završio je na tadašnjoj Pedagoškoj akademiji u Čakovcu (danas odsjek Učiteljskog fakulteta u Zagrebu), a studij tadašnje jugoslavistike i filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Magisterij znanosti iz područja

filologije stekao je na Pedagoškom (danas Filozofskom) fakultetu u Osijeku. Radni vijek započeo je kao prosvjetni djelatnik, a zatim je radio kao arhivist, novinar, urednik i voditelj više ustanova.

Prvi radni ciklus, od sredine 1960-ih do početka 1980-ih, proveo je u Čakovcu, gdje je radio kao novinar lista *Međimurje* te urednik novoosnovane tamošnje radijske stanice. Kao urednik u Kulturno-prosvjetnom društvu »Zrinski« te u Tiskarsko-izdavačkom zavodu »Zrinski« u tom je razdoblju priredio i predgovorima/pogovorima popratio stotinjak knjiga suvremenih hrvatskih pisaca. U Čakovcu je, između ostalog, krajem 1960-ih uz Dragutina Feletara i Tomislava Đurića inicirao obnovu izlaženja *Međimurskog kalendara*, transformirajući ga zatim u *Kajkavski kalendar/kolendar*. Komunistički je režim tu publikaciju 1971. zabranio zbog navodnog nacionalizma, no iako kratkotrajan, kalendar je bitno doprinio oživljavanju kajkavskog stvaralaštva na svim razinama.

Krajem 1970-ih Fišer završava svoju radnu dionicu u Čakovcu te od tada do umirovljenja djeluje u Varaždinu. Tamo je, između ostalog, bio ravnatelj tadašnjeg Narodnog kazališta »August Cesarec« (danas Hrvatsko narodno kazalište Varaždin) te Gradske knjižnice i čitaonice »Metel Ožegović«, a od 1991. pa do

Sl. 1. Ernest Fišer kao govornik na predstavljanju zbirke pjesama našeg neprežaljenog akademika Dragutina Feletara, koji mu je bio najbolji i najodaniji prijatelj (u Koprivnici 2021. godine)

umirovljenja 2011. bio je ravnatelj te glavni urednik regionalnog tjednika *Varaždinske vijesti*, gdje se kontinuirano javljao i različitim publicističkim prilozima.

Prvim pjesmama javio se u *Poletu* i drugim časopisima krajem 1950-ih. Upečatljiviji ulazak na književnu scenu označile su prve tri pjesničke zbirke, *Nagrizeni andeo* (1965.), *Drugi silazak* (1968.) i *Ishodišta* (1972.), a treba im pribrojiti i zbirku *Majstori zebnje*, koja je objavljena 1982., ali je napisana do 1975. U tim zbirkama Fišer se poetički približio poetici krugovaša i razlogovaca, utemeljenoj na tematizaciji čovjekove *bačenosti u svijet* i njegovu osjećaju osamljenosti, tjeskobe i ugroze, odnosno pitanjem odnosa pjesnika i jezika, izrecivog i neizrecivog. Bliskost razlogovcima očitovala i kroz korištenje forme pjesme u prozi. Fišerov specifikum u odnosu na misaono-filozofičnu apstraktnost spomenutih poetika ipak se ponegdje očitovao u izraženijoj intimističkoj i pogotovo zavičajnoj okrenutosti, koja se uskoro realizirala i na jezičnoj razini, okretanjem kajkavštini.

No, prilikom povezivanja zavičaja i dijalekta ipak treba biti oprezan, pogotovo kada govorimo o najboljim primjerima suvremenog hrvatskog dijalektalnog pjesništva, kojem korpusu Fišerovo kajkavsko pjesništvo svakako pripada. Naime, ne mora dijalektalna poezija biti zavičajna, kao što ne mora ni zavičajna poezija biti dijalektalna. A kada se ta dva pojma – zavičaj i dijalekt – i spoje, moguće je pronaći originalne, pa i inovativne pristupe. Znao je to vrlo dobro Fišer, koji se prilikom odluke da počne pjesnički isprobavati kajkavštinu nije odlučio za nasljeđivanje uvriježenih dijalektalnih obrazaca, nego je nastavio vlastitim putem, koji je u dijalektalnim okvirima bio potpuni *novum*.

O čemu je riječ? Poslije spomenutih prvih četiriju zbirki standardnojezične poezije Fišer 1978. objavljuje knjigu pjesama pisanih kajkavštinom, naslova *Morje zvun sebe*. Prelazak sa standardnojezične štokavštine na nestandardnojezičnu kajkavštinu za Fišera tada, osim jezičnog, još uvijek nije predstavljao i radikalno tematsko-stilski prijelom. Naime, i u toj kajkavskoj pjesničkoj zbirci još uvijek prevladava egzistencijalistička misaonost s primjesama filozofičnosti, a još je važnije to što je zadržao formu pjesme u prozi. I dok je to za Fišera najvećim dijelom predstavljalo samo nastavak do tada već konzistentno izgrađene poetike, u kontekstu kajkavske poezije bila je to novost, pogotovo na razini forme. Fišerova zbirka *Morje zvun sebe* bila je, naime, prva kajkavska, i uopće dijalektalna, zbirka pjesama u prozi. Rekli bismo, bio je to mali korak za Fišera, ali velik za dijalektalnu poeziju.

Fišer se u tom smislu svojom prvom kajkavskom pjesničkom zbirkom pridružio onim pjesnicima koji su otprilike u isto vrijeme kajkavsku poeziju povelili novim putevima, odvojivši je konačno od nekreativne imitacije međuratne dijalektalne poezije, odnosno od pojednostavljenog shvaćanja domjanićevsko-gervaisovske zavičajnosti ili slijepog oponašanja krležijanske socijalnokritičke orijentacije, a da o pjevnosti međuratne dijalektalne lirike i ne govorimo. Osim kroz formu pjesme u prozi, Fišerov odmak vidljiv je kroz napuštanje idilične zavičajne slikovitosti i opredjeljivanje za »slikanje unutarnjih pejzaža«, kako je to nazvao Joža Skok. U svakom slučaju, spoznajno i refleksivno orijentirana, opremljena mahom apstraktnim motivima te filozofskim pitanjima, pritom pisana u formi pjesme u prozi, Fišerova je kajkavska poezija bitno doprinijela širenju koordinata (suvremenog) kajkavskog pjesništva.

Nakon *Morja zvun sebe* Fišer se kajkavskim pjesmama nije često javljao. Nekoliko novih kajkavskih pjesama nalazimo u pretežno standardnojezičnoj zbirci *Sjeverozapad* (1981.) te u knjizi izabranih pjesama *Pohvala tihom slogu* (2003.), koju je priredio Skok. Između tih dviju zbirki objavio je i standardnojezičnu pjesničku knjigu *Otisci* (1989.). Ukupna Fišerova kajkavska pjesnička bilanca, uz dodatak novih kajkavskih pjesama, predstavljena je 2013. u zbirci *Macbeth na fajruntu*, koju je također priredio Skok. U toj knjizi, koju bismo mogli nazvati *summa fisheriana kajkaviana*, vidljiv je put Fišerove kajkavske poezije od pjesme u prozi, misaonosti i apstraktnosti u najranijim kajkavskim pjesmama, do rimovanih stihova i soneta te zavičaja i intimizma u najnovijim. Ipak treba naglasiti da je premještanje motivskih i stilskih težišta zadržalo specifičan, fišerovski dodir, koji se opire pojednostavljivanju i banaliziranju, što Fišera čini jednim od najvažnijih suvremenih kajkavskih pjesnika.

Poslije *Macbetha na fajruntu*, Fišer je objavio još dvije zbirke standardnojezične poezije, *Doba nevremena* (2016.) i *Preludij za anginu pectoris* (2017.), u kojima angažirano progovara o negativnostima suvremenog doba, kao što su bijeda duha, opsjednutost vlašću, spektakularizacija svega, potro-

šačko ludilo, ekološke katastrofe, korupcija, plutokracija itd. Izbor iz cjelokupnog Fišerova pjesničkog stvaralaštva, pod naslovom *Trošenje nade*, 2019. priredio je Davor Šalat.

Uz spomenute zbirke pjesama, objavio je i knjige eseja o suvremenoj književnosti *Dekantacija kajkaviana* (1981.) i *Korifeji i nastavljači* (2018.), a priredio je i prvu *Antologiju dječjeg kajkavskog pjesništva* (1967.). Iz područja likovnih umjetnosti objavio je knjige *Barokni iluzionizam Ivana Rangera* (1977.) i *Slavko Stolnik* (1985.), a suautor je i knjiga *Varaždinske barokne večeri* (1995.), *Novinstvo Varaždina* (1995.) itd. Eseje, kritike i publicističke članke rasute po različitim časopisima i zbornicima teško je i izbrojati. Osim kao urednik brojnih knjiga, uređivao je varaždinski časopis za kulturu *Gesta* (1982. – 1988.), zagrebački časopis za književnost, umjetnost i kulturu *Kaj* (1991. – 1993.) te od 2009. do smrti književni časopis *Kolo* Matice hrvatske. Bio je dugogodišnji član kulturnih i ostalih udruga, kao što su Društvo hrvatskih književnika, Matica hrvatska, Hrvatsko novinarsko društvo i Družba »Braća Hrvatskog Zmaja«.

Za svoj rad dobitnik je više nagrada. Nagradu »Maslinov vijenac« dobio je 2014. za svoj cjelokupan pjesnički rad, a za zbirku kajkavskih pjesama *Macbeth na fajruntu* osvojio je iste godine nagrade »Fran Galović«, »Katarina Patačić« i »Dragutin Tadijanović«. Za zbirku pjesama *Preludij za anginu pectoris* osvojio je Nagradu »Tin Ujević« (2017.). Nagrađivan je i za novinarki rad. Tako je 1995. dobitnik godišnjih novinarskih nagrada »Zlatno pero« i »Zlatna kartica«, a 2003. dobitnik je medalje »Milan Grlović« za iznimne zasluge za Hrvatsko novinarsko društvo. Odlikovan je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića za osobite zasluge za kulturu (1996.) te je 2003. dobio Nagradu grada Varaždina za životno djelo. Pjesme su mu prevedene na više stranih jezika te je zastupljen u desetak antologija hrvatskog pjesništva, kao i u više leksikona i enciklopedija.

Ernest Fišer preminuo je 7. studenoga 2024. u 82. godini života, a pokopan je na gradskom groblju u Čakovcu. Cijeli život trudio se da vrijednosti zavičajne i nacionalne kulture dođu na vidjelo i da ne budu zaboravljene, a i sam je tome korpusu dao nemali prilog. Sada je na nama da to ne zaboravimo.

Mario KOLAR

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

ZVONIMIR IŠTVAN: LJUBICA MATULEC – ŽENSKI GENERALIĆ, KALINOVAC: OPĆINA KALINOVAC, 2024., 173 STR.

Diplomirani inženjer šumarstva i povjesničar amater Zvonimir Ištvan iz Molva napisao je 2024. godine svoju jedanaestu knjigu pod nazivom *Ljubica Matulec - Ženski Generalić*. Knjiga govori o životu i umjetničkom stvaralaštvu hrvatske naivne kiparice Ljubice Matulec (1939.-2024.) iz Molvica u Općini Kalinovac. Knjiga ima 173 stranica, a izdana je u rujnu 2024. godine u nakladi Općine Kalinovac. Tekst knjige lektorirao je Matej Ištvan.

Knjiga je podijeljena na šesnaest poglavlja. U *Uvodnoj riječi* načelnik Općine Kalinovac Darko Sobota izražava veliko zadovoljstvo u vezi izdavanja ove knjige koja je trajan zapis Općine Kalinovac o njihovoj skromnoj i samozatajnoj kiparici te hrvatskoj naivnoj umjetnici. Uz to izražava i veliku zahvalnost svima koji su doprinijeli nastanku knjige – inicijatorima, urednicima, suradnicima, nakladnicima i članovima obitelji Ljubice Matulec, a najviše njoj samoj. Nakon toga slijedi predgovor pod nazivom *Pogled na svijet širom otvorenih očiju* koji je napisala viša kustosica Muzeja Grada Koprivnice Helena Kušenić u kojem je izrazila svoje interpretacije umjetničkih ostvarenja Ljubice Matulec.

Poslije predgovora autor knjige u poglavlju *Ljubica Matulec – Ženski Generalić* govori kako se razvijala i realizirala ideja oko nastanka ove knjige. U slijedećem poglavlju *Kako je razotkrivena Ljubica Matulec* opisuje kako je umjetnica otkrila svoj talent te navodi njena prva djela i prve izložbe te kronološkim slijedom opisuje njen umjetnički put te karakteristike njenog umjetničkog stvaralaštva. Poglavlje *Časti i dobru zavičaja* donosi tekstove podravske književnice Božice Jelušić u kojima izražava svoju interpretaciju Ljubićinih kipova. Ti tekstovi nose naslove *Dom svih svetaca*, *Drvena simfonija Ljubice Matulec* te *Zavičaju na dar – Kiparski opus Ljubice Matulec u svjetlu 70. godišnjice života*.

Poglavlje *Djela na javnim prostorima* donosi popis i opis Ljubićinih spomenika koji su izloženi na javnim prostorima, a to su: dva spomenika iseljenim Hrvatima u Hamburgu iz 1989. i 2003. godine, spomen – križ bleiburškim žrtvama u Kalinovcu, *Pralja* u Kalinovcu, *Baka Cila* u Batinskama, dva reljefa na vratima kapele u Kalinovcu, spomenik 130. godišnjici postojanja župe sv. Luke evanđelista u Kalinovcu, spomen obilježje na mjesnom groblju u Berku, kapela u Molvicama, biblijski vrt mira na Kalniku, spomen obilježje u Doljanima kod Daruvara, zavjetni vrt Petriš u Jeduševcu, ekološki vrt mira u Podravskim Sesvetama, ulazna vrata na crkvi sv. Ferdinanda u Ferdinandovcu te kipovi i reljefi u Cirkovljanu.

Slijedeća poglavlja donose popis filmova, reportaža i zapisa o Ljubici Matulec, popis samostalnih izložbi od 1969. do 2016. godine, popis skupnih izložbi od 1968. do 2019. godine, popis likovnih kolonija na kojima je sudjelovala sa svojim radovima od 1970. do 2009. godine, popis djela Ljubice Matulec iz Zbirke naivne umjetnosti u Muzeju Croata insulanus Grada Preloga, popis djela iz fundusa Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti u Zagrebu, popis djela iz fundusa Muzeja Grada Koprivnice, popis djela izloženih u Galeriji Molvarskog likovnog kruga, popis djela izloženih u Galeriji likovnih samorastnikov Trebnje u Sloveniji i u galeriji Udruge »Kloštranska paleta« u Kloštru Podravskom. Zadnja poglavlja donose životopis Ljubice Matulec, popis literature koja je korištena prilikom pisanja ove knjige te zahvalu autora i njegov životopis.

Knjiga je obogaćena i fotografijama koje prikazuju Ljubicu Matulec i njena umjetnička djela. Fotografije su iz privatnog arhiva Ljubice Matulec, a velik broj ih je snimio i sam autor knjige. Knjiga je predstavljena na promociji održanoj 18. listopada 2024. godine u holu Osnovne škole Ivan Lacković Croata Kalinovac u organizaciji Općine Kalinovac u sklopu obilježavanja Dana Općine Kalinovac. Svečanosti je ispred Koprivničko-križevačke županije prisustvovao zamjenik župana Ratimir Ljubić.

Osim autora, o životu i stvaralaštvu kiparice govorili su i Darko Sobota, saborski zastupnik i načelnik Općine Kalinovac, Helena Kušenić, kustosica u Muzeju Grada Koprivnice, Robert Čimin, direktor Turističke zajednice Dravski peski te Mirjana Bazijanec, ravnateljica Osnovne škole Ivan Lacković Croata. Promociju je uvećao mješoviti zbor pod vodstvom Katice Ištvan i tamburaški orkestar pod vodstvom Dražena Štefana koji djeluju u sklopu Kulturne udruge Tomislav Franjić Kalinovac.

Ljubica Matulec umrla je 24. rujna 2024. godine u Koprivnici, u 86. godini života ne dočekavši izlazak svoje monografije.

Matej IŠTVAN

IVAN BRKIĆ, GORAN ŠAFAREK, ŽELJKO KRUŠELJ I PETRA SOMEK: KOPRIVNICA, SRCE PODRAVINE / KOPRIVNICA, THE HART OF PODRAVINA, 2024., 328 STR.

Izdavačka kuća *Meridijani* već godinama nastoji objavljivati mnogobrojne monografske prikaze hrvatskih gradova, općina, kulturno-povijesnih znamenitosti i prirodnih ljepota u časopisu *Meridijani* ili i u njihovim bogato opremljenim knjižnim izdanjima. Upravo u nizu monografija o hrvatskim gradovima početkom studenog 2024. (u povodu proslave dana grada) iz tiska je izašla knjiga o gradu Koprivnici. Ovo krasno djelo nastavlja niz takvih lijepih izdanja. Namijenjena je svim posjetiteljima, žiteljima Podravine, ali i onima koji žele i vole saznati nešto više o jednom od najvažnijih gradova sjeverne Hrvatske.

Izdavačka kuća *Meridijani* je od početka svoga nastanka blisko vezana uz Koprivnicu budući da je u njemu živio i njen osnivač, danas nažalost preminuli akademik prof. dr. Dragutin Feletar. Međusobna ljubav i bliske veze vidljive su u svim dijelovima ove monografije. Glavna urednica i koautorica tekstova Petra Somek nastojala je što atraktivnije urediti ovu knjigu o čemu svjedoče mnogobrojne autorske fotografije Ivana Brkića i Gorana Šafareka koje upotpunjuju svaku cjelinu ove knjige. Autori tekstova, koji su podijeljeni u 23 cjeline, su Željko Krušelj i Petra Somek. Poput drugih sličnih izdanja koje *Meridijani* izdaju u posljednje vrijeme i svi tekstovi ove knjige su dvojezično tiskani u hrvatsko-engleskoj varijanti. Upravo takav pristup omogućava da knjiga bude dostupna i turistima, gospodarstvenicima i kulturno-znanstvenim djelatnicima koji posjećuju Koprivnicu iz drugih krajeva svijeta. Prelistavajući knjigu vidljivo je da autori nisu izostavili niti jedan segment života grada, od njegove prošlosti do raznoraznih kulturnih, obrazovnih ili gospodarskih sadržaja.

U prvoj cjelini, *Osam prigradskih naselja* (8-29) autori daju prikaz osam prigradskih naselja Koprivnica u kojima danas živi 6300 stanovnika, a svako od ovih naselja prikazano je tekstom i slikom. Opisan je osnovni geografski položaj i kratka povijest svakog naselja te broj stanovnika koji danas živi na njihovu području. U drugoj cjelini, *Ujedinjeni Zrinski i Jelačićev trg* (30-41) riječju i slikom prikazana je povijest i sadašnjost danas glavnog središta grada, odnosno gradske pješačke zone. U nastavku treća cjelina *Vrijedna sakralna baština* (42-81) daje prikaz razvoja najznačajnijih gradskih crkava te njihovih spomenika. Pritom su s posebnom pažnjom opisane franjevačka crkva sv. Antuna Padovanskog, župna crkva sv. Nikole i pravoslavna crkva Sv. Trojice čiji zvonici krasi današnju vizuru grada. U četvrtoj cjelini, *Renesansni festival* (82-95) opisana je turistička manifestacija po kojoj je već 18 godina Koprivnica poznata. Sama festival odvija se svakog trećeg tjedna u kolovozu još od 2006. godine. Uz zanimljiv tekst brojne vrsne fotografije dodatno naglašavaju važnost ovog važnog događaja oživjele prošlosti. Naredna cjelina, *Svjetovna arhitektura Koprivnice 17., 18. i 19. stoljeća* (96-111) prikazuje Koprivnicu kao važno vojno središte u blizini nekadašnje Vojne krajine. Sadržaj ovog poglavlja prati povijest grada sve do kraja 19. stoljeća te prikazuje njegovu arhitektonsku i povijesnu baštinu nastalu tijekom obrađenog razdoblja. U šestoj cjelini, *Muzej bicikala na otvorenom* (112-123) prikazana je važnost upotrebe bicikla na gradskom području te mnogobrojni modeli koji su danas izloženi na otvorenom. U idućoj cjelini, *Gradska groblja* (124-133) obrađena su tri gradska groblja: javno rimokatoličko, pravoslavno i židovsko groblje. Uz kratak tekst o svakom groblju i ova cjelina opremljena je bogatim slikovnim materijalom koji zorno prikazuju izgled svakog od njih. U osmoj cjelini, *Gradski park i zelene površine* (134-141) čitateljima je približen izgled velikog gradskog parka koji je podignut na ostacima bivših

bedema koprivničke utvrde u samo središtu grada još od početka 19. stoljeća. Uz Gradski park, također su prikazane i manje parkovne površine koje su smještene u raznim dijelovima Koprivnice. Deveta cjelina, *Institucije u kulturi* (142-157) prikazuje važnost i djelatnost *Galerije Koprivnica*, *Kuće Malančec*, *Galerije Mijo Kovačić*, Spomen-područja logora Danica, *Galerije naivne umjetnosti* u Hlebinama i *Galerije skulptura Ivan Sabolić* u Peterancu. U nastavku, deseta cjelina (158-169) prikazuje djelatnost koprivničke gradske knjižnice i čitaonice »Fran Galović« koja je 2022. godine, prema izboru Londonskog sajma knjiga, proglašena najboljom knjižnicom na svijetu. Jedanaesta cjelina *Zdravstvo* (170-179) obrađena je briga o zdravstvenoj skrbi građana i opća bolnica »Dr. Tomislav Bardek«. Sustav gradskog obrazovanja kao »snažan pokretač društva« prikazan je u dvanaestom poglavlju *Vrtići, osnovne i srednje škole* (180-199), ali i trinaestoj cjelini *Sveučilište Sjever* (200-207). U ovom poglavlju prikazana je djelatnost sveučilišnog kampusa koji je nastao u bivšoj gradskoj vojarni na čijem području studenti mogu pogađati sedam prijediplomskih, četiri diplomatska i jedan poslijediplomski studijski program. Četrnaesta cjelina, *Podravka – simbol Koprivnice* (208-221) daje pregled razvoja hrvatskog prehrambenog giganta te prikazuje njegovu važnost za šire gradsko područje, ali i cijelu zemlju. Iduća petnaesta cjelina *Sportski život Koprivnice* (222-235) prikazuje razvoj sporta na gradskom području. Pritom su posebno obrađeni ženski rukometni klub *Podravka*, nogometni klub *Slaven Belupo*, ali i razvoj sporta u mnogobrojnim manjim gradskim klubovima i sportskim udrugama. U šesnaestoj cjelini, *Društveno-turistička događanja* (236-251) prikazane su mnogobrojne kulturne manifestacije koje se na području grada odvijaju tijekom kalendarske godine. Pritom posebno treba izdvojiti Koprivnički fašnik, već ranije prikazani *Renesansni festival*, *Ljeto na Zrinskom*, *Podravski motivi te Zimska bajka* koji u grad tijekom godine privlače raznovrsne turiste. Sedamnaesta cjelina, *Mali izlet u koprivničku prošlost* (252-259) prikazuje važnost dana grada Koprivnice koji je vezan uz dodjelu gradske povelje Ludovika I. Anžuvina 4. studenoga 1356. godine. Ovaj dio knjige obogaćen je starim gradskim fotografijama te fotografijom originalne povelje koja se danas čuva u *Državnom arhivu* u Varaždinu. Iduća, osamnaesta cjelina, *Tržnica – trbuh Koprivnice* (260-269) prikazuje što sve danas nudi gradska tržnica čija tradicija seže još u 18. stoljeće. Devetnaesta cjelina, *Gospodarstvo i poslovne zone* (270-281) daje pregled raznovrsnih gospodarskih djelatnosti koji se danas razvijaju u Dravskoj i Radničkoj poslovnoj zoni na periferijama grada. Naredna cjelina, *Likovni život Koprivnice* (282-291) prikazuje moderno likovno stvaralaštvo koje se sve više razvija na području grada. Pritom je posebno obrađena djelatnost *AK galerije* koje prema riječima autora danas postaje utočište inovativnim i alternativnim umjetnicima. Dvadeset prva cjelina *Velebna renesansna utvrda* (292-299) prikazuje povijest i važnost velike zvjezdolike vojne utvrde koja je nekoć branila ovo područje od turskih prodora. Danas je ona poput povijesnog muzeja te središte *Renesansnog festivala* koji se odvija na i podno njenih nekadašnjih bedema. Iduća cjelina *Zeleni grad* (300-315) prikazuje važnost gradskih projekata održivog razvoja (zeleni kvart, šparne hiže, šuma hrane, eko gradski vrtovi, zeleni otoci) i brigu za mnogobrojne zelene površine na području grada i gradskoj okolini. Također je naglašena važnost upotrebe bicikla i besplatnog javnog prijevoza električnim autobusima (*BicKo* i *BusKo*) koji dodatno naglašavaju gradsku brigu za ekologiju.

Posljednja dvadeset treća cjelina Koprivnica u brojkama (316-323) daje statistički prikaz grada i njegovih prigradskih naselja, a u nastavku je dat pregled svih kulturnih ustanova, događanja i trenutne gradske vlasti. Na kraju knjige (325-327) nalaze se kratke biografije svih autora knjige, te prevoditeljice na engleski jezik.

Što na kraju reći za ovako slikovno bogato opremljenu monografiju nego svima poručiti: uzmite knjigu u ruke i sami se uvjerite u njenu vrijednost. Sigurno nećete biti razočarani. Izdavačkoj kući pak želim da i dalje nastoji objavljivati ovako vrijedna i lijepa izdanja.

Dr. sc. Mladen Tomorad, izv. prof.

UPUTE SURADNICIMA

Časopis *Podravina* objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autorova izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu »građa« koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju **članak** predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim priložima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis *Podravina* objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis *Podravina* moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Wordu. Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12 pt, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10 pt, a prored jednostruki.

Uredništvu treba dostaviti jedan ispis teksta i datoteku.

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis *Podravina*):

- Meridijani, Obrtnička 26, 10430 Samobor, petra@meridijani.com ili meridijani@meridijani.com
- urednik Hrvoje Petrić, Vinka Vošickog 5, 48000 Koprivnica, hpetric@ffzg.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa *Podravina* te prema mogućnostima i do deset primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije šalju se odvojeno izvan Word teksta u visokim rezolucijama te ih je potrebno numerirati (Sl. 1., sl. 2...). U Word dokumentu potrebno je označiti gdje dolaze grafički prilozi i fotografije uz koje treba napisati i potpise pod slike. Tablice (skraćeno Tab.) treba predati zajedno s tekстом u Wordu. Potpis tablica stavlja se iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika treba navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

- a) naslov članka
- b) ime(na) autora
- c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi
- d) e-mail i telefon autora

e) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi

f) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja članka se može, ali i ne mora staviti »str.« ili »s.« Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka i broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS

Podravina magazine publishes articles and papers, subject to review and those which are not. Papers, categorized as scientific, must have 2 (two) positive reviews.

The reviewed papers are categorized in the following manner:

1. **Original scientific articles, short notes, previous notes, scientific conference presentation** - with yet unpublished results of original research in complete or preliminary form; must be laid out so that accuracy of research can be verified.
2. **Revised papers** - with original, abbreviated, concise and critically viewed summary of a certain field of work or its part, with active participation of the author; his/her original contribution in the field, in comparison to already published papers and their detailed overview, must be included.
3. **Professional articles** - with useful contributions in the field of expertise, and/or aimed at professionals in that field; this does not have to be an original research.

The magazine also publishes articles from the category Materials/Documents, regulated as prepared original documents.

The category is proposed by two reviewers. In case they disagree on the category, it will be decided by the Editorial staff. The category is listed and published in the article title/heading. The editors have the right to make small amendments, corrections and editing of written and graphic material, as long as it doesn't affect the content and meaning of article in a substantial way.

The editorial staff will not be responsible for opinions expressed in articles and published papers. As a rule, the magazine is published twice a year; contributed papers and documents are not returned to senders.

Podravina magazine also publishes reviews on books and periodicals; occasionally, it will publish notes, annotations, comments, reactions etc.

Once an article is accepted, the author cannot publish it elsewhere without editorial approval, provided the republishing is done with remarks on where it had been published first.

Contributions for magazine must be computer-written, in a Microsoft Word format. Accepted font is Times New Roman, size 12 pt with 1,5 paragraph spacing; notes should be lettersize 10 pt, with single spacing. The editors should receive 1 hardcopy printout and a digital file.

Articles and papers can be delivered to the editors in person, or sent to the below listed addresses, with a note - *Podravina* magazine:

- Editor Hrvoje Petrić, Department of History, Filozofski fakultet, Ivana Lucica 3, HR - 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: hpetric@ffzg.hr, or
- Publisher »Meridijani«, Meridijani, p.p. 132, 10.430 Samobor (for *Podravina*), e-mail petra@meridijani.com, meridijani@meridijani.com

The articles should not exceed the size limit of 60.000 characters (32 pages); authors get a free copy of the magazine.

Tables, graphic attachments (drawings, maps, etc.) and photos are sent separately from the Word text in high resolutions and must be numbered (Fig. 1, Fig. 2...). Descriptions of graphics and photographs must be written in Word according numbers. Tables (abbreviated Tab.) should be submitted together with the text in Word. The signature of the table is placed above, and the source below it. In general, original scientific papers cannot use graphic documentation by other authors; if such documentations/graphics is used, the original author should be quoted; in using old maps, charts and graphics, author name should be included, together with the source and/or institution where the original graphics is kept, as well as signature, if existing.

Each author must submit the following data on the paper and the author:

- a) paper title
- b) author name(s)
- c) institution name/address the author is employed with
- d) e-mail address and phone number
- e) reviewed articles must be accompanied with a summary in english language, and additional summary in one of the world's languages; summary should have a general overview of the topic, methodology, results and short conclusion; it should be in neutral gender, avoiding passive verbs; ideally, it should be a 250 word-summary.
- f) key words in Croatian language or in english.

QUOTATIONS AND REMARKS

Author's last name is written in printed, capital letters, with first name in small letters; the title should be in small, regular letters, while the the work is in italics; in quoting books and articles, it's optional to include page, with »p« (page); the best practice is to write the page number only; when the same work is cited in the paper somewhere else, an abbreviated title should be used, with author's last name and first name initial, first few words of the paper/article and number of pages.

Another way to quote is to use the author's last name, his first name initial (small letters) publication year and page number; if the same author in the same year has 2 or or more texts published, then the year is cited with a letter appendix (ie., 2005a, 2005b, 2005c, etc).

Finally, the article/paper may, but not necessarily, be submitted with a list of literature ad sources used in alphabetical order.

 Meridijani
IZDAVAČKA KUĆA

Tiskano u Hrvatskoj, prosinac 2024.

Cijena 19,91 €